

ISSN 2226-9355

Табии

ДОНИШКАДАИ
ЗАБОНҲО

1(41)
2021

Силсилаи илмҳои:
филологӣ
педагогӣ
таърих

ПАЁМИ

ДОНИШКАДАИ ЗАБОНҲО

(силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих)

2021. № 1(41)

ВЕСТНИК

ИНСТИТУТА ЯЗЫКОВ

(серия филологических, педагогических и исторических наук)

2021. № 1(41)

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF LANGUAGES

(the series of Philological, Pedagogical and Historical sciences)

2021. № 1(41)

ПАЁМИ ДОНИШКАДАИ ЗАБОНҲО
Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих
Муассиси маҷалла:

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода.
 Маҷалла соли 2011 таъсис дода шудааст. Дар як сол 4 шумора нашр мегардад.

Сармуҳаррир:

Гулназарзода Жило Бурӣ

доктори илмҳои филологӣ, профессор, ректори
 Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба
 номи Сотим Улуғзода

Муовини сармуҳаррир:

Начмиддинӣён Асадулло Мирзо

номзади илмҳои физика-математика, дотсент,
 муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи
 Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба
 номи Сотим Улуғзода

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

10.00.00 – филология

Мухаммадҷонзода	доктори илмҳои
Олимҷон Обидҷон	филологӣ, профессор
Саломӣён	доктори илмҳои
Мухаммадҷовуд Қайюм	филологӣ, профессор
Ҷамшедов	доктори илмҳои
Парвонахон	филологӣ, профессор
Турсунов Файёзҷон	доктори илмҳои
Мелибоевич	филологӣ, профессор
Восиева Рухшона	доктори илмҳои
Қурбоновна	филологӣ, профессор
Олимӣ Хосият	номзади илмҳои
Ҳоким	филологӣ, дотсент

13.00.00 – педагогика

Шербоев Саидбой	доктори илмҳои
	педагогӣ, профессор
Неъматов Саъдулло	доктори илмҳои
Эргашевич	педагогӣ, профессор
Шосаидзода Сафар	номзади илмҳои
Ҳасан	педагогӣ, дотсент
Товбаева Мавлуда	номзади илмҳои
Мусулмоновна	педагогӣ, дотсент

07.00.00 – таърих

Ҳотамов Намоз	доктори илмҳои
Басарович	таърих, профессор
Муллоҷонов	доктори илмҳои
Сайфулло	таърих, профессор
Кучакович	
Рачабов	номзади илмҳои
Саиднеъмун	таърих, дотсент
Муллоҷонович	
Икромов Ғайбулло	номзади илмҳои
Холович	таърих, дотсент

Маҷалла ба Феҳристи нашрияҳои илмӣ
 тақризишавандаи Комиссияи олии
 аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии
 Тоҷикистон аз 30.03.2021 ворид гардидааст.

Маҷалла шомилӣ пойгоҳи иттилоотии
 «Намояи иқтибоси илмӣ Русия» (НИИР)
 шудааст, ки дар сомонӣ Китобхонаи миллии
 маҷозӣ ҷойгир аст (<http://elibrary.ru>).

Маҷалла мақолаҳои илмӣ соҳаҳои зерини
 илмро барои ҷон қабул менамояд:

Дар соҳаи илмҳои филологӣ: 10.02.20,
 10.02.22, 10.01.03, 10.01.08.

Дар соҳаи илмҳои педагогӣ: 13.00.01,
 13.00.02, 13.00.08.

Дар соҳаи илмҳои таърих: 07.00.02,
 07.00.03, 07.00.09, 07.00.15.

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва
 англисӣ нашр мешавад.

Матни мукаммали маводи ҷонӣ дар сомонӣ
 расмӣ маҷалла ҷойгир карда шудааст
 (www.payom.ddzt.tj).

Паёми Донишкадаи забонҳо.
 Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих.
 – 2021. – № 1 (41). ISSN 2226-9355.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии
 Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.
 Шаҳодатномаи №189/МҚ-97 аз 19.02.2021 сол.

Нишонии маҷалла: 734019, Ҷумҳурии
 Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев,
 17/6.

Сомонӣ маҷалла: www.payom.ddzt.tj

E-mail: payom@ddzt.tj

Тел.: (+992 37) 232-87-30

© ДДЗТ ба номи С. Улуғзода, 2021

ВЕСТНИК ИНСТИТУТА ЯЗЫКОВ

Серия филологических, педагогических, исторических и философских наук

Учредитель журнала:

Таджикский государственный институт языков имени Сотима Улугзода

Журнал основан в 2011 г. Выходит 4 раза в год.

Главный редактор журнала:

Гулназарзода Жило Бури

доктор филологических наук, профессор, ректор
Таджикского государственного института
языков имени Сотима Улугзода

Заместитель главного редактора:

Наджмиддиниён Асадулло Мирзо

кандидат физико-математических наук, доцент,
проректор по науке и инновации Таджикского
государственного института языков имени
Сотима Улугзода

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

10.00.00 – филология

Мухаммаджонзода Олимджон Обиджон	доктор филологических наук, профессор
Саломийн Мухаммадовуд Каюм	доктор филологических наук, профессор
Джамshedов Парвонахон	доктор филологических наук, профессор
Турсунов Файёзджон Мелибоевич	доктор филологических наук, профессор
Восиева Рухшона Курбоновна	доктор филологических наук, профессор
Олими Хосият Хоким	кандидат филологических наук, доцент

13.00.00 – педагогика

Шербоев Саидбой	доктор педагогических наук, профессор
Неъматов Саъдулло Эргашевич	доктор педагогических наук, профессор
Шосайдзода Сафар Хасан	кандидат педагогических наук, доцент
Товбаева Мавлуда Мусулмоновна	кандидат педагогических наук, доцент

07.00.00 – история

Хотамов Намоз Басарович	доктор исторических наук, профессор
Муллоджонов Сайфулло Кучакович	доктор исторических наук, профессор
Раджабов Саиднеъмон Муллоджонович	кандидат исторических наук, доцент
Икромов Гайбулло Холович	кандидат исторических наук, доцент

Журнал входит в Перечень
рецензируемых научных изданий Высшей
аттестационной комиссии при Президенте
Республики Таджикистан от 30.03.2021.

Журнал включен в «Российский индекс
научного цитирования» (РИНЦ),
размещенный на платформе Национальной
электронной библиотеки (<http://elibrary.ru>).

Журнал принимает научные статьи по
следующим научным областям:

В области филологических наук:
10.02.20, 10.02.22, 10.01.03, 10.01.08.

В области педагогических наук:
13.00.01, 13.00.02, 13.00.08.

В области исторических наук: 07.00.02,
07.00.03, 07.00.09, 07.00.15.

Журнал печатается на таджикском,
русском и английском языках.

Полнотекстовые версии опубликованных
материалов размещены на официальном сайте
журнала (www.payom.ddzt.tj)

Вестник Института языков.

Серия филологических, педагогических и
исторических – 2021. – № 1 (41). ISSN 2226-
9355.

Журнал зарегистрирован в Министерстве
культуры Республики Таджикистан.
Свидетельство № 189/ЖР-97 от 19.02.2021 г.

Адрес журнала: 734019, Республика
Таджикистан, г. Душанбе, улица
Мухаммадиева, 17/6.

Сайт журнала: www.payom.ddzt.tj

Е-mail: payom@ddzt.tj

Тел.: (+992 37) 232-87-30

© ТГИЯ им. С. Улугзода, 2021

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF LANGUAGES
The series of philological, pedagogical, historical and philosophical sciences
Founder of the journal:
Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda
The journal is established in 2011. Issued 4 times a year.

CHIEF EDITOR:

Gulnazarzoda Zhilo Buri

Doctor of Philology, Professor, Rector of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Najmiddiniyon Asadullo Mirzo

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, associate Professor, vice-rector on science and innovations of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

10.00.00 – Philology

Muhammadjonzoda Olimjon Obidjon	<i>Doctor of Philology, Professor</i>
Salomiyon Muhammaddovud Qayum	<i>Doctor of Philology, Professor</i>
Jamshedov Parvonakhon	<i>Doctor of Philology, Professor</i>
Tursunov Fauyozjon Meliboevich	<i>Doctor of Philology, Professor</i>
Vosieva Rukhshona Qurbonovna	<i>Doctor of Philology, Professor</i>
Olimi Khosiyat Hokim	<i>Candidate of Philology, Professor</i>

13.00.00 – Pedagogy

Sherboev Saidboy	<i>Doctor of Pedagogy, Professor</i>
Ne'matov Sa'dullo Ergashevich	<i>Doctor of Pedagogy, Professor</i>
Shosaidzoda Safar Hasan	<i>Candidate of Pedagogy, associate Professor</i>
Tovbaeva Mavluda Musulmonovna	<i>Candidate of Pedagogy, associate Professor</i>

07.00.00 – History

Hotamov Namoz Basarovich	<i>Doctor of Historical Sciences, Professor</i>
Mullojonov Saifullo Kuchakovich	<i>Doctor of Historical Sciences, Professor</i>
Rajabov Saidnemon Mullojonovich	<i>Candidate of Historical Sciences, associate Professor</i>
Ikromov Ghaybullo Kholovich	<i>Candidate of Historical Sciences, associate Professor</i>

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific publications of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan from 30.03.2021.

The Journal is included in the database of «Russian Science Citation Index» (RISC), placed on the platform of the National Digital Library (<http://elibrary.ru>).

The journal accepts scientific articles on the following scientific specialties:

In the field philological sciences: 10.02.20, 10.02.22, 10.01.03, 10.01.08.

In the field pedagogic sciences: 13.00.01, 13.00.02, 13.00.08.

In the field historical sciences: 07.00.02, 07.00.03, 07.00.09, 07.00.15.

The journal is printed in Tajik, Russian and English languages.

Full-text versions of published materials are posted on the official website of the journal (www.payom.ddzt.tj).

Bulletin of the Institute of languages.

The series of Philological, Pedagogical and Historical sciences. – 2021. – № 1 (41). ISSN 2226-9355.

The journal is registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan. Certificate № 189/JR-97 of 19.02.2021 г.

Address of the journal: 17/6, Muhammadiev str., Dushanbe, 734019, Republic of Tajikistan.

Web site of the journal: www.payom.ddzt.tj

E-mail: payom@ddzt.tj

Tel.: (+992 37) 232-87-30

© TSIL named after S. Ulughzoda, 2021

ТДУ: 491.550- 3(575.3-25)

**ҶАНБАҲОИ ЭТНОЛИНГВИСТИИ НОМВОЖАҲОИ ҶУҒРОФИИ СОҲАИ
ҲУНАРМАНДИ ДАР ЛАҲҶАҲОИ ВОДИИ ҲИСОР**

Абдуллоева Г.З.

Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистони ба номи Сотим Улугзода

Яке аз масъалаҳои мубрами этнолингвистика - ин муайян намудани раванди ташаккули қавму қabilaҳо ва фарҳангу тамаддуни онҳо ба шумор рафта, дар баробари рушди пайвастаи ҷомеа ва соҳаҳои гуногуни ҳунармандию маишӣ ба забон калимаву истилоҳоти нав ворид мешаванд.

Оид ба пайдоиши номвожаи ҷуғрофии водии Ҳисор, ки ба соҳаи ҳунармандӣ алоқаманданд, миёни забоншиносон фикру ақидаҳои гуногун мавҷуд аст.

Тибқи сарчашмаҳои таърихӣ Ҳисор аз замонҳои хеле қадим бо номҳои Шумон, Ҳисор ва Ҳисори Шодмон ёд шуда, дар осори чинӣ бо унвони «Суман» ва маъхазҳои арабиву тоҷикӣ ҳамчун «Шумон» зикр шудааст. Ба андешаи муҳаққиқон, «Роҳи бузурги абрешим» аз Ҳисори бостон низ мегузаштааст ва ин омил боиси рушди асосии ҳунармандӣ дар ин минтақа гаштааст.

Муаррихон «Роҳи Бузурги абрешим»-ро, ки аз Тоҷикистон мегузашт, ба чор самт тақсим кардаанд. Аввалин роҳ “Сугдӣ” мебошад. Он аз масири Қўқанд-Исфара – Конибодом – Хучанд - Истаравшан – Шаҳристон – Айнӣ – Панҷакент – Зарафшон - Анзоб - Душанбе мегузарад. Дуюм роҳ “Қаротегинӣ” мебошад. Масираш: Тирмиз - Деҳнав – Турсунзода – Ҳисор – Душанбе – Кофарниҳон – Файзобод - Рашт – Ҷиргатол – Дорут - Қўрғон – дараи дарёи Қошғар (Чин) мебошад. Самти сеюм “Ҷанубӣ” буда, Душанбе- Норак -Данғара-Ховалинг- Ҳулбук - Рустай – Фархор – Панҷ - Колхозобод- Қўрғонтеппа – Қубодиёнро дар бар мегирад. Роҳи чорум “масири бузурги Помир аст” [4, с.270].

Тавре маълум аст, барои пайдоиши номвожаҳои ҷуғрофӣ ҳодисаи табиӣ, рушди кишоварзӣ, боғдориву чорводорӣ, рушди ҳунармандӣ, бунёдкории шахс, мавқеи ҷуғрофии қавму қabilaҳо ва дигар омилҳо боис шуда метавонанд.

Номвожаҳои ҷуғрофӣ ҳамчун ҷузъи устувори камтағйирпазири воҳидҳои забонии минтақаҳои гуногуни таърихӣ нисбат ба забони зинда дар худ марҳилаҳои гуногуни рушду инкишофи забони бостониро таҷассум менамоянд. Ин хусусияти муҳими номвожаҳои ҷуғрофӣ метавонад фаҳмиши моро дар бораи равандҳои гуногуни диахронӣ, аз ҷумла дарки масъалаҳои таърихи забон ва ташаккули миллат дар тӯли таърих густариш диҳад ва барои пажӯҳандагон имкониятҳои васеи домнадорро бобати таҳия ва истифодаи усулҳои нави лингвистӣ муҳайё намояд [7, с. 3].

Масалан, ба пайдоиши топонимияҳои Қўшбулоқ (ду чашма), Гаҳворасанг (санги мисли гаҳвора), Ёруктош (санги кафида), Санги кабуд (санги рангаш кабуд), Сурхӣ (хоки сурх), Шўробдара (дараи обаш шўр), Тешуктош (санги сўрох), Обдузд (маҳали обаш кам), Чуқўрак (маҳале ки дар чуқўрӣ ҷойгиршуда), Шўрхок (дараи хокаш шўр) ҳодисаи табиӣ боис гаштааст.

Номвожаҳои Ҳакимӣ, Абду, Париён, оби Ғарибак аз бунёдкорӣю қаҳрамонии ашхос дар ин мавзё далолат менамояд. Ривоятҳои аз насл ба наслномада, собит менамоянд, ки пайдоиши номвожаҳои ҷуғрофии Ҳакимӣ амалҳои неки Эшони Ҳаким (ному насабаш ба пуррагӣ дар ҳеҷ кучо сабт нашудааст) боис гаштааст. Аз рӯи ривоятномаҳои мардуми кўҳансоли ин мавзё айён гашт, ки Эшони Ҳаким фирорӣ будааст ва ҳангоми ҷанги Теуриён дар мадрасаи шаҳри Самарқанд мударрисӣ мекардааст, фурсати мувофиқро ғанимат доништа, ба зодгоҳаш кўҳистони Фалғар меғурезад ва мардуми деҳаро аз фалокат ва

вахшонияти лашкари Темуриён огоҳ карда, бо гурӯҳи 40-50 нафараи хешу таборон аз ағбаи Саратоғ ва теппаи миёнаш сӯроҳ, ки бо номи Мухра шинохта мешавад, гузашта ба Қаратоғи имрӯза раҳсипор мешаванд [2, с. 27].

Аслан, калимаи “ҳаким” гарчанде моли забони арабӣ бошад ҳам, дар забони тоҷикӣ ҳазм шуда, ба маънои доно, донишманд, соҳиби ҳикмат, файласуф, табиб, муолиҷакунанда, пизишк қорбаст мешавад. Аммо дар китоби муқаддаси “Инҷил”, ки аз тарафи Мартин Люте ба забони олмонӣ тарҷума шудааст, вожаи “ҳаким” дар ифодаи мафҳуми “Мавҷудоти воломаком” оварда шудааст [5, с. 1991].

Номвожаи “Сарбиной” ба дарё мансуб буда, ба номи зан алоқамандӣ дорад. Дар ин мавзё мақбараи ҳоҳари азизи Худо - Хоча Ҳасан, ки бо номи Сарбиной маъруф аст, ки аз Шаҳрисабз ба ин ҷо омада будааст, ҷойгир аст. Гарчанде дар аини замон бо чунин қолаби калимасозӣ номҳои Уғулой, Улуғой, Гаҳварой, Роҳатой вомеҳуранд, аммо вожаи Сарбиной ҳамчун номи зан дар ин мавзё мавриди истифода қарор надорад.

Дараи Ҳакимӣ аз чанд деҳа ва кӯлҳою дарёҳо иборат аст, ки ҳар яке бо номҳои хоси кӯли “Париён”, ҳамвории “Обшикан”, баландкӯҳи “Оби Ғарибак”, шохоби дарёи “Сарбиной”, ҷангалзорҳои “Беоб” маъмулу машҳур мебошанд. Дар тарафи рости дараи Ҳакимӣ ҳамворие ба номи “Обшикан” воқеъ аст, ин номвожа низ аз ду ҷузъ “об” + феъли фармоишии “шикан” ба зухур омадааст. Аз сабаби он, ки дарёи серобу пурталотуми Қаратоғ маҳз дар ҳамин макон маҷрояш дигар ва орому бомаром мешавад, яъне об мешиканд, чунин номгузорӣ карда шудааст. Орому сокиншавии об боиси рушди моҳигирӣ ва моҳидорӣ дар ин мавзё гаштааст. Ибораи “Оби Ғарибак”, ба гуфтаи мардуми Ҳакимӣ бо амалҳои нек, яъне ҳунари дорусозии як марди ҳаким вобастагии саҳт дошта, гӯё ҳангоми бо ду ҳар овардани гиёҳи дорувории “кинг” барои табобати бемории қанд дар тағи сел монда, ҳамаи маводи ҷамъовариқарда ва ҳарҳояшро сел мебарад ва ҳудаш дар сӯроҳии як кӯҳ пинҳон шуда, аз ҳуш меравад. Сокинони деҳа ин марди мусофирро дар ҳамин аҳвол ёфта, ба ин мавзё чунин ном мегузоранд.

Гарчанде муҳаққиқ О. Муҳаммадҷонов дар монографияи худ “Топонимия ва микропонимияи қисмати шимолии водии Ҳисор” топоним - ибораҳои бо термин-индикатори “об\ ов” сохташударо, аз қабилӣ: Оби Нуқра (деҳаи Н. В.), Ови Арзак (м. Д. Р), Ови Сафед (чашма, Н. В.), Ови Хунук (чашма, Н. В.), Оби Ширин (чашма, Н. В), Ови Дарайи Никите (Д. Р) оварда, пурра шарҳу возеҳ дода тавонистааст, аммо оид ба баландкӯҳи “Оби Ғарибак” чизе наовардааст [10, с.36].

Бояд ҳаминро зикр намоем, ки бо термин - индикатори “кӯл” низ дар ин мавзё номвожаи ҷуғрофӣи “Кӯли Париён” ба назар мерасад, ки таърихи пайдоиши худро дорад. Аз рӯйи ривоятҳои мардуми кӯҳансоли ин мавзё, ин макони дилкашро барои шикор яке аз сарватмандони бекигарии Ҳисор интиҳоб намуда будааст. Одамони Беки Ҳисор, ки дар ҷашни Наврӯзи ҳакимчиё иштирок доштанд, зебогии парихоӣ (духтарҳои ҳакимчӣ) - ро дида, дар ҳайрат мемонанд. Онҳо ҳафт нафари парихоро барои пешкаш ба ҷаноби Амир интиҳоб менамоянд. Падару модари духтарон онҳоро дар саҳро пинҳон намуданд, аммо савораҳо духтаронро дунболагирӣ карданд. Қариби боздоштанишон бо амри Худо дар он ҷо кӯле падид меояд ва он парихо худро дар кӯл меҷартоянд ва аз он паризодҳо дигар ному нишоне боқӣ намонанд. Ҳамин тавр, мардум ин мавзёро “Кӯли Париён” ном гузоштанд.

Аслан, калимаи “кӯл”-ро забоншиносон моли забони туркӣ шуморидаанд ва дар луғат чунин тафсир шудааст: кӯл - ҷое, ки дар он оби бисёр ҷамъ шудааст [11, с. 580].

Аммо бо ин ақида бархе аз забоншиносон розӣ набуда, чунин мешуморанд, ки вожаи кӯл моли забони тоҷикӣ мебошад. Калимаи “Париён” сохта буда, тавассути ба исми “парӣ” ҳамроҳ кардани суффикси ҷамъбандии “- ён” ба зухур омадааст.

Илова бар ин, бояд ҳаминро дарҷ намоем, ки воҳиди луғавӣи “парӣ” дар луғат чунин тафсир шудааст: “парӣ маъруф аст, ки нақизи дев бошад; ва муҳаффафи парер ҳам ҳаст, ки

пареррӯз бошад, ки рӯзи пеши дирӯз аст ва музореи мухотаби паридан бошад; ва замми аввал ба маънии пур ва мамлӯв будан” [12, с.235].

Мусаллам аст, ки баъзе номвожаҳо тибқи ривоятҳои мардум, ба ҳодисаю воқеаҳои дар давраҳо хеле пеш базухуромада, иртиботи зич доранд. Масалан, бархе аз забоншиносон дар он ақидаад, ки номвожаи чуғрофии “Шунук” ба “шуднокӣ”, “серҳосили” дар ин мавзеъ иртибот дорад, аммо аз рӯи ривоятҳои мардуми тағҷойии ин мавзеъ пайдоиши ин номвожа, тамоман, дигар аст. Замоне дар ин мавзеъ касалии вабо паҳн мешавад ва қисме аз эшонзодагон аз ин беморӣ раҳо ёфтани мешаванду гурехта, ба пастхамии кӯҳҳои сарбафалаккашида мерасанд. Як нафар намояндаи ин гурӯҳ асои хешро ба замин мехалонад ва бо қудрати Офрандагор он ҷо чашмае пайдо мешавад. Эшонзодагон “обу ободонӣ, шуд некӣ”- гӯён ин маҳалро макони зист интиҳоб мекунанд. Сипас, эшонзодагон бору бисоти хешро бо хару аспҳо бор карда, ба мавзеи “шуд некӣ” меоянд ва тадричан, ин номи маҳал ба Шунук табдид меёбад” [14, с.9].

Бояд ҳаминро зикр намоем, ки номвожаҳои марбута на танҳо ба соҳаи ҳунармандию ба амалҳои неки одамон иртибот доранд, балки бо ҳодисаҳои таърихӣ низ вобастагӣ доранд. Масалан, номвожаи “Темурдара” бо расидани қадами нопоки Темури ланг ба ин мавзеъ ба вучуд меояд. Аз рӯи баромад, ин калимаи мураккаб буда, аз ду калима, яъне Темур (туркӣ) ва дара (тоҷикӣ) ташаккул ёфтааст.

Аз рӯи гуфтаҳои сокинони ин мавзеъ, гӯё барои пайдоиши номвожаҳои Пуштимӣёна (миёнаи кӯҳ), Дунгӣ (баландӣ), Батош (серсанг), Аршӣ (ҷойи баланд), Лавичай (лабичар), Ойборик (оби борик), Окҷар (ҷари сафед) мавқеи чуғрофӣ омил гаштааст. Бо вучуди ин, дар водии Ҳисор номвожаи “Пуштимӣёна” ба рушду такомули соҳаи ҳунармандӣ иртиботи зич дорад. Масалан, муҳаққиқ Р. Ҷӯрабоев қайд намудааст, ки оҳанро дар ин мавзеъ, маҳз аз Пуштимӣёна меоварданд, ки ин сабаби рушди касби оҳангарӣ дар ин мавзеъ ва пайдоиши ибораи “оҳани Пуштимӣёна” гаштааст [17 с.50].

Инчунин, дар ин мавзеъ, дар гузашта ҳунари оҳангарӣ бениҳоят рушду таккомул ёфта буд, ки дар сарчашмаҳои таърихӣ низ нишон дода шудааст. Этнографи варзида Н. Ершов дар асари хеш “Каратаг и его ремесло” овардааст, ки В. Липский - набототшинос охири асри 19 дар ноҳияҳои кӯҳии хонигарии Бухоро саёҳат карда, дар бораи савдои мануфактураи москвэгӣ дар Қаратоғ гуфтааст: “қордро дар деҳаи Пуштимӣёна низ месозанд, ки он 11 км аз Қаратоғ болотар ҷойгир аст [8, с.7].

Ин калима мураккаб буда, аз ду ҷузъ “пушт” ва “миёна” иборат аст. Дар луғати “Бурҳони қотей” низ калимаи “пушт” ҳамчун номвожаи чуғрофӣ дарҷ гардидааст: Пушт бар вазни мушт, маъруф аст ва ба арабӣ заҳр хонанд; ва паноҳ ва пуштибон; ва беруни ҳар чизро низ гӯянд; ва номи баландиест дар навоҳии Нишопур муштамил бар дувисту бисту шаш қария. Ва чун ин балда ба манзалаи пуштӣ бошад. Нишопурро бад- ин ном хонанд; ва номи қарияе ҳам ҳаст, аз вилояти Бодғис дар Хуросон ва ҳиз ва муханнасро низ гӯянд [12, с.240]. Яъне бо вожаи “пушт” номҳои чуғрофӣ дар гузашта низ вучуд доштааст.

Аслан, ҳунармандӣ дар Қаратоғи водии Ҳисор бештар рушд намудааст, гӯем ҳам, ғалат намекунем, зеро таъсири зиёди рушди ҳунармандиро дар ин мавзеъ дар пайдоиши номвожаҳои маҳалҳои Чармгарон, Кулоӣ, Мехчагарӣ, Собунгарӣ, Қасоббхона, Сарбозхона, Қозихона, Олтин Жилав, Читгарӣ, Ҷӯшонак (деги кӯҳна), Рангрезхона мушоҳида карда мумкин аст. Илова бар ин, номвожаи Қаратоғро мо бевосита дар таркиби ибораҳои *алочаи қаратоғӣ, шоҳии қаратоғӣ, тоқии қаратоғӣ, даравидӯзиҳои қаратоғӣ, қанди кокулдораки қаратоғӣ, ҳавлои қаратоғӣ, нишолоҳи қаратоғӣ* дида метавонем. Оид ба пайдоиши ҳуди номвожаи ҷуғрофии “Қаратоғ”, ки дар водии Ҳисор бо ҳунармандонаш маъмулу машҳур гаштааст, миёни донишмандону мутафаккирон баҳсҳои бепоён идома доранд. Масалан, Муҳаққиқ Р. Ҷӯрабоев оид ба пайдоиши ин номвожаи чуғрофӣ чунин ибрози ақида намудааст: “Маънои аслии Қаротоқ «Қарияи тоқ» аст. Мафҳуми “қария” - қишлоқ ё деҳа мебошад. Мафҳуми “тоқ” ин танҳо аст, яъне қишлоқи танҳо [17, с.50].

Аммо дар байни мардуми дараи Қаротоғ ривоятҳои зиёде нисбати пайдоиши ин номвожаи ҷуғрофӣ чой доранд. Ба ақидаи гурӯҳи якум калимаи “Қароток” калимаи туркӣ буда, маъноаш «кӯҳи сиёҳ» аст. Ин калимаи туркӣ аз сифати ифодакунандаи ранг қара (сиёҳ) ва исми тоғ - кӯҳ сохта шудааст [1, с. 10].

Қисми дигари донишмандони ин мавзё оид ба маъно ва пайдоиши ин ном ақида доранд, ки аслан ин калима дар гузашта шакли “Қаратӯғ”-ро доштааст, ки маъноаш қара - сиёҳ, тӯғ - асо аст. Ин ном гӯё дар асри XIV дар давраи ҳукмронии амир Ҳусайн ва амир Темур пайдо шуда бошад. Яъне ҳангоми рӯ ба ғарибӣ овардани мардуми Даҳбеди Самарқанд. Онҳо бо асои охиринаи худ аз кӯҳи сиёҳ гузашта бошанд. Аммо бар хилофи ин ақидаҳо, профессор Ш. Исмоилов оид ба пайдоиши ин калима чунин ибрози ақида намудааст: Ин калимаи авестой буда, аз ду ҷузъ **қара** (санг, кӯҳ) ва **таг** (устувор, саҳт, побарҷо, идомадиханда) таркиб шудааст, ки дар қатори топонимияҳои Тоҷикистон ва таҳаввулотӣ таърихӣ онҳо аз давраи авестой то имрӯз, вохӯрдан мумкин аст [9, с.5].

Сабаби гуногунии мафҳуми Қаратоғ дар он аст, ки дар ин дара ҳам турку барлосҳо ва ҳам тоҷикони эронизабон умр ба сар бурдаанд. Мафҳуми деҳаи Қаратоғ ба мафҳуми маҳалаи Қарияи болои шаҳри Душанбе шабеҳ аст.

Мушҳидаҳо собит намуданд, ки дар ҳақиқат, мардуми Самарқанд бо мардуми Қаратоғи имрӯза робитаи хешигарӣ доранд, зеро кадом навъи ҳунармандие, ки дар Самарқанд рушд карда буд, дар ин мавзё идома ёфта истодааст.

Инчунин, аз кӯҳанин ин мавзё ва рушди соҳаи ҳунармандӣ дар ин манотик, ки аз забон ба забон гузашта, то ба имрӯз ба шакли ҳикояву ривоят боқӣ мондааст, ин “*асрори қабрҳои нишондор*” мебошад. Сангҳои ин қабрҳо чунон ҳам моҳирона ороиш дода шуда буданд, ки тамоми одамоне, ки ин муъҷизахоро меиданд ба ҳайрат мемонданд. Яке аз қабрҳое, ки мардуми деҳа ва мардуми қашғарӣ, то имрӯз муқаддас мешуморанд, ин қабри «Офокхӯча (Хӯчаи муҳтарам) мебошад. Мувофиқи маълумоти китоби «Шоҳмашраб» Офокхӯча дар ҳамин деҳа аз олам гузаштааст. Қашғарҳои Хитой Офокхӯчаро набераи ҳаҷдахуми Муҳаммад салаллоҳу аллайҳи вассалам мешуморанд. То имрӯз, мардуми қашғарие, ки дар Тоҷикистон ва Ўзбекистон зиндагӣ доранд, ба зиёрати ин марқад меоянд. Офокхӯча яке аз соҳибилмони мардуми қашғари Хитой будааст. Мо дар китоби “Девони Машраб” маълумоти зиёдеро ёфтем: “Шоҳ - Машраб аз Намангон баромада, ба шаҳри Уш (Ош) ва аз он ҷо ба шаҳри Қашғар барои зиёрати ҳазрати Офокхӯча меравад. То Инқилоби Октябр Қаратоғ ба ҳайати бекигарии Ҳисор мебаромад. Аз рӯи сарчашмаҳои таърихӣ гуфта метавонем, ки бозори калони бекигарии Ҳисор, маҳз дар Қаратоғ буд, зеро ҳунармандон дар ин мавзё ҷамъ омада буданд. Соли 1907 дар ин ҷо заминчунбии саҳте ба амал омад, ки ҳунару ҳунармандонро ба замин яксон кард [17, с.58].

Агар омили асосии рушди ҳунармандӣ дар ин минтақа ин гузаштани “Роҳи бузурги абрешим” аз ин мавзё бошад, омили дигар ба пайдоиши суннатҳои гуногуни ҳунармандӣ дар минтақа, ба сокин шудани қавму қabilaҳои гуногун алоқаманд мебошад. Азбаски ҳар як қавм, қabila, миллат хусусиятҳои хоси ҳунармандӣ доранд, ин қавму қabilaҳо ба рушди соҳаҳои алоҳидаи ҳунармандӣ сабаб мешаванд. Масалан, дар Қаратоғи водии Ҳисор гузари “Чучуто” вучуд дорад, ки маҳз ин халқият ба ҳунари кафшдӯзӣ, заргарӣ, мисгарӣ машхур шуда, боиси пайдоиши ин гурӯҳи номҳо гаштаанд. Дар ин маврид калимаи “чухут” ба тағйироти фонетикӣ гирифта гашта, шакли “чучот”-ро гирифтааст. Ин вожа дар луғат чунин тафсир шудааст: чухуд (*арабӣ*); яхудӣ - фарде аз халқи яхудӣ [16, с.796].

Дар гузари “Чармгарон” ҳунари чармгарӣ рушд карда буд, гарчанде бо мурури замон чармгарон дар ин мавзё дигар ба ғайр аз афзоли хару асп ва баъзе ашёҳои рӯзгор чизи дигар наметоданд, аммо ин навъи ҳунармандӣ боис гардид, ки ин номвожаи ҷуғрофӣ, то ҳол дар ин мавзё устувору побарҷо бимонад.

Кулолгарӣ низ яке аз касбҳои дӯстдоштаи мардумони ин мавзё буда, иқлими ин дара барои рушду такомули ин навъи ҳунармандӣ шароити хеле хуб фароҳам оварда буд. Дар

дараи Қаратоғ ҳам гили сурх ва ҳам гили сафед, ангоб ва моддаҳое, ки аз он ранг истехсол карда мешаванд, хеле зиёд ба назар мерасанд. Ҳоло низ кулолгарони қаратоғӣ бо табаку гуловичаҳои сафолӣ ва кӯғичаву кулкулакҳои худ шуҳрату овозаи ин мавзеъро боз дучанд карда истодаанд. Маҳз хунари кулолӣ боиси аз байн нарафтани номвожаи “гузари Кулолгарон” гардидааст.

Бояд ҳаминро ёдрас намоем, ки хунари оҳангарӣ дар ин мавзеъ, ки боз ба шоҳаҳои мисгарӣ, меҳчагарӣ, сӯзангарӣ ва ғайра ҷудо мешавад, гузари Меҳчагаронро дар ин мавзеъ маъмулу машҳур кард. Бо пешрафти илму техника ва пешравиӣ ҷомеа, дар айни замон мардум дигар ба меҳчаҳое, ки меҳчагарон истехсол менамоянд, ниёз надошта бошанд ҳам, аммо шоҳаҳои дигари ин навъи хунармандӣ аз қабилӣ кордсозӣ, наълсозӣ, оташдонсозӣ ва ғ. намегузоранд, ки номвожаи “Гузари Меҳчагарон” ба гурӯҳи калимаҳои кӯҳнашуда дохил шавад.

“Гузари бойбичаҳо” дар деҳаи Олтин Жилав аз рушду такомули хунари *қолинбофӣ, қоқмабофӣ ва намадрезӣ* дар ин мавзеъ, шаҳодат медиҳанд. Даромаде, ки дар ин мавзеъ аз ин хунарҳо ба даст меоварданд, боис гардид, ки ин маҳал чинин номгузорӣ гардад. Чорводориву молпарварӣ дар ин мавзеъ аз вучуд доштани “Гузари мусобозориҳо” шаҳодат медиҳад.

Гарчанде қавму қабилаҳои Ҳиндуҳо, Дарбандиҳо, Калтатойҳо дар ин мавзеъ, дар айни замон истиқомат надоранд, аммо дар гузашта, ки бо хунарҳои худ дар ин мавзеъ машҳур буданд, ин гузарҳо бо ҳамин номҳо ба мардуми тағҷойӣ маъмуланд. Турку барлосҳо ва мӯсобонозорӣро бойбичаҳо то ҳол хунарҳои худро дар ин мавзеъ идома дода истодаанд.

Илова бар ин, бояд ҳаминро зикр намоем, ки номвожаи “Осиёбдара” низ таърихи пайдоиши худро доро мебошад. Дар гузашта, дар ин дара панҷ осӣб мавҷуд буд ва осӣббонҳои ин мавзеъ аз нозукиҳои хунари осӣбдорӣ воқиф будаанд. Ин амали неки онҳо боиси ба вучуд омадани ин номвожаи ҷуғрофӣ гардид.

Истилоҳи осӣё (осӣб) дар луғатҳо ба тарзҳои гуногун тафсир шудааст: осӣё - яке аз олотӣ кашидани рағбан, ки ассорон доранд, осӣёи дастӣ осӣёе, ки ба даст гардонанд [13, с.14]. Осӣё маъруф аст ва он санге бошад мусаттаҳ ва мудаваар ба болои санги дигар, ки об ва бод ва одамӣ ва ҳайвон ва дигар онро бигардонанд; ва баъзе аз он ҷӣ об гардад, осӣб гӯянд ва он чиро ба даст гардонанд ё чорво гардонад осӣб намегӯянд [12, с.54]. Бояд ҳаминро зикр намоем, ки забоншинос Ҳ. Мачидов ин калимаро ба гурӯҳи калимаҳои рехта дохил намуда, чунин овардааст: Ҷиҳати қолиби диққати ном, ки қиёфаи овозии калима аст, рафта-рафта рехта шуда, ба дараҷае боло мегирад, ки на фақат маъноӣ воқеӣ, балки ибтидоӣ онро низ аз байн мебарад. Чунин тақдир калимаи осӣёро “дастгоҳи орди ғалла”, ки аз ибораи осӣ об муштаҳ аст, (мук. варианти дигари маъмули он-осӣб), насиб шудааст. Калимаи осӣё имрӯз, бе ягон мамониат бо калимаҳои обӣ, дастӣ, барқӣ алоқаманд шуда, навъҳои мухталифи онро ифода мекунад: осӣёи обӣ, осӣёи барқӣ [11, с.37].

Таҳлилҳо собит намуданд, ки калимаи “Осиёб” боз дар шаклҳои “осӣё”, “осӣю” дар лаҳҷаву шеваҳо маъмул аст, ки дар ин калимаҳо мо танҳо тағйироти фонетикӣ мебинем. Аммо муҳаққиқи тоҷикони водии Хуф М. С. Андреев овардааст, ки осӣёи дастиро дар Ишкошим “дос- дос” меноманд [3, с. 91]. Дар ин маврид шакли ин калима дигар аст. Бояд ҳаминро зикр намоем, ки калимаи “осӣб” ба ғайр аз маъноӣ аслии худ инчунин ба маъноӣ дигар низ корбаст мешавад, ки дар луғат дарҷ гардидааст: Осӣё ва осӣб - мельница, осӣби бодӣ, сангосӣб ё осӣёсанг, гуфтугӯӣ дандон ва чоғ, дандонҳои осӣбӣ-коренные зубы [6, с.45].

Мусаллам аст, ки забон ва гӯйишҳои он ба фарҳангу тамаддуни ҳар як миллат таъсири мустиқдорона дорад. Агар ба таърихи номгузориҳои маҳалҳои гуногуни водии Ҳисор назар афканем, мебинем, ки хусусиятҳои хоси номгузориҳои ин маҳалҳо ба вижаҳои забони сокинон рабитаи ногусастанӣ дорад.

Яке аз хусусиятҳои хоси ин минтақа рушди дуредгариву ҷӯбтарошӣ мебошад. Азбаски атрофи деҳа саросар ҷангалзор буда, манбаи ҷӯбу дарахт ба ҳисоб мерафт, мардуми маҳаллӣ

ба ҳунари начҷорӣ майл карда, ин касбро азбар менамуданд. Ҳамин буд, ки устоҳои ҷӯбкор дар деҳаи Ҳакимӣ зиёд гардида, бо ҳунари худ ҳам мардуми деҳаро бо олотҳои зарурии ҷӯбӣ таъмин макарданд ва ҳам ба минтақаҳои дигар дастранчашонро ба фурӯш мебароварданд. Азбаски деҳаи Ҳакимӣ дар «Роҳи абрешим» қарор дошт, тоҷирон аз кӯҳистони Фалғар, шаҳрҳои Панҷакенту Самарқанд ба шаҳрҳои Қаратог, Деҳнаву Термиз, Бойсуну Шаҳрисабзу Китоби Ғузур мол оварда, аз ин ҷойҳо маводи ниёзи мардумро харидорӣ карда, ба мавзёҳои худашон бармегаштанд. Бинобар ин, номҳои *зарфу табақи ҳакимӣ, қошуқи ҳакимӣ, кафлези ҳакимӣ, ўғўраки ҳакимӣ, ҷувози ҳакимӣ, чархҷӯби ҳакимӣ, чаҳники ҳакимӣ, ўрҷўқи ҳакимӣ* машҳур гардид.

Азбаски дар деҳаи Ҳакимӣ касибони зиёде фаъолият менамуданд, дар ин замина номҳои *усто Алии ҳакимичӣ, усто Абдурахмони ҳакимичӣ, усто Абдуҷалили ҳакимичӣ, усто Мумини ҳакимичӣ, усто Ҳабибуллои ҳакимичӣ, усто Шуқури ҳакимичӣ, усто Карими ҳакимичӣ, усто Холи ҳакимичӣ* пайдо шудаанд.

Ба таври ҳулоса гуфтан мумкин аст, ки рушди ҳунармандӣ дар водии Ҳисор дар давоми таърихи чандҳазорсолаи ин мавзё, боиси пайдо шудани истилоҳоти хоси ҳунармандӣ ва дар асоси онҳо, номгузорӣ шудани мавзёҳои гуногуни ин минтақа гаштааст.

Адабиёт

1. Абдуллоева Г.З. Лексикаи лаҳҷаи Қаратог / Г.З. Абдуллоева. – Душанбе, 2017. – 190 с.
2. Азизов Д. Деҳаи Ҳакимӣ / Д. Азизов, М. Мухторов, С. Бегов. – Душанбе, 2017. – 286 с.
3. Андреев М.С. Таджики долины Хуф (верховья Амударьи) / М.С. Андреев. Вып. 1 // Труды АН Тадж ССР. Ин-т истории, археологии и этнографии. Т.7. / М.С. Андреев. – Сталинабад, 1953. – 251 с.
4. Бадалов И. Нақши "Роҳи бузурги абрешим" дар равобити таърихияи сиёсии халқҳои Осиёи Миёна ва Хитой / И. Бадалов // Маводи конференсияи байналмилалӣи ДТТ ба номи Абӯалӣ ибни Сино. – Душанбе, 2018. – С.270 -272.
5. Wahring G. Deutsches Wörterbuch mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre. - München: Mosaik, 1991. - 1493 s.
6. Дари-русский словарь. – М.: Русский язык, 1966. – 752 с.
7. Додихудоев Р.Х. Памирская микротопонимия (исследование и материалы) / Р.Х. Додихудоев - Душанбе, 1975. – 165 с.
8. Ершов Н.Н. Каратаг и его ремесло / Н.Н. Ершов. – Душанбе: Дониш, 1984. – 100 с.
9. Исмоилов Ш. Садои асрҳо / Ш. Исмоилов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. – №4/3(303). – С.3-7.
10. Маҳмадҷонов О.О. Топонимия ва микротопонимияи қисмати шимолии водии Ҳисор / О.О. Маҳмадҷонов. – Душанбе, 2010. – 222 с.
11. Мачидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Лексикология / Ҳ. Мачидов. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 243 с.
12. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотъ. Ҷ.1./ Бурҳон Муҳаммадхусайн. – Душанбе: Адиб. – 1993. – 280 с.
13. Сирочуддин Алихони Орзу. Чароғи ҳидоят / Орзу Алихони Сирочуддин. – Душанбе, 1992. – 238 с.
14. Файзалии Шуқур. Зиндагиномаи Шунук ва Шунукчиён / Шуқур Файзали. – Душанбе, 2014. – 302 с.
15. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1. – М., 1969. – 951 с.
16. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.2. – М., 1969. – 947 с.
17. Ҷӯрабоев Р. Диёри шоир / Р. Ҷӯрабоев. – Душанбе, 1991. – 225 с.

ЧАНБАҲОИ ЭТНОЛИНГВИСТИИ НОМВОЖАҲОИ ҶУҒРОФИИ СОҲАИ ҲУНАРМАНДӢ ДАР ЛАҲҶАҲОИ ВОДИИ ҲИСОР

Муаллифи мақола яке аз масъалаҳои мубрами этнолингвистика - муайян намудани раванди ташаккули қавму қабилаҳо ва фарҳангу тамаддуни онҳоро мавриди баррасӣ қарор додааст. Ба андешаи муаллиф, дар баробари рушди пайвастаи ҷомеа ва соҳаҳои гуногуни ҳунармандию маишӣ ба забон калимаву истилоҳоти нав ворид мешаванд.

Зикр гардидааст, ки оид ба пайдоиши номвожаи ҷуғрофии водии Ҳисор, ки ба соҳаи ҳунармандӣ алоқаманданд, миёни забоншиносон фикру ақидаҳои гуногун мавҷуд аст.

Муаллиф қайд менамояд, ки тибқи сарчашмаҳои таърихӣ Ҳисор аз замонҳои Муаллифи мақола хеле қадим бо номҳои Шумон, Ҳисор ва Ҳисори Шодмон ёд шуда, дар осори чинӣ бо унвони «Суман» ва маъхазҳои арабиву тоҷикӣ ҳамчун «Шумон» зикр шудааст. Ба андешаи муҳаққиқон, «Роҳи бузурги абрешим» аз Ҳисори бостон низ мегузаштааст, ки ин омил боиси рушди асосии ҳунармандӣ дар ин минтақа гаштааст.

Дар мақолаи мафҳуми «Қаратоғ» аз нигоҳи муҳаққиқон таҳлилу баррасӣ гардида, муаллиф оид ба мавқеи калимаи авестии кара (санг, кӯҳ) ва таг (побарҷо, мустаҳакам, давомёбанда) миёни топонимҳои Тоҷикистон ва таҳаввулотҳои таърихӣ онҳо аз давраи авестӣ то имрӯз мулоҳизаронӣ намудааст.

Дар мақола, инчунин, масъалаи паҳншавии ин ду калимаи қадима ва истифодаи онҳо бо шаклҳои гуногуни фонетикӣ дар лаҳҷаҳои алоҳидаи забони тоҷикӣ баррасӣ гардидааст. Дар натиҷаи муқоисаи далелҳои забонӣ муаллиф тасдиқ менамояд, ки номвожаи «Қаратоғ»-ро, ки зери таъсири забонҳои туркӣ ба тағйироти шаклӣ дучор гардидааст, калимаи туркӣ ҳисобидан ҷои нест.

Дар мақола, мулоҳизаҳои муаллиф оид ба номвожаҳои «Чармгарон», «Читгарон», «Кулолӣ», «Сурхӣ», «Чучуто», «Оҳангарон», ки ба соҳаи ҳунармандӣ робитаи мустақим доранд, инъикос гардидаанд. Ба ақидаи муаллифи мақола ин номвожаҳо маҳз дар заминаи рушду тақомули соҳаи ҳунармандӣ ба вуҷуд омадаанд.

Калидвожаҳо: *этнолингвистика, фарҳанг, тамаддун, ҳунармандӣ, калима, номвожаҳои ҷуғрофӣ, лаҳҷа, шева, забон, водии Ҳисор, минтақа, ҷамъият.*

ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТОПОНИМОВ НАРОДНОГО РЕМЕСЛА В ДИАЛЕКТАХ ГИССАРСКОЙ ДОЛИНЫ

Автор статьи рассматривает один из важнейших вопросов этнолингвистики - определение процесса формирования народов, племен, культур и цивилизаций. По словам автора, вместе с постоянным развитием общества и различных сфер ремесел в язык вводятся новые слова и термины.

Отмечается, что среди лингвистов существуют разные мнения о происхождении географического названия Гиссарской долины, которое связано со сферой ремесел.

Автор отмечает, что согласно историческим источникам Гиссар с древних времен упоминается автором статьи под именами Шуман, Гиссар и Ҳисори Шодмон, в китайской литературе упоминается как «Суман», а в арабских и таджикских источниках - как «Шумон».

По мнению исследователей, «Великий шелковый путь» также проходил через древний город Гиссар, что привело к основному развитию ремесел в этом регионе.

В статье «Қаратоғ» проводится анализ и обсуждение исследователей, которые рассматривают значение авестийского слова кара (камень, гора) и таг (устойчивый, прочный, непрерывный) среди топонимов Таджикистана и их историческая эволюция от авестийского периода до наших дней.

В статье также рассматривается вопрос распространения этих древних слов и их употребление в разных фонетических формах в отдельных говорах таджикского языка. В результате сравнения и сопоставления языковых фактов автор утверждает, что топонимия Каратага, который под влиянием тюркских языков подверглась видоизменению, недопустимо считать тюркским словом.

В статье говорится о происхождении топонимов «Чармгарон», «Читгарон», «Кулоли», «Сурхи», «Чучуто», «Охангарон», которые тесно связаны с ремесленной отраслью и они основаны на её развитии и распространены в этом регионе. Именно на основе развития и совершенствования ремесленных отраслей в этом регионе появились данные топонимы.

Ключевые слова: этнолингвистика, культура, цивилизация, ремесло, слово, топонимия, говор, диалект, язык, Гиссарская долина, регион, общество.

ETHNOLINGUISTIC ASPECTS OF TOPONYMS OF FOLK CRAFTS IN THE DIALECTS OF THE HISSAR VALLEY

The author of article considers one of the most important questions of ethnolinguistics - definition of process of formation of the people, tribes, cultures and civilizations. According to the author, together with continuous development of society and various spheres of crafts new words and terms are entered into language.

From the analysis of this issue it follows that historical sources of Hissar have been remembered under the names of Schuman, Hissar and Hissar Schodmon in the Chinese heritage with the title "Sumin" and in Arab and Tajik sources as Shumon. According to researchers of the silk road, the "Great Silk Road" passed through the ancient Hissar, this factor led to the sermonic development of the craft in this region.

In this article the toponym "Karatag" is analysed, the author talks about the place of the Avestan words "kara" (stone, mountain) and tag (stable, strong, continuing, complete), which are found in a number of toponyms of Tajikistan and their historical evolution from the Avestan period to the present.

The article also addresses the issue of the spread of these two ancient words and their use in different phonetic forms in certain dialects of the Tajik language. As a result of the comparison and comparison of the language facts, the author claims that the toponymy Karataga, which under the influence of Turkic languages was modified, is unacceptable to consider the Turkic word.

The article talks about the origin of the toponyms of Charmgaron, Chitgaron, Kuloli, Surkhi, Jujuto, Ohangaron, who are closely related to the craft consignment based on the development and improvement of the handicraft consumption in this region. It is on the basis of the development and improvement of craft industries that these toponyms appeared in this region.

Keywords: ethnolinguistics, culture, civilization, craft, word, toponymy, speaking, dialect, language, Hissar Valley, region, society.

Сведения об авторе: *Абдуллоева Гулрухсор Зиёдуллоевна* – кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикского языка Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. **Адрес:** 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6, тел.: (+992) 917116426.

Information about the author: *Abdulloeva Gulrukhsor Ziyodulloevna* – candidate of Philology, associate Professor of the Department of Tajik language of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. **Address:** 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17/6 Muhammadiev str., phone: (+992)917116426.

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА И СТИЛЯ НОВЕЛЛ МАХМУДА ТЕМУРА

Додихудоев Р.М.

Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Изучение языка и стиля отдельных писателей для определения их места в литературе и их вклада в развитие национального языка имеет огромное значение. В художественном произведении все возможности языка подчиняются только одному – созданию художественного образа, и писатель, подчиняясь этой цели, широко использует слова не только в основном значении, но и в переносном: синонимы, антонимы, омонимы, сравнения, заимствования, метафоры, преувеличения, слова с различными стилистическими оттенками. При анализе берутся во внимание стиль и язык того или иного писателя, художественность созданных им произведений и перечисленные характерные особенности.

Египетская художественная литература впервые обнаруживает интерес к реальности в конце XIX века в ее конкретных проявлениях как к объекту эстетического изучения. Начало этому положили драматургия и публицистика, которая выполняла тогда многие функции художественной литературы. В арабской словесности отбор явлений, достойных стать объектом внимания литературы, сочетался с отбором приличествующих им форм выражения, в которых открытие этих явлений запечатлевались. «Открытие действительности» Д.С. Лихачев называет «величайшим открытием возникающего реализма середины XIX века» [3, с. 61].

Процесс дезинтеграции средневековых культурных и литературных общностей и формирование молодых национальных литератур происходил на Востоке под воздействием таких факторов, как, во-первых, существование мощной, устойчивой средневековой культурной традиции, и во вторых - ускорение темпов общественно-политической эволюции и постоянное расширение контактов с мировой культурой. Соотношение этих факторов, степень и характер их влияния на художественную литературу не оставались неизменными, превосходство получал то один, то другой [3, с. 8].

Большинство арабских исследователей рассматривают сегодняшнюю литературу арабских стран как единую, отвергая ее деление на египетскую, сирийскую, тунисскую и т.д. Признавая существование местных особенностей и различий, арабские литературоведы употребляют термин «арабская литература в Египте (в Сирии, Ираке и т. п.)», но решительно возражают против терминов «египетская литература», «иракская литература» и т.д. Определения «египетский», «сирийский», «иракский»... употребляются обычно лишь в сочетании с понятием жанра: «египетский роман», «сирийская новелла», «иракская поэзия свободного стиха» и т.п., т.е. применительно к конкретным явлениям литературы той или иной страны.

Русский, советский исследователь арабской литературы А.А. Долинина отмечает, что уже в конце XIX начале XX вв. начинают складываться две школы - сирийская и египетская, закладываются основы будущих национальных литератур. А. Долинина также отмечает, что: «В арабской поэзии долгое время еще бушевали романтические страсти, а в прозе уже в конце второго десятилетия XX века провозглашаются реалистические принципы, и ее развитие продолжается в русле критического реализма» [1, с. 21].

В советском востоковедении общепризнано, что история стран Востока и история их литератур в новое и новейшее время связаны со становлением буржуазных наций, с развитием национального самосознания, с борьбой за национальную независимость. Все это в полной мере относится и к арабскому миру, хотя в нем процесс формирования наций имеет свою специфику.

К опубликованным своим произведениям Темур неоднократно возвращался на протяжении всей литературной деятельности, что в 50 – 60-е годы вызвало полемику в среде его собратьев по перу. Египетская писательница Сухейр ал-Каламави одобряя эту позицию Темура подчеркивала, что я приветствую смелость писателя, который находясь на вершине славы, стремится совершенствовать свое мастерство, вновь о публикуя вышедшие произведения, улучшая и изменяя их. Некоторые литературоведы видя в подобном «усовершенствовании» неразумный подход Темура к своему творчеству, считали, что ценность каждого ранее написанного рассказа определяется именно тем, что он несет отпечаток времени, в которое создавался.

Фатхи ал-Абйари в «Искусство повествования у Махмуда Темура» (1964) с сожалением констатирует, что в результате «переработки», произведения Темура лишились конкретных черт времени, в которое были написаны. «Мне больше по душе, - признается аль-Абйари, - «Абу Али становится артистом», «Шейх Джума» [9] в первоначальных вариантах, ибо они посредством художественного слова переносят меня в прошлое. И еще они ценны для меня тем, что написаны от души, искренне, эмоционально... Темур – первый арабский писатель, обратившийся к подобной практике (переработки)» [13, с. 47].

Темур понимает, что обращение к диалекту означает демократизацию языка литературы, ибо диалект – важный элемент национальной специфики. В то же время он осознает, что писатели, используя диалект, тем самым ведут египетскую литературу к региональной и национальной замкнутости.

Сам Махмуд Темур подчеркивает, что «Мое становление как писателя, - происходило в период призыва ко всему местному, национальному. Диалект представляется нам одним из составных элементов свободной личности, одним из факторов проявления национализма, одним из признаков независимости. И мы использовали его для изображения, для раскрытия нашей психологии, для отображения нашей природы, нашей жизни. В ту пору литературный язык казался нам лишенным жизни и души, и мы создавали наши произведения на языке народных кварталов... Впоследствии, накопив опыт, овладев мастерством литературной техники, мы поняли, что обедняли себя, ограничиваясь узкими рамками египтизации, и что единственным средством общения и взаимопонимания арабских стран является литературный язык» Например:

- «Солнечные лучи придали ему силы. Встретившийся вернулся на дорогу и сказал: «Между ними и высокой температурой нет покрывала» [14, с. 121].

- Когда утром показывается месяц, он приносит радость [14, с. 121].

- «Мы знаем, что он низкий человек и его слова ничего не стоят» [14, с. 161].

Переход Темура к литературному языку постоянно привлекает к себе внимание как арабских критиков и литературоведов, так и арабистов. К этому факту возвращаются всякий раз, когда возобновляется дискуссия о неразрешимой, казалось бы, проблеме двуязычия. Так, Таха Хусейн, последовательный и убежденный поборник литературного языка, в речи, произнесенной в 1947 г., представил творчество Темура в качестве «образца победы в литературе классического языка над разговорным». При этом он охарактеризовал как неудачную изначальную попытку писателя применять диалект. Такой же точки зрения придерживается и другой арабский литературовед Салах ад-Дин Абу Салим. Однако И.Ю. Крачковский в отходе от диалекта видел один из недостатков новеллистики Темура [4, 5, 6].

Любопытны в связи с этим суждения известного итальянского востоковеда Франческо Габриели о «языковом» мастерстве Темура. «Попытки ввести диалект относятся, видимо, к далекому прошлому его литературной деятельности... Весь же следующий и весьма плодотворный этап его творчества характеризуется господством литературного языка... В прозаических произведениях это не создает диссонанса, но в диалогах, в драме?... Темур твёрдо стоял на принципах использования родного классического языка, давно переставшего быть родным писателю. Однако даже мне, которому решение проблемы

арабского двуязычия некогда представлялось камнем преткновения, верность Темура литературному языку кажется если не практически, то эстетически оправданной... Хотя на языке персонажей Темура говорили в далеком прошлом и теперь его в быту никто не употребляет, в тех случаях, когда художнику удастся передать мысли и душу своих героев, он может считать себя вполне удовлетворенным» [11, с. 63].

По этому поводу современный египетский новеллист Махмуд Темур замечает, что пьесы надо писать на народно-разговорном языке «Ал-Аммийа» («Вульгаризм»), ибо письменно-литературный язык «Ал-Фусха» («Быть красноречивым»)[7] непривычен народу, режет ухо, странен для слуха и непонятен народу»[11, с. 64-65]. Надо иметь в виду, что такую оценку языку «Ал-Фусха» дает в данном случае не кто-нибудь, а буржуазно-либеральный писатель. В свое время он писал драматургические произведения одновременно на двух языках: на «ал-Фусха» и «Ал-Аммийа». Выступая же против уподобления арабского письменно-литературного языка «Ал-Фусха» латыни, он, например, утверждал, что арабский язык «Ал-Фусха» якобы отличается от латыни тем, что является «языком небесной религии», а потому, писал он, «пока религиозные убеждения в сердцах арабских народов останутся прочными, язык «Ал-Фусха» будет жить.

Народно-разговорный язык все больше и больше начинает проникать в общественную жизнь страны и предъявлять свои права на приоритет перед официальным, книжным языком, мало понятным народу.

Без существенного преобразования языка литературы оказывалось невозможным создание подлинно реалистических образов людей из народа. Как пишет Луис Авад, в начале творческой жизни очень увлекавшийся диалектом, «твердость гранита, присущая арабскому литературному языку, препятствует спонтанному выражению чувств и придает мысли и форме ее выражения возвышенность, несовместимую с реализмом. Юмор, шутка возможны в литературном языке лишь на уровне общих мест» [2, с. 169].

Главные эстетические принципы реалистической новеллистики были несовместимы с жесткой конструкцией правильной литературной фразы. Отбрасывание некоторых грамматических частиц, свободное обращение с порядком слов в предложении, выбор лексики – все это обогащало интонационный строй авторской речи, сближая ее с разговорной. Задача создания индивидуальных характеров, выражения при помощи прямой речи внутренних, достаточно сложных переживаний и психических состояний героя требовала также развития и разговорного языка, обогащения словаря персонажей путем включения в него литературной лексики и фразеологии, оформлявшейся в тексте соответственно нормам разговорного языка.

Сближение литературного и разговорного языка происходило, таким образом, с двух сторон. Огромный путь в этом направлении проделал Махмуд Темур и в драматургии, доказав способность разговорного языка служить средством выражения самых сложных, в том числе и философских, понятий.

Наряду с расширением художественных функций разговорного языка в новеллистике наблюдается тяготение к использованию фольклорных мотивов и образов, например, «Аш-Шайх Саййид» («Шейх Сеййид») [9] и «Аш-Шайх Афоуллох» («Шейх Афуллах») [10].

Махмуд Темур как основоположники египетского короткого рассказа своим простым и изумительным языком, простотой изложения придал рассказу новую духовность. Махмуд Темур, бывая на базарах и в среде уличных торговцев, часто использовал в своих произведениях диалектные слова.

Таким образом, приводя следующие примеры из произведений писателя, можно прийти к выводу о том, насколько велика роль в них использованных диалектизмов, и особенно народных изречений в произведениях Махмуда Темура:

1. Это дело разрушительно [11, 3].
2. Буквально язык закипел, он разозлился и говорил без остановки [11, 3].

3. Этот пронизательный человек говорил от всего сердца [11, с. 3].

4. Торопливость исходит от дьявола [11, с. 17].

Это образцы диалекта рассказов Махмуда Темура которые в русском переводе теряют свой колорит.

Во многих случаях порядок слов и структуру предложений писатель строит таким образом, в каком они используются в диалогах в речи персонажей, редко используя сложные предложения. Ввиду использования таких простых синтаксических единиц язык произведения становится простым. Здесь необходимо отметить, что, опираясь на нормы литературного языка, создание и построение речи персонажей не повлияли на психологическое состояние и характер, на общественно-классовые свойства, более того, они помогают прояснить и раскрыть эти свойства, тем самым усиливая воздействие. Как много Махмуд Темур и работал над речью персонажей, уделяя им огромное внимание для того, чтобы она соответствовала и была близка народной, он старался сохранить основные свойства, характерные для диалектного стиля.

Язык речи персонажей рассказов Махмуда Темура своей простотой и близостью к народной речи является еще и очень образным. Используя различные возможности идейного искусства, соответствующий времени Махмуд Темур, с одной стороны, более выпуклым и ясным делал характер изображаемого предмета, а с другой – мастерски показал образность, выразительность и ясность народной речи.

Необходимо также отметить, что Махмуд Темур широко использовал монологи и диалоги, состоящие из простых предложений, вот несколько примеров, подтверждающих данную мысль. В рассказе «Ал-хаджШалаби» есть диалог между немолодым многоженцем и женщиной, матерью несовершеннолетней девушки, на которой он хотел жениться:

«- Среди них есть красивые невесты?

Умалахайр засмеялся

- Клянусь богом, я только хочу помочь этой девушке, Шалаби.

- Красивая?

- Как луна.

- Молодая?

- Еще не исполнилось семнадцати.

- Можно посмотреть?

- Конечно, если душа желает, можно.

- Да воздастся тебе богом ...твое имя тебе очень подходит!»[8, с. 19-20].

В данном эпизоде автор предельно немногословен, слова и короткие предложения как нельзя кстати в данной ситуации.

В научно-исследовательской литературе при анализе художественного произведения особое внимание обращается на речь и язык произведения, так как именно через них можно выразить цели, задачи и художественное мастерство писателя. В этой связи профессор Н.П. Рычков считает, что одной из особенностей творчества писателя является использование монологов [15, с. 80-83].

Этот прием дает огромные возможности писателю для характеристики героя.

Когда знакомишься с рассказом, то в воображении возникают два лица, два образа, проявляются качества только им характерные.

В рассказах Махмуда Темура не только с точки зрения лексики, но и с точки зрения оборотов речи, строения предложений выделяется их простота и ясность. Чтобы в подробностях передать изображаемые события, литературные критики считают лучше, конечно, использовать сложные предложения. Простые же предложения способствуют краткости изложения, именно этим приемом чаще пользуется, и пользуется мастерски, Махмуд Темур. Простые предложения обладают большими возможностями в изображении различных субъективных возможностей. В содержании текста произведений описанные

события гармонично связаны с сокровенными мыслями Махмуда Темура, которые мастерски пользовались этой особенностью простых предложений.

Споры критиков вокруг языка и стиля и художественных особенностей рассказов писателя Махмуда Темура показывают, что оба писателя, обращаясь к актуальным проблемам своего времени, использовать богатство языка, возможности искусства художественного слова и всячески обогащал свои произведения, а вместе с этим арабскую литературу.

Литература

1. Долинина, А.А. Очерки истории арабской литературы нового времени. Египет и Сирия. Просветительский 1870-1914 роман / А.А. Долинина. – М.: Наука, 1973.–187 с.
2. Кирпиченко, В.Н. Современный египетский рассказ / В.Н. Кирпиченко. – М.: Наука, 1988. – 262 с.
3. Кирпиченко, В.Н., Сафронов, В.В. История египетской литературы XIX-XX веков. В 2-х т. Т.1. Литература XIX-первой половины XX в. / В.Н. Кирпиченко, В.В. Сафронов. – М.: Вост. Лит, 2002. – 408 с.
4. Крачковский, И. Ю. Из писем к египетскому писателю Махмуду Темуру / И. Ю. Крачковский - Избранные сочинения. – М.-Л., 1956. – Т.III. – 466 с.
5. Крачковский, И. Ю. Избранные сочинения / И. Ю Крачковский. – М.-Л.: АН СССР, 1955. – Т.I. – 469 с.
6. Крачковского, И. Ю. Чехов в арабской литературе/ И. Ю. Крачковский Избранные сочинения. – М.-Л.: АН СССР, 1956. – Т.III. – 470 с.
7. Махмуд, Т. Ал-Фусха / Т. Махмуд. – Қоҳира, 1928. – 246 с.
8. Махмуд, Т. Ал-ҳоч аш-шалабӣ ва акоик ухро / Т. Махмуд. – Қоҳира, 1930. – 259 с.
9. Махмуд, Т. Аш-Шайх Саййид / Т. Махмуд. – Миср, 1926. – 216 с.
10. Махмуд, Т. Аш-Шайх Афауллаҳ / Т. Махмуд. – Миср, 1926. – 214 с.
11. Махмуд, Т. Фан-ул-қиссас / Т. Махмуд. – Қ.2.– Қоҳира, 1947. – 154 с.
12. Махмуд, Т. Шайх Чумъа / Т. Махмуд. – Қоҳира, 1925. – 262 с.
13. Махмуд, Т. Шифо-ур-руҳ / Т. Махмуд. – Қоҳира, 1951. – 126 с.
14. Махмуд, Т. Эҳсон-ул-лоҳ / Т.Махмуд. – Қоҳира, 1983. – 248 с.
15. Рычкова, Н.П., Становление и развитие жанра рассказа в современной таджикской литературе. дис...канд. филол. наук. / Н.П.Рычкова.– Л., 1955.-164 с.

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА И СТИЛЯ НОВЕЛЛ МАХМУДА ТЕМУРА

В данной статье анализируется и рассматривается язык и стиль новеллы известного египетского писателя Махмуда Темура. Новеллы Махмуда Темура достойны внимания не только с точки зрения содержания, описания жизненных событий и происшествий, изображения главного героя и рассмотрения актуальных вопросов эпохи того времени, но они также заслуживают внимания с точки зрения стиля выражения и языка.

Исследования показывают, что каким образом в новеллах Махмуда Темура, прежде всего, используются простота и понятность выражений, интонации поэтической речи, использование элементов народного языка и выражение художественного реализма. По мнению автора статьи, такой творческий стиль Махмуда Темура коренится в реалиях его времени, в духовных и образовательных потребностях его современников и почитателей его произведений.

Ключевые слова: Махмуд Темур, новелла, писатель, анализ, сюжет, стиль, способ, персонаж, рассказ, диалог, язык.

ХУСУСИЯТИ ЗАБОН ВА УСЛУБИ НОВЕЛЛАҲОИ МАҲМУД ТЕМУР

Дар мақола забон ва услуби новеллаҳои нависандаи маъруфи Миср Маҳмуд Темур мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтаанд. Новеллаҳои Маҳмуд Темур на танҳо аз нигоҳи мавзӯ, тасвири ҳодисаю воқеаҳои зиндагӣ, нишон додани қаҳрамон ва баррасии бадеии масоили доғи замони худ ҷолиби диққатанд, балки онҳо аз нигоҳи сабки баён ва забон низ қобили таваҷҷуҳ мебошанд.

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар новеллаҳои Маҳмуд Темур, пеш аз ҳама, содагӣ ва фаҳмо будани ифодаҳо, шеърӣ лаҳни суҳан, истифодаи унсурҳои забони мардум ва баёни бадеии реалистӣ чӣ гуна истифода гардидааст. Ин сифати сабки Маҳмуд Темур аз воқеияти замони зиндагӣ, аз ниязҳои маънавию маърифатии муосирон ва муҳотабони осораи сарчашма мегирад.

Калидвожаҳо: Маҳмуд Темур, новелла, таҳлил, нависанда, образ, сюжет, усул, персонаж, ҳикоя, муҳовара, забон.

LANGUAGE AND STYLE FEATURES OF MAHMUD TEMUR'S NOVELLS

This article analyzes and examines the language and style of novel of the famous Egyptian writer Mahmud Temur. The novels of Mahmud Temur are noteworthy not only in terms of content, descriptions of life events and incidents, depicting the protagonist and addressing pressing issues of the era of that time, but they also deserve attention in terms of style of expression and language.

The research shows that how the novels of Mahmud Temur primarily use the simplicity and comprehensibility of expressions, the intonations of poetic speech, the use of elements of a folk language and the expression of artistic realism. Such a creative style of Mahmud Temur is rooted in the realities of his time, in the spiritual and educational needs of his contemporaries and the audience of his works.

Keywords: Mahmud Temur, novell, analysis, plot, style, literary activate, method, personage. Story, conversation, language,

Сведения об авторе: Додихудоев Раджабали Мухаммадиевич - кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой таджикского языка и документации Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, 734003, Таджикистан, г. Душанбе, улица Саид Носира 33. Тел.: (+992) 937000104, E-mail: bestmuslim@mail.ru

Information about the author: Dodikhudoev Rajabali Mukhammadievich - Candidate of Philology, associate professor, head of the Department of Tajik Language and Documentation of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan. 734003, Tajikistan, Dushanbe, Said Nosir str. 33. Tel.: (+992) 937000104, E-mail: bestmuslim@mail.ru

ТОБИШҶОИ МАЪНОИЮ УСЛУБИИ ФИТОНИМҶОИ АШЪОРИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ, ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ ВА САЛМОНИ СОВАЧӢ

Калониова М. Ҷ.

Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино

Таърихи чандҳазораи инсоният собит кардааст, ки растанӣ дар ҳаёти тамоми мавҷудоти зинда мавқеи назаррас дошта, имрӯз аксар ҳуруку либосҳо ва бештари маводи доруворӣ аз он вобаста аст. Чунонки маълум аст, Сино, Берунӣ, Закариёи Розӣ ва садҳо нафар бузургони илму адаб тамоми умри худро сарфи омӯзиши рустаниҳо карда, дар асоси олами наботот роҳу воситаи муолиҷаи ҳазорон бемориҳоро кашф кардаанд. Растаниҳо мавҷудоте мебошанд, ки на танҳо дар забон ва осори табибону мутахассисони соҳаи тиб тӯли ҳазорсолаҳо зикр шудаанд, балки намояндагони дигар соҳаҳо, аз ҷумла меъморон, бинокорон ва шоиру нависандагон низ ҳар яке бо услуби хос растаниҳоро ном бурда, матлаби хешро ифода кардаанд. Адибе нест, ки дар эҷодиёти хеш аз фитонимҳо (номвожаҳо) ёдовар нашуда бошад. Дар ин раванд намояндагони адабиёти асри XIV - Камоли Хучандӣ, Ҳофизи Шерозӣ ва Салмони Соваҷӣ низ аз олами наботот истифода кардаанд. Дар мақолаи мазкур мо мавқеи рустаниҳо, ба истилоҳи дигар, истилоҳоти фитоними дар ашъори шоирони номбурда ба ду гурӯҳ: 1) номи гулҳо ва 2) номи дарахту меваҳо ҷудо намудем.

Дар забони осори асри 14 номи гулҳои зерин маъмуланд: *ёсуман, савсан, нилуфар, бунафша, лола, садбарг, наргис, насрин* ва ғайра.

Ёсуман гулест хушбӯй, рангҳои сафед, зард, кабуд ва пушти гули баъзе навъаш бунафш аст. Навъҳои дигараш бӯстонӣ, саҳроӣ ва кӯҳӣ мешаванд. Навъи сафеди он хушбӯй буда, бештар во меҳӯрад, вале навъи кабудаш камёб аст [1, с. 469]. Луғатшинос А. Зоҳидов қайд мекунад, ки *ёсаминро ёсаман* гуфтан ҳам дуруст мебошад, на балки *ёсуман*. Вожаи зеринро аз «Девон»-и Шайх Камол (нусхаи тартибдодаи А. Сурӯш ва С. Саидов – К.М.) ҷустуҷӯ кардем, ки шоир онро дар шакли *ёсуман* 2 маротиба [10, с. 56; с. 185], *ёсамин* 1 дафъа (с.213) ва дар шакли *ёсаман* маротибае ҳам истифода накардааст. Барои муҳашина кардани ин масъала ба «Фарҳанги ашъори Камол» рӯ овардем, ки он ҷо шаклҳои *ёсаман* ва *ёсамин* оварда шудааст. Ба андешаи мо, чунин духӯрагӣ, шояд аз он сар зада бошад, ки ҳангоми аз нусхаи форсӣ ба кириллӣ баргардон кардани матншиносон, вожаи *ياسمين*, ки бидуни ғатҳаву замма меояд, ду шакл навишта шуда бошад.

Он сарв, ки омад бари мо, аз чамани кист?

В-он гунча, ки дилҳо шуд аз ӯ хун, даҳани кист?

... Чун таълати хуришед, ки нӯшид гӯбораи

Зери хати райҳон руҳи чун ёсамани кист? [14, с. 288].

Камол гули «**ёсуман**»-ро дар баробари маънии аслии чун *киноя аз рӯйи маҳбӯб* низ доништааст ва чунин мефармояд:

Пирояи ёқути лабат дурҷи гуҳар шуд,

Машишотай гулбарги руҳат ёсуман омад [14, с. 288].

Вожаи мазкур дар ашъори Ҳофизи Шерозӣ ва Салмони Соваҷӣ низ ба маънии *гул* мавқеи хоса дорад:

Каманди турраи шастат бибурд тобамро.

Обест, ки бо рӯи гули ёсуман овард [5, с. 48].

Ҳофиз манишин бе маю маъшуқ замоне,

К-айёми гулу ёсуману иди сиём аст [9, с. 284].

Дигар аз вожаи мавриди таҳлили мо «савсан» аст. *Савсан* мувофиқи маълумоти фарҳангҳо, аслан, ифодагари *мавзуну зебой ва номи эзидбонуи ҳусни занон ва ё номи ҷодугари созанда дар Тӯрони қадим* буда, баъдтар ба об ғарқ мешавад ва гӯё ба гул табдил меёбад. Истилоҳи *савсан* дар шеърӣ Камоли Хучандӣ ва Салмони Соваҷӣ ба маънои 1)

ғиёҳест, ки дорои соқаи борику дароз, баргҳои нозуку борику ва гулҳои рангоранг ва хушбӯ бошад:

*Орам ояд пеши сарву лола рафтан дар чаман,
То бад-он рухсору боло дӯст медорам туро [10, с. 30].*

2) киноя аз нигори гулрӯ ва зебо ба кор рафтааст:

*Он сарвиноз рафт ба гулиан, назар кунед,
Дар боғ гул баромаду савсан, назар кунед.
Савсан андар чаман озоди қадаш мекард,
Норунро зи ҳасад ларза бар андом афтод [5,81].*

Калимаи дигари ин гурӯҳ «нилуфар» аст. Мувофиқи сарчашмаи боэътимод - «Канзи шифо» вожаи *нилуфар*, аслан, аз «нилупаҳл»-и забони ҳиндӣ гирифта шуда, маънои «нил» дар забони ҳиндӣ - об ва «паҳл»- самар аст. Ин вожаро бо забони русӣ *лотос* гӯянд. *Нилуфар* гулест, ки дар кӯлҳо ва дигар обҳои истода месабад, баргаш ба рӯи об паҳн шуда, ранги гулаш нилӣ, сафед, арғувонӣ, сурх ва зард мешавад [1, с. 459].

То чое огоҳ гаштем, шоирони шахдкаломи Табрез ва Шероз- К. Хучандӣ ва Ҳ. Шерозӣ маротибае ҳам вожаи «нилуфар»-ро дар абёташон чой надодаанд, вале зикри он дар ашъори Салмон бо чунин ибораҳо ба назар мерасад: *гулиани нилуфарӣ, гунбади нилуфарӣ, чу нилуфар ба хушед моил будан* ва ғ., мисол:

*Акси рухсори гулу гулбонги булбул медиҳад,
Гулиани нилуфариро гунагун баргу наво [5, с. 184].*

Бояд қайд намоем, ки то чое огоҳ гаштем, ибораҳои «*гулиани нилуфарӣ*» ва *гунбади нилуфарӣ*» аз ибороти вижаи Салмон мебошанд.

Бунафша ғиёҳест, ки баргҳояш каме дарози нӯгдор. Аз миёни баргҳояш чанд поя мерӯяд ва дар сари ҳар як поя яктои гули бунафш дорад. Дар илми тиб бештар гулаш ба кор меравад, ки кӯҳна ва рангаш тағйирнаёфта бошад [1, с. 604]. *Бунафша* ғиёҳест, ки гулҳои хурду сархами савсанранги хушбӯй дорад ва дар баҳор пеш аз гулҳои дигар мешукуфад. Он аз вожаи *бунафш*, ки ифодагари ранг аст, бо илова кардани пасванди калимасози «-а» сохта шудааст. Бино ба истиноди «Ғиёс-ул-луғот», дар шаклҳои *бануфша* ва *бунуфша* низ қорбурд мешавад [13, с. 25-26]. Вожаи зерин дар «Фарҳанги ашъори Камол» чунин шарҳ ёфтааст: 1) *ғиёҳест кӯтоҳ, дорои соқаҳои борику ва гулҳои кабудчатоб ё бунафш, ки дар боғистон ва канори ҷӯйбор пеш аз гулҳои дигар дар навбаҳор мерӯяд ва шами хуш дорад. Бунафша, аслан, хурдӯст, вале онро дар боғчаҳо низ коштани мумкин аст; 2) дар шеър истиораи зулф аст.*

*Бунафша дастае бар арғувон аст,
Гарат бар лола сунбул соябон аст [14, с. 127].*

Муҳаққиқ М. Саломов дар фасли «Вижаҳои семантикии баъзе вожаҳои ғаёл дар забони ғазал»-и рисолаи таҳқиқотии худ бо овардани мисолҳо аз абёти Ҳофизӣ Шерозӣ ҳаммаъноии фитоними *бунафшаро* бо вожаи *зулф* муайян намудааст, чунончи:

*Зи бунафша тоб дорам, ки зи зулфи ӯ занад дам,
Ту сиёҳи камбаҳо бин, ки ҷӣ дар димоғ дорад.*

Ё чои дигар вожаи *бунафшаро* бо *турра* дар таносуби маъноӣ дидааст, ки *турра* низ маънии «зулф»-ро дошт.

*Бунафша дӯш ба гул гуфту хуш нишоне дод,
Ки тоби ман ба ҷаҳон турраи фалонӣ дод [12, с. 113].*

Бунафша аз рӯи шакли зоҳириаш ба зулф хеле монанд аст ва он гули хушбӯй аст. Яъне, аз рӯи таҳлили М. Саломов, Ҳофиз аз шакли бӯи гули бунафша дар иттибоб аст, ки он зоҳиран ба зулфи маъшуқа шабеҳ аст ва зулф низ дар навбати худ мисли гули бунафша бӯи форамеро ба димоғи ӯ меорад.

Дигар аз вожаҳои сермахсули адабиёти асри XIV *лола* аст. Дар илми тиб ва хусусан, як шоҳи он фармакогнозия, вожаи *лоларо* бо истилоҳи *озариюн* низ ном мебаранд, ки дар

«Фарҳанги беназир» он ба маънии *озариюн* ва *гули хайрӣ* - *лолаи сурх* омада, ба гули ҳамешабахори озар (оташ, сурх) монанд аст. *Озариюн* шакли арабишудаи *озаргун* аст. Ибораи *лолаи сурх* аз исми лола (дар забони форсии қадим: лол - сурх) ва сифати сурх (ишора ба ранги гулҳои рустай) иборат буда, ҳар ду ҷузъ як маъниро ифода мекунад [2, с. 173].

Фитоними «лола»-ро Камоли Хучандӣ, аввалан, ба маънии *гул*, баъдан, *киноя аз рухсори маъшуқ* истифода бурдааст. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки вожаи «лола»-ро яке аз калимаҳои калидии ашъори шоирони садаи XIV ҳисобем ҳам, ғалат намекунем. Зеро он дар ашъори шоирон дар калимасозиву ибораорой низ маъмул аст, чунончи: *лолаи сероб*, *лолаи сӯхтадил*, *лолавор*, *лолагун*, *лолазор*, *лоларанг*, *лоларух* ва ғ.: Мисол:

Лаъли дурахшон нигар, ғайрати ёқути ноб,

Лолаи сероб бин, бастаи сунбул ниқоб [14, с. 371].

Ҳар к-ӯ нақошт меҳру зи хубӣ гуле наҷид,

Дар раҳгузори бод ниғаҳбони лола буд! [12, с. 215].

Ҳаст машишотай боғ аз руҳу қадди ту ҷамил,

Ки чаманро ба гулу лолаву шамшод орошт [5, с. 182].

Дар баробари вожаҳои боло фитоними «нарғис» низ серистеъмол буда, лозим ба зикри алоҳида дорад. Он, аслан, луғати юнонӣ буда, ба забони тоҷикӣ мустақим аз он забон ворид гардида, дар маъниофарӣ ва иборасозии забони мо ғайралола ширкат намудааст. Маънои луғавии «нарғис» *гулест сафед ва кӯчаку хушбӯ, ки пиёзи он қошта мешавад*, баландии буттааш то 40 сантиметр мерасад, баргҳои он сабзу дароз [3, с. 68]. Дар шеър ташбеҳи ҷашми маъшуқа аст ва ин ташбеҳро ба ҷашм шоирони соҳибзавқи тоҷик додаанд. Камоли Хучандӣ чунин гӯяд:

Ҳамчу нарғис наниҳам ҷашм ба сарви лаби ҷӯй,

Ки маро қомати дилҷӯйи ту хуш меояд [10, с. 252].

Лексемаи «нарғис» дар шеъри Камол аз вожаҳоест на чандон камистеъмол, зеро шоир дар баробари маънии аслӣ, бештар кӯшидааст, ин вожаро рамзи киноя ҳисобад. Ашъори Камол, Ҳофиз ва Салмон ба мо нишон медиҳанд, ки шоирон дар баробари зикри вожаи «нарғис» киноятан аз 1) *ҷашми пурҳумор*, *ҷашми маст*; 2) *ҷашми бедори ошиқи шабзандадор*; 3) *ҷашми хумори нигор*, *ҷашми нимпӯш ва пурнози ёр* [14, с. 472] сухан мекунад, мисол:

Хоби он нарғиси фаттони ту бечизе нест,

Тоби он зулфи парешони ту бечизе нест [12, с. 75].

Нарғиси фаттон аз ибороти вижаи Ҳофиз буда, дар ду байти ӯ корбаст шудааст ва дар ашъори дигар шоирон ба назар нарасид. Дар фарҳангҳо ибораи мазкур шарҳи худро наёфтааст, вале агар дар танҳои шарҳ кунем, «нарғис» маънии ҷашм ва «фаттон»- *зебо, дилфиребро* ифода мекунад. Яъне, ин ибора сифати маъшуқи шоир буда, *зебогии ҷашмони ёрашро* баён доштааст.

Дигар аз чунин воҳидҳои луғавии мансуб ба фитонимҳо *насрин* аст. Мувофиқи шарҳи «Фарҳанги беназир», номи як гули сафеди хушбӯи хурд аст, ки онро *гули мушкин* низ мегӯянд. *Насринро* забоншинос А. Имомов шакли мусафғари *настаран* меномад [2, с. 183].

Аз арақи рӯи туст орази гул қатрае,

Чунки зи шабнам фитад бар руҳи насрин гулоб [10, с. 51].

Лозим ба зикр аст, ки гули *насрин* аз вожаҳои камистеъмолтарини ашъори Камол маҳсуб ёфта, танҳо як маротиба ба кор рафтааст ва шакли дигари он *настаран* буда, ҳангоми мушоҳидаҳо дар шеъри Камол ба назар нарасид. Аммо Ҳофиз ва Салмон онро хуб истифода кардаанд, чунончи гӯянд:

Баҳори умр хоҳ, ай дил, вагарна ин чаман ҳар сол,

Чу насрин сад гул орад бору чун булбул ҳазор орад! [12, с. 496].

Гар занад номия дар домани инсофи ту чанг,

*Барканад лутфи ту аз пойи гулу **насрин** хор* [5, с. 220].

Ба гурӯҳи дуҷуми вожаҳои мавриди таҳлили мо номи дарахтон мансубанд. Мисолҳои мазкур нишон медиҳанд, ки дар ашъори шоирон номи дарахтони мевадор, бемева ва ҳам номи меваҳо мисли *сарв, бед, санавбар, уд, тӯбо, рутаб (хурмо), нахли маданӣ, аргувон, шамшод ва ғ.* зикр шудаанд, ки дар зер ҷанде аз онҳоро мавриди таҳлил қарор додем.

Яке аз ҷунин воҳидҳои луғавии ифодакунандаи номи дарахтон *бед* аст. Мувофиқи маълумоти луғатнигори эронӣ Ҳ. Амид, вожаи *бед* дар забони паҳлавӣ шакли *vet*, баъдан *bid*-ро дошт, ки маъниаш *дарахти бемеваи дорои шохаҳои рости баланд* аст ва имрӯз дар шакли *бед* роиҷ аст. Мурод аз *беди шифобахш* гуфтан беи одист, ки ба ҳама маълум аст ва беҳтаринаш дар лаби об мерӯяд. Бед самар ҳам дорад, ки онро *хӯшаи бед* меноманд [1, с. 271]. Хусусиятҳои дарахти *бед* дар китоби «Ал-қонун-фи-т-тиб»-и Сино зикр шудаанд. Сино истеъмоли баргони дарахти бедро барои бемориҳои *ҷигар, гурда, тарбод* ва *бемориҳои роҳи нафас* муфид донистааст [8, с. 146]. Вожаи «бед»-ро дар ашъори Камол пайдо накардем, вале дар абёти Салмон ва Ҳофиз серистеъмол аст ва маънии «навӣ дарахт»-ро дорад, мисол:

Ҳар кас ки ба аҳди ту бар ӯ исм хилоф аст,

*Чун **бед** сарпош сазои табар омад* [5, с. 205].

Аз ҷарх ба ҳар гуна ҳамедор умед

*В-аз гардиши рӯзгор меларз чу **бед*** [12, с. 43].

Вожаи дигари мавриди таҳлили мо исми *санавбар* аст. Тавре ки Ҳ. Амид қайд мекунад, ин вожа маъхуз аз забони юнонист, ки баъдан муарраб шудааст ва синоними он *сафедор* аст [15]. Мувофиқи маълумоти «Канзи шифо», ин дарахтро ба забони русӣ *сосна* меноманд, ки ду навъ аст: якеаш нар, ки самар намедиҳад, фақат аз шилми он қатрон ҳосил мекунад, дигараш боровар, ки самари монанди дили гӯсфанд дорад. Самараш дар хомӣ яклухт метобад ва агар расида гардад, донаҳояш аз ҳама шукуфта, дар намуд ҷудо мегарданд. Беҳтарини он мағзи тухмаш сафед, болида ва равшандори он аст [1, с. 283]. Дарахти *санавбарро* луғатшинос А.Сурӯш ҷунин шарҳ кардааст: «*қоҷ, дарахтест, бузургу тановар шабеҳ ба дарахти чанор, баргҳояш дурушт ва сабзи тира*» [14,665], мисол:

*Агарчи сарвари бӯстон **санавбар** омаду сарв,*

Ту ро расад ба сари сарварон сарафрозӣ [10, с. 464].

Шоирони асри XIV онро чун киноя ба маънии «*пайкари зебои ёр, андоми дилкаши нигор*» низ ба кор бурдаанд, ки ин абёт шоҳиди он аст:

Санамо, бар хати сунбул маҳи тобон дорӣ,

*Бар сари шоҳи **санавбар** гули хандон дорӣ* [14, с. 665].

*Шакли **санавбаре**, ки дилаш ном кардаанд,*

Салмон ба ёди қади ту дар бар гирифтааст [5, с. 65].

*Боги маро чӣ ҳоҷати сарву **санавбар** аст,*

Шамшоди хонапарвари мо аз кӣ камтар аст? [9, с. 256].

Уд вожаест, дар фарҳангҳо ду маъниро фаро гирифта, маънии дуҷуми он боис мегардад, онро ҳамчун истилоҳи фитонимӣ ҳисобем. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» маънии дуҷуми он *ҷӯби хушбӯи сиёҳранг, ки одатан, бо сӯзонидан дар миҷмар хушбӯӣ медиҳад*, мебошад [6, с. 384]. Вожаи «уд» аз калимаҳоест, ки қариб дар ашъори ҳамаи шоирон ба назар мерасад ва ҳар яке аз соҳибони калом кӯшидаанд, ки дар баробари маънии аслӣ, дигар маъниҳои маҷозии онро низ ифода кунанд. Дар ин радиф хидмати Камоли Хучандӣ, Ҳофизи Шерозӣ ва Салмони Соваҷӣ ҳам дар хусуси ба дӯш гирифтани бори сермаъноии ин фитоним зиёд аст. Масалан, зимни таҳқиқ ҷунин маъниҳои калимаи «уд»-ро аз байтҳои шоирони қарни XIV дарёфтем, ки бештар кинояро мефаҳмонанд, мисол: 1) *мурод аз хушбӯӣҳое*, ки қадимӣён бар кафани мурдагон мепошиданд, ё сари гӯри онҳо месӯхтанд:

Ба сари турбати Маҷнун чу бисӯзед абир,

*Шакару **уд** зи ҳолу лаби Лайло талабед.*

2) *истиора аз ҷони сӯхтаи ошиқ, ҷони ғамгин ва дар оташи ишқ сӯхта:*

*Гуфтӣ Камол, ар оишқӣ, пеши рухи ман сӯз ҷон,
Ҷуз пеши отаи сӯхтан бӯе набоишад **удро** [14, с. 779].
Зухра созе хуш намесозад, магар **удаш** бисӯхт?!
Кас надорад завқи мастӣ, майгусоронро чӣ шуд?! [9, с. 644].*

Дигар аз воҳидҳои луғавии ифодагари номи дарахтон *арғувон* аст. Он дарахтест дорои баргҳои гирд ва гулҳои сурхранг, дар аввали баҳор, қабл аз он ки баргҳояш бирӯянд, гул мекунад. Камоли Хуҷандӣ ва Салмони Соваҷӣ вожаи мазкурро маҷозан ба маънии *сурхранг, гулгун (дар сифати майи ангурӣ, шароб)* ба қор бурдаанд:

*Рехт баҳори зиндагӣ барги ҳуду ту беҳабар,
Бар сари гул чу наргисӣ масти шароби **арғувон** [14, с. 43].
Нигорино, ба саҳро рав, ки бӯстон ҳулла менӯшад,
Ба шодӣ **арғувон** бо гул шароби лаъл менӯшад [5, с. 100].*

Сарв дарахти бисёр мавзун ва хушқомати баланд аст. Мувофиқи шарҳи Ҳ. Амид, дар забони паҳлавӣ дар шакли *sarv* ва *sar* маъмул буд. Дарахти мазкур баргаш реза буда, ҳазон намешавад, яъне ҳамешасабз аст. Андозаи самараш хурдтар аз чормағз, шаклаш ба дили ҳайвонот монанд аст. Сарв мағз надорад, дар вақти хомиаш сабз ва баъди расидан, андак зардтоб ва саҳт мегардад. Тухми самараш сафеди зардча, ба наск монанд, вале аз он нозуктар аст [1, с. 276].

Ба андешаи К. Мусаев, вожаи мазкур бо гунаи тағйирёфтаи фонетикии худ дар бисёр забонҳо, мисли тоторӣ - қримӣ - селби, туркӣ - селви, озорбойчонику уйғурӣ - серв, туркманӣ - серви, ўзбекӣ - сарв истифода мешуд [4, с. 176]. Сарв дар иборасозии ашъори Камол ғаёлона иштирок намуда, ибораҳои «*сарви баланд, сарви баландпоя, сарви боло, сарви биҳишт, сарви бӯстон, сарви гулбор, сарви гулизор, сарви лаби ҷӯй, сарви ноз, сарви расон, сарви рост, сарви сарафроз, сарви сӯхӣ, сарви симбар, сарви симин, сарви симтан, сарви тубохиром, сарви хиромон, сарви хушхиром, сарви чаман, сарви қад, сарви ҷӯйбор*» ва ғайраҳоро сохтааст. Дар маънии аслии шоир чунин байтро сурудааст:

***Сарв** девона шудааст аз ҳаваси болояш,
Меравад об, ки занҷир ниҳад бар пояш [14, с. 677].*

Мусаллам аст, ки соҳибони каломии адабиёти форсу тоҷик вожаи «сарв»-ро ба маънии «қадди болои ёр» ба қасрат истифода кардаанд, аммо ситораҳои тобони адабиёти асри XIV чун Камол, Ҳофиз ва Салмон онро дар маънии бикр ба ҳадди камол расонидаанд. Масалан, Камол бо вожаи «сарв» ибораҳое, мисли «сарви симбар- *киноя аз маҳбубаи зебо* ва хушпайкар, сарви симтан- *киноя аз ёр, маҳбуба* ва сарви тубохиром- *киноя аз маъшуқи хушқад* ва хушхиром» сохтааст, ки шояд моли худӣ ӯ бошанд, зеро дар шакл ва маъно ҳамтои онҳоро дар назми дигар шоирон пайдо накардем. Вожаи «сарв»-ро Ҳофиз ва Салмон ба маънии *дарахт* ва *ёру маҳбӯб* чунин истифода кардаанд:

*На ҳар дарахт таҳаммул кунад ҷафои ҳазон,
Ғуломи ҳиммати **сарвам**, ки ин қадам дорад! [12, с. 119].
Ман ғуломи ҳиндуи он **сарви** озодам, ки ӯ,
Бар суман биништан хатте аз пайи таҳрири мо [5, с. 51].*

Тӯбо калимаи арабӣ буда, шакли дигари он *тӯбӣ* мебошад. Он дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» чун дарахти серсои афсонавӣ дар ҷаннат, ки гӯё меваҳои гуногун ва хушбӯй доштааст, шарҳ дода шудааст [7, с. 372]. Шоирони мазкур лексемаи «тӯбо»-ро танҳо ба маънии асосии худ, яъне «дарахти ҷаннат» зикр кардаанд.

*Ҳавои сарви болои ту дорад ростӣ в-ар не,
Барои ҳемаи дӯзах баранд аз равза **тӯборо** [10, с. 45].
В-гар сарвар сар афрозод, зи ҷаннат соя бардорад,
Дигар барги сарафрозӣ набоишад шохи **тӯбиро** [5, 50].*

Шамшод калимаи тоҷикӣ-форсиест, ки дар «Фарҳанги ашъори Камол» чунин шарҳ шудааст: *дарахтест ҳамешасабз дорои баргҳои хурду гирду ва ҷӯби сахт*. Шоирон қадимашуқро ба он ташбеҳ кардаанд:

*Гар на шамшод аст, к-аз боди сабо дар тоб рафт,
Аз чӣ печад бар санавбар кокули мушкани дӯст?! [10, с. 68].*

*Аҷаб он аст, ки дар базми раёҳин гулро,
Зери шамшод нишонанду ту дар болоиш [5, с. 128].*

Ҳамин тавр, дар коргоҳи таҳайюли шоиронаи садаи XIV анвои фитонимҳо, ба таври умум, аносири табиат ҷиҳати офариниши маъниҳои тозаву мазмунҳои орифона, таркиб ва таъбирҳои шоирона ба таври фаровон ба кор гирифта шудааст, ки ҳама ба дидгоҳи ҳосаи суҳанварон ба табиат ва аҷзову абзорҳои он таъкид меварзанд. Шоирон дар заминаи он ҳама мушоҳидаҳое, ки анҷом додаанд, муваффақ бар он гардида, ки ҳар яке аз ин анвои фитонимҳо ва дигар воситаҳои мазмунҳои табиатро ба унвони муҳимтарин падидаҳои шорехи таҷаллии ҷамоли машуқи азали дар мазмунсозии ирфонӣ, аркони муҳимми таъмини ҷанбаҳои зебоишиносии ашъор ва афкори худ истифода намуда, дар ин замина матлабҳои муҳиммеро шарҳу тафсир додаанд.

Адабиёт

1. Зоҳидов, Ҳ. Канзи шифо / Ҳ. Зоҳидов. - Душанбе, 1993. - 720 с.
2. Имомов, А. Фарҳанги беназир / А. Имомов. - Душанбе, 2013. - 206 с.
3. Мирмухамедова, М.Б. Лексические особенности языка поэзии Камола Худжанди: автореф. дис... канд.филол.наук: 10.02.22 / М.Б. Мирмухамедова. - Худжанд, 2012. - 26 с.
4. Мусаев, К.М. Лексика тюркских языков в сравнительном освещении / К.М. Мусаев. - М.: Наука, 1975.- 358 с.
5. Совачй, С. Девон. Бо кӯшиши Меҳрдоди Авасто / С. Совачй. - Техрон, 1338.
6. Фарҳанги забони тоҷикӣ [Матн]: Иборат аз 2 ҷилд. Ҷ.2.- М.: Советская энциклопедия, 1969.- 949 с.
7. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ [Матн]: Иборат аз 2 ҷилд/ Ҷилди 2.-Душанбе, 2010.-1096 с.
8. Ходжиматов, Д. Дикорастующие лекарственные растения Таджикистана / Д. Ходжиматов. - Душанбе, 1989. - 365 с.
9. Хуррамшоҳӣ, Баҳоуддин. Ҳофизнома. Қ.1.-Техрон,1378. - 764с.
10. Хучандӣ, К. Девон [Матн]: (таҳия ва тасҳеҳи матн аз Абдучаббори Суруш ва Саидумрон Саидов)/К. Хучандӣ.- Хучанд: Андеша, 2011.- 632 с.
11. Ҳасан, Амид. Фарҳанги Амид. [Матн]:/ Иборат аз 3 ҷилд / Амид, Ҳасан. Ҷ. 1.(А-Ҷ) - Техрон: Амири Кабир,1381.-848с.
12. Шерозӣ, Ҳофиз. Девони Ҳофиз./ Ҳофиз, Шерозӣ. (Бар асоси нусхаи Халҳоӣ ва муқобила бо нусхаи Бодлиён ва Панҷоб, бо тасҳеҳи Баҳоуддин Хуррамшоҳӣ).-Техрон: Дӯстон,1385.- 668с.
13. Шокиров, Т. Гиёҳвожаҳои забони тоҷикӣ ва вижагӣҳои луғавию сохтории онҳо. Забонрукти тоат (Маҷаллаи илмӣ). Китоби №11. - 2018. - 174 с.
14. Шоҳаҳмад, А. Фарҳанги ашъори Камоли Хучандӣ: Хуросон, 2015. - 736 с.

ТОБИШҲОИ МАЪНОИЮ УСЛУБИИ ФИТОНИМҲОИ АШЪОРИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ, ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ ВА САЛМОНИ СОВАЧӢ

Дар мақолаи мазкур чанде аз фитонимҳои ашъори шоирони асри 14 дар асоси фарҳангҳои муътабари форсӣ-тоҷикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Мавқеи рустаниҳо, ба истилоҳи дигар, истилоҳоти фитонимӣ дар ашъори шоирони номбурда дар ду гурӯҳ: 1)номи гулҳо (*ёсуман, савсан, нилуфар, бунафша, лола, садбарг, нарғис, нарин ва ғ.*) ва 2) номи дарахту меваҳо (*сарв, бед, санавбар, уд, тӯбо, рутаб (хурмо), нахли маданӣ, арғувон, шамшод ва ғ.*) таҳлил шудаанд.

Ба андешаи муаллиф, табиатгаройиву табиатсаройӣ яке аз муҳимтарин вижагиҳои ҳунарии шоирони адабиёти асри XIV махсуб мешавад, ки бидуни шак, мубоҳисе тӯлонӣ ва муфассалро хостор аст. Илова бар ин, нуфузи фитонимҳо дар ашъори шоирони ин давр аз он паём мерасонад, ки Камоли Хучандӣ, Ҳофизӣ Шерозӣ ва Салмони Соваҷӣ дар баробари орифи ҳақшинос будан, аз маҷмӯи донишҳои улуми мухталиф, минҷумла, табиатшиносӣ ва илмҳои таркибии он, хоса гиёҳшиносӣ, ба кулӣ баҳравар буда, тавассути ин омӯхтаву омӯзаҳои хеш маъниҳои барҷастаи шоиронаву мазмунҳои баланди орифона, инчунин, таркибҳои нодиру ноё офаридаанд, ки ҳамагӣ дар таъмини як сабки вижаи суҳанварии шоирон боис гардидаанд.

Калидвожаҳо: адабиёти асри 14, фитоним, гул, дарахт, иборасозӣ, сермаҳсул, каммаҳсул, Ҳофизӣ Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Салмони Соваҷӣ.

ЗНАЧЕНИЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ФИТОНИМОВ ПОЭЗИИ КАМОЛИ ХУДЖАНДИ, ХОФИЗА ШЕРОЗИ И САЛЬМОНИ СОВАДЖИ

В статье анализируются некоторые фитонимы поэзии поэтов XIV века на основе авторитетных персидско-таджикских ономастических словарей.

Положение растений, иначе говоря, фитонимические термины в стихах этих поэтов делятся на две группы: 1) названия цветов (жасмин, лилия, фиалка, тюльпан, роза, нарцисс, проза и т.д.) и 2) названия деревьев и плодов (кипарис, ива, сосна, уд, тубо, брюква (пальма), шамшад и др.).

Наблюдения показали, что натурализм – одна из важнейших художественных черт поэтов XIV века, которая, без сомнения, требует долгих и подробных дискуссий.

Кроме того, влияние фитонимов в поэзии поэтов этого периода позволяет предположить, что Камоли Худжанди, Хафиз Шерози и Салмони Соваджи, помимо того, что они хорошо осведомлены, обладают широким кругом знаний, включая естественные науки и ботанические науки, особенно ботанику. В этих исследованиях они создали выдающиеся идеи поэтов и высокое мистическое содержание, а также уникальные композиции, которые привели к созданию особого стиля речи поэтов.

Ключевые слова: литература XIV века, фитоним, цветок, дерево, фразеология, продуктивный, непродуктивный, Хафиз Шерози, Камол Худжанди, Салмон Соваджи.

THE SIGNIFICANCE AND INTERPRETATIONS OF THE PHYTONIMS OF THE POETRY OF KAMOLI KHUJANDI, KHOFIZ SHEROZI AND SALMONI SOVAJI

The article analyzes some phytonyms of the poetry of the 14th century poets based on the authoritative Persian-Tajik cultures.

The position of plants, in other words, phytonymic terms in the poems of these poets are divided into two groups: 1) the names of flowers (jasmine, gladiola, lily, violet, tulip, rose, daffodil, prose, etc.) and 2) the names of trees were analyzed and fruits (for example, cypress), willow, pine, oud, tubo, rutabaga (palm), palm, purple, shamshad, etc.).

Observations have shown that naturalism is one of the most important artistic traits of the 14th century poets, which undoubtedly requires long and detailed discussions.

In addition, the influence of phytonyms in the Divans of the poets of this period suggests that Kamali Khujandi, Hafiz Sherazi and Salmani Sawaji, in addition to being knowledgeable, possess a wide range of knowledge, including natural sciences and their constituent sciences. Botanical research in general has benefited from this research and created the poets' outstanding meanings and high mystical content, as well as unique compositions, which led to the creation of a unique style of speech for the poets.

Keywords: literature of the XIV century, phytonym, flower, tree, phraseology, productive, unproductive, Hafiz Sherozi, Kamol Khujandi, Salmon Sovaji.

Сведения об авторе: Калонова Махина Джумабоевна – к.ф.н., преподаватель кафедры таджикского языка ТГМУ имени Абуали Ибн Сино. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 139. Тел.: (+992) 92728 32 28; Email: m.kalonova@mail.ru

Information about the author: Kalonova Mahina Jumaboevna – candidate of Philology, lecturer of the Department of Tajik Language, TSMU named after Abuali Ibn Sino. Address: 139 Rudaki Ave., Dushanbe, Republic of Tajikistan. Phone: (+992) 927283228, E-mail: m.kalonova@mail.ru

Омӯзишу баррасӣ ва таҳлилу тадқиқи номҳои мавзеҳои ҷуғрофӣ яке аз масъалаҳои муҳими забоншиносӣ ба ҳисоб рафта, тавачҷуҳ намудан ба онҳо ин тавачҷуҳ ба таърихи кишвар, ба урфу одатҳои он, ба таърихи забони миллат ва давраҳои гуногуни инкишоф, рушд ва такомули он мебошад. Ба таърихи худ, ёдгориҳои тамаддун, ҳаёт, урфу одат, расму анъанаҳои миллии худ ва ҳам ба таърихи пайдоиши номи ин ё он маҳал, шаҳру ноҳия, рӯду кӯл, талу теппа, кӯҳу пушта ва дигар ҷанбаҳо ҳар як миллату халқият рӯ меорад ва ба паҳлуҳои гуногуни он равшанӣ меандозад. Ба ришати таҳқиқ кашидани номи мавзеҳои ҷуғрофӣ аз манфиат ҳолӣ нест, зеро ки дар ин номҳо хусусиятҳои забонӣ, таърихӣ ва миллии қавму халқиятҳо нухуфтааст. Муҳаққиқи шинохтаи рус В.А.Никонов дар ин маврид дуруст қайд карда буданд, ки «шаҳрҳо хароб гардидаанд, давлатҳо барҳам хӯрдаанд, забонҳо ва ҳуди халқҳо аз байн рафтаанд, аммо номҳо боқӣ мондаанд...» [8].

Дар забоншиносӣ илме, ки номҳои хосро мавриди омӯзиш қарор медиҳад, ономастика ном дорад, ки дар навбати худ ба антропонимия, топонимия, гидронимия, этнонимия ва дигарҳо ҷудо мешавад. Топонимика чун бахши ономастика ба омӯзишу таҳқиқи номҳои мавзеҳои ҷуғрофӣ сару қор дорад. Топонимика аз калимаи юнонии «*τοπος*» – ҷой, макон, мавзе ва «*онима*» ном гирифта шуда, дар забоншиносӣ мавзеи муҳими худро дорад.

Топонимика ё худ маҷмӯи номҳои хурду бузурги ҷуғрофӣ вобаста ба ҳодисоти гуногуни таърих дар ин ё он сарзамин, мамлакат, кишвар, ҷумҳурӣ, ноҳия, водӣ ва мавзеҳои алоҳида, ки дар он ин ё он миллат, халқият ё гурӯҳи хурди этникӣ таърихан маскун мебошанд, ба вучуд меоянд. Аз ин рӯ, омӯзиши топонимҳо барои муайян намудани бисёр масоили грамматикаи таърихӣ, таърихи забони адабӣ, лаҳҷашиносии таърихиву муосир ва дигар бахшҳои забоншиносӣ зарур аст, ки ин нуктаро мо дар андешаҳои илмӣ забоншиносии рус В.А. Никонов бараъло мушоҳида менамоем: «Топонимҳо унсурҳои давраҳои гуногуни забонро вобаста ба ҳаёти ворисонаш дар худ таҷассум мекунанд ва бинобар он таҳқиқи онҳо, пеш аз ҳама, барои ҳалли як қатор проблемаҳои баҳсталабу ҳанӯз ҳалнашудаи илми забоншиносӣ муфид арзёбӣ мешавад» [8].

Вобаста ба мавзеҳои ҷуғрофии минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон ва топонимҳои алоҳидаи он қорҳои зиёди тадқиқотӣ рӯи қор омадаанд ва метавон гуфт, ки ономастикаи тоҷик имрӯз як илми мустақил буда, методу усули омӯзиши худро доро аст ва тадқиқотҳои илмӣ вобаста ба ин ё он мавзеи ҷуғрофӣ, таҳлили номҳо дар асоси асарҳои бадеиву таърихӣ маҷрои муайяни худро ёфтааст ва қорҳои зиёд ҳам ба сомон расидаанд.

Вобаста ба таҳлили забонии маҳалҳои аҳолинишини қаламрави Тоҷикистон як қатор қорҳои илмӣ аз ҷониби забоншиносони хориҷиву дохилӣ анҷом дода шудааст. Метавон аз қорҳои илмӣ Розенфелд А.З., Смирнова О.И. Д.И.Эделман, А.Л. Хромов, Р.Х.Додихудоев, Ҷ.Алимӣ, Офаридоев Н., О.Ғафуров, Ш.Исмоилов, О. Маҳмадҷонов, Д.Ҳомидов, Тураев Б. ва дигарҳо ёдовар шуд, ки номҳои мавзеҳои ҷуғрофии минтақаҳои алоҳидаи Тоҷикистонро мавриди таҳлилу таҳқиқи забонӣ қарор додаанд.

Бо ин мақсад тасмим гирифтём, ки вожаи «Данғара»-ро аз нигоҳи баромади калима, маъноӣ луғавӣ ва дарҷи он дар сарчашмаҳои таърихӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор диҳём. Маҳз таҳлили он имконият медиҳад, ки ба давраҳои дури таърих назар афканем ва сарчашмаҳои таърихиро вобаста ба вожаи «Данғара» варақ бизанем. Ҳамзамон, дар таърихи фарҳангномаҳо, андеша ва назарҳои олимони забоншинос перомунӣ таърихи баромад, маъноӣ луғавӣ ва сохтори калимасозии вожаи мазкур фикру мулоҳизаҳои худро баён созем.

Ноҳияи Данғара соли 1932 таъсис ёфта, имрӯз яке аз ноҳияҳои пешрафтаи вилоят ва ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Гарчанде ки расман ҳамчун ноҳия роҳи 80-90 соларо тай карда бошад, вале дар асоси нишондоди сарчашмаҳо Данғара таърихи дуру дарозро тай намудааст. "...Данғара дар даврони Пешдодиён ва Ҳахоманишиён аз ободтарин ва хуррамтарин шаҳрҳои Хатлон будааст. Ин суҳанхоро тангаҳои сершумори тиллоӣ бо акси Доро, ки соли 1954 мутахассисони русу тоҷик аз рӯи харитаи замони пешдодиён аз даруни харсанги тарошидаи болои ғӯристони деҳаи Пушинги ноҳия пайдо кардаанд, тақвият медиҳанд" [9, с. 8]. Қадим будани номи ин маҳал – Данғара аз он собит мегардад, ки асли калима ба замонҳои ниҳоят қадимаи зиндагонии аҷдодони тоҷикон рафта мерасад [9, с. 70]. Номҳои дигари дар ин мавзӯ ҷойдошта ҳама батамом ниҳоят қадимианд ба монанди Кангурт, Корез, Пушинг, Ғарғара, Ғучова, Паркамҷӣ, Булиён, Булисӯф ва ғайраҳо [9, с. 70].

Ин суҳанон шаҳодати онанд, ки Данғара аз мавзӯҳои ҷуғрофие ба шумор меравад, ки таърихи он то ба асрҳои 4 ва 5 рафта мерасад. Ин аст, ки вобаста ба таърихи баромади калима ривояту нақлҳои гуногун низ дар байни аҳолии ин минтақа вучуд дорад ва маънии номро ба "лашкарӣ Искандарро об додани мӯйсафед, нишон додани роҳи баромад аз торикистон, ба шодиву нишот чанд шабу рӯз дар ин макон истодани лашкар" алоқаманд медонанд. Ақидаи дигаре низ байни мардум вучуд дорад, ки аз даврони қадим мардуми Данғара ба деҳқонӣ машғул буданд ва заминҳои калони гандум доштанд ва мардуми ғирду атрофро низ бо ғалла таъмин менамуданд. Ва номи "Данғара" ғӯё аз касби мардум бо дучор шудан ба тағйироти савтӣ, яъне "дон" ё "дан" ва "ғарам" ва баъдтар табдил ба "ғара" пайдо шудааст, ки маънои "ғарами дони гандум"-ро дорад. Шояд дар ин нақл ҳақиқате низ вучуд дошта бошад, зеро имрӯз низ Данғара дар кишт ва ҳосилгундории гандум аз пешсафҳо ҳисобида мешавад.

Аз рӯи таърихи баромади калима маълум мегардад, ки вожаи "Данғара" аз ду қисм ё худ аз ду калима: "дан" ва "ғара" сохта шудааст. Албатта, чунин сохтани калимаҳо дар забони ҷӣ гузашта ва ҷӣ ҳозира маъмул аст ва корбурди васеъ низ доранд.

Дар фарҳангномаҳои калимаи "дан" мавриди шарҳу маънидод қарор гирифтааст. Чунончи, дар "Бурҳони қотеъ" омадааст: **Дан** – фарёду ғавғои банишотро гӯянд; ва банишотравандаро низ гӯянд; ва амри банишот рафтан ҳам аст. Дар "Фарҳанги Рашидӣ" низ калимаи "**дан**" ба маънии дар боло овардашуда шарҳу тавзеҳ ёфтааст [6, с. 103, 104]. Дар "Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ" дар шакли: **Дан(н)** *а.* دَن - хуми дарози борик ва **Дана** دَنَد - шодиву нишот; хушҳолӣ омадааст [10, с. 405].

Дар фарҳангҳои мавриди назар қарор додашуда калимаи "дан" маънии "хушҳолӣ", шодиву сурур", "фарёду ғавғои банишот", "банишотраванда" омадааст ва дар маҷмӯъ, маънии хушҳоливу шодиву сурурро ифода менамояд.

Ҳамчунин, вожаи «Данғара» ба маънои «оби аз таги кӯҳ бароянда» низ шарҳу тафсир ёфтааст. Чунончи, «... он аз ду қисм «дан» - об (бо номҳои дарёҳои ҳозираи Дон, Днестер, Днепр, Дунай муқоиса намоед) ва «ғар» ё «ғара» - кӯҳ иборат аст, яъне маънои қадимаи Данғара ин обе, ки аз таги кӯҳ мебарояд [9, с. 70].

Қисмати дуҷуми «Данғара», яъне «ғара» низ дар фарҳангномаҳои шарҳу тафсир ёфтааст. Дар баъзе мавридҳо ин қисмат ҳамчун пасванд, чунончи, дар таркиби номҳои ҷуғрофӣ «бодғар», «қошғар» ва амсоли инҳо ифода гардидааст. Ҳамчунин, дар «Асрори номҳои кишвар» чун номи шаҳр вучуд доштани «Ғаро» ишора гардидааст. «Ғаро – номи шаҳре дар Андалус, ки он шаҳрест бузург дорои бозору маҳаллот» [6, с. 106]. Метавон гуфт, ки қисмати дуҷуми истилоҳи «Данғара» аз вожаҳои «ғарра, ғард, ғаро» пайдо шудааст. Дар «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» ин вожа чунин маънидод карда шудааст: «Ғарра - *а.* غَرَّة густох; мағрур, мутақаббир, **шудан** фирефта **шудан** [10, с. 377]. Дар «Фарҳанги Онандроҷ» ба маъниҳои зерин омадааст: «Ғарра – мадинаи мунаввара; гиёҳест хушбӯй, чин, шикасту таҳ кардани ҷома, замон» [6, с. 106]. Дар фарҳанги «Анҷуманҳои Носирӣ» калимаи «ғарр» ба ин тарз оварда шудааст: «Ғар – муҳаффафи «ғард»-и арабӣ, ба маънии хонаи ҷӯбин [6, с. 106].

«Ғарро» бошад, дар луғатномаҳо чунин шарҳ дода шудааст: «Ғарро - *а. غرا кит.* 1. сафеду равшан; тобон, дурахшон. 2. оӣ, барчааст [10, с. 377].

Аз таҳлили қисматҳои истилоҳи «Данғара» метавон ба хулоса омад, ки Данғара яке аз номҳои қадимаи мавзеҳои ҷуғрофӣ буда, давраи дуру дарози таърихи аз сар гузаронидааст ва чун истилоҳ маънии «вақти нишоту тараб», «макони шодиовар», «замони шодмонӣ», «мадинаи мунаввараи масрургоҳ», «бо нишот айём доштан»-ро ифода менамояд. Аз нигоҳи дигар, агар истилоҳи «дан»-ро чун дон, яъне дони гандум, ки дар боло ишора рафт, қабул намоем ва бо калимаи «ғарро», ки маънии сафеду равшан, тобону дурахшон ва оливу барчаастаро дорад, якҷо намоем, пас истилоҳи «Данғара» маънии «дони босифат, олидараҷа ва барчааста»-ро дорад.

Таҳлилҳои дар боло овардашуда нишон медиҳанд, ки истилоҳи «Данғара» се маънӣ: 1. «оби аз таги кӯҳ бароянда», 2. «вақти нишоту тараб», «макони шодиовар», «замони шодмонӣ», «мадинаи мунаввараи масрургоҳ», «бо нишот айём доштан», 3. «ғарами гандум», «дони босифат ва барчааста»-ро дорад.

Албатта, ин хулосаи ниҳой нест ва дар таҳлилҳои минбаъда паҳлуҳои вожаи «Данғара» ва номҳои мавзеҳои ҷуғрофии дохил ва гирду атрофи он мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд.

Адабиёти истифодашуда:

1. Алимӣ, Ҷ. Мавзеномаи Кӯлоб / Ҷ. Алимӣ. - Душанбе, 1995. - 80с.
2. Алимӣ, Ҷ. Топонимика / Ҷ. Алимӣ - Душанбе, 1995. - 63 с.
3. Ғафуров, Б. Ғ. Тоҷикон / Б. Ғафуров-Душанбе: Ирфон, 1998. - 412с.
4. Ғиёсуддин, М. Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.1 / М. Ғиёсуддин. - Душанбе: Адиб, 1987. - 210 с.
5. Ғиёсуддин, М. Ғиёс-ул-луғот. Ҷ.2 / М. Ғиёсуддин. - Душанбе: Адиб, 1988.- 330 с.
6. Девонакулов, А. Асрори номҳои кишвар / А. Девонакулов.-Душанбе: Ирфон, 1989. - 224с.
7. Маҳмадҷонов, О. Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик / О. Маҳмадҷонов. - Душанбе: Деваштич, 2004. - 84с.
8. Никонов, В.А. Введение в топонимику / В. Никонов. - М., 1965. - 179с.
9. Шерхон, У. Данғара / У. Шерхон. - Душанбе, 2005. - 735 с.
10. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. - Душанбе. - 2008.

САЙРИ ТАЪРИХИИ ВОЖАИ «ДАНҒАРА» ВА ШАРҲУ ТАФСИРИ ОН

Дар мақола истилоҳи «Данғара» ҳамчун номи яке аз ноҳияҳои воқеъ дар вилояти Хатлон мавриди таҳлилу пажӯҳиш қарор дода шудааст. Мусаллам аст, ки номҳои мавзеҳои ҷуғрофӣ аксаран маҳсули эҷоди ҳуди маскунон мебошанд ва дар онҳо хусусиятҳои хос, урфу одат, забону расму оини мардумони ин мавзеъ инъикос мегардад. Маҳз аз ҳамин ҷиҳат таҳлилу таҳқиқ ва омӯзиши номи мавзеҳои ҷуғрофӣ хеле муҳим мебошад ва шарҳу тафсири онҳо ба равшани андохтани ба паҳлуҳои гуногуни таърихӣ, забонӣ ва этнографии халқу қавмиятҳо мусоидат менамояд.

Ба андешаи муаллиф, вожаи «Данғара» дар сарчашмаҳои таърихӣ дарҷ гардида, пайдоиши вожа ба давраҳои дури таърих рафта мерасад. Вобаста ба пайдоиши вожаи мазкур дар байни мардум нақлу ривоятҳо низ ҷо доранд, ки ба касбу кори мардумони ин минтақа робита дорад. Инчунин, дар байни муҳаққиқони тоҷик низ фарзияҳои гуногун оид ба пайдоиш ва маънои калимаи «Данғара» мавҷуд аст, ки аз онҳо низ ёдоварӣ карда шудааст.

Дар мақола зикр гардидааст, ки аз рӯи таърих ва пайдоиши калима номи қадимаи мавзеи ҷуғрофӣ маънои «вақти нишоту тараб», «макони шодиовар», «замони шодмонӣ», «мадинаи мунаввараи масрургоҳ», «бо нишот айём доштан», «дони босифат, олидараҷа ва барчааста»-ро дорад.

Калидвожаҳо: Данғара, ном, топонимия, мавзеҳои ҷуғрофӣ, забон, калима, баромад.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ СЛОВО «ДАНГАРА» И ЕГО ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

В статье исследуется термин «Дангара» как один из районов Хатлонской области. Как известно, имена географических местностей являются плодом творения самих жителей и в них отражаются специфические особенности, традиции и обряды, язык, нравы и обычаи этой местности. Именно поэтому очень важно изучение и исследование имён географических местностей и их

интерпретация способствует внесению ясности различных исторических, лингвистических и этнографических сторон жизни народов и племён.

По мнению авторов статьи, слово «Дангара» встречается в исторических источниках и возникновение этого слова имеет глубокие корни. Отмечается, что среди таджикских исследователей существуют различные гипотезы происхождения слова «Дангара».

Кроме этого, в статье приводится история и возникновение этого слова, и как географическое название отмечается со значением «время радости и веселья», «радостное место», «время веселья», «освещённый город радости», «провести время с весельем», «качественное, великолепное зерно»

Ключевые слова: Дангара, имя, топонимия, географическая местность, язык, слово, происхождение

HISTORICAL SURVEY OF THE WORD "DANGHARA" AND ITS DEFINITION AND INTERPRETATION

The article examines the term "Danghara" as one of the districts of the Khatlon region. As you know, the names of geographical areas are the fruit of the creation of the inhabitants themselves and they reflect the specific features, traditions and rituals, language, manners and customs of this area. Due to origination of this word there are legends and myths among the people which have direct relationship with the trades and occupation of the local people. That is why it is very important to parse, research and study the names of geographical areas and their interpretation contributes to clarifying the various historical, linguistic and ethnographic aspects of peoples and tribes.

The word "Danghara" is found in historical sources and the origin of this word has deep roots. Also among Tajik researchers there are various hypotheses about the origin of the word "Danghara", which is included in the article.

In addition, the article provides the history and origin of this word, and how the geographical name is marked with the meaning of "time of joy and fun", "joyful place", "time of fun", "illuminated city of joy", "spend time with fun", "high-quality", "great grain "

Keywords: Dangara, name, place names, geographical area, language, word, origin.

Сведения об авторах: Курбонмамадов Сомон Хушқадамович - кандидат филологических наук, доцент кафедры языков Хатлонского государственного медицинского университета. Адрес: Таджикистан, 735320, Хатлонская область, Дангаринский район, ул.И.Шариф-3. Тел: +992 93 516 01 48, E-mail: somon8383@mail.ru.

Одинаев Саидахмад Полвонович - кандидат филологических наук, заведующий кафедрой языков Хатлонского государственного медицинского университета. Адрес: Таджикистан, 735320, Хатлонская область, Дангаринский район, ул.И.Шариф-3. Тел: +992 91 919 20 22, E-mail: SOP-1958@mail.ru.

Аббосова Мадина Алиевна - соискатель отдела аспирантуры Дангаринского государственного университета. Адрес: Таджикистан, 735320, Хатлонская область, Дангаринский район. Тел: +992 902 32 92 65, E-mail: madina.abbosova@mail.ru.

Information about authors: Qurbonmamadov Somon Khushqadamovich, candidate of philological sciences, candidate of philology, docent of Department of Languages, Khatlon State Medical University. Address: Ismat Sharif Str. 3 Dangara District, Khatlon Region, Tajikistan. Tel: +992935160148, e-mail: somon8383@mail.ru

Odinaev Saidahmad Polvonovich, candidate of philological sciences, Head Department of Languages, Khatlon State Medical University. Address: Ismat Sharif Str. 3 Dangara District, Khatlon Region, Tajikistan. Tel: +992 91 919 20 22, E-mail: SOP-1958@mail.ru.

Abbosova Madina Alievna, aspirant of the Department of Postgraduate Studies, Dangara State University. Address: Dangara District, Khatlon Region, Tajikistan. Tel: +992902329265, e-mail: madina.abbosova@mail.ru

Аз таҳқиқот ва баррасиҳо дар забоншиносии тоҷик маълум мешавад, ки илми ономастика (номшиносӣ) аллакай роҳу равиши хосаи худро пайдо намуда, имрӯз ба як илми мукамал табдил ёфтааст. Нозукиҳои ин илм дар таърих ба номшиносии рус мавриди пажӯҳиш ва таҳлилу баррасиҳо қарор гирифтаанд ва вобаста ба қисмҳои гуногуни ономастика қорҳои таҳқиқотӣ рӯи қор омаданд. Ба риштаи таҳқиқ қашида шудани топонимҳои асарҳои бадеӣ яке аз қисмҳои ономастикаи тоҷик ба шумор рафта, имрӯз дар ин ҷода асару мақолаҳои зиёди илмӣ ба нашр расидаанд.

Албатта, номшиносӣ ва санъати номмонӣ имрӯз яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор рафта, номҳои хос ифодагари моҳияту хусусият, мафҳуму маъно, хусусиятҳои табиӣ ҷуғрофӣ, масъалаҳои таърих, этнологияю этнография, муҳоҷирату суқунати қавму қабिलाҳо, миллату мардумон ва амсоли инҳо мебошанд.

Дар номшиносии тоҷик имрӯз оид ба таҳлилу шарҳ ва тафсиру омӯзиши номҳо дар асоси асарҳои бадеӣ-таърихӣ қорҳои зиёде иҷро карда шуда, вазифа, муҳимият ва аҳамияти омӯзиши номҳои асарҳои бадеӣ-таърихӣ пешниҳод карда шудааст. Дар ин ҷода метавон қорҳои илмӣ муҳаққиқони забоншиносии тоҷикро, аз қабili Алимӣ Ҷ. «Таҳлили лингвистии микротопонимияи ҳавзаи Сурхоб», «Ташаккул ва таҳаввули топонимияи минтақаи Кӯлоб», Абдуллоев Н. «Луғати мухтасари эзоҳотӣ доир ба географияи Тоҷикистон», Бердиев Б. «Баъзе хусусиятҳои топонимикаи сарғаҳи Зарафшон», Ғафуров О. «Тафсири мухтасари номҳои ҷуғрофӣ», Девонақулов А. А. «Асрори номҳои кишвар», Додихудоев Р.Х. «Лингвистический анализ микротопонимии Памира (на материале шугнано-язгулямской группы)», Исмоилов Ш. «Топонимияи водии Қаротегин», Қосимова М. Н. «Таърихи забони адабии тоҷик», М.Олимҷонов. «Баррасиҳо дар номшиносии тоҷик», Мухторов З. М. «Таърихи забони тоҷикӣ», Офаридаев Н. «Ойқономияи Вилояти Мухтори Кӯхистони Бадахшон», Холиқназарова С. «Топонимҳои қасоиди Носири Хусрав», Ҳайдаров Ш. «Луғати чандомади антропонимҳои тоҷикони райони Ашт», Ҳомидов Д. «Топонимияи водии Кешрӯд», Шодиев М. «Лингвистический анализ топонимов произведений С.Айнӣ», Шоев Р. Ономастикаи «Самаки Айёр» ва амсоли инҳоро қайд кард, ки ба ин ё он масъалаи омӯзиши номҳо бахшида шудаанд ва ономастикаи тоҷикро бо тадқиқоти илмӣ худ ғанӣ гардондаанд.

«Зайн-ул-аҳбор» -и Абӯсаид Абдулҳайи Гардезӣ, ки яке аз ёдгориҳои беназири таърихи адаби форсу тоҷик ба шумор меравад, фарогирии масоили таърих ва мардумшиносӣ буда, барои омӯзиши ономастикаи таърихи маъхази нодир ба ҳисоб меравад. Дар асар номҳои хоси зиёде мавриди қорбурд қарор гирифтаанд, ки муаллиф ҳангоми тасвир ва нақли ҳодисаву воқеаҳо аз онҳо ёдрас намудааст.

«Зайн-ул-аҳбор» ягона китобест, ки аз Абӯсаид Абдулҳайи Гардезӣ боқӣ мондааст. Дар бораи доштани китобҳои дигари ин муаллиф байни муҳаққиқон маълумоти аниқу ягона мавҷуд нест. "...Муҳаққиқон бо истифода аз сарчашмаҳо ба ҳулосае омаданд, ки ин китоб дар миёнаҳои асри XI мелодӣ, байни солҳои 1050-1052 ва дар замони ҳукумати Абӯмансур Абдуррашид ибни Маҳмуд таълиф шуда ва ба ин амири ғазнавӣ бахшида шудааст. Муҳаққиқон номи китобро низ баргирифта аз лақаби ин подшоҳ, ки «Зайн-ул-мила» будааст, медонанд» [1, с. 4].

Мавриди зикр аст, ки барои омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни забони адабии тоҷикӣ, бахусус ономастика «Зайн-ул-аҳбор» як асари нодир ба шумор меравад ва мо дар ин мақола кӯшиш намудем дар бораи шарҳи баъзе аз гидронимҳои асар ва баъзе таҳлилу баррасиҳо оид ба таърихи баромади онҳо чанд сухан гӯем.

Топонимика худ як қисми ономастика буда, дар бораи номҳои мавзеҳои ҷуғрофӣ баҳс мекунад ва дар навбати худ аз рӯи дарбаргирии мавзеҳои ҷуғрофӣ ба қисмҳои зерин ҷудо карда мешавад:

1. Оронимҳо - номҳои унсурҳои сатҳизаминӣ ва шаклҳои онҳо: кӯҳҳо, теппаҳо, куллаҳо, водихо, дашту саҳроҳо, нишебиҳо, пастхамиҳо, адирҳо ва ғайра.
2. Гидронимҳо - номҳои дарёҳо, чашмаҳо, шохобҳо, ҳавзҳо, ҷўйҳо, баҳрҳо, укёнусҳо.
3. Номҳои наботот, ҷангалҳо, боғҳо, марғзорҳо ва ғайра.
4. Номҳои нуқоти маскунӣ: номи шаҳр, деҳот, истгоҳҳои мухталиф, шаҳрчаҳо.
5. Топонимҳое, ки масоҳат, дарозӣ ва андозаву қисматҳои алоҳидаи кӯчаҳо, майдонҳо, тангкӯчаҳо, кўпрукҳо ва ғайраро ифода мекунанд.

Гидронимия қисми асосии топонимия буда, аз калимаи юнонии *hidro* гирифта шуда, ба номи обҳо (ҷўй, шаршара, чашма, дарё, кўл, баҳр ва укёнус) вобаста мебошад.

Гидронимҳо дорои хусусиятҳои зиёди забонӣ, таърихӣ ва ҷуғрофӣ буда, шумораи умумии номҳои бо об алоқаманд тавассути мавҷудияти шаклу муродифоти зиёд аз ҳуди шумораи мавзеҳои обӣ бештаранд.

Гидронимҳо дар навбати худ ба потонимия-маҷмӯи номҳои дарёҳо, номи чашма, шаршара, обанбор ва ҷўйборҳо, яъне гидронимҳое, ки дар ҳолати оромӣ қарор надошта, ҷорианд ва лимонимия – маҷмӯи номи кўлҳо ва ҳавзҳо, умуман гидронимҳое, ки дар ҳолати оромӣ қарор дошта, ба онҳо об дохил мешавад, лекин худ ҷорӣ нестанд ҷудо мешавад.

«Зайн-ул-ахбор», ки яке аз асарҳои адабию бадеӣ ва таърихӣ ҷуғрофӣ ба шумор меравад, дар он дар баробари дигар номҳои мавзеҳои ҷуғрофӣ ҳамчунин, аз номҳои вобаста ба об ё худ гидронимҳо ба таври васеъ истифода шудааст. Дар асар гидронимҳо аксаран бо вожаҳои «дарё», «рӯд», «чашма», «баҳр», «наҳр» ва амсоли инҳо зикр гардидаанд. Тазаккур бояд дод, ки чун асари Гардезӣ асари таърихӣ-ҷуғрофӣ мебошад, муаллиф барои дақиқу аниқ баён намудани фикри худ ва нозукона тасвир намудани мавзеҳои ҷуғрофӣ аз гидронимҳое, ки дар ин ё он маҳали тасвиршаванда қарор доштанд, ё худ аз дохили он ҷорӣ мебошанд, истифода намудааст.

Гидрониме, ки мо ҳангоми мутолиаи асари Гардезӣ бо он дучор гардидем, ин **дарёи Нил** мебошад. Гардезӣ дар вақти истифодаи Нил дар баъзе ҷойҳо рӯди Нил ва дар баъзе мавридҳо чун дарёи Нил онро ба қалам додааст. Чунончи, «...Пас миёни *рӯди Нил* ўро дафн карданд, то аз ҳар ду сўй ғаллаҳо хушк нагардад, ки агар аз нима дафн кардандӣ, то он нимаи дигар хушк мешуд» [1, с. 30].

Дар фарҳангомаҳо ин гидроним чунин тафсир карда шудааст: **Нил [Nil]**. Номи дарёи бузургест дар Африқо, маънои чизи кабудрангро дорад [7, с. 854]. Гидронимияи Нил ба маънии ранг кайд шудааст: Нил نيل ښ бар вазни фил ҳашише бошад, ки усораи онро, яъне фишурдаи онро нила гўянд, бад-он чома ва амсоли ранг кунанд ва сипанди сўхтаро низ гуфтаанд, ки ба ҷиҳати чашмзаҳм бар буноғўш ва пешонии атфол кашанд [10, с.163]. Нил نيل ښ гиёҳест дар мамлакатҳои гарм, ки аз шираи он ранги нилӣ мегиранд, ранги кабудӣ баланди сиёҳтоб, ранги лочувардӣ [17, с. 913].

Бояд гуфт, ки дар лаҳҷаи шуғнонии гурӯҳи забонҳои помирӣ то ба имрӯз ҳам вожаи «нилӣ» (nili) ба маънои ранги кабуд серистеъмол мебошад. Ва чун дарёи Нил чуқур ва сероб аст, рангаш нилӣ аст, шояд аз ин рӯ онро дарёи Нил ном мебаранд.

Чайхун [Gayhun]. Гидронимияи Чайхун дар «Зайн-ул-ахбор» ҳамчун номи дарё зикр ёфтааст. «...Пас Абуумуслим Зиёд ибни Солиҳро бифиристод ба ҳарби Шарик ва чун зиёд ибни Солиҳ ба Чайхун расид, Бухорохудот ба зинҳори ў омад ва бо вай ба ҳарби Шарик рафт» [1, с. 155].

Ин гидроним дар осори шоирони классик зиёд дучор мешавад ва сардафтари адабиёти классикии форсу тоҷик устод Рӯдакӣ низ барои пуртаъсиртар ва ғасеҳтар кардани сухани худ аз ин гидроним чунин истифода бурдааст:

Оби Чайхун аз нишоти рӯи дӯст,

Хинги моро то миён ояд ҳама [13, с. 313].

Зикри дарёи Чайхун дар бисёр аз сарчашмаҳо ва луғатномаҳо бо ҳамин ном сабт шудааст, аз ҷумла дар бузуртгарин асари илмӣ-ҷуғрофӣ - «Худуд-ул-олам» сарчашмаи пайдоиш, дарозӣ ва ҳудуди гузариши он ва ба кадом дарё резиш ёфтани онро шарҳ додааст: *«Ва дигар рӯди Чайхун аст, аз ҳудуди Вахон биравад ва бар ҳадди миёни ноҳияти Булӯр ва миёни ҳудуди Шакнону Вахон биравад то ба ҳудуди Хатлон ва Тахористон ва Балх ва Чағониён ва Хуросон ва Мовароуннаҳр, ҳамеравад то ба ҳудуди Хоразм, он гаҳ андар дарёи Хоразм афтад»* [16, с.26].

Дачла [Dajla]: Ин гидроним дар «Зайн-ул-ахбор» корбурди васеъ дорад. Вожаи “Дачла” дар луғатномаҳо чунин омадааст: “Дачла номи дарёи маъруф дар Ироқ, ки номи қадимаи он Арванд будааст”. Аён аст, ки то истилоҳи араб номи ин дарё Арванд буда, минбаъд калимаи арабии Дачла ҷои онро гирифтааст. Калимаи арабии “Дачла” маънои зиёд ва бисёриро дорад. Дар “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ низ аз номи ин дарё ёдрас намуда, қайд доштааст, ки:

Агар паҳлавонӣ надонӣ забон,

Ба тозӣ ту Арвандро Дачла хон [15, с. 105].

Гардезӣ овардааст: *«...Ва банде бурид аз Армения сӯйи Дачла ва андар Савод ҷӯй канд, ки онро наҳри Зоб гӯянд ва бар он бустонҳо сохт ва зиёи бисёр ва таъомҳо сохт навъ-навъ ва ҳарчи Афросиёб вайрон карда буд, ӯ ободон кард»* [1, с. 63].

Ганг [Gang]. Номи ин гидроним дар асари Гардезӣ чунин истифода шудааст: *«...Ва чун хабари омадани амир Маҳмуд, раҳмату-л-Лоҳ, бад-он диёр расид, Таруҷинпол аз Ганг гузора омад, сӯйи Борӣ омад. Ва амир Ямин-уд-давла аз об гузора шуд ва он ҳама лашкарҳоро барҳам зад ва Таруҷинпол бо ҳиндуе чанд бигурехт ва низ пеши амир Маҳмуд наёмаданд* [1, с. 217].

Калимаи «ганг» дар фарҳангҳо ба чанд маънӣ шарҳ ёфтааст: 1. Номи буткадаест аз буткадаҳои Чин; 2. Рӯдхонае бошад бисёр бузург дар мулки Ҳиндустон ва манбаи он кӯҳҳои Саволик аст. Ва аз мулки Ҳиндустон ва Бангола гашта, ба Уммон мерезад. Ва ҳиндувон бад-он эътиқоди бисёр доранд ва дар он об ғул кардан ва мурдаҳои худро сухтан ва хокистару устухонҳои онҳоро дар об рехтан ғавзи азим ва сабаби дараҷот ва музили саййиот медонанд... [10, с. 37].

Муҳит [Muhit]. Дарёи муҳит кураи об, ки ихотаи кураи замин кардааст [10-280]. Худи вожаи “муҳит” дар луғатномаҳо чунин корбаст шудааст: Муҳит: 1. Ихотакунанда, дарбаргиранда, фарогиранда. 2. Атроф, гирду пеш. 3. Шароит, муҳити зист, табиат ва шароите, ки одам дар он зиндагӣ мекунад. 4. Кит. укёнус; баҳри бузург; баҳри муҳит укёнус [19, с. 861].

Дар асар омадааст: *«Ва пеши ӯ ҳикоят карданд, ки бар соҳили дарёи Муҳит шаҳре аст ва онро Суманот гӯянд ва он шаҳр мар ҳиндувонро чунон аст, ки мар мусалмононро Макка андар ӯ бут бисёр аст аз зару сим* [1, с. 223].

Ҳирманд [Hirmand]. Ин истилоҳ дар сарчашмаҳо ба гунаҳои «ҳилманд», “ҳирманд” омада, ҳамчунин, дар «Авесто» чанд бор аз он сухан рафта, ки номи рӯдхонаест пуроб, аз кӯҳҳои наздики Кобул сарчашма мегирад ва ба дарёчаи Ҳомун мерезад. Ин рӯд дар Зомёдяшт бо шукӯҳу фарр бо амвоҷи сафеди барангезандаву тӯғёнкунанда муаррифӣ шуда, ки неруи асбе ва шере ва марде далер дар он аст. Ҳирманд ба андозае дорои фарри каёнист, ки метавонад мамолики ғайри Эронро ғарқа созад ва душманонро нобуд ва дучори саргаштагӣ гуруснагӣ кунад. Ин рӯд дар қадим мӯҷиби баракати сарзамини Систон буда ва оби Ҳомун, ки муқаддасу эзодӣ талаққӣ мешуда, аз ҳамин рӯд таъмин мешудааст” [8, с. 613]. Дар асар ба чунин тарз истифода шудааст: *Пас Исфандиёр ба наздикии Рустам рафт ва чун ба сари ҷайҳуни Ҳирманд бирасид, Рустам ба хидмат пеш омад* [1, с. 67].

Зоб [Zob]. Маънии калимаи “Зоб” дар «Ғиёс-ул-луғот» чунин шарҳ дода шудааст: дарахте талх, мисли ҳанзал ва заққум [7, с. 15]. Дар «Зайн-ул-ахбор»-и Абусаид Абдулҳайи

Гардезӣ чун номи наҳр истифода шудааст: «*Ва банде бурид аз Армения сӯйи Даҷла ва андар Савод ҷӯй канд, ки онро **наҳри Зоб** гӯянд ва бар он бустонҳо сохт ва зиёи бисёр ва таъомҳо сохт навъ-навъ ва ҳарчи Афросиёб вайрон карда буд ӯ ободон кард* [1, с. 63].

Яра - **ره** 1. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» маънои луғавии ин гидроним чунин омадааст: захм, чароҳат; яраи афғонӣ пашшахӯрда. [18, с. 690]. Яра дар туркӣ ба маънии захмин (аз луғоти туркӣ навишта шуда) [7, с. 412]. «...*То шаҳри Чин шавад ва андар ин миён рӯде ояд, онро Яра хонанд ва аз он ҷо ба деҳе расад, ки ӯро Симубам гӯянд ва аз он ҷо ба Каваристони мусалмонон шавад ва аз он ҷо ба Ҳарамӣ шавад, ки аз Чин ояд ва аз он ҷо ба шаҳри Хутан шавад* [1, с. 300].

Замзам. - **زمزم** 1. Номи ҷоҳест дар Макка (наздики Каъба). 2. Фасли Занд (ҷордахуми китоби муқаддаси зардуштиён) (17, 505). «*Исмоил бигирист чунонки тифлон ва пошна бар замин зад, Худойи таъоло чашмаи об падид овард ва гӯянд Замзам аст* [1, с. 25].

Фурот. Оби хуш ва оби ширин ва номи рӯди наздики Кӯфа [7, с. 99]. «*Ва Манучеҳр замин ободон кард ва аз Фурот ҷӯйи бузургтар бибурид ва корез ӯ фармуд...*» [1, с. 63].

Мавриди зикр аст, ки маводи гидронимӣ дар «Зайн-ул-аҳбор»-и Гардезӣ, аз қабилӣ **Сайхун, Ҷӯйи Мӯлиён, Наҳрал-қабир, Ҷоҳи Асад, Хазар, Омуй, Фурот, Сафуқ, Дубо, Урдун, Замзам** ва амсоли инҳо хеле зиёд истифода шудаанд. Зикр бояд кард, ки дар ин асари бузурги таърихӣ-ҷуғрофӣ аз номи 7 дарё, 5 рӯд, 8 наҳр, 3 чашма, 5 ҷӯй ёдоварӣ карда шудааст, ки дар маҷмӯъ, 28 адад гидронимро ташкил медиҳанд, ки чанде аз онҳоро дар мақола ҷой дода, таҳлили пурраи ҳар як гидроними асарро дар қорҳои илмӣ васеътар мавриди пажӯҳиш ва баррасӣ қарор хоҳем дод.

Вобаста ба банду басти воқеаҳо дар баробари дигар намудҳои топонимҳо муаллиф дар асар аз номҳои вобаста ба об истифода намудааст. Ин номҳо аз як тараф агар ба пурратар сохтани тасвири ин ё он ҳодиса ё худ мавзеи ҷуғрофӣ мусоидат карда бошанд, аз дигар тараф ба санъати номмонии асрҳои X-XI миллати куҳанбунёди тоҷик равшанӣ меандозанд. Аз назари пайдоиш ва мансубияти забонӣ номҳои гидронимии ин асари безавол дар даврони гуногун ва дар заминаи маводи забонҳои ориёӣ ва ғайриориёӣ ба вучуд омадаанд. Таҳқиқи таърихӣ ва этимологии топонимияи «Зайн-ул-аҳбор», аз ҷумла гидронимияи он пажӯҳиши васеъ ва густурдари талаб мекунад, ки дар доираи васеътар онро мавриди қорбурд қарор хоҳем дод.

Адабиёт

1. Абӯсаид, А.Г. «Зайн-ул-аҳбор» / А. Абӯсаид –Душанбе: Бухоро, 2014. – 416 с.
2. Айнӣ, С. Кулӣёт. Ҷ. 14 / С. Айнӣ. – Душанбе: Матбуот, 2015. - 270 с.
3. Алимӣ, Ҷ. Ташаккул ва таҳаввули топонимияи минтақаи Кӯлоб / Ҷ. Алимӣ.–Душанбе, 1995.–196 с.
4. Аскеров, Н.А. Гидронимы в азербайджанском языке: дис. канд. фил. наук / Н. Аскеров. – Баку, 1986. –151 с.
5. Атанязов, С. Гидронимия юго–восточного Туркменистана: автореф... канд... дис. фил. наук. / С. Атанязов. – Ашхабад: 1966. –22 с.
6. Бобо Назар, Ғафур. Кешӣ Зардуштӣ (Маҷмӯаи мақолаҳо дар зардуштизм ва масоили марбути он). – Душанбе: Ирфон, 2011. – 152 с.
7. Ғиёсуддин, М. Мулҳақот ба «Ғиёс-ул-луғот». Ҷ.2 / Ғиёсуддин М. –Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
8. Ёҳаққӣ, М. Фарҳанги асотир ва дostonвораҳо дар адабиёти форсӣ. –Душанбе: Бухоро, 2014. – 748 с.
9. Каримов, А. Таҳлили лексикӣ–грамматикӣ матнҳои тоҷикӣ қадим / А. Каримов. – Душанбе: УДТ, 1986. – 100 с.
10. Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей / Бурҳон Муҳаммадхусайн. Бо эҳтимоми дуктур Муҳаммад Муин дар ҷаҳор ҷилд. – Теҳрон, 1362. – 2469 с.

11. Муҳаммадхусайн, Бурҳон. Бурҳони қотей / Бурҳон Муҳаммадхусайн. Ҷ.1. – Душанбе: Адиб. – 1993. – 416 с.
12. Мурзаев, Э. М. Очерки топонимики / Э. Мурзаев – М.: Мысль, 1974. – 384 с.
13. Нуров, А. Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ / А. Нуров – Душанбе: Маориф, 1990. – 368 с.
14. Нуров, А. Фарҳанги осори Ҷомӣ: Ҷ.2 / А. Нуров – Душанбе: 1983. – 536 с.
15. Ҳомидов, Д. Топонимияи водии Кушрӯд / Д. Ҳомидов. – Душанбе, 2002. – 184 с.
16. Ҳудуд-ул-олам. – Душанбе: Адиб, 2008. – 212 с.
17. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ 1. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – 951 с.
18. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.2. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – 950 с.
19. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ, Ҷ 1. – Душанбе. 2008.
20. Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома». – Душанбе: Адиб, 1992. – 496 с.
21. Шералиева, С.М. Ташаққули гидронимияи вилояти Хатлон (тадкиқи таърихӣ лингвистӣ) / Шералиева С.М. – Душанбе: 2014. – 184 с.
22. Энциклопедияи советии тоҷик / Сармуҳаррири илмӣ М. С. Осимӣ. Ҷ. 8. – Душанбе: 1988. – 588 с.

ШАРҲИ ЧАНДЕ АЗ ГИДРОНИМҲОИ «ЗАЙН-УЛ-АХБОР»-И ГАРДЕЗӢ

Дар мақола гидронимҳои яке аз ёдгориҳои беназири таърихи адаби форсу тоҷик - «Зайн-ул-ахбор»-и Абӯсаид Абдулҳайи Гардезӣ, ки фарогирии масоили таърих ва мардумшиносӣ буда, барои омӯзиши ономастикаи таърихӣ маъҳази нодире ба шумор меравад, мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода шудааст. Асар дар миёнаҳои асри XI навишта шуда, забон ва услуби ҳоси ҳудро дорад. Ҳамзамон, хусусиятҳои забони адабии форсу тоҷикӣ ин давраи таърихро таҷассум менамояд. Дар асар ҳангоми баёни воқеаҳои таърихӣ ва тасвири ин ё он мавзеи ҷуғрофӣ муаллиф аз номҳои гидронимӣ (номҳои воқеа ба об) истифода намудааст, ки қарбурди онҳо дар асар ба дақиқияти боз ҳам бештари маълумот мусоидат менамояд.

Ба андешаи муаллиф, гидронимҳо дар асар мавқеи муҳим дошта, аз як тараф агар ба пурратар сохтани тасвири ин ё он ҳодиса ё худ мавзеи ҷуғрофӣ мусоидат карда бошанд, аз дигар тараф ба санъати номнонии асрҳои X-XI миллати қуҳанбунёди тоҷик равшанӣ меандозанд. Аз назари пайдоиш ва мансубияти забонӣ номҳои гидронимии ин асари беавол дар давраҳои гуногун ва дар заминаи маводи забонҳои ориёӣ ва ғайриориёӣ ба вуҷуд омадаанд.

Дар мақола қайд гардидааст, ки гидронимҳо дар асар бо вожаҳои «дарё», «рӯд», «чашма», «баҳр», «наҳр» ва амсоли инҳо ишора карда шуда, аз рӯи таърихи баромад ба забонҳои авестӣ, ибрий, арабӣ, туркӣ, ҳиндӣ ва ғайра тааллуқдоранд, ки дар таърих ба луғатнома ва фарҳангонмаҳо шарҳу тафсир дода шудаанд.

***Калидвожаҳо:** гидронимия, дарё, об, асар, мансубияти забонӣ, таҳлилу таҳқиқ, ном, Гардезӣ, мавод.*

ТОЛКОВАНИЕ НЕСКОЛЬКИХ ГИДРОНИМОВ “ЗАЙН-УЛ-АХБОР” ГАРДЕЗИ

В статье анализируются гидронимы одного из выдающихся исторических памятников персидско-таджикской литературы «Зайн-ул-ахбор» Абусаид Абухай Гардези, который охватывает историю и этнографию и является уникальным источником изучения ономастики. Произведение написано в середине XI века и имеет характерный язык и стиль. Одновременно отражает свойства персидско-таджикского литературного языка. Во время описания исторических событий и географических местностей автор использует гидронимы (собственные имена географических водных объектов, водоёмов, водотоков или их частей).

Гидронимы имеют актуальное значение в произведении; с одной стороны, способствуют полноте изложения событий и географических местностей, с другой стороны, уточняет искусство обозначения имен древнего таджикского народа в X-XI веках. С точки зрения возникновения и лингвистической принадлежности гидронимы этого уникального произведения возникли в разные времена и на основе материала арийских и неарийских языков.

Гидронимы в произведении указываются словами «дарё» (река), «чашма» (родник), «бахр» (море), «нахр» (ручейка) и др. и с точки зрения исторического происхождения принадлежат к авестийским, еврейским, арабским, тюркским, индийским языкам и толкуются на основе словарей.

Ключевые слова: гидронимия, река, вода, произведение, лингвистическая принадлежность, анализ и исследование, имя, Гардези, материалы

INTERPRETATION OF SEVERAL HYDRONYMS OF “ZAIN-UL-AKHBOR” BY GARDEZI

The article analyzes and studies the hydronyms of one of the outstanding historical monuments of Persian-Tajik literature «Zayn-ul-Akhbor» by Abusaid Abuhai Gardezi, which covers historical and ethnographical issues and is a unique source for the study of onomastic. The work was written in the middle of the 11th century and has a specific language and style. At the same time it reflects the properties of the Persian-Tajik literary language. During the description of historical events and geographical areas, the author uses hydronyms' (names associated with water) which assists to promote more exact information.

Hydronymies have a relevant position in the work and, on the one hand, contribute to the completeness of the presentation of events and geographical areas, on the other hand, they clarify the art of naming the names of the ancient Tajik people in the X-XI centuries. From the point of view of the origination and linguistic belonging, the hydronymies of this unique work arose at different times and on the basis of the material of the Aryan and non-Aryan languages.

Hydronyms in the work are indicated by the words «daryo» (river), «chashma» (spring), «bahr» (sea), «nahr» (stream) and the the names like these ones from the point of view of historical origin belonging to the Avestan, Jewish, Arabic, Turkic, Indian languages are interpreted based on dictionaries.

Keywords: hydronymies, river, water, work, linguistic affiliation, analysis and research, name, Gardezi, materials

Сведения об авторах: Курбонмамадов Сомон Хушқадамович - кандидат филологических наук, доцент кафедры языков Хатлонского государственного медицинского университета. Адрес: Таджикистан, 735320, Хатлонская область, Дангаринский район, ул.И.Шариф-3. Тел: +992 93 516 01 48, E-mail: somon8383@mail.ru.

Одинаев Саидахмад Полвонович - кандидат филологических наук, заведующий кафедрой языков Хатлонского государственного медицинского университета. Адрес: Таджикистан, 735320, Хатлонская область, Дангаринский район, ул.И.Шариф-3. Тел: +992 91 919 20 22, E-mail: SOP-1958@mail.ru.

Раджабова Гулшан Курбановна - магистрант второго курса Дангаринского государственного университета. Адрес: Таджикистан, 735320, Хатлонская область, Дангаринский район, ул.И.Шариф-3. Тел: +992 98 914 14 51, E-mail: gulshan.r@mail.ru.

Information about authors: Qurbonmamadov Somon Khushqadamovich - candidate of philological sciences, candidate of philology, docent of Department of Languages, Khatlon State Medical University. Address: Ismat Sharif Str. 3 Dangara District, Khatlon Region, Tajikistan. Tel: +992935160148, e-mail: somon8383@mail.ru

Odinaev Saidahmad Polvonovich, candidate of philological sciences, Head Department of Languages, Khatlon State Medical University. Address: Ismat Sharif Str. 3 Dangara District, Khatlon Region, Tajikistan. Tel: +992 91 919 20 22, E-mail: SOP-1958@mail.ru.

Rajabova Gulshan Qurbonovna - second year postgraduate student, Dangara State University. Address: 735320 Ismat Sharif Str. 3 Dangara District, Khatlon Region, Tajikistan. Tel: +992 98 914 14 51, E-mail: gulshan.r@mail.ru.

ЛЕКСИКА ПРЕДСТАВЛЕНИЯ И ЛЕГЕНДЫ СВЯЗАННЫЕ С РАЗЛИЧНЫМИ ЖИВОТНЫМИ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Мухиддинова Т.Х.

Таджикский национальный университет

Изучение названий домашних животных неразрывно связано с изучением их одомашнивания. Результатом многолетних усилий многих поколений стало одомашнивание многих диких животных.

Зоонимическая лексика раскрывает характерные черты отражения национального мировоззрения и позволяет выявить важные ценностные ориентации англичан и таджиков, выявить особенности мировоззрения в сравнительном аспекте. С давних пор животные сопровождали человека на протяжении всей его жизни, сначала древние люди наблюдали за животными, потом стали их одомашнивать, присваивать им имена.

Следовательно, слова, которые являются именами животных, или зоонимами, являются одними из самых древних слов в языках мира.

Буз, бузгола, бузича – goat, (he goat, she goat) buck, billy goat, goatling – козёл, коза, козлёнок.

Мифологические представления о козле подчеркивают его связь с божествами и другими мифологическими персонажами.

Буз, бузгола – коза в исламской культуре в основном используется в качестве жертвоприношения. В таджикском языке множество пословиц выражающие козу: **Бузи сарсари санг – хўроки гургу паланг** [8, с. 248]. – *Гуляющий козел – добыча волка или тигра.* **Буз, ки аз пода берун расад, шикори гург мешавад** [8, с. 248]. – *Если козел уйдет из стада, то станет добычей волка.*

Гўсфанд – buck, he-sheep, ram, sheep – баран – овца – ягнёнок.

Овца – чистое животное. Среди других животных овца считается самым чистым, священным животным, заслуживающим наибольшего уважения. В народной легенде Хуфу происхождение овцы восходит к овце, которую имела Святая **Биби-Фотима Зўхро – Биби-Фатима Зухра**. Она сама создала овец и передала их другим [1, с. 80].

В исламской культуре овец (баранов) приносят в жертву и в честь важного света. Лексические значения слова овца в пословицах разнообразны, так как эта лексема характеризует различные образы человека, ситуации его существования и события **Барои ид бувад гусфанди курбон** [8, с. 168]. – *Баран существует ради жертвоприношения.* **Гўсфанд нашавад, бузро мекушанд.** – *Если нет барана, забивают (режут) козла.* [8, с. 288].

Англичане — это народы, которые имеют свою историю развития, у них различные нравы и принципы морали, а также имеют разную культуру и психологию, и, конечно же, образ мышления, религию, традиции и обычаи. В готском языке для обозначения – **овцы** и – **ягненка** использовался термин **-lamb**. С древних времен овца, наряду с коровой и быком, фигурировала в обряде жертвоприношения.

Англичане — это люди, у которых своя история развития, у них другая мораль и принципы морали, а также другая культура и психология, и, конечно, образ мышления, религия, традиции и обычаи. В готском языке для обозначения – **овцы** и – **ягненка** использовался термин – **lamb**.

В готском было также два слова, обозначающих – **ягненка – lamb, wifrus**.

Названия животных представляют собой обширную группу лексики, в которую каждый создатель этой лексики внес свои, авторские дополнения, основанные на личном опыте, переживаниях, верованиях и философско-религиозном осмыслении событий, животных из мифов и легенд. **«As well be hanged for a sheep as a lamb».** – *Если суждено быть*

повешенным за ягнёнка, почему бы не украсть овцу, означает семь бед - один ответ. По старому английскому закону кража овцы каралась смертной казнью через повешение.

саг – dog – собака

Собака в таджикской культуре олицетворяет как положительные, так и отрицательные качества. Следует отметить, что это животное негативно характеризуется в таджикском языке, так как собака в таджикской культуре занимает низкое положение. Причину этого явления следует отнести к религии, так как таджикский народ в основном является приверженцем исламской религии. В религии Ислама существует постулат о том, что если собака прикасается к предмету или напитку, ее нужно семь раз вымыть перед употреблением. В таджикской литературе собака выражает положительные и отрицательные образы:

*Саге, к-аш бо ту пайванд аст чонӣ,
Беҳ аз ёре, ки дорад саргаронӣ.
Собака, которая к тебе искренна привязана,
Лучше друга таящего (против тебя) обиду [8, с. 551].*

Камбагалро дар болои шутур саг газидааст. – Бедному человеку всегда не везёт [8, с. 312].

В таджикском языке образ собаки часто используется для изображения умных людей, приравнивая ее к опытному человеку:

*Саги кордида бигирад паланг,
Зи рӯбаҳ рамад шеро нодиди чанг.
Обученная собака тигра поймает,
Лев не бывшей в битве, пугается лисы [8, с. 280].*

В Коране собаки упоминаются только три раза и, что важно, никогда строго отрицательно. Более того, в двух сурах собака представлена как верный и полезный спутник человека [11].

В суре Аль-Араф говорится, что человек, который не принимает божественную истину и слова пророка, становится пленником земных благ и "подобен положению пса", которая следует самым примитивным и низменным желаниям [11].

Это единственное сравнительно негативное упоминание животного, но, с другой стороны, в отношении собак это просто сравнения, все-таки даже от самого верного пса не ждут осознанности и сознательности, подобной человеческой.

Что же касается практической пользы собак для человека, то Коран отвечает совершенно ясно: собак можно дрессировать, а дичь, которую они производят, разрешается употреблять в пищу.

Об этом прямо говорится в суре Аль-Маида (5: 4) – "то, что поймали для вас дрессированные хищники, которых вы дрессируете, как собак, части того, чему обучил вас Аллах, ешьте и поминайте над этим имя Аллаха" [11].

Третье кораническое упоминание собаки содержится в достаточно известной суре «Асхаб аль-Кахф» (обитатели пещеры). (18) В ней говорится о группах юношей, бежавших из родного города во время религиозных преследований и спрятавшихся в пещере и погруженных в сон Господом на 309 лет. Вместе с ними была собака, которая охраняла их сон, а потом также заснула у входа в пещеру [11].

Но если негативное отношение к собакам явно исходит не из Корана, то, возможно, оно связано с толкованием хадисов из Сунны, Священного Предания о жизни Мухаммеда. Есть более понятные и практичные подлинные хадисы, где собак предписывается убивать только в том случае, если они представляют угрозу для людей.

Наиболее известным является хадис от богослова Мухаммада аль-Бухари (2363), где, по словам одного из сподвижников Мухаммада по имени Абу Хурайра, передаются слова пророка: "однажды человек, который шел по своему пути, очень захотел пить. Он спустился

в колодец и напился из него, а когда вышел, то вдруг увидел собаку, высунувшую язык и жадно поедающую мокрую землю.

Увидев это, он сказал себе: "эта собака так же хочет пить, как и я." После этого он наполнил свой башмак водой, взял его в зубы, взобрался наверх и напоил собаку, и Аллах поблагодарил его за это, простив ему грехи. Слушатели Мухаммеда спросили: "О Посланник Аллаха, есть ли у нас награда для животных?" "на что он ответил:" Награда полагается всем живым существам" [18].

Конечно, в хадисах есть упоминание о том, что если собака пьет из человеческой посуды, то ее нужно мыть семь раз.

Но поскольку в исламской системе ценностей сохранение жизни и здоровья человека, несомненно, перевешивает цену жизни собаки, большинство исламских ученых видят в этом не что иное, как санитарную норму, появление которой диктуется повседневным опытом, скажем, случаем заражения бешенством кого-то из общины. Отсюда и запрет убивать черную собаку, которая в ранние исламские времена могла ассоциироваться либо с особо агрессивными особами, либо с какими-то опасными родственниками из собачьего племени, скажем, шакалами.

Поэтому, несмотря на пренебрежительное и даже брезгливое отношение к собакам, во многих частях исламского мира это продиктовано скорее национальными обычаями, а не религиозными предписаниями [20].

В английской культуре лексика «**dog – собака**» также играет весьма заметную роль в языковой картине мира изучаемых языков.

Известно также, что у древних народов были домашние животные, такие как крупный рогатый скот, лошадь, овца, свинья и собака. Названия этих животных носят в основном общий индоевропейский характер, так как они образовались в эпоху наибольшей близости индоевропейских диалектов. Знакомство древних индоевропейцев с примерно таким же кругом животных является важным свидетельством их первоначальной общности. Местные условия и характер фауны сыграли свою роль в одомашнивании других животных. Однако примечательно, что почти везде первая собака была одомашнена. Но самым ярким примером изначальных мотивов одомашнивания и эволюции роли домашнего животного является история крупного рогатого скота и родственных ему животных.

К древности одомашнивания лишь немногие животные, такие как собака и овца, конкурируют со скотом. Интересно, однако, что крупный рогатый скот разводили не только ради его экономической полезности. Напротив, одомашнивание и одомашнивание животных всегда соответствовало религиозным верованиям древних англичан. **Let sleeping dogs lie (англ.)** – «не будите спящую собаку».

В книге И.С.Брагинского "Из истории народной поэзии" говорится, что древние народы переживали свою прошлую историю в фантазии – в мифологии и в героическом эпосе. Кроме дэвов, демонов мужского рода, существовали представления о демонах женского рода – прежде всего шайтаны. Далее рассказывалось о джинах или, аджина., которые бывали и мужского и женского рода. Чаще ачина – аджина рисовался женским демоном, который бродил всюду, принимал образ человека, коровы, собаки, осла, кошки. [3, с. 89]. Это описание совпадает с верованиями англичан. Но все эти верования являются лишь выдумкой, так как только «Аллах вводит день в ночь и вводит ночь в день благодаря тому, что часы одного времени суток становятся часами другого времени суток. В результате этого одно время суток увеличивается за счет уменьшения другого времени суток, и это приносит творениям огромную пользу. Аллах также выводит живое из мертвого, когда превращает семена в различные травы и деревья или, когда превращает неверующего человека в правовежного, и выводит мертвое из живого, когда на деревьях и кустарниках произрастают семена и зерна или когда птицы несут яйца. Он превращает друг в друга антагонистичные творения, и Ему подвластны любые вещества и любая материя.

Аллах сообщил, что Он наделяет уделом без всякого счета, кого пожелает» [12].

гурба – cat – кошка.

Кошка в таджикской мифологии – одно из самых загадочных животных, так как существует поверье, что собака хочет, чтобы в доме было много детей, чтобы ее кормили, а кошка, наоборот чтобы она получала много молока.

Ба дуои гурба (-и сиёх) (курмуш) борон намеборад [8]. – *Молитвой кота дождь не пойдет.*

Но, как известно, между английскими и таджикскими суевериями много различий. Одним из важнейших отличий является толкование приметы, когда черная кошка перебегает дорогу, они шарахаются от черной кошки, (они трясутся, если встречаются женщину с пустым ведром, они боятся возвращаться домой, если что-то забывают, уходя, считают, что возвращаться, плохая примета), для таджиков это означает неудачу, хотя такое поведение оправдано в Исламе. Хадис Пророка говорит: "Нет (плохого) суеверия [21].

В Англии черная кошка символизирует прямо противоположное, счастье и удачу. Буквально Этот знак с точки зрения англичан звучит так: **«If a black cat crosses your path, you will have good luck». (Lucky to meet a black cat).** – *Встретить черного кота к удаче. Black cat crosses path it's for luck. – Черная кошка переходит дорогу это к везению* [4, с. 265].

Для английской традиции характерно наличие у кошки функции личного демона. Вообще такой демон является специфическим для этой культуры и «составляет исключительно английский вклад в теорию колдовства».

Certain bones on the black cat had the power to make wishes come true, or even to make one invisible. – *Некоторые кости черного кота могут исполнять желания или даже сделать вас невидимыми* [4, с. 336].

Появление различных примет и суеверий так же считается одной из форм общественного мировоззрения, веры и даже фольклора, так как многие из них неразрывно связаны с важными историческими датами, легендами и праздниками.

Возможно, именно поэтому многие известные люди в Великобритании выбирают черных кошек в качестве своих домашних животных.

Таджики боялись черных кошек. Это религиозное суеверие о черной кошке, приносящей несчастье, возникло много тысяч лет назад. Когда люди верили в существование ведьм, они ассоциировали черную кошку с ведьмой. Они верили, что черные кошки переодетые ведьмы [21].

В древности существовало поверье, что дьяволы и ведьмы любят превращаться в кошек. А если человек перебежал дорогу нечистым, особенно в виде черной кошки, то быть беде.

В древности считалось, что черная кошка с белым пятном на груди — это стереотип зловещей хэллоуинской кошки, но на самом деле такие кошки довольно ранимы, хотя при этом и аристократичны и изысканны, поэтому их хозяевам нужно просто относиться к этим животным более внимательно.

Появление различных примет и суеверий также считается формой общественного мировоззрения, веры и даже фольклора, так как многие из них неразрывно связаны с важными историческими датами, легендами и праздниками.

Мурғ – курица – hen. В давние времена таджики считали, что **мурғ – курица, сағ – собака, хар – осёл** – животные нечистые, что их прикосновение оскверняет. В представлениях народа сложилось мысль о том, что **мурғ – курица, сағ – собака, хар – осёл** – нечистые животные. Яйца куриные отнюдь есть нельзя. Мясо их тоже есть нельзя. И старики его не ели. Про собак – **сағхо** говорили: «Не пускайте, их разводится в нашей стране: лишится она благодати (**баракат**)» [1, с.82]. В особенности неприятно поражала

стариков способность собак подходить к священному камню, являющемуся **мазор** – **мазаром** (о:сто:н) [1, с.82].

В старое в Рушане распространился слух: из «городов» пришло известие, что **мурғо** – **кур** держать грешно и не следует: внутри каждой курицы имеется змея. Если только она выйдет, то будет жалить людей, и всякий укушенный ею человек обязательно умрет. И не только умрет сам, но умрет и обмывавшей его труп и все, кто будут его хоронить. Всякий, кто не переведет своих кур, ответить за это в день «страшного суда». Такое ужасающее известие не могло остаться без результатов. Все рушанцы начали хватать разведенных было у них кур, связывали им ноги (чтобы они не могли выбраться) и в таком виде сбрасывали их в Пяндж, направляя это несчастье в Дарваз – туда, откуда оно пришло [1, с.72]. Мазар (о:сто:н). [1, с.82].

Curses like chickens come home to roost. – *Проклятие, как цыплята приходят домой не насест* [4, с.184].

В то время к **мурғ** – **курице** относились с презрением и недоверием, якобы за то, что она гадит и ест всякую нечисть, **хурӯс** – **петух** считался выше. Во-первых, он вызывал большой интерес в петушиных боях (дело доходило до того, что в Рушане, откуда вывозились петухи, они стали редки и дороги: там тоже была страсть к петушиным боям); во-вторых же, он пользовался некоторым уважением за то, что своим утренним криком поднимал людей на утреннюю молитву **азон** – **азан** [1, с.79]. Эта пословица имеет значение несчастье не приходит само по себе, то есть после несчастья могут произойти другие несчастья.

В английской культуре лексические единицы, выражающие названия некоторых птиц, употребляются с отрицательной коннотацией. Если англичане видят черно-белую птицу, они бросаются к дереву, прикасаются к нему со словами "прикоснись к дереву", трижды плюют через левое плечо и говорят: **Good morning Mr. Magpie. How is your lady wife today?** – *Здравствуйте, мистер Сорока, как поживает ваша жена?* [4, с.330].

В английских суевериях встреча только с одной сорокой принесет несчастье, а если вы увидите сразу двух, то человеку, по мнению англичан, невероятно повезет. Считается, что сороки выбирают себе спутника на всю жизнь, поэтому если вы видите только одну сороку, то это несчастье, потому что оказывается, что она потеряла своего спутника.

People used to believe that owls swooped down to eat the souls of the dying. – *Люди верят тому, что совы налетают, чтоб поглощать души умирающих* [4, с. 230].

Человека, который засиживается допоздна, называют ночным ястребом. человек, чья активность и работоспособность приходится на ночное время суток **night owl**.

Совы одни из самых загадочных птиц. Ночной образ жизни, умный взгляд, бесшумный полет, пугающий голос поразили человеческое воображение и стали символом мудрости.

Дракон в мифологии многих народов — это фантастическое изображение змеи или чудовища, иногда крылатого, многоголового или огнедышащего; изображения драконов широко распространены в христианской иконографии. Дракон символ темных, злых сил.

Лексема **firedrake** (a fiery dragon) обозначает огнедышащий дракон.

«Он взял дракона, змия древнего, который есть Дьявол и Сатана ...» («Откровение» 20:1) **And he laid on the dragon, that old serpent, which is the Devil and Satan ...** это легенда об ангеле, спустившемся с небес, у которого был ключ от бездны и большая цепь в руке. Он схватил дракона, этого древнего змея, который есть дьявол и Сатана, и связал его на тысячу лет, и бросил его в бездну, и связал его, и наложил на него печать, чтобы он не мог обманывать народы в течение тысячи лет; после этого он должен быть освобожден на некоторое время [22].

Таким образом, лингвокультурологическое изучение поверьев позволяет выявить общие и частные закономерности двух языков. Анализ показал, что таджикские и

английские поверья структурно одинаковы, а что касается их лексико-семантического аспекта, то есть различия, таджикские и английские «поверье и традиции» структурно одинаковы, а что касается их лексико-семантического аспекта, то они воплощают национально-культурную специфику реалий и образную систему языка народа-носителя этого языка.

Литература

1. Андреев, М.С. Таджики долины Хуф / М.С. Андреев // Под ред. Э. Кочумкуловой – Вып. I-II. Переизд. Б.: ОсОО «Джем Кей Джи», 2020. - 794 с.
2. Андреев, М.С. Таджики долины Хуф (Верховья Аму-Дарьи) / М.С. Андреев // Вып. II. Подготовила к печати А.К. Писарчик - Сталинабад: Академия наук Тадж ССР, 1956. - 500 с.
3. Брагинский, И. С. Из истории таджикской народной поэзии / И. С. Брагинский - М., 1956.- 330с.
4. Дубровин, М.И. Английские пословицы и поговорки в иллюстрациях / М. И. Дубровин - М.: Просвещение - 1993. -330с.
5. Зайнуддин Махмуди Восифӣ. Бадое-ул-вақоеъ / З. М. Восифӣ. - Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энсиклопедияи Миллии Тоҷик, 2014. - 734 с.
6. Зороастрийские тексты. Суждения Духа разума Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты. // Издание подготовлено О. М. Чунаковой. - М.: Восточная литература, 1997. - 352 с.
7. Кайковус Унсурулмаоӣ. Қобуснома / У.Кайковус. - Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2007. - 200 с.
8. Калонтаров, Я.И. Мудрость трех народов – Панду хикмати се халк – Уҷ халкнинг ҳикматларн. Сборник / Я.И. Калонтаров; отв. ред. Б. Тилавов - Душанбе: Адиб, 1989. - 432 с.
9. Касимов, О. Х. Лексика «Шахнаме» Абулькасима Фирдоуси / Касимов: дис... доктора фил. наук: 10.02.22 / Касимов О. Х. - Душанбе, 2011. - 339 с.
10. Кисляков, Н. А. Семья и брак среди таджиков. - (по материалам конца XIX-начала XX в.) / Н. А. Кисляков М. - Л.: Изд-во АН СССР, 1959.- 272 с.
11. Крачковский, И.Ю. Коран / И.Ю. Крачковский – М.: Раритет,1990. -316 с.
12. Крачковский, И.Ю., Коран: Сура Оли Имрон: 27 / И. Ю. Крачковский - [Электронная книга].
13. Оранский И. М. Введение в иранскую филологию / И. М. Оранский. - М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1960.-490 с.
14. Русско-таджикский словарь / Под редакцией А. П. Дехотӣ и Н.Н. Ершова. – М., Сталинобод.1949. – 814 с.
15. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсии миёна / Д. Саймиддинов;Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикӣ. -Душанбе, 2001 – 302 с.
16. Саймиддинов, Д. Форсии бостон (овошиносӣ, грамматика, овонавишт, катибаҳои меҳӣ ва вожанома). / Д. Саймиддинов. - Душанбе, 2007- 190 с.
17. Саҳих-аль-Бухари, 40 ҳадисов / [Электронная книга].
18. Фирдавсӣ Абулқосим. Шохнома / А. Фирдавсӣ // Ҷ. 1 – 10. - Душанбе: Адиб, 2007 – 2010 (ҳар як ҷилд аз 480 с. иборат аст).
19. <https://tj.sputniknews.ru/society/20190702/1029308226/sobaka-islam-hadisy.html>
20. <http://islam.ru/content/veroeshenie/54392>
21. http://bible.optina.ru/new:otkr:20:01# svt andrej_kesarijskij

ВОЖАҲОИ МАНСУБИ ҲАЙВОНОТИ ГУНОГУН ДАР РИВОЯТҲО ВА МУҚОИСАИ ОНҲО ДАР ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОЧИКӢ

Дар мақолаи мазкур оид ба вожаҳое, ки марбут ба ҳайвонот ва бовару эътиқод нисбат ба онҳо мавҷуданд, дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ суҳан рафтааст. Муаллиф дар мақола ғояҳои мифологӣ дар бораи буз ва робитаи он бо Худованд ва дигар аломатҳои мифологии онро муайян намудааст. Номҳои ҳайвонот як гурӯҳи васеи луғатро ифода мекунанд, ки ба он ҳар як тартибдиҳандаи ин вожаҳо дар асоси таҷрибаҳои шахсӣ ва ҳаёти, эътиқод ва инъикоси фалсафӣ ва динии ҳодисаҳо, ҳайвонот аз афсонаву ривоятҳо иловаҳои худ, иловаҳои муаллифони дигарро ворид кардаанд. Бритониҳо халқҳои мебошанд, ки таърихи хоси худро дошта, ахлоқ ва принсипҳои ахлоқии мухталиф, инчунин, фарҳангу психологияи мухталиф ва, албатта, тарзи тафаккур, дин ва урфу одатҳои ба худ хос доранд. Аҳамияти бениҳоят калони ҳайвоноти ҳонагӣ дар ҳаёти халқҳои гуногун, аз замонҳои қадим сар карда, то ҳол баҳснопазир аст.

Бав андешаи муаллиф, муошират бо ҳайвонот ба он оварда расонд, ки одамон одатҳо, рафтор ва роҳҳои ба ҳаёт мутобиқ шудан, ғояи хусусиятҳо ва қаҳрамоноҳои баъзе ҳайвонотро барои тасвири муносибатҳои инсонӣ, қаҳрамоноҳои он, муайян кардани баъзеҳо падидаҳои иҷтимоӣ, нишон додани монандии баъзе одамон ба ҳайвонотро мефаҳмиданд. Миллатҳои гуногун таҷрибаи гуногуни психологӣ дошта, иттиҳодияҳои гуногун нисбат ба як ҳайвон, ки боиси дар ҳар як забон пайдо шудани образҳои махсуси асосиативии ҳайвонот шуданд, ки маънои рамзии онҳо хеле бой, гуногун ва ҳатто зиддиятнок мебошанд. Истифодаи тасвири ҳайвонот нутқи инсонро хеле бой кардааст.

***Калидвожаҳо:** вожаҳо, ҳайвонот, тасаввуроти мифологӣ, мардумӣ, фарҳанг, дин, анъана, урфу одат, ҳайвонҳои ҳонагӣ.*

ЛЕКСИКА ПРЕДСТАВЛЕНИЯ И ЛЕГЕНДЫ, СВЯЗАННАЯ С РАЗЛИЧНЫМИ ЖИВОТНЫМИ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматривается зоонимическая лексика, связанная животными в таджикском и английском языках. Мифологические представления о козе подчёркивают её связь с божествами и другими мифологическими персонажами. Название животных представляют собой обширную группу лексики, в которую каждый создатель данной лексики вносил собственные, авторские дополнения, исходя из своих личных переживаний, опыта, убеждений и философско-религиозного отражения событий, животных из мифов и легенд. Англичане - это народы, которые имеют свою историю развития, у них различные нравы и принципы морали, а также имеют разную культуру и психологию, и, конечно же, образ мышления, религию, традиции и обычаи. Неоспоримо огромное значение домашних животных в жизни самых различных народов, начиная с древнейших времён.

По мнению автора статьи, общение с животными привело к тому, что люди стали понимать их привычки, поведение и способы приспособления к жизни, использовать представление об особенностях и характерах некоторых животных для того, чтобы образно описать человеческие отношения, характеры, обозначить некоторые социальные явления, указать на сходство некоторых людей с животными. Разные национальности имеют разные психологические переживания, разные ассоциации по отношению к одним и тем же животным, что привело к появлению в каждом языке особых ассоциативных образов животных, символические значения которых очень богаты, различны и даже противоречивы. Использование образа животных значительно обогатил человеческую речь.

***Ключевые слова:** зоонимическая лексика, животные, мифологические представления, народные, культура, религию, традиция, обычаи, домашние животные.*

THE VOCABULARIES OF REPRESENTATION IN LEGENDS RELATED WITH VARIOUS ANIMALS IN TAJIK AND ENGLISH LANGUAGES.

The article deals with the zoonymic vocabulary associated with animal names in the Tajik and English languages. Mythological representations of the goat emphasize its connection with deities and other mythological characters. The names of animals represent an extensive group of vocabulary, in which each Creator of this vocabulary made their own, author's additions, based on their personal experiences, experience, beliefs and philosophical and religious reflection of events, animals from myths and legends. The English are people who have their own history of development, they have different morals and principles of morality, and also have different culture and psychology, and, of course, the way of thinking, religion, traditions and customs. Communication with animals led to the fact that people began to understand their habits, behavior and ways of adapting to life, to use the idea of the characteristics and characters of some animals in order to figuratively describe human relationships, characters, to designate some social phenomena, to point out the similarity with the animals of some people. Different nationalities have different psychological experiences, different associations in relation to the same animals, which led to the appearance in each language of special associative images of animals, the symbolic meanings of which are very rich, different and even contradictory. The use of animal imagery has greatly enriched human speech.

Keywords: zoonymic vocabulary, animals, mythological representations, people, culture, religion, traditions, customs, domestic animals.

Сведения об авторе: *Мухиддинова Т.Х.* – кандидат филологических наук, доцент общеуниверситетской кафедры английского языка Таджикского национального университета. **Адрес:** 734025, Республика Таджикистан, город Душанбе, проспект Рудаки, 17. Телефон: 936-01-49-94. E-mail. Muhiddinova_t@mail.ru

Information about the author: *Muhiddinova T.H.* – candidate of Philology, associate professor of the English department of Tajik National University. **Address:** 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Rudaki avenue, 17 Tel: 936-01-49-94. E-mail. Muhiddinova_t@mail.ru

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ БАЪЗЕ МАХСУСИЯТҲОИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОЧИКӢ ҲАНГОМИ ТАРҶУМА

Начмиддинов А. Ф.

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дарки мазмуни матни забони хориҷӣ маҳорати душворест, ки омодагии хубро талаб мекунад. Ҳатто донишҷӯи грамматика ва луғат ҳангоми тарҷума кафолати тарҷумаи хуб нест. Мушқилот дар тарҷума аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ бо сабабҳои гуногун, аз қабилӣ муайян намудани маънои калима то нодуруст дарк кардани сохтори синтаксисии ҷумла ба миён омада метавонанд.

Вазифаи асосии ҳар як тарҷумон аз он иборат аст, ки матни ба нусхаи асл мувофиқро ба қадри имкон аз ҷиҳати маъно ва услуб омода намояд. Аммо ҳар як забон хусусиятҳои хоси худро дорад, аз ин рӯ, дақиқ баён намудани нозуқиҳои маънои душвор буда метавонад.

Пӯшида нест, ки тарҷума яке аз равандҳои басо мураккаб ба шумор рафта, дар ҳаёти имрӯза бештар мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор мегирад. Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки ҳангоми тарҷумаи маводи забони англисӣ ба тоҷикӣ ва ё баръакс, як қатор нофаҳмиҳои грамматикӣ пеш меояд, ки тарҷумони пуртаҷриба бояд аз уҳдаи он сарбаландона барояд.

Барои мисол метавон баъзе аз он номувофиқатҳои грамматикиро низ пешниҳод намуд:

Забони англисӣ аз ибораҳои идиоматикӣ, зарбулмасалу мақолҳо хело бой аст ва метавон истифодаи онро доимо дар адабиёт, рӯзномаҳо, филмҳо, барномаҳои радио ва телевизион, инчунин, дар суҳбатҳои ҳамарӯзаи англисҳо, америкониҳо, канадагӣҳо ва австралиягӣҳо хуб мушоҳида намуд. Ибораҳои забони англисӣ хеле гуногун ва барои омӯзандагон забон аз ҳар ҷиҳат душвор мебошанд. Бояд қайд намуд, ки ягон забоне нест, ки дар он ибораҳои фразеологӣ, зарбулмасал ва мақолҳо умуман мавҷуд набошанд. Аммо дар забони англисӣ истифодаи ибораҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо нисбат ба дигар забонҳо бештар ба назар мерасад [3, с. 67].

Зарбулмасалу мақолҳо як ҳиссаи ҷудонашавандаи фолклор буда, фарҳанг, зиндагӣ, тарзи тафаккур ва ҳислати мардумро инъикос мекунанд.

Зарбулмасалу мақолҳо гуногунанд ва онҳо аз ҷаҳати вақт берун буда, новобаста аз он ки мо дар кадом замон зиндагӣ мекунем, онҳо ҳамеша боқӣ мемонанд. Дар зарбулмасалу мақолҳо таҷрибаи бойи таърихӣ мардум, ғояҳои марбут ба қор, зиндагӣ ва фарҳанги одамон инъикос карда мешаванд. Истифодаи дуруст ва мувофиқи зарбулмасалу мақолҳо ба нутқ асолати беназир ва ифодаи вежагии махсус медиҳад. Ҳангоми тарҷумаи зарбулмасалу мақолҳо тарҷумон бояд аз таъриху фарҳанги забонҳои А ва Б (яъне, забони асл ва забони тарҷума) хуб бархӯрдор бошад.

There is no place like home.

East or West home is best.

У гостях хорошо, а дома лучше.

Хоки ватан аз тахти Сулаймон беҳтар.

Дар ду мисоле, ки дар боло бо забонҳои англисӣ пешниҳод намудем, дар ягон лаҳзаҳои «Сулаймон» қайд нашудааст, вале дар тарҷумаи тоҷикӣ зирк гардида мешавад. Агар мисоли дар боло қайдкардари забони англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ муқоиса намоем, маълум мешавад, ҳама як маъно дошта, дар тарҷумаи тахтулафзӣ хусусиятҳои қофиясозии худро гум менамояд. Аз ин лиҳоз, тарҷумон бояд дар чунин ҳолат аз тарҷумаи тахтулафзӣ даст кашида, усули муодили тайёро истифода намояд [4, с. 52].

Англ. When two Sundays come together.

Тоҷ. Вақте, ки осмон ба замин расад.

Рус. Когда луна с солнцем встретится.

Точ. Аз сар оби чуш (хунук) рехтан

Рус. Мурашки по спине

Англ. send a (cold) shiver down smb's back (spine)

Точ. Ғубори (дарди) дил

Рус. Камень с души;

Англ. lift a load from smb's mind

Масъалаи дигаре, ки бештар дар раванди тарҷумаи забони англисӣ ба тоҷикӣ ва ё баракс мушоҳида мешавад, ин пурқунандаи мураккаб дар забони англисӣ мебошад. Дар забони англисӣ пурқунандаи мураккаб хусусияти хос дошта, баъди феълҳои (to watch, to notice, to see, to hear) меоянд. Барои мисол: *Ман дидам, ки вай чӣ хел суруд меҳонд. I saw him singing.* Яъне, дар ин тарҷума, агар мо муқоиса намоем, калимаи «чӣ хел?» тарҷума намешавад. Дар чунин мавридҳо донишҷӯён ва тарҷумонҳо хатои хеле зиёд менамоянд.

I noticed them going out.

Ман мушоҳида намудам, ки онҳо чӣ хел ба берун рафтанд.

We watched them playing football.

Мо дидем, ки онҳо чӣ хел фетболбозӣ мекарданд.

Дар тарҷумаи ҷумлаҳои саволӣ, хабарӣ ва дигар шакли ҷумла низ барои шахсоне, ки забони англисӣ забони модарии онҳо нест, аксар вақт нофаҳмӣ ба миён меояд, зеро тартиби калима дар ҷумла дар забонҳои муқоисашаванда як хел ба назар намерасад [4, с. 48].

Мисол: Онҳо дар бораи чӣ гап мезананд?

What are they talking about?

Соати чанд мо во мехӯрем?

What time will we meet at?

When were diplomatic relations between the Republic of Tajikistan and Russian Federation established?

Кай муносибатҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия таъсис ёфт?

Аз рӯи қоида дар забони тоҷикӣ аввал муайяншаванда ва баъд муайянқунанда меояд, вале дар забони англисӣ бошад баръакс:

Ман як **себи сурх** дорам.

I have a **red apple**.

Ба ман хонаи калон маъқул аст на хонаи хурд.

I like a big house not a small house.

Дар забони англисӣ бештари калимаҳо, агар дар вазифаи исм оянд, дигар маъно ва дар вазифаи феъл оянд, маънои тамоман дигар мегиранд, ки ин равандро **конверсия** меноманд. Гузариши калимаҳо аз як ҳиссаи нутқ ба дигар ҳиссаи нутқ низ барои дарки матн дар бештари маврид монеа мешавад [8, с. 12]

Мисол: face - рӯй, to face – вохӯрдан,

Hand – даст, to hand – тақдим намудан,

Book – китоб, to book – банд кардан,

You have a beautiful **face** / I **faced** my friend in the street yesterday.

I have it in my **hand** / the teacher **handed** me the book.

The **book** is very interesting / I **booked** two tickets to Moscow.

Увильям Шекспир яке аз ихтирокорон ва ё вожаасозони забони англисӣ ба ҳисоб мерафт, ки усули мақбули ӯ истифодаи конверсия буд: вай вожаҳои дар забони англисӣ мавҷудбударо гирифта, ба вазифаи дигар ҳиссаҳои нутқ қор мефармуд.

Махсусан қайд кардан лозим аст, ки аввалин шуда, Шекспир исмҳои **cake, hinge, blanket, elbow, champion, humor, lapse** ва **petition** –ро ба вазифаи феъл истифода намуд. Ҳангоми ба забон овардани ибораҳои **elbow someone out of the way** (касоро

аз роҳ тела додан) ё **champion someone's rights** (аз ҳукуки кассе дифоъ кардан) барои донандагони забони англисӣ, Шекспир ба хотирашон меояд.

Даҳсолаҳо пеш мо мушоҳида менамудем, ки мардум *"I've just sent you an email"* (Ман аллакай ба Шумо мактуби электронӣ равон кардам) мегуфтанд, вале имрӯзҳо мардум бештар *"I've just emailed you"* мегӯянд. Яъне, исми **an email** дар натиҷаи конверсия дар замони муосир феъли **to email** – ро ба бор овард.

Чӣ тавре ки ба мо маълум аст, ду лаҳҷаи хеле паҳнғаштаи забони англисӣ дар замони муосир амал карда истодааст, ин ҳам бошад, лаҳҷаҳои амрикоӣ **AmE** ва бритонегӣ **BrE** забони англисӣ мебошад. Лаҳҷаҳо на танҳо бо талаффуз, балки дар имло, грамматика ва аз нигоҳи маъноӣ низ гоҳо фарқ дорад. Тарҷумонро лозим меояд, ки аз нозукиҳои ин ду лаҳҷа хуб бархӯрдор бошад, зеро ин метавонад дар тарҷумаи вай халали ҷиддӣ ворид намояд.

I am getting mad. (American)

I am getting angry. (British)

Дар лаҳҷаи амрикоӣ калимаи «mad» маънои ғазабнок шуданро ва дар лаҳҷаи бритонегӣ маънои девонаро дорад. Дар чунин ҳолат амрикоӣҳо девонаро «crazy» мегӯянд.

Дар талаффузи садонокҳо низ дар лаҳҷаҳои амрикоӣ **AmE** ва бритонегӣ **BrE** забони англисӣ бисёр тафовут дида мешавад:

Талаффузи овози «u» дар лаҳҷаи амрикоӣ [u:], ва дар лаҳҷаи бритонегӣ бошад, каме муолимотар [ju:] ба гӯш мерасад [15, с. 45].

мисол:

duty — BrE ['dʒu:ti] vs. AmE ['du:ti]

new — BrE [nju:] vs. AmE [nu:]

tune — BrE [tju:n] vs. AmE [tu:n]

Агар баъди садонок «a» дар лаҳҷаи бритонегӣ дилхоҳ ҳамсадо ояд, [ɑ:] талаффуз мешавад, чунин ҳолат дар лаҳҷаи амрикоӣ бошад, бештар чун овози [æ]-ро медиҳад:

ask — BrE [ɑ:sk] vs. AmE [æsk]

bath — BrE [bɑ:θ] vs. AmE [bæθ]

last — BrE [lɑ:st] vs. AmE [læst]

after — BrE ['ɑ:ftə] vs. AmE ['æftə]

Дар қисмати имло низ бисёр калимаҳо дар лаҳҷаҳои муқоисашаванда фарқи зиёд доранд, аз ин хотир муҳаққиқон ва тарҷумонҳо бояд онҳоро хуб донанд:

BrE:-colour, humour, neighbour, behaviour, labour, favourite, honour,

centre, litre, theatre, spectre, metre, pretence, defence, offence

AmE:-color, humor, neighbor, behavior, labor, favorite, honor, center, liter, theater, specter, meter, pretense, defense, offense

aluminium (BrE) — aluminum (AmE)

analyse (BrE) — analyze (AmE)

catalogue (BrE) — catalog (AmE)

cheque (BrE) — check (AmE)

jewellery (BrE) — jewelry (AmE)

pyjamas (BrE) — pajamas (AmE)

programme (BrE) — program (AmE)

tyre (BrE) — tire (AmE)

traveller (BrE) — traveler (AmE)

whisky (BrE) — whiskey (AmE)

Дар варианти бритонегӣ забони англисӣ, вақте ки сухан атрофии амали гузаштаи ба ҳозира алоқаманд меравад, замони Present Perfect (ҳозираи мутлақ) истифода мешавад, вале дар чунин маврид дар варианти амрикоӣ ҳам Present Perfect (ҳозираи мутлақ) ва ҳам Past Simple (гузаштаи номӯайян) истифода мешавад [4, с. 75].

Мисол:

I have lost my keys (BrE) vs. I lost my keys (AmE) — Ман калидамо гуи кардам.

He has gone home (BrE) vs. He went home (AmE) — Вай ба хона рафт.

Дар лаҳҷаи амрикоии забони англисӣ бештар калимаи «like» ба ҷои калимаҳои «as if» ва ё «as though» кор фармуда мешавад [5, с. 36].

Мисол:

She looks as if she won the prize (BrE) vs. She looks like she won the prize (AmE) — Вай чунин ба назар менамояд, ки ҷоизаро ғолиб шуда бошад. (Она ҷағлядит так, бугдо вьиграла приз).

Тарҷумони муосирро лозим меояд, ки хуб аз табиати лаҳҷаҳои гуногуни забони англисӣ бархӯрдор буда, дарк намояд, ки ҳамсухбати ӯ бо кадом лаҳҷа ҳарф зада истодааст, зеро баъзе вожаҳо дар лаҳҷаҳои бритониёӣ ва амрикоӣ якранг истифода намешавад.

Мисол:

autumn (BrE) – fall (AmE) — тирамоҳ

barrister (BrE) — lawyer (AmE) — адвокат

bill (BrE) — check (AmE) — расид

block of flats (BrE) — apartment building (AmE) — хонаи истиқоматӣ

crossroads (BrE) — intersection (AmE) — ҷорроҳа

curtains (BrE) — drapes (AmE) — парда

engaged (BrE) — busy (AmE) — банд будан (хати телефон)

engine (BrE) — motor (AmE) — муҳаррик

film (BrE) — movie (AmE) — филм

flyover (BrE) — overpass (AmE) — эстакада

fortnight (BrE) — two weeks (AmE) — ду ҳафта

garden (BrE) — yard (AmE) — ҳавлӣ, боғча

handbag (BrE) — purse (AmE) — сумкаи занона

high street (BrE) — main street (AmE) — кӯчаи асосӣ

holiday (BrE) — vacation (AmE) — истироҳат, руҳсатӣ

jug (BrE) — pitcher (AmE) — кӯза

lift (BrE) — elevator (AmE) — лифт

lorry (BrE) — truck (AmE) — мошини боркаш

mad (BrE) — crazy (AmE) — девона

motorway (BrE) — highway (AmE) — шоҳроҳ

pavement (BrE) — sidewalk (AmE) — пайроҳа

post (BrE) — mail (AmE) — почта

pub (BrE) — bar (AmE) — майкада

queue (BrE) — line (AmE) — навбат

railway (BrE) — railroad (AmE) — роҳи оҳан

return ticket (BrE) — round trip (AmE) — ҷипта «рафту омад»

rubbish (BrE) — garbage (AmE) — партов

shop (BrE) — store (AmE) — мағоза

timetable (BrE) — schedule (AmE) — ҷадвал (дарсӣ, корӣ)

tin (BrE) — can (AmE) — банкаи консерва

zed (BrE) — zee (AmE) — ҳарфи Z (дар алифбо)

Пас аз таҳлилу омӯзиш метавон хулоса намуд, ки чунин тафовут ва номувофиқат дар тарҷумаи забони англисӣ бо дигар забонҳо бисёр ба назар мерасад, зеро ҳама забонҳо хусусиятҳои хоси худро дошта, аз ҳар ҷиҳат аз якдигар фарқ мекунанд. Тарҷумони муосирро лозим меояд, ки тамоми паҳлуҳои забони англисиро омӯхта, инчунин, аз таърихи пайдоиши ибораҳо, ҷумлаҳо ва зарбулмасалу мақолҳо низ хуб оғаҳ бошанд. Бидуни дониши амиқи фонетикӣ, грамматикӣ, лексикологӣ ва услубшиносӣ тарҷумон наметавонад ҷаъолияти худро хуб пеш барад, зеро гузоштани нодурусти як аломати китобатӣ ва ё талаффузи як овози нодуруст боиси дигар шудани мақсад мегардад.

Рӯйхати адабиёт

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод / Л.С. Бархударов. – М.: Высшая школа, 1975.–350 с.
2. Влахов, С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М.: Международные отношения, 2005. – 117 с.
3. Гурычева, М.С. Трудности перевода с французского языка на русский / М.С. Гурычева. – М.: Наука, 1986. – 346с.
4. Bloch, M.Y. A course in Theoretical English Grammar / M.Y. Bloch. – М.: Pravda, 2000. – 265 с.
5. Crystal, D. English as a Global Language / D. Crystal. - Cambridge: University Press, 1997. – 540 p.
6. Ильиш, Б.А. Строй современного английского языка / Б. А. Ильиш. – Л.: Просвещение, 1971. - 365 с.
7. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – М., 2001.–245 с.
8. Наджмиддинов, А.Ф. Классификация новой лексики в таджикской и английской лексикологии / А.Ф. Наджмиддинов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2014. – № 4/2 (133). - С.91-95.
9. Наджмиддинов, А.Ф. Типы неологизмов по виду языковых единиц / А.Ф. Наджмиддинов // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе: 2014. – № 4/6 (146). – С.145-147.
10. Наджмиддинов, А.Ф. Терминология туризма в разноструктурных языках / А.Ф. Наджмиддинов, Т.Д. Шозимова // Вестник института языков. – Душанбе, 2019. – № 4(36). – С.18-23.
11. Najmiddinov, A.F. English for diplomats / A.F. Najmiddinov. - Dushanbe.: Ashurion, 2017. – 368 p.
12. Рустамов, Ш. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / Ш. Рустамов, Р. Ғаффаров. - Душанбе: Дониш, 1986. - 371 с.
13. Стрелковский, Г.М. Научно-технический перевод / Г.М. Стрелковский, Л.К. Латышев. – М.: Просвещение, 1980. – 223с.
14. Усмонов, К.У. Грамматикаи назарии забони англисӣ / К.У. Усмонов. - Хучанд: Нури маърифат, 2006. - 131 с.
15. Швейцер, А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М.: Наука, 2003. – С. 44.

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ БАЪЗЕ МАХСУСИЯТҲОИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ ҲАНГОМИ ТАРҶУМА

Мақолаи мазкур роҷеъ ба таҳлили муқоисавии баъзе махсусиятҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳангоми тарҷума мураттаб гардидааст. Ба ақидаи муаллиф, нақши тарҷума дар ҷомеаи имрӯза бузург аст, зеро дар ҷаҳони муосир тичорат қардан на танҳо бо ҳамватанони худ, балки бо намояндагон ва ширкатҳои хориҷӣ низ одат шудааст, ки ин ҳам дар аксари маврид ба тарҷумон ва ё ба тарҷума ғайримеҳнат аст.

Дар мақола зикр гардидааст, ки аини замон вазифаи асосии тарҷума иттилоотӣ ё коммуникатсионӣ мебошад, бинобар ин, тарҷума воситаи фароҳам овардани имконият барои муошират байни одамон мебошад, ки бо забонҳои гуногун гап мезананд. Аз ин рӯ, барои назарияи тарҷума, маълумоти забоншиносии коммуникатсионӣ дар бораи хусусиятҳои раванди муоширати нутқӣ, вигаҳҳои амалҳои нутқи мустақим ва ғайримустақим, робитаи байни маъноии ифодаёфта ва ифоданаёфта дар гуфтор ва матн, таъсири контекст, ғайримеҳнат матн ва дигар омилҳо ба назар гирифта мешавад.

Муаллиф бештар ба тарҷумаи мақола зарбулмасал, тарҷумаи пурқунандаи мураккаб, нигоҳ доштани тартиби калима дар ҷумлаҳои гуногуни забони англисӣ, тарҷумаи калимаҳое, ки аз як ҳиссаи нутқ ба дигар ҳиссаи нутқ гузаштаанд, мушкилиҳои лаҳҷа дар тарҷумаи

забони англисӣ ва ифодаи навозиш дар забони англисӣ бештар диққат дода, мавзӯро бо мисолҳо дар забонҳои муқоисашаванда (забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ) шарҳ додааст.

Клидвожаҳо: тарҷума, зарбулмасал, грамматика, лаҳҷа, пурқунанда, ҷумла, забони англисӣ, тарҷумон, вазифа, нақш, эзоҳ, забони тоҷикӣ.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ В АНГЛИЙСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ ПРИ ПЕРЕВОДЕ

Эта статья рассматривает основные аспекты и сопоставительный анализ некоторых лингвистических особенностей в английском и таджикском языках при переводе. По мнению автора роль перевода в современном обществе безгранична, ведь в современном мире принято вести дела не только с нашими соотечественниками, но и с представителями и иностранными компаниями, что зачастую невозможно без перевода или без переводчика. Согласно статье, в настоящее время основная задача перевода - информационная или коммуникативная, поэтому перевод - это средство общения между людьми, говорящими на разных языках. Поэтому для теории перевода во внимание принимается коммуникативно-лингвистическая информация об особенностях процесса речевого общения, особенностях прямых и косвенных речевых действий, соотношения выраженного и невыраженного значения в речи и тексте, контекстном влиянии, понимании текста и других факторах.

Автор уделяет больше внимания переводу пословиц, сложных дополнений, порядку слов в разных английских предложениях, переходу слов из одной части речи в другую, проблемам диалекта в английском переводе и мелодии. Автор сосредоточился на разных материалах и проанализировал с примерами в сопоставляемых языках (английском и таджикском).

Ключевые слова: перевод, пословица, грамматика, диалект, дополнение, предложение, английский, переводчик, задание, роль, комментарий, таджикский язык.

COMPARATIVE ANALYSIS OF SOME LINGUISTIC FEATURES IN TRANSLATION OF ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES

This article is based on linguistic peculiarities in the translation of English and Tajik texts. According to the author, the role of translation in modern society is limitless, because in the modern world it is customary to do business not only with our compatriots, but also with representatives and foreign companies, which is often impossible without translation or without a translator. According to the article, at present the main task of translation is informational or communicative, therefore translation is a means of communication between people speaking different languages. Therefore, for the theory of translation, communicative and linguistic information is taken into account about the features of the process of verbal communication, the features of direct and indirect speech actions, the ratio of expressed and unexpressed meaning in speech and text, contextual influence, understanding of the text and other factors.

It should be noted that the author pays more attention to translating proverbs, complex placeholders, word order in different English sentences, translating words from one part of speech to another, dialect problems in English translation and melody. He focused on English and explained the topic with examples in comparable languages (English and Tajik).

Keywords: translation, proverb, grammar, dialect, addition, sentence, English, translator, task, role, commentary, Tajik.

Сведения об авторе: Наджмиддинов Акбаршох Файзуллоевич, к.ф.н., доцент кафедры европейских исследований, Таджикский национальный университет. Адрес: Таджикистан, 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки 17. Тел: 918-50-63-82, e-mail: akbar.n@mail.ru

Information about the author: Najmiddinov Akbarshoh Fayzulloevich, c.ph.s., docent of the department of European studies Tajik National University. Address. Tajikistan, 734025, c. Dushanbe, Rudaki avenue 17, Tel: 918-50-63-82, e-mail: akbar.n@mail.ru

МУҚОИСА ВА УСУЛИ ИСТИФОДАИ ОН ДАР РАВАНДИ ТАРҶУМАИ АСАРҲОИ БАДЕЙ (ДАР МИСОЛИ АСАРИ Э. ҲЕМИНГВЕЙ «ПИРАМАРД ВА БАХР»)

Мустафоева М. Р.

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Аслан, адибони хориҷию ватанӣ мероси бузурги эҷодиро аз худ боқӣ мегузоранд, ки диққати олимону адабиётшиносони соҳаро ба худ ҷалб кардааст. Муҳаққиқон воситаҳои забоншиносии ин ё он нависандагонро таҳлил мекунанд, ки барои пайдо намудани имкониятҳои ғасеҳ дар вақти муайян аҳамияти калон доранд. Яке аз роҳҳои муҳимми ба даст овардани нуқти ғасеҳ дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ, ин муқоиса мебошад, ки дар илми забоншиносӣ ва адабиётшиносӣ яке аз масъалаҳои муҳим арзёбӣ мешавад.

Имрӯзҳо, масъалаи муқоисаи ин ё он паҳлуи грамматикӣ диққати олимони соҳаро ба худ ҷалб кардааст, чунки муқоиса ҳамчун чеҳраи услубии нуқт маълумоти образнокии нусхаи аслро ба тарҷума мерасонад. Вазифаи асосии тарҷумон ин расонидани мазмуни матни асл ба забони тарҷума яке аз мушкилтарин вазифаҳои назарияи тарҷума маҳсуб меёбад.

Аллакай кӯшишҳо барои таҳлили сохторҳои муқоисавӣ дар матнҳои асарҳои бадеии англисизабон, мавриди тадқиқи амиқ қарор дода шудаанд, ки ҳадаф аз тадқиқи мазкур аз зумраи онҳост. Ин пажӯҳиш ба манзури тавсеаи дарки муқоиса, ҳамчун василаи равшани баён дар асари бадеӣ аз нигоҳи сохтор, мазмун, навъҳои муқоиса, дараҷаи мураккаби роҳҳои тарҷума ба шумор меравад. Ин маълумот метавонад дар таълими забони хориҷӣ муфид бошад, зеро дар асоси он хусусиятҳои муқоисавии матнҳои дигари бадеии хориҷиро таҳлил кардан айни мудаост. Дар ин асар, мо ба он нуқтаи назар пайравӣ менамоем, ки муқоиса ин роҳи сохтани тасвирҳост ва ба истиора ишора мекунад, ки воситаи муҳимми тасвирӣ ва ифодаи забон мебошанд. Ҳангоми муқоиса ду падида, ашё, одамон ва хислатҳои онҳо аз рӯи ягон хусусиятҳо муқоиса карда мешаванд, ки ният ва хоҳиши муаллифро бештар ифода мекунад. Дар забони англисӣ муқоиса дар чунин шакли калимаҳо, as (ҳамчун), such as (ба мисли), as if (гӯё ки), like (мисли) ва ғайраҳо истифода бурда мешавад.

Ба гуфтаи Ю.Степанов, «муқоисаҳо инфиродӣ ва умумӣ буда метавонанд. Дар ҳама гуна матнҳо, муқоисаи умумӣ ба маълумоти объективӣ асос ёфтааст, ки дар асоси он ду объекти мушаххас, ду чеҳраи як падидаи табииро муқоиса кардан мумкин аст» [5, с. 161]. Баъзе аз ин муқоисаҳо байналмилалӣ мебошанд, масалан, «brave as a lion» (далер, мисли шер), stubborn as a mule (хачир, якрав,) ва ғайраҳо...

Муқоисаи инфироди намуди беназирро ба вучуд меорад: “I vandered lonely as a cloud” (ман ҳамчун абр танҳо гаштам).

Муҳаққиқ А. И. Ефримов дар сохтори муқоисавӣ «объекти муқоиса (он чи муқоиса карда мешавад) ва асоси муқоиса»-ро фарқ мекунад» [1, с. 224].

Ба ақидаи Н. Д. Арутюнов бошад “... ашё (объект) чизест, ки муқоиса карда мешавад” [7, с. 204].

Лозим ба ёдоварист, ки дар илми забоншиносӣ муқоисаҳои маҷозӣ (simile) ва мантиқӣ (comparison) вучуд доранд. Ҳангоми муқоисаи мантиқӣ, ҳамаи хусусиятҳои ду ашё ба назар гирифта мешаванд, аммо яеаш равшан муқоиса карда мешавад. Барои татбиқи бомуваффақияти муқоисаи мантиқӣ (тавсирӣ нест) муқоисаи мафҳумҳои якхела, ки «ашё ва падидаҳои якхелаи воқеияти объективиро» инъикос мекунанд, заруранд [2, с. 568]. Ва дар воҳидҳои муқоисавии маҷозӣ мафҳумҳое, ки аз ҳам дуранд, бештар муқоиса карда мешаванд. Дар ифодаи “Oh, John could do this forty times better than” (Ҷон аз ман дида 40 маротиба хуб инро иҷро кард). Дар ин ҷо муболиғаш аён аст, ки ин муқоисаро маҷозӣ мекунад, гарчанде ки Ҷон ва нотик (гӯянда) ба табақаи одамон мансубанд.

Азбаски объекти таҳқиқоти ин мақола асари Э. Хемингвей («Пирамард ва баҳр») аст, бояд ба он бештар тавачҷуҳ кард. Дар маркази сюжет марди моҳигири пиронсол Сантяго истодааст, ки пас аз 84 рӯзи сайёди номуваффақ бовар намекунад, ки дар рӯзи 85-ум бахт ба рӯи ӯ меҳандад ва моҳии калонеро ба даст меоварад. Ба ӯ лозим меомад, ки то аз соҳил дур равад ва ҳамин тавр шуд, ки ӯ моҳии калони марлиро ба даст овард. Чанд рӯз мубориза бо моҳӣ ва наҳангҳо пирамардро хеле хаста кард. Мутаассифона, аз сайди бузургтарин ба Сантяго танҳо сар ва шамшери марлин боқӣ монд.

Барои ноил шудан ба ҳадаф ҳама муқоисаҳо аз ҷониби муаллиф ба гурӯҳҳо ва сохторҳо ҷудо карда шуданд ва муайян шуд, ки муқоисаҳо бо дараҷаи мураккаб фарқ мекунанд. Гурӯҳҳои зерини муқоисавӣ ба образи қаҳрамони асосӣ, сайёди куҳансол Сантяго дахл доштанд

His sword was as long as a baseball bat and tapered like a rapier [10, с. 78].

Тарҷума: Ба ҷойи димоғ шамшере дошт, ба андозаи ҷӯбдасти бейсбол дароз ва сараш монанди найза тез буд [10, с. 79].

...they were the same color as the sea [10, с. 79].

Тарҷума: ...чашмонаш ба ранги баҳр шабех буд.

Keep your head clear and know how to suffer like a man.

Тарҷума: Фикри тозае дар сар ҷой диҳед ва бидонед то мисли ин мард ҷӣ қадар азоб кашед».

The clouds over the land now rose like mountains... [10, с. 42].

Тарҷума: Абрҳо аз замин баланд мешуданд, мисли қаторкӯҳҳо [10, с. 43].

Сохторҳои муқоисаи муаллиф дар асари «Пирамард ва баҳр» хеле гуногунанд. Донишманди намуди сохтори муқоисаҳо дар раванди омӯзиш, ҷараёни тарҷумаи онҳоро осон мекунад. Якҷанд формулаҳои муқоисаи маҷозӣ вучуд доранд, ки ҳосил забони англисӣ мебошанд. Муҳаққиқ М.Д. Кузнец муқоисаҳоро аз рӯи қисмҳои нутқ, ки дар сохтори худ истифода мешаванд, тақсим намудааст.

1 (as) + сиф. + as + исм:

They were not the ordinary pyramid-shaped teeth of most sharks. They were nearly as long as the fingers of the old man... [10, с. 132].

Тарҷума: Онҳо ба дандонҳои муқаррарии аҳромшакли наҳангҳои дигар шабоҳат надошт. Онҳо тақрибан ба дарозии ангуштони пирамард буданд... [10, с.133].

Калимаи long (дароз) аллақай муқоисаи маҷозӣ аст. Он ба ҷузъи дигари объекти муқоиса пайваст мешавад ва (the fingers) бо ёрии пайвандаки as сохта мешавад.

2) феъл-пайвандак + like + (сиф.) + исм.:

His shirt had been patched so many times that it was like the sail [10, с. 18].

Тарҷума: Куртаи пирамард монанди бодбони заврақаш саросар пинахӯрда [10, с.19].

Муқоисаи маҷозӣ маънои онро дорад, ки қаҳрамони асосии ин асар фақир буд, аз рӯи либосҳои ӯро баҳо додан мумкин аст:

3) феъл + like + (сиф.) + исм. Ҷумлаҳои, ки муқоисаи маҷозии ин навиҷро доранд, амали ифодаи феълро тавсиф мекунанд. Шахсе, ки амал иҷро мекунад, субъекти муқоиса мебошад, қаҳрамон бошад, объекти муқоиса аст. They played like young cats... [10, с. 28].

Тарҷума: Онҳо шомгоҳон монанди гурбачаҳо бозӣ мекарданд... [10, с. 29].

He no longer dreamed of storms, nor of women, nor of great occurrences, nor of great fish, nor of fight, nor contests of strength, nor of his wife [10, с. 28].

Тарҷума: Ӯ дигар на тӯфонҳо, на занҳо, на ҳодисаҳои аҷиб, на моҳии азимчусса, на ҷангу пархош, на мусобиқаи зӯрозмоӣ ва на ҳамсарашро ҳама медид [10, с. 29].

Дар ин мисол сухан дар бораи ҳоби Сантяго меравад, ки вай фақат ҷойҳоро ҳама медид ва шерҳои соҳилро, ки муқоиса карда мешаванд.

4) дар шакли манфӣ:

He is not a scavenger nor just a moving appetite as some sharks are. He is beautiful and noble and knows nor fear of anything [10, с. 138-140].

Тарчума: Дентусо лошахӯр нест ва мисли баъзе наҳангҳои дигар баднафс ҳам нест. Вай зебост, начиб аст ва аз ҳеч чиз тарс надорад [10, с. 139-141].

Ин муқоиса нишон медиҳад, ки (dentuso) ин наҳанг аз наҳангҳои дигар бо он фарқ мекунад, ки на онҳо лошахӯр нестанд ва онҳо зебо ва ҳайвони шариф буда, аз ҳеч чиз ҳарос надоштанд. Сантяго, албатта, афсӯс, ба ӯ муяссар шуд, ки то ӯро бидушад, то ки ҷони худро муҳофизат кунад.

5) бо сифати муқоисавӣ:

He...watched the lines that went straight down into the dark of the water. He kept them straighter than anyone did... [10, с. 38].

Тарчума: Ӯ ба поёни об нигоҳ мекард ва ресмонҳоро назора мекард.

Ӯ шастхояшро ҳамеша рост нигоҳ меошт [10, с. 39].

Аён аст, ки ба ин тариқ, муаллиф меҳост қобилияти сайёд Сантягоро дар ҳама кор дуруст нишон диҳад, алаҳусус, қобилияти моҳидории муаллифро нишон дод [10, с. 161]:

б) ба воситаи зарфҳои пайвандак дар (as though, as if):

When the fish had been hit it was as though he himself were hit [10, с. 134].

Тарчума: Вақте ки наҳанг моҳиро мезад, гӯё худӣ ӯро мезад [10, с. 135].

Мо мебинем, ки дар ин мисол пас аз зарф гӯё as though (гӯё ки, гӯё) сифат истифода мешавад, тавре ки бо ҳамин шакл нишон дода шудааст. Дар ин мисол, ташвишовар ин аст, ки ҳолати пирамард дар лаҳзае, ки наҳанг ба сӯи моҳӣ мешитофт ва ба моҳӣ ҳамла кард. Ӯ гумон кард, ки наҳанг сӯи ҳудаш ҳаракат карда истодааст. Ҳар дафъае, ки пирамард бо наҳангҳо мубориза мебурд, тӯмаи шиканҷашудаи худро - марлини азимро муҳофизат карда, кӯшиш мекард, онро то соҳил барад [8, с. 32]:

Дар матни мазкур, асосан, ҳама муқоисаҳо маҷозӣ мебошанд, аммо намунаҳои баъзе ҳолатҳои муқоисаҳои мантиқӣ низ сабт шудаанд:

Maybe he was as poor as we are and would understand [10, с. 24].

Тарчума: Мумкин ӯ ҳам мисли мо камбағал буд ва моро мефаҳмид [10, с. 25].

Дар ин ҷумла, пирамард тахмин мекунад, ки шояд ӯ ва падари Ди Мачио аз як табақаи камбағалон бошанд. Ин муқоиса барои муқоисаи мантиқии ду ашё истифода мешавад ва ягон хусусияти маҷозӣ надорад: марди солхӯрда Сантяго ва Падар Ди Мачиоро як амволи камбизоатӣ муттаҳид мекунад.

Мувофиқи хусусиятҳои грамматикӣ ва лексикӣ-семантикӣ ҳамаи сохторҳои муқоисавӣ дар ҳикоя ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: сода ва мураккаб.

Муқоисаи мураккаб як ҷумлаи том аст: "...as a bubble.." Калимаҳое, ки объекти (шарикӣ) муқоиса дар матни ин асар мебошанд, асосан, ба исми ишора мекунанд: "to suffer like a man", "tapered like a rapier", "as old as erosions", "ба мисли мард азоб кашидан", - ба ҷонишини шахси:

Never have I seen a greater... thing than you, brother [10, с. 120].

Тарчума: Ҳеч гоҳ аз ту бузургу зеботар оромтару начибтар чизеро надидам, бародар [10, с. 121].

Дар раванди тадқиқот аз ҷониби Е. Голишева ва Б. Изаков усулҳои зерини тарҷума муайян карда шуданд:

1. Ассимилятсияи синтаксисӣ (тарҷумаи аслий):

... like a male and he pulls like a male ...

Тарчума: ... ба монанди мард ва ӯ мисли мард мекашад ...

2. Ҷойивазкунии грамматикӣ:

...as it keeps me alive.

Тарчума:Тавре ки он маро зинда нигоҳ медорад.

Сифати (зинда) (a live) дар тарчума бо феъли "мурдан" иваз шудааст. Ба маънои аслӣ, муқоиса чунин сурат мегирад: "вай (моҳидорӣ) ... маро зинда нигоҳ медорад." Аммо тарҷумонҳо инро ҳис карданд, ки тарҷумаи луғавӣ дарки хонандагонро мушкилтар мекунад ва аз ин рӯ, усули ҷойивазкунии грамматикиро интихоб карданд.

3. Иловакунӣ раванDEST, "...like the backing of mirrors". "... ба монанди қафои ойинаҳо".

4. Ғалат истифода бурдани унсурҳои алоҳидаи матни асл бо сабаби аз нуқта зиёдати будани онҳо дар забони тарчума:

... as long as the one room of the shack.

Тарчума: ... то даме ки як ҳучраи кулба ... ҳамон дарозии кулба.

5. Қабули рушди маъноӣ:

...it looked like the flag of permanent defeat [10, с. 6].

Тарчума: ...бодбонро бо пораҳои халтаи орд дарбеҳ карда буданд ва ба гунаи парчами шикастаи доимӣ буд [10, с. 7].

6. Ҷойивазкунӣ ин тағйирёбии ҷойгиршавӣ (тартиби) унсурҳои забонӣ дар матни тарчума дар муқоиса бо матни аслӣ мебошад:

They were nearly as long as the fingers of the old man [10, с. 132]:

Тарчума: Онҳо тақрибан ба дарозии ангуштони пирамард буданд. [4, с. 133]:

7. Тақсимои ҷумла аз тақдир додани ҷумлаи сода ё мураккаби забони мабдаъ ба ду ва зиёда ҷумлаҳои мустақили забони тарҷумашаванда иборат аст:

...only the tops of the blue hills that showed white as though they were snow-capped and the clouds that looked like high snow mountains above them.

Тарчума: ... дар масофа танҳо қуллаҳои теппаҳои кабуд ба назар мерасиданд, ки аз ин ҷо сафед менамуданд, ки гӯё онҳоро барф пӯшонда бошад ва абрҳои болои онҳо низ ба қўҳҳои баланди барфӣ монанд буданд.

8. Набудани монандиҳои муқоисавӣ дар тарҷумаи тоҷикӣ. Масалан, ҷумлаи:

Each line, as thick around as a big pencil [10, с. 36] .

Тарчума: Ба ҳар як банде, ки ғафсиашон баробари қалам буд [10, с. 37]

Аммо тарҷумонҳо таркиби ҷумларо тағйир дода, пайвандакҳои "ҳамон тавре"-ро (ба мисли ... тавре) (as... as): ҳангоми тарчума ихтисор кардаанд.

Сохторҳои муқоисаи маҷозӣ дар достони "Пирамард ва баҳр" бештар дучор меоянд: + like + феъл + ба монанди + (adj.) + исм ва (ҳамчун) + adj кат. + as + n. Муқоисаҳо дар аксар ҳолатҳо исм мебошанд. Гурӯҳи машхуртарини мавзӯи муқоиса гурӯҳи "баҳр" аст, ки муқоисаи маҷозӣ ва баъзе мантиқии марбут ба сайди моҳӣ, андешаҳои пирамард ҳангоми моҳидорӣ ва муносибат ба воқеияти асарро дар бар мегирад. Дар тӯли ҳикоя тасвирҳои баҳр, осмон ва бод дучор мешаванд, заминаи эҳсосии онҳо тағйир меёбад. Ин тасвирҳо нишон медиҳанд, ки вақт хеле дер мегузарад. Агар дар аввали ҳикоя вақт «бо чорчӯбаҳои танг маҳдуд нашуда, зиндагии сайёдони Кубаро ва гузаштаи пирамардро муаррифӣ мекунад, сипас лаҳзаи мубориза бо моҳӣ ва тирашавии абрҳоро нишон медиҳад» [11, с. 129].

Таҳлилҳо нишон доданд, ки ҳангоми тарҷумаи ин ё он асари бадеӣ муқоиса нақши калон дорад, чунки хусусиятҳои сохторӣ ва семантикии ҷумлаҳои мавриди назар маҳз тавассути муқоиса таҳлилу тадқиқ карда мешаванд.

Адабиёт

1. Ефимов, А. И. Стилистика художественной речи. - М.: МГУ, 1991. 508 с.
2. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. Изд-е 2-е. - М.: Наука, 1975. 720 с.
3. Мороховский, А. Н., Воробьева О. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В. Стилистика английского языка. - Киев: Вища школа, 1984. - 241 с.

4. Сравнительно-сопоставительный анализ стилистической выразительности и средств ее актуализации в английском и русском языках [Электронный ресурс]. URL: <http://www.bestreferat.ru/referat-209961.html>.
5. Степанов, Ю. Французская стилистика. - М.: Высшая школа, 1965. - 355 с.
6. Структурно-семантический анализ образных сравнений в художественном тексте [Электронный ресурс]. URL: http://studbooks.net/773363/literatura/strukturno_semanticheskii_analiz_obraznyh_sravneniy_hudozhestvennom_tekste.
7. Томашевский, Б. В. Стилистика. -Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. - 283 с.
8. Функции образного сравнения в текстах романов С. Моэма [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/funksii-obraznogo-sravneniya-v-tekstah-romanov-s-moema>(дата обращения: 10.03.2018).
9. Хемингуэй, Э. Собрание сочинений: в 4-х т. - М.: Художественная литература, 1968. – Т. 4. – 735 с.
10. Хемингвей, Э. Пирамид ва бахр. – Душанбе, 2014. – 167 с.
11. Чугунова Н. А. Пространственно-временные отношения в повестях Э. Хемингуэя «Старик и море» и Ч. Айтматова «Пегий пес, бегущий краем моря» //Национальная специфика произведений зарубежной литературы XIX-XX веков /отв. ред. А. Н. Таганов.- Иваново, 1984.- С. 28-29.

МУҚОИСА ВА УСУЛИ ИСТИФОДАИ ОН ДАР РАВАНДИ ТАРҶУМАИ АСАРҶОИ БАДЕЙ (ДАР МИСОЛИ АСАРИ Э. ҲЕМИНГВЕЙ «ПИРАМАРД ВА БАХР»)

Ин мақола муқоисаро ҳамчун воситаи ифодаи нутқи фасеҳи бадеӣ дар мисоли достони Э. Хемингуэй «Пирамард ва баҳр» нишон медиҳад. Дар ҷараёни таҳқиқ, ҳама муқоисаҳои ёфташуда вобаста ба сохтори мавзӯ тақсим карда шуданд. Муаллиф фарқи муқоисаи маҷозӣ ва мантиқиро мисол овардааст. Сохторҳои муқоисаи муаллиф дар асари «Пирамард ва баҳр» ҳеле гуногунанд. Тавре ки омӯзиш нишон медиҳад, донишмандони сохтори муқоисаҳо раванди тарҷумаи онҳоро ҳеле осон мекунад.

Муқоисаи маҷозӣ ҳамчун муқоисаи ду ашёе, ки барои онҳо як хусусияти умумӣ доранд, барои равшантар тавсиф кардани яке аз онҳо фаҳмида мешавад, дар ҳоле ки муқоисаи мантиқӣ муқоисаи ду ашёи ба як синф тааллуқдошта мебошад. Мувофиқи хусусиятҳои грамматикӣ ва лексикӣ-семантикӣ ҳамаи сохторҳои муқоисавӣ дар ҳикоя ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: сода ва мураккаб. Баррасии муқоисаҳо дар доираи таснифоти дар боло зикршуда моҳияти дастгоҳи услубии муқоисаро дар достони "Пирамард ва баҳр" нишон медиҳад, ки ин як воситаи муассири услубӣ мебошад, ки хусусиятҳои қаҳрамони асосӣ - моҳигир Сантьяго, баҳо додан ба рафтори ӯ дар нақш ва ҳолати эҳсосии ӯ.

Дар байни усулҳои маъмули тарҷума, азхудкунии синтаксис, ивазкунии грамматикӣ ва инкишофи маъноӣ сабаб шудааст.

***Калидвожаҳо:** муқоисаи маҷозӣ, воситаи услубӣ, объекти муқоиса, муқоисавӣ, тарҳрезӣ, мавзӯҳо ва гурӯҳҳо, нави сохторӣ.*

СРАВНЕНИЕ И СПОСОБ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕВОДА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ (НА ПРИМЕРЕ Э. ХЕМИНГУЭЯ «СТАРИК И МОРЕ»)

В данной работе показано сравнение как выразительное средство художественной речи на примере повести Э. Хемингуэя «Старик и море».

В процессе исследования все найденные сравнения были поделены на различные группы в зависимости от тематики, структуры, степени сложности. Автор приводит отличия образных и логических сравнений.

Виртуальное сравнение понимается как сравнение двух объектов, для которых у них есть одно общее, для более четкого описания одного из них, в то время как логическое сравнение - это сравнение двух объектов, принадлежащих к одному классу. По грамматическим и лексико-семантическим признакам все сравнительные конструкции в рассказе делятся на две группы: простые и сложные. Рассмотрение сравнений в рамках приведенной классификации раскрывает сущность стилистического приема сравнения в рассказе «Старик и море», который является действенным стилистическим инструментом, характеризующим главного героя - рыбака Сантьяго, оценивая его поведение, его роль и эмоциональное состояние.

Под образным сравнением понимается сопоставление двух предметов, имеющих общий для них признак, в целях более яркой характеристики одного из них, в то время как логическое сравнение – это сравнение двух объектов, принадлежащих к одному классу.

Ключевые слова: *образное сравнение, стилистическое средство, объект сравнения, сравнительная конструкция, тематическая группа, структурный тип.*

COMPARISON AND METHOD OF ITS USE IN THE PROCESS OF TRANSLATION OF ARTISTIC WORKS (ON THE EXAMPLE OF E. HEMINGWAY "THE OLD MAN AND THE SEA")

The article describes simile as an expressive means of the literary style by the example of the novel by E. Hemingway “The Old Man and the Sea”. During the research all the founded similes were divided into various groups according to the theme, structure, the degree of complexity.

A virtual comparison is understood as a comparison of two objects, for which they have one thing in common, for a clearer description of one of them, while a logical comparison is a comparison of two objects belonging to the same class. In terms of grammatical and lexico-semantic characteristics, all are comparative constructions in the story are divided into two groups: simple and complex. Consideration of comparisons within the framework of the above classification reveals the essence of the stylistic device of comparison in the story "The Old Man and the Sea", which is an effective stylistic tool that characterizes the main character - the fisherman Santiago, assessing his behavior, his role and emotional state.

The author presents difference between similes and comparisons. Simile is matching two subjects, which have one common feature, for better characterization of one of them, while comparison is matching two objects belonging to one class.

Keywords: *simile; stylistic means; object of simile; comparative construction; thematic group; structural type.*

Сведения об авторе: *Мустафоева Музаяна Рахматбоевна – докторант (PhD) кафедры английской филологии Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: Республика Таджикистан, 734019. г. Душанбе, ул. Ф. Мухаммадиева 17/6, тел.: (+992) 938614961*

Information about the author: *Mustafоеva Muzayana Rahmatboevna—doctorate (PhD) of the Department of English philology of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: Republic of Tajikistan, 734019. Dushanbe, 17/6 F. Muhammadiev str., tel.: (+992) 938614961.*

**ФАҲМИШИ НАЗАРИЯВИИ МАХСУСИЯТҲОИ СЕМАНТИКИИ
ИСТИЛОҲОТИ МУСИҚӢ**

Мирзоев Н.С.

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Ҳар як истилоҳ воситаи тарзи баёни хоси худро дошта, ба раванди рушди таркиби луғавии забон нақши муассир мегузорад. Полисемия ӛ сермаъноии вожагон дар забон падидаи нав набуда, дар шарҳи луғавии истилоҳ низ ба мушоҳида мерасад. Шарҳи истилоҳи “полисемия” дар асару фарҳангҳо якрангу яксон нест. Аслан, ба маънии луғавии истилоҳи “полисемия” таваҷҷуҳ намоем, он аз забони юнонӣ дар шакли “poly – бисёр, сер” ва “semi – маъно = сермаъно” иқтибос гардида, дар забоншиносӣ бо номи “калимаҳои сермаъно” истеъмоли мешавад.

Калима ба кадом маънои луғавие, ки наомада бошад, аз рӯйи алоқамандии он бо дигар калимаҳо муайян карда мешавад. Бо маънои асли ва ӛ маҷозӣ ба қор рафтани калима танҳо дар матн ошқор мегардад, зеро матн низ маънои мушаххаси калимаи сермаъноро дар ҳолатҳои муайян маълум месозад ва дар баъзе мавридҳо метавонад омехтагии семантикии калимаҳоро ӛ ба иборати дигар, якҷояшавии мафҳумҳои алоҳидаи луғавиро ба вучуд орад.

Воқеан, дар матн байни маъноҳои калимаҳои сермаъно алоқаи семантикӣ вучуд дорад, аммо дар бештари ҳолатҳо маънои маҷозӣ метавонад мавқеи маънои аслиро маҳдуд созад.

Ҳангоми тафовути маъноҳои асли ва маҷозӣ вобастагии парадигматикӣ ва синтагматикии калима бояд ба назар гирифта шавад, зеро маъноҳои асосии парадигматикӣ дар муносибати синтагматикӣ нисбатан озодтар баён мегарданд.

Тағйирпазирии алоқаҳо байни маъноҳои калимаҳо зарурати муайян кардани фарқи таснифоти диахронӣ ва синхрониро тақозо мекунад.

Полисемия дар навбати хуб ба “луғавӣ – грамматикӣ” ва “категориявӣ” чудо мешавад. Истилоҳи “полисемияи луғавӣ – грамматикӣ” бори нахуст аз ҷониби забоншиноси машҳур В.И. Абаев мавриди истифода қарор гирифт ва истилоҳҳои “полисемияи категориявӣ” бошад, аз тарафи забоншинос С.Д. Дастнелсон шарҳи худро ӛфтааст. Ҳар кадоме аз ин муаллифон зерини истилоҳҳои мазкур ҳамон як мафҳуми “сермаъноӣ” – ро дар назар доранд.

Дарки назариявии махсусиятҳои семантикии истилоҳи мусиқӣ дар аксари осори забоншиносон бо истифодаи мафҳуми “калимасозии семантикӣ (семантическая деривация)” алоқамандӣ дорад, ки айни замон мавриди истифода ва қорбурди ғайрӣ қарор дорад [2, с. 23].

Ба туфайли калимасозии луғавӣ-маъноӣ иерархияи махсуси когнитивии маъноҳо дар қорҷӯбаи ҳар як калимасозии семантикии лексемаи алоҳида интиқол меёбад, ки дар ин маврид дар бештари ҳолатҳо на контекстҳои хурду калони забонӣ ва ғайризабонӣ ресептори ин ва ӛ он текстро дар ҳолатҳои алоҳида барои дақиқан мушаххас кардан қўмак карда метавонанд, ки дар ҳар кадоме аз вариантҳои луғавӣ-маъноии имконпазир ин калима дар ҳамин ҳолат истифода шудааст [7, с. 54].

Муҳаққиқ М.В. Никитин бо таваҷҷуҳ ба маъноҳои луғавӣ ва фразеологӣ, ки аз худудҳои дақиқ ва саҳт маҳдуд шудаанд, зерини таъсири “воҳидҳои метафорӣ, метонимӣ, паронимӣ ва дигар воҳидҳои, ки шакл ва соҳтори десигнаторро (мушаххаскунанда) таъшиқ мекунад”, қарор доранд [5, с. 23], ба ҳулоасе меояд, ки танзими (қолаббандии) ҳар як майдони алоҳидаи луғавӣ-маъноӣ бо “ифодаи амали қонунҳои умумии тағйири маъноии калима, ки потенциали маъномии онро муайян мекунад”, алоқамандии зич дорад [5, с. 36].

Истилоҳи “*маънои маҳфӣ / фурурафта*” ба бештари муҳаққиқони муосир барои баррасии маъноҳое, ки дорои ифодаҳо дар баён ӛ матн нестанд ва танҳо бо гузашти замон

ифодаи худро дар саҳифаҳои ин ва ё он вожаи истилоҳотӣ пайдо кардаанд, мувофиқ мебошад [3, с. 34].

“Дониши эволютсияи маъноӣ истилоҳ, – қайд мекунад Басалаева Е.Г., – барои дарки табиат ва сохтори ҳозираи он муҳим аст, бинобар ҳамин ақидаи этимологиро бояд таъшиқ кард ва он ҳамин хел ва ё ба таври дигар мутахассиси семантикаи лингвистии муосирро шавқманд мекунад, дар акси ҳол семантикаи лингвистӣ мафҳуми худро гум мекунад” [2, с. 9].

Дар ин кор *калимасозии семантикӣ (маъноӣ)* гуфта, мо сохтани маъноҳои когнитивии нави (вариантҳои лексикӣ-маъноӣ) вожаро бо ёрии ифодаҳои калимасоз ва муносибатҳои сермаҳсулии маъноӣ, ки дар байни худ маъноҳои гуногуни як калимаро дар сатҳи полисемияи синхронӣ ва муносибатҳои байни маъноҳои калима дар лаҳзаҳои гуногуни таърихӣ он алоқаманд месозанд, дар назар дорем.

Ақидаи дериватсия (калимасозӣ), яъне сохтани як маъно аз дигараш, дар пеши гуногунмаъноӣ муназзам афзалтар ба назар мерасад [6, с. 91], зеро интихоби самти сермаҳсулӣ ғолибан ҳамчун заминаи зарурии дарки дурусти моҳияти таносубҳои семантикии маъноҳои когнитивии аслий ва аз ҷиҳати семантикӣ вожаи сохта хизмат мекунад.

Вожаҳои аз ҷиҳати маъноӣ сохта дар тафовут аз калимаҳои асл тавассути калимаҳои дигар, яъне аломатҳои дуҷаминдараҷа мебошанд. Унсурҳои тағйирнопазири маъноӣ калимаи сохта маъноӣ (хусусияти) калимасоз мебошад. Хусусиятҳои калимасоз ҳангоми муқоисаи маъноҳои вожаҳои содаи (якрешагии) сохта ва созида чудо карда мешаванд. Миёни чунин вожаҳои сода муносибатҳои ангеаи калимасоз вучуд доранд. Дар ин сурат калима, аз ҷиҳати сохтор ва маъноӣ вобаста ба калимаи дигар, ҳамчун калимаи ангеишдор баромад мекунад, аммо калимаи аслий нақши ангеишдиҳандаро мебозад [3, с. 54].

allegro

1) *to be performed quickly, in a brisk lively manner*

2) *a piece or passage to be performed in this manner*

аллегро

а) *суръати тез (быстрый темп)*

б) *намоишномаи мусиқӣ ё қисми он, ки бо чунин суръат иҷро мешавад (музыкальная пьеса или её часть, исполняемая в таком темпе)* [Collins English Dictionary, 2006].

Таҷдиди назар дар чунин ҳолат истифодаи метонимияро фароҳам овард: “хусусиятҳои фарқкунандаи асари мусиқӣ” / “асари мусиқӣ, ки чунин хусусияти фарқкунандаро дорост”.

Аломатҳои кӯчонидани маъноӣ калима метавонад бо роҳҳои гуногун амалӣ карда шавад. Аксарияти забоншиносони муосир чор роҳи асосии кӯчонидани маъноӣ калимаро чудо мекунад: маҷозӣ (монанди аломатҳои конкретӣ (доҳилизабонӣ), ки ҳосил ду варианти калимаи сермаъно ҳастанд), гипонимӣ (гузариш аз мафҳуми умумӣ ба махсус, ба ҳолати мушаххастар) ва гиперонимикӣ (гузариш аз мафҳуми мушаххас ба мазмуни умумии он) [1, с. 383].

Яке аз забоншиносони тоҷик, ки ба масъалаи омӯзиши полисемия даст задааст, А. Муминов мебошад. Мавсуф дар асари худ “Синонимия дар забони тоҷикӣ” паҳлуҳои гуногуни қорбурди полисемияро муфассал шарҳ додааст.

Бояд таъкид дод, ки падидаи “полисемия” дар мисоли истилоҳоти “мусиқӣ”-и забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ низ ба ҷашм мерасад. Ба сифати полисемияи луғавӣ-грамматикӣ дар забонҳои таҳқиқшаванда асосан семемаҳо, лексемаҳои субстантивӣ ва феълӣ баромад менамоянд.

Дар ҳарду забон ҳам сермаъноӣ ҳосил исм ва феъл аст, зеро дигар ҳиссаҳои нутқ маҳз ба воситаи ба исм ва феъл ҳамроҳ намудани унсурҳои калимасоз ва қоидаҳои доҳилизабонии калимасозӣ сохта мешаванд.

Барои намуна мо истилоҳҳои мусиқии **овоз** ва **мизмар** ё **мизмор** дар забони тоҷикӣ ва истилоҳоти **ballad** ва **part** -ро дар забони англисӣ баррасӣ менамоем.

Овоз – ҳам ба маънии садо ва дар мусиқӣ ба маънии савт, бонг, оҳанг, лаҳн, наво ва ғ.

Дар он парда, ки Ширин сохтӣ соз,
Ҳамоҳангаш кардӣ шаҳ ба **овоз**.

(Низомӣ)

Табул курси ҳавл бошад вақти чанг,
Вақти ишрат ба хавос **овози** чанг.

(Мавлавӣ)

Мизмар ё мизмор – ҳам ба маънии найи амудист ва ҳам ба маънии сурудхонии ноладор ва ҳам сурудҳое, ки тавассути барбат ва чанг суруда мешаванд.

На он мутриб, ки дар маҷлис нишинад,
Гаҳе нӯшад, гаҳе кӯшад ба **мизмор**.

(Мавлавӣ)

Ballad. Дар фарҳанги тафсирии англисӣ (Collins COBUILD English Language Dictionary (PDFDrive), Collins Publishers, 1992 (reprinted)) истилоҳи **ballad** чунин шарҳ ёфтааст: ‘A ballad is 1a long song or poem which tells a story in simple language and which often has lines which are repeated at the end of each verse. 2. A slow, romantic, popular song’.

Part. Дар фарҳанги тафсирии англисӣ (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>) тафсири ин истилоҳ низ шарҳ дода шудааст: ‘a role played by an actor in a play, film, etc.; the words spoken by an actor in a particular role’.

Чунин намунаҳоро дар мисоли истилоҳоти мусиқии забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ метавон бисёр зикр кард. Аз сабаби он ки ҳаҷми мақолаи мазкур маҳдуд аст, нишон додани намунаҳои андак барои дарки вижагиҳои семантикии истилоҳоти мусиқӣ кифоят мекунад.

Аз таҳлилу баррасиҳои истилоҳоти мазкур аён гардид, ки чор истилоҳое, ки зикрашон дар боло рафт, дар баробари маъноӣ луғавиро соҳиб буданашон боз бо маъноӣ истилоҳии худ дар риштаи мусиқишиносӣ кор фармуда мешаванд.

Аз гуфтаҳои боло равшан мегардад, ки падидаи сермаъноӣ хоси истилоҳ ҳам будааст ва мисолҳои ёдоваршуда андешаҳои моро собит ҳам сохт.

Муайян кардани хусусияти маъноӣ истилоҳоти аз ҷиҳати маъно сохта, ки вариантҳои васеи тафсири худро ба туфайли калимасозии маъноӣ инкишоф медиҳанд, имкони ба ҳулосае омаданро медиҳанд, ки сохтори маъноӣ онҳо метавонад дар асоси вариантҳои луғавӣ-маъноӣ гузошта шаванд.

Рӯйхати адабиёт

1. Арутюнова, Н.Д. Предложение и его смысл: Логикосемантические проблемы. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 383с
2. Басалаева, Е.Г. Семантическая деривация и особенности текстовой реализации слов латинского происхождения в современном русском языке [на материале газетных публикаций]: автореф. дис. канд. филол. наук. – Тверь, 2005. – 23 с.
3. Кубрякова, Е.С. Типы языковых значений: семантика производного слова. - М., 1981.-248 с.
4. Молчанова, Г.Г. Английский как неродной: текст, стиль, культура, коммуникация. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007. – 384 с.
5. Никитин, М. В. Курс лингвистической семантики. – СПб: Научный центр проблем диалога, 1996. – 757 с.
6. Пономарева, О.Б. Субстандартная семантическая деривация: когнитивно-коммуникативный аспект. – Тюмень: Вектор Бук, 2011. – 171 с.
7. Сложеникина, Ю. В. Терминологическая вариативность. – М.: URSS ЛКИ, 2010. – 288 с.
8. Collins English Dictionary. – Harper Collins Publishers, 2006.
9. Collins COBUILD English Language Dictionary (PDFDrive), Collins Publishers, 1992 (reprinted).
10. (<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>)

ФАҲМИШИ НАЗАРИЯВИИ МАХСУСИЯТҲОИ СЕМАНТИКИИ ИСТИЛОҲОТИ МУСИҚӢ

Дар мақола муаллиф масъалаи дарки назариявии истилоҳоти мусиқиро мавриди баррасӣ қарор додааст. Масъали полисемия ҳам дар забони англисӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ дар мисоли истилоҳоти мусиқӣ падидаи маъмул маҳсуб мешавад. Ҳангоми тафовути маъноҳои асли ва маҷозӣ вобастагии парадигматикӣ ва синтагматикӣ калима бояд ба назар гирифта шавад, зеро маъноҳои асосии парадигматикӣ дар муносибати синтагматикӣ нисбатан озодтар баён мегарданд.

Воқеан, дар матн байни маъноҳои калимаҳои сермаъно алоқаи семантикӣ вучуд дорад, аммо дар бештари ҳолатҳо маънои маҷозӣ метавонад мавқеи маънои аслиро маҳдуд созад, ки ин ҳолат на ҳама вақт ба назар мерасад.

Калидвожаҳо: *истилоҳ, мусиқӣ, маъно, хусусияти маъноӣ, сермаъноӣ, англисӣ, тоҷикӣ, дарк.*

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ СЕМАНТИЧЕСКИХ СВОЙСТВ МУЗЫКАЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ

В статье рассматривается вопрос теоретического осмысления музыкальных терминов. Проблема полисемии является обычным явлением как для английского, так и для таджикского языков на примере музыкальных терминов. При различении прямых и переносных значений необходимо учитывать парадигматические и синтагматические отношения слова, поскольку основные парадигматические значения выражаются более свободно в синтагматических отношениях.

Действительно, семантическая связь между значениями семантических слов в тексте существует, но в большинстве случаев переносное значение может ограничивать положение исходного значения, что не всегда встречается.

Ключевые слова: *термин, музыкальный, семантика, семантическая особенность, английский, таджикский, осмысление.*

THEORETICAL CONCEPT OF SEMANTIC PROPERTIES OF MUSICAL TERMS

The article discusses the issue of theoretical perception of musical terms. The polysemy problem is a common occurrence in both English and Tajik languages as exemplified by musical terms. When distinguishing between real and figurative meanings, it is necessary to take into account the paradigmatic and syntagmatic relations of the word, since the main paradigmatic meanings are expressed more freely in syntagmatic relations.

Indeed, there is a semantic relationship between the meanings of semantic words in the text, but in most cases the figurative meaning can limit the position of the original meaning, which is not always the case.

Keywords: *term, music, semantics, semantic peculiarity, English, Tajik, perception.*

Сведения об авторе: Мирзоев Нематулло Семахмадович – ассистент кафедры английской филологии Таджикского государственного институт языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева 17/6, тел.: (+992) 938-85-78-45; E-mail: nematullo.2017@mail.ru

Information about the author: Mirzoev Nematullo Semakhmadovich – lecturer of the English Philology Department, Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Muhammadiev Str. 17/6. Тел.: (+992) 938-85-78-45; E-mail: nematullo.2017@mail.ru

КОРБУРДИ МУРОДИФОТИ АРАБӢ ДАР ЛАХҶАҶОИ ЧАНУБИИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Раҷабов А.

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Мувофиқи нигоштаи муҳаққиқон мафҳуми муродифот ё синонимия (юн. *synonymia* - ҳамномӣ) назар ба муродиф ва ё синоним (юн. *synonymos* - ҳамном) васеътар буда, ҳаммаъноӣ ва ё наздикмаъноии воҳидҳои сатҳҳои мухталифи забонро дар бар мегирад.

Қайд кардан ҷои аст, ки дар мавриди таҳлили муродифот истилоҳи силсилаи муродифӣ мавҷуд аст, ки онро сарфи назар намудан нашоёд. Маҷмӯи калимаҳои бо ҳам синонимро силсилаи муродифӣ меноманд. Дар силсилаи муродифҳо, одатан, калимаҳо бо яке аз маъноҳои луғавии худ бо ҳам алоқаманд шуда, бо арзишҳои хосаи худ аз ҳам тафовут доранд. Дар силсилаи муродифӣ яке аз калимаҳо маънои умумиро, ки робитаи байни калимаҳои ба ҳам муродифро ба вуҷуд меоварад, нисбатан пурратар дар бар гирифтааст. Ин калима **сарсилсилаи муродифӣ** ном дорад. Сарсилсила аз ҷиҳати хосиятҳои барҷастаи умумиистеъмол, муътадилоҳанг ва оммафаҳм будани худ тафовут дошта, дар мавридҳои зиёд калимаҳои дигари силсиларо дар матн иваз карда метавонад [1, с.79].

Зикр кардан зарур аст, ки ин хусусиятҳо ба муродифоти мансуб ба маводи шеваҳо низ дахл дорад. Махсусан, корбурди ин қабати семантикӣ фаровон ба ҷашм мерасад. Аз ин рӯ, ки дар ин мақола оид ба ин масъала баҳс сурат гирифта аст.

Ҳоло барои далел чанд мисол меоварем: **аблаҳ** (Шк.) аблаҳ, беақл, нодон, гӯл; бемаънӣ: *одамой аблаҳ ай зан бафо металаба (Нр.); абоҳ* 1) (Вк.) нодон, сода, содалавҳ; бефаҳм, гаранг: *ма итари-да абоҳи бадум, фаҳм намерам (Яр.); 2. (Вд., Ск.) суханрав; ахмақ: и одами абоҳ-ай, ҳар ке бӯга мерава (Вд.); абоҳ қадан а) табоҳ (бад) қардан: и ҳамсойа-му мо-ра ҳол-мун-а абоҳ қад-қу (Қуғ); б) шарманда (шармсор) қардан: мо-ра абоҳ нақъ да пеши мардъм (Хум.); 2) (Ҷк.) дамдузд, хаптак; камган; авал* 1) аввал; ибтидо, оғоз; авало: *авал мол-ъ пода-ра ҳай мекъ-нан-ъ баъд чакалак-а (Ним.); китобо мешиштаст (меистодаст) авалтар (Кп.); авал* ӣа чъқър-а меканӣ (Ҳақ.); *авали вада* (Дб.) аз ибтидо: *очай келуни мо авали вада-да Дъшанби-да мехондас; авали дов* (Яр., Қаҳ., Қлб., Нз., См.) **аввал**: дафъаи аввал; *авали дов тъ-ра метем тахта-ра (Яр.); авали дов гандъм-а да дег медози (Қаҳ.); хирман-а авали дов рос менем (Нз.); авали дов рафтаги-м понзасола бъдъм (См.); авале* 1. (Вк.) авало; *бори нахуст: авале Помер-а гирифтас ҳъкъмат чо рос қардас (Қлб.); 2. (Вқ.). барвақт, пеш: борон бисйор авале борид (Қӯш.); авалойе ки* (Лағ.). *вақте ки... авалойе ки ҳъкъмат ташиқил шидаги мъллоҳи кълнаги бъд.*

Дар гурӯҳи дигари силсилаи муродифӣ вожаи “**авқот**”-и арабӣ ба сифати сарсилсила мавриди корбурд қарор гирифтааст. Ин вожа дар забони арабӣ ба маънои вақт аст, вале дар забони тоҷикӣ ва ғӯйишҳои он ба маънои хӯрок, таом меояд. Тавре маълум аст, дар забони арабӣ калимаи “**ақвот**” (ҷамъи “**қут**”) маънои “**хӯрок, таъом**”-ро дорад. Ин аст, ки дар шева вожаи “**ақвот**” зимни таъсири ҳодисаи ҷойивазкунии овозҳо шакли “**авқот**”-ро гирифтааст. Чанд мисол: **авқот** хӯрок, таом: *ай ҳаму авқот камтар бъте (Ҳақ.); ва ита бийо, авқот бълхър (Қуғ.);*

Вожаи авқот дар ғӯйиши чанубӣ хусусияти сермаъноиро соҳиб шудааст: **авқот қардан** хӯрок хӯрдан, тановул қардан: *эй чъфгар, ҳичи нун дорӣ, ки авқот кълем (Сам.); авқот гузарондан* (Қ.) *як навъ зиндагӣ қардан, рӯз гузарондан: уво-ра авқот-шу (рӯзгузронӣ) ақъ ай руй ҳаму ҳофиз-ай (Яр.).*

Муродифоти арабие, ки дар ғӯйиши чанубӣ мавриди корбурд қарор гирифтааст, чунин зергурӯҳҳои ташкил медиҳанд:

а) Муродифоти арабии ифодагари мафҳуми динӣ: **махр//маһр, маҳър** (Дм., Лш., Қлб., Ҳал., Ҳич., Ял., Яр.) маҳр, қобин, бисот; маҳр бӯридан муқаррар қардани маҳри духтар:

бачавара, ки умед, бад (баъд) **махр** мебарем (Қлб.); маҳри мол либосворӣ ва ҳамаи он чизе, ки аҳли хонаводаи домод барои духтар медахад: **махр-ъ мол метиӣ бай дъхтар-а** (Ҳал.); **дъхтар-да маҳр-ъ мол бъридан** (Ҳич.); **махръ мъхр** (Лай., Ҳак., Ҳд.) **махр-ъ мол. Муазин; азонғу муаззин; маҳзаб, дин мазҳаб:** да мазҳаби ки-иӣ? (Хов.)

б) муродифоти арабии ифодагари мафҳуми хоси табиат: **ъолам, олам** (Ёх., Хов., Мт., Каҳ.) олам, чаҳон: **ҳама ки бъган ганда-ай, даръолам ханда-ай** (Хов.);

в) муродифоти арабии ифодагари муносибат ва одоби муошират: **одам** 1. одам, инсон; шахс; одами **абох** (Вд., Нд., Кк., Ск.) одами суҳанрав: **йа одами абох-ай, ҳар ке бъга мерава** (Вд.); одами **асъл** (Ҳич., Яр.) одами **асил** (пок): одами **асъл ҳиш калапойи намехъра** (Яр.); одами **лонқи** (Мт., Хт.) одами муносиб (мувофик): **ачаб одами лойиқи бъдаст, мъхайник-ъш мекънем** (Хт.); одами **қадима** (Хов., Шх.) одами қадима, одами одии риоякунандаи одатҳои пешина: **одами қадима воре пеши ма намийомадан** (Шх.);

Дар баробари ин, дар ғӯиши ҷанубии забони тоҷикӣ дар асоси маводи «Фарҳанги ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ» муродифоти арабӣ ва силсилаи арабии он ба назар мерасад ва онро соҳибони ғӯиш ба мақсади такрор накардани калимаву таркиб қорбасти менамоянд. Инчунин, муродифоти ҷуфт дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва ғӯишҳои он нақши муайян дошта, барои таъкид ва пурратар таҷассум намудани ҳодисаву воқеа қорбасти мегардад.

Дар шакли муродифоти ҷуфт нақши пайвандаки пайвастандан пайиҳами “ва” дар шакли -у хеле назаррас мебошад. Муродифоти ҷуфт дар ҳамаи сатҳи гуфтор ва навиштори забони тоҷикӣ мавриди истифода мебошанд. Муродифоти ҷуфтистеъмол ҳам дар забон аҳамияту вазифаҳои гуногун доранд: а) онҳо таркиби луғавии забонро ғайи мегардонанд; онҳо барои тасвир ва баҳо додан ба предмет яке аз воситаҳои муҳим мебошанд. Муродифоти ҷуфт барои аз такрори калима худдорӣ намудани ғӯянда, адиб ва нигоранда бо мақсади аз сарвати луғавии забон дурусту бамавқеъ истифода бурдан ва ба ин восита саҳеҳӣ, раванӣ ва қувватнокии гуфтаи худро таъмин намудан қорбасти мегарданд. Дар «Фарҳанги ғӯишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ» ҳам мо муродифоти ҷуфтҳои арабӣ ва арабӣ-тоҷикиро пайдо намудем, ки дар поён ҷанде аз онҳоро меоварем. Вожаҳои муродифӣ дар ғӯрӯҳи лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикӣ ҷанд роҳи пайдоиш доранд, ки баъзе аз онҳоро мухтасаран ба таври зерин нишон додан мумкин аст: 1) муродифоте, ки аз калимаҳои сирф лаҳҷавӣ ба вучуд омадаанд. Ба ин ғӯрӯҳ вожаҳои мутача, мичморук, япаскул (қадпасти) дохил мешаванд; 2) муродифоте, ки аз калимаҳои лаҳҷавию халқӣ-гуфтуғӯй пайдо шуданд: турпӣ, сағалдак, сағера.

Маълум аст, ки муродифот берун аз қонунҳои грамматикӣ забон амал карда наметавонанд. Яъне, онҳо ҳамчун категорияи лексикӣ дар таркиби луғавии забон ба таҳқиқ шаванд ҳам, аз рӯйи муносибати худ ба категорияҳои морфологӣ дар доираи ҳиссаҳои алоҳидаи нутқ гардиш мехӯранд. Бинобар он, зарур аст, ки аз рӯйи муносибат ба ҳиссаҳои нутқ ва вазифа муродифҳои ғӯрӯҳи лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикиро ба ҷунин ғӯрӯҳҳо ҷудо намоем:

а) Синонимҳои арабии мансуби исм. Доир ба вожаҳои иқтибосии арабӣ дар лаҳҷаи кӯхистони Ҳисор муҳаққиқ Сулаймонов И. ҷунин андеша кардааст: «Муҳаққиқон вожаҳои арабиро аз ҷумлаи қадимтарин унсурҳои иқтибосии забони тоҷикӣ арзёбӣ карда, омилҳои ба таркиби луғавии забонамон ворид шудани онҳоро дар забтқории қавмҳои араб дар Осиёи Миёна, ҷорӣ гардидани дини ислом, дар муддати дусад сол ҳамчун забони илму фарҳанг қабул гардидани забони арабӣ дар ин ҳавза медонанд». Ё дар ҷойи дигар ин муҳаққиқ доир ба мавзӯи мазкур ҷунин меафзояд: «Раванди ба лаҳҷаи кӯхистони Ҳисор роҳ ёфтани вожаҳои арабӣ баробари ба таркиби луғавии забони адабӣ шомил гардидани онҳо сурат гирифтааст. Муддати тӯлонӣ дар истеъмол будани калимаҳои арабӣ дар лаҳҷаи мазкур онҳоро ба унсури фаъоли луғавию грамматикӣ лаҳҷавӣ табдил додааст» [5, с.12]. Ҷунин унсурҳои нутқ дар таркиби луғавии шеваи ҷанубӣ дар шаклҳои зерин дучор меоянд: а) калимаҳое, ки бе

тағйироти шаклу маъно боқӣ мондаанд; б) калимаҳое, ки ба тағйироти савтӣ дучор шуда бошанд ҳам, маъноӣ асосии худро нигоҳ доштаанд; в) калимаҳое, ки маъноӣ қаблии худро қисман ё пурра аз даст дода, дар ифодаи мафҳумҳои дигар ба кор мераванд; г) калимаҳое, ки дар лаҳча дар заминаи маҷоз тағйири маъно кардаанд; ғ) калимаҳое, ки ба ҳайси асоси калимасоз дар ташаккули вожаҳои нав хизмат мекунанд.

Ба гурӯҳи якум вожаҳои зеринро шомил кардан мумкин аст: *варам, даллол, зик, зот, ибo, имo, ирсол, исроф, ишва, иштиҳо, мазор, мамот, машқ, маъқул, мискин, моҷарo, мумсик, мунофиқ, муовин, муҳлат, мухтор, раҳм, садақа, сайр, салла, никоҳ, ният, наҳс, очиз, тамиз, халос, хотир, шал, ғалат, қадам, қадим, қарор, қасам, қасд, қассоб* ва ғ. Бештари ин вожаҳо ба ҳаде дар забони адабӣ ва лаҳчаҳои тоҷикӣ ҳазм гардидаанд, ки аз унсурҳои тоҷикӣ фарқ кардани онҳо душвор аст. Онҳо дар калимасозӣ низ аз ҷумлаи унсурҳои ғайрӣ ҳисоб меёбанд. Қисми зиёдашон ҳатто баробари муродифҳои тоҷикии худ истеъмол шуда, торафт мавқеи синонимҳои тоҷикиашонро танг карда истодаанд: **азоб** (дард), **ғам** (шиканҷа), **либос** (пӯшок), **мискин** (бечора), **мунофиқ** (дурӯя), **сахл** (осон), **соф** (пок, тоза), **қалам** (хома, килк), **қафо** (пас, пушт), **сурат** (намуд), **хайф** (афсӯс, дарег), **ҳалол** (раво), **қувват** (зӯр), **ҳаммом** (гармоба) ва ғ. Зиёд истеъмол ёфтани вожаҳои мазкур имкон додааст, ки онҳо бо калимаҳои тоҷикӣ ҷуфти муродифотӣ банданд: **даму нафас, сахлу осон, рақсу бозӣ, шарму ҳаё, қуввату тавон**. Кор ба ҳаде расидааст, ки вожаи **ҳаммом** бо муродифи худ-**гармоба** умумияти маъноро гум карда, **гармоба** алҳол танҳо нисбат ба гармчашмаҳои тиббӣ (Хирманак, Обигарм) фаҳмида мешавад. Дар қатори калимаҳои зикршуда ба унсурҳои луғавӣ дучор омадан мумкин аст, ки онҳо муродиф надоранд ва, агар дошта бошанд ҳам, дар лаҳча касе аз муродифоти тоҷикии онҳо истифода намебарад. Чунончи: **арак, дойра, иштиҳо, машқ, мерос, мукофот, мусулмон, муҳлат, намоз, насия, никоҳ, нукра, оқ, сел, собун, сил** ва ғ.

Як қисми калимаҳои арабӣ ба ҳазинаи луғавӣ лаҳҷаи мазкур шомил шуда, дар ҷодаи калимасозӣ низ ғайрият мекунанд: **азo, азодор, азодорӣ, азo гирифтaн; азоб, баазоб, беазоб; айб, айбҷӯ, айбмон, беайб; арӯс, арӯсбиёри, арӯсинӣ, арӯсталбон; дойра, дойрачӣ, дойрадаст, дойразан; димоғ, бедимоғ, димоғӣ, димоғсӯхта; зот, хушзот, бадзот, хонзот, зотӣ** ва ғ.

Теъдоди гурӯҳи дуҷуми вожаҳо низ зиёд аст, зеро калимаҳои арабӣ махсусияти орфоэпӣ-талаффузии худро доранд. Барои дуруст талаффуз кардани онҳо гӯяндаро лозим аст, ки машқи зиёдеро анҷом диҳад. Вале лаҳчаҳо дар ин бобат озоданд. Ин аст, ки як зумра вожаҳои арабӣ бо тағйироти савтӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Дар ин маврид ҷунин ҳодисаҳои фонетикӣ ба назар мерасанд: а) ҷойивазкунии овозҳо: **дуйно-дунё; қулф-қуфл**; б) бадалшавии ҳамсадоҳо: **аҳса-атса, авсун-афсун, айнос-ачнос, ливос-либос, ғурват-ғурбат, қавза-қабза, маҳрака-маърака, майлис-мачлис, наҳд-нақд, нухс-нуқс, машрафа-машраба, қам-қавм, нӯбат-навбат, исриф-исроф, пихил-бихил**; в) коҳиши овозҳо: **нал-наъл, дафа-дафъа, макру-макрух, лал-лаъл, мелок-меълук**; г) афзоиши овозҳо: **китиф-китф, ҳетиёт-эхтиёт, атир-атр**.

Гурӯҳи сеюм маъноӣ қаблии худро қисман ё пурра аз даст дода, барои ифодаи мафҳумҳои дигар ба кор мераванд, яъне ба архаизмҳои семантикӣ мансуб мешаванд: **изолат** (ташвиш, азоб, ранҷ), **изолат** (дафъ кардан, маҳв кардан); **касофат** (наҳс, шум, бадбахт, бе пой қадам), **касофат** (чиркинӣ, нопокӣ, наҳӣ, шумӣ); **лал** (навъи ангури сурхи донакалони маҳаллӣ), **лаъл** (санги қиматбаҳои сурхчаи дурахшон); **лоло** (хушрӯ, зебо), **лоло** (дурахшон); **мадор** (қувват, дармон), **мадор** (маркази гардиши замин, асос, бунёд); **мазоқ** (масҳара, таҳқир), **мазоқ** (ҳазл, шӯхӣ, зарофат); **мурoат** (риоя кардан, тақлиф); **талотуп** (бетартибӣ), **талотум** (ба ҳамдигар задани мавҷи дарё, тӯфон); сал (каме, андаке), **сахл** (осон); **ғурват** (тур-тур кардан, изҳори норозигӣ кардан), **ғурбат** (ғарибӣ, мусофирӣ) ва ғ. Ҳодисаи ғавқ далели он аст, ки унсурҳои бегона пас аз ворид шуданашон ба лаҳчаҳои тоҷикӣ дар як ҳолат наистода, мудом дар таҳаввуланд.

Гурӯҳи **чорум** зимни ҳамнишинӣ бо калимаҳои тоҷикӣ дар заминаи ташбеҳу монандкунӣ ба маънои нав соҳиб мешаванд: **адавҷу** (ҷӯбдасти домӯллои мактаби кухна), **дуйно** (чизи бисёр), **қалб** (дузд), **аламон** (саросема коре кардан), **давра** (муайян кардани синну соли майит), **даврон** (зиндагии хуб ва беғам), **киёна** (киноя), **манзил** (қабристон), **исроф** (харчи беҳуда), **лаҳм** (думба). Ин вожаҳо бештар вижагии услубӣ пайдо карда, гуянда онҳоро бо мақсади нишон додани маҳорати суҳангӯӣ ва бо суҳанҳои ҷолибу ҷозиб мот кардани ҳамсуҳбат ба кор мебарад.

Гурӯҳи **панҷум** асосҳои калимасозро ташкил медиҳад. Иқтибосоти арабӣ дар лаҳча ба қонуну қоидаҳои калимасозии забони тоҷикӣ мутобиқ мешаванд: онҳо пешванду пасванд қабул карда, калимаҳои муштак месозанд ва бо решаҳои тоҷикӣ ҳамроҳ шуда, унсурҳои мураккабу таркибиро рӯйи кор меоранд: а) бо пешванди **бе-**: **бебисот** (бечизучора), **бедимоғ** (хафа, ранчида), **бекафан** (мурдаи бесоҳиб); б) бо пасвандҳои **-ча**, **-ҷӣ**, **-ӣ**, **-ак**, **-ин**, **-манд**: **хайоча** (боғча), **ғайбатҷӣ** (бадгӯ), **муҳоботҷӣ** (воҳимачӣ), **каззовӣ** (дурӯғгӯӣ), **лозимӣ** (маҷ.: эзор), **раисак** (тамасхур нисбат ба роҳбар), **намозӣ** (либоси пок), **ғалатӣ** (аҷиб), **даллолӣ** (миёнаравӣ), **айолманд** (серфарзанд), **нуҳсинӣ** (касали, нуқсдор). Калимаҳои арабӣ ба сифати асоси калимасоз бо вожаҳои тоҷикӣ якҷоя омада, диалектизмҳои мураккаб сохтаанд: Маҳтавхон // мактаврав (хонандаи мактаб), **арақчин** (каллапӯши сабуки мардона). Вожаҳои арабӣ бо ёварҳои тоҷикӣ таркиб баста, ҳамчун ҷузъи асосии феълҳои таркибии номӣ амал мекунанд: **алоқа доштан** (муносибати маҳрамона), **хайф шудан** (аз даст рафтани чизе), **соф кардан** (мурдан; маҷ.: саҳт монда шудан), **қалам кардан** (пора-пора кардани чизе), **зарв хӯрдан** (лат хӯрдан) ва амсоли инҳо.

Қатори муродифоти исмро вобаста ба муносибаташон ба инсон ва ашёву ҳодисаҳо ба ду гурӯҳи калон тақсим мекунем: 1) синонимҳое, ки мафҳумҳои ба инсон тааллуқ доштаре ифода мекунанд; 2) муродифоте, ки барои ифодаи мафҳумҳои ғайриинсон ба кор мераванд. 1) Муродифоте, ки ба инсон тааллуқ доранд. Аз рӯи фарогирии мавзӯи онҳоро ба таври зайл тасниф менамоем: а) силсилаи муродифоте, ки мафҳуми хешу табориро ифода мекунанд: **арӯс** - **келън**, **акрабо** - **авлод** - **зуриёт** // **зирийод** (хешу табор), **аврат** - **айол** // **ийол-за'иф-зан** (завҷа, ҳамсар), **волида** - **оча** (модар), **ворис** - **соҳибдарақ** - **мътако** - **меросхӯр** (пуштупанох), **ойила** - **хонавода** - **аҳли байт** (зану фарзандон), **сойиба** - **бева** (бевазан, бешавҳар) ва ғайра; б) қатори муродифоте, ки барои номгузориҳои узвҳои бадани инсон ба кор мераванд: **қад** - **қомат**, **ме'да** - **шкәмб** (меъда), **тавқ** - **манаҳ** - **киляк** (ҷоғ), **ҳалқ** - **гулун** (гулӯ); в) муродифоте, ки мафҳуми шуғл ва пешаи одамонро нишон медиҳанд: **навкар** - **хизматгор**, **ходим** - **чокар** (пешхизмат), **маълум-устоз** (омӯзгор), **табиб-дхътър** (духтур), **хофиз//офиз-артис** (сароянда, овозхон); г) муродифоте, ки мафҳуми муносибати байни одамонро ифода кардаанд: **рафиқ-шарик** (ҷӯра, дӯст, ошно), **ҳариф-рақиб**, **ноз-ишва-карашма** ва ғайра; ғ) муродифоте, ки номи амалҳои ба инсон хосро ифода мекунанд: **ракс-ъусъл-арғъшт** (бозӣ, рақс), **хайрот-назър-садақа** (бахшиш), **фатво-ҳқм** (қарор), **мъзд-ойлик** (маош), **кайф-майишат** ва ғайра; д) муродифоте, ки мафҳуми абстракти ба инсон хосро далолат мекунанд: **икбол-толи//толеъ-саодат** (бахт), **русум-қойида-таъомил//таъомъл** (анъана, урфу одат), **хавос-хавотир** (ташвиш, бесаранҷом), **хотир-хайол-фикр-орзу-хавас-гъмун** (гумон, андеша), **изо-ҳаё** (шарм) ва амсоли инҳо.

2) Муродифоте, ки барои ифодаи мафҳумҳои ғайриинсон ба кор рафтаанд. Калимаҳои ин гурӯҳро аз рӯи мавзӯи ва маънояшон ба тариқи зайл тақсимбандӣ мекунем: а) Исмҳое, ки мафҳуми маконро ифода мекунанд: **дънийо//дуйно**-**'олам** (ҷаҳон, гетӣ), **бино-иморат**, **манзил-хуна**, **қавр-гӯр-гърбат**, **хайот-томарқа-боғча**, **ҳазина-ғанчина**, **'арш-фалак**, **мабраз-ҳаллоҷо** (ҳочатхона), **марқад-мазор** (гӯр) ва монанди инҳо.

Пӯшида нест, ки миқдори калимаҳои исмӣ дар забон нисбат ба дигар ҳиссаҳои нутқ хеле афзалият доранд. Дар ин ҷода муродифоти гурӯҳи исм, ки бо ширкати вожаҳои арабӣ ба вучуд омадаанд, истисно нест. Онҳо фарогири мавзӯҳои гуногуни ҳаёти одамон мебошанд. Қатори муродифҳои исмро вобаста ба муносибаташон ба инсон ва ашёву ҳодисаҳо ба ду

гурӯҳи калон тақсим мекунем: 1) муродифоте, ки мафҳумҳои ба инсон тааллуқдоштаро ифода мекунам; 2) муродифоте, ки барои ифодаи мафҳумҳои ғайриинсон ба кор мераванд. 1) муродифоте, ки ба инсон тааллуқдоранд. Аз рӯи фарогирии мавзӯи онҳоро ба таври зайл тасниф менамоем: а) силсилаи муродифоте, ки мафҳуми хешу табориро ифода мекунам: **арӯс - келън, ақрабо - авлод - зурйот // зирийод** (хешу табор), **аврат - айол // ийол-за'иф-зан** (завҷа, ҳамсар), **волида - оча** (модар), **ворис - соҳибдарақ - мътало - меросхӯр** (пуштупаноҳ), **ойила - хонавода - аҳли байт** (зану фарзандон), **сойиба - бева** (бевазан, бешавҳар) ва ғайра; б) қатори муродифоте, ки барои номгузориҳои узвҳои бадани инсон ба кор мераванд: **қад - қомат, меъда - шқамб** (меъда), **тавқ - манаҳ - қилйак** (ҷоғ), **ҳалқ - гулун** (гулӯ); в) қалимҳои синонимии исмиё, ки мафҳуми шуғл ва пешаи одамонро нишон медиҳанд: **навқар - хизматқор, ходим - қоқар** (пешхизмат), **маълим-устоз** (омӯзқор), **табиб-дъхтър** (духтур), **ҳофиз//офиз-артис** (сароянда, овозқон); г) муродифоте, ки мафҳуми муносибати байни одамонро ифода қардаанд: **рафиқ-шарик** (ҷӯра, дӯст, ошно), **ҳариф-рақиб, ноз-ишва-қарашма** ва ғайра; ғ) муродифоте, ки номи амалҳои ба инсон ҳосро ифода мекунам: **рақс-ӯсъл-арғъшт** (бозӣ, рақс), **ҳайрот-назър-садақа** (бахшиш), **фатво-ҳқкм** (қарор), **мъзд-ойлик** (маош), **қайф-майишат** ва ғайра; д) муродифоте, ки мафҳуми абстрақти ба инсон ҳосро қалолат мекунам: **иқбол-толи//толе'-саодат** (бахт), **русум-қойида-та'омил//та'омъл** (анъана, урфу одат), **ҳавос-ҳавотир** (ташвиш, бесаранқом), **хотир-ҳайол-фикр-орзу-ҳавас-гъмун** (гумон, андеша), **изо-ҳайо** (шарм) ва амсоли инҳо.

2) Муродифоте, ки барои ифодаи мафҳумҳои ғайриинсон ба кор рафтаанд. Қалимаҳои ин гурӯҳро аз рӯи мавзӯи ва маънояшон ба тариқи зайл тақсимбандӣ мекунем: а) Исмиҳое, ки мафҳуми мақонро ифода мекунам: **дънийо//дуйно-'олам** (ҷаҳон, гетӣ), **бино-иморат, манзил-хуна, қавр-гӯр-търбат, ҳайот-томарқа-боғча, ҳазина-ғанчина, 'арш-фалақ, мабраз-ҳаллоҷо** (ҳочатқона), **марқад-мазор** (гӯр) ва монанди инҳо.

б) Исмиҳое, ки мафҳуми замонро қалолат мекунам: **вақт** (вақт)-**зъмон** (замон)-**ҳин-гоҳ//гаҳ-ғот** (вақт), **давра-замона-ме'од-майор//ма'йор** (вақт), **сърх-сахар** (бомқод), **зър-пешин** (нисфирӯзӣ); в) Исмиҳое, ки барои ифодаи мафҳуми қизу қора ба кор мераванд: **мол-мълк** (қорой, қизу қора), **мол-ҳайвон, авзол//авзор** (асқобу анқом)-**қоло** (қихоз), **бисот-қолин-палос-гилем, айнос-қолим** (тухфа, муқофот ба қолибони муқобиқа), **маҳр-қалинг//бисот** (қихози арӯс) ва ҳоқазо; г) Исмиҳое, ки номи зебу зиннати занонро ифода мекунам: **ҳалқа // ҳалқа // алқа - гъшвор // гӯшвор, ақик//ҳақик-дур(р)-марқон**; ғ) Исмиҳое, ки мафҳумҳои диниро қалолат мекунам: **нъмоз-'ибодат** (тоату ибодат), **фотийа** (фотиха)-**ду'о** (дуо), **қаннат-бихишт, қийомат-охират-ҳашър** (растоҳез), **зақот-'ушр** (андоз), **ихлос-боқарӣ-эмун** (имон)-**эхтиқод** (эйтиқод), **қазо-қадир -тақдир, толи//толе'-қимат** (сарнавишт) ва ғайра; д) Исмиҳое, ки номи ҳодисаҳои табиатро мефаҳмонанд: **ҳаво-осмун, ҳавл//авл-бух** (бӯғ), **раъду барқ-тъндър-чъроғак - момақилдурок, тамуз//тамус-гармо** (гармии тоқатфарсо), **шамол-бод**; е) Исмиҳое, ки мафҳумҳои тиббӣ ва номи бемориҳоро мефаҳмонанд: **қараб-хоръш, қътър-хоришак, върам//върамб-омос** (варам), **нъхс** (нуқс)-**илат** (иллат), **очиз-қӯр** (нобино), **даба-қури-върам** (омоси байни пойҳо), **сақов//сақав-тутала** (лақнатқор), **сахат-қолим** (танқуруст), **фълач-шал-паралич** (фалақи дасту пой) ва ғайра; ё) Исмиҳое, ки мафҳуми либос ва матоъро ифода менамоянд: **матол//матол'-газвор-материйал, мол-матол', либос-пъшок//пӯшок** ва ҳоқазо; ж) Исмиҳое, ки мафҳумҳои асотирӣ ва фавқуттабииро қалолат менамоянд: **иблис-шайтун//шайтон, ифрит-дев-чин, сехр-қоду, боло-офат-зийун-қундор** (мавқудоти ба қашм ноаён) ва монанди инҳо; з) Исмиҳои маънӣ: **ҳазл//азъл//азл-мазоқ** (мазоҳ), **васваса-иғво, дайн-исбот** (соқит), **диққат-э'тибор//эхтибор, ихтиёр-майл** (хоҳиш), **қадър-қимат-овру** (обрӯй), **мақр-ҳила, махсат-ният-қаст** (қасд, ҳадаф), **хотир-йод-хийол** (хаёл), **нанг-номус-ор** (шараф) ва мисли инҳо.

Қайд қардан қоиз аст, ки қар қаторҳои синонимӣ падидаи таҳаввулотии қалимаҳои арабӣ, муносибати онҳо бо вожаҳои адабӣ ва лаҳҷавии тоҷикиасл ва унсурҳои луғавии забонҳои диғар инъикос ёфтааст.

б) Муродифоти сифат. Ашё чӣ қадаре, ки зиёд бошад, аломату хусусиятҳои он ҳамон қадар меафзояд. Маҳз аломату чигунагӣ барои фарқ қунонидани ашё аз предмети дигар хизмат мекунад. Теъдоди калимаҳои арабии сифатӣ, ки дар шеваи ҷанубӣ бо вожаҳои дигар силсилаи муродифотӣ барқарор кардааст, нисбат ба исмҳо камтар бошад ҳам, дар қиёс бо дигар ҳиссаҳои нутқ зиёдтаранд. Онҳо дар робита бо муносибаташон ба ашё ба ду гурӯҳ чудо мешаванд: 1) сифатҳои, ки хоси инсонанд. Дар силсилаҳои муродифотии ин гурӯҳ ҳислат, хусусиятҳои ботинии одамон, аломату чигунагӣ, намуди зоҳирии одамон инъикос ёфтааст; а) муродифоти сифат, ки ҳислати одамонро ифода мекунад: **аблаҳ-аҳмак-гӯл-нодун** (гаранг, кундфаҳм), **зу‘м-йарав-йалава-гарданшах** (нофармон), **ал//аҳл-қовил//қобил-гапдӯро, аҳс-наҳс-йаграв** (гарданшах), **бахил-ҳасус-мумсӣк-кӣнӣск-зихна** (чашмгурусна), **қобил-ҷаққон, дун-ҳасис-нокас, мӣҷмал-мӣғамбир-танбал-гаранг** (сусткаро) ва ғайра; б) Муродифоти сифат, ки дараҷаи иҷтимоӣ, аломатҳои физиологӣ ва синнусолии одамонро нишон медиҳанд: **дак-фартут** (пири барҷомонда), **фӣлаҷ-шал-паралиҷ** (фалаҷ), **кофир-гунаҳкор-бедин** (ғайридин), **солим-сихат, дайус-нобакор, қорун-бой** (бадавлат, сарватманд), **фақир-мӣскин-бечора-қашшоқ** (камбағал), **чалав-фоҳиша, азим-лӣмб-калун** (бузург), **сағера-йатим, шай-сахат-саломат** (тандуруст), **сойиба-бевазан-мӣҷаррад, далла-мунофиқ-ғайбатчӣ-хаваркаш** ва ғайра. 2) муродифоти сифат, ки ба ашёҳои гуногун мансубанд: **афлос//ифлос-чиркин, қаҳт//қарт//қаат-камчин** (ноёб), **маҳкам-пушида-баста, рост-туғрӣ, салот-вайрон-хароб** (валангор), **серун-салқин, сӣкут-хомуш-ором, тойир** (тоҳир)-**пок-покиза-ҳалол-тоза, харӣм-макру//макрух-нопок-касиф** (мурдор), **ҷавс** (ҷафс)-**зич** (анбӯх), **ҷазир-хароб-вейрун** (вайрон) ва ғайра.

в) Муродифоти феъл. Дар гурӯҳи лаҳҷаҳои ҷанубӣ синонимҳои феъл назар ба синонимҳои исму сифат аз лиҳози миқдор зиёд нестанд ва аз ҷиҳати сохт ду ҳел мешаванд: 1) **муродифоти феълҳои сода**, 2) **муродифоти феълҳои таркибӣ**. Феълҳо ҳамчун воҳиди ҷудогонаи лексикӣ ба маънои мустақил ва тобишҳои гуногун маъноӣ меоянд. Аз ин рӯ, ҳангоми баёни фикр барои ифодаи мақсад муродифҳои феълҳои таркибӣ нақши ҳалқунанда мебозанд. Дар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ муродифоти феълҳои таркибӣ нисбат ба феълҳои сода зиёдтаранд. Феъли “**лоф задан**” дар аксари мавридҳо дар шакли **лофу қоф задан** низ дар истеъмол аст. Ин таркиби феълӣ ҳам нисбат ба шахсе гуфта мешавад, ки гӯянда нисбат ба ӯ муносибати дуруштро раво мебинад: *Ай бисёр лоф задант да(р) кӯчайу тӯй Маҳмуди лоф ном карден* (Б.).

Таркиби феълии **зиён доштан** ин феъл арабӣ нест, балки ҳуди калимаи зарар арабист ба маънои зарар, осеб меоянд: **зиён//зиюн** 1.Зиён, зарар, осеб; **зиён доштан** зиён (зарар) доштан: барой дӣл зийун доштаст сақич (Кд.); **зиён шидан** зарар (осеб, зиён) расидан; хароҷот шудан: сево пӯсан, бисёр зиёни зур меша-да (Хов.); 2.(Дҷ.) *маҷ.* касалии рӯҳӣ (асабӣ), касалии саръ: сири дӣл-т-а бӣгӯ, зиюн-да фойда дора; **зиён гирифтан** ба касалии саръ гирифтор шудан. Бо калимаи мураккаб: **зиёнвара//зиюнвара** зиёндор, девонаавзоъ, каси ба бемории саръ (рӯҳӣ) гирифтор шуда; он кӣ ба касалии рӯҳӣ (саръ, масрӯъ) гирифтор аст: иҳо ҳама-ш зиёнвараён (Кд.); арӯс зиёнвара мешава, мӣло-да чълёсун менан (Вд.);

Феъли таркибии **зиёрат кардан** ба маънои зиёрат, вохӯрдӣ аст: ота-вӣ бача ба ягдигар зиёрат қадан (Куг.). Бо калимаи мураккаб: **зиёратакӣ** зиёраткунанда, шахсе, ки барои зиёрати маҳалли табаррук ё ҷойи муқаддас (аз қабилӣ Байтулмуқаддас, Макка, Мадина ва ғ.) меравад: ҳар рӯз панҷ-шаш зийоратакӣ мераван (Лан.); зийоратакийо Ҳазрати Сълтун меран (Хов.).

Феъли таркибии **зӣнӣк/зунук гирифтан** овоз, садо; **зӣнӣк гирифтан** хомӯш шудан, овоз (садо) набаровардан; лол шудан, гап зада натавоништан: ай тарс зӣнӣк-ӣм гирифтаст (Сд.); ҳамиқа ки фӣйрод-ӣш мекӣнӣм, зӣнӣк-ӣш гирифтагӣ, ҷавов намета (Хов.); е, зӣнӣк-т-а бӣги (Кан.);

Таркиби феълии **зълм//зълъм дидан** зулм, ситам, чабр, озор; зълъм **дидан** ситам, чабр дидан: сѣпор-а хуч карда наметунѣм, зълм дидам; зълъм **каан** зулм (ситам) кардан: халқ-а бисѣор зълъм мекааст Мири Иноқ (фолк.).

Феъли таркибии **идат//ѣидат доштан** муддати муайян, ки дар ин давра зани талоқшуда ҳукуки шавҳар кардан надорад (дар хурофот): ман ду моҳу даҳ рӯз идат дорѣм (Крз.).

Феъли таркибии интиҳо кардан ба маънои ғайрат кардан меояд: *Камаров хѣшмевайай, небол мекъна, интиҳо мекъна, тушкай арасот мегира.*

Муродифҳои зарф дар шеваи ҷанубӣ бештар зимни ифодаи мафҳумҳои тарзи амал, миқдору дараҷа, макон ва замон ба кор рафтаанд. Ҷунончи: а) тарзи амал: **ҷақун-зѣд-тез, мѣхайар-ҳайрун-ҳаросон, хуфѣя-махфѣ** (пинҳонӣ), **ҷалд//ҷалт-фавран** (очилан, таъчилан) ва ғайра; б) миқдору дараҷа: **зийот//зийод-фѣраймон** (фаровон), **сал(саҳл)-андак-камтар, бутѣн-тамоман-пурра, ‘арасот-махшар-бисѣр-мул** ва ҳоказо; в) замон: **мѣдом//мѣдм-доим-ҳамеша, ҳозир-ҳолӣ, сѣбҳ-саҳар-кали саҳар** ва ғайра; г) макон: **ақиб//ақив-қафопас-пѣшт-дум-дѣмбол, охир-анҷом-таг//таҳ-пойин-пойин // пойун** ва ҳоказо.

Аз тавсифи мухтасари синонимҳои зарф маълум мешавад, ки ин гурӯҳи вожаҳо бо вучуди кам будани теъдодашон барои амиқ нишон додани аломати аломат, аломати амал ва ҳолату вазъият дар нутқи лаҳҷавӣ истифода шудаанд. Муродифот ифодакунандаи як мафҳум, як предмет буда, бо вучуди монандӣ ва умумияти маънӣ бо тобишҳои гуногуни маъноӣ услубӣ аз якдигар фарқ мекунанд.

Ҳамин тариқ, муродифоти арабии дар ғӯйишҳои ҷанубӣ мавҷудбуда барои таъсирбахш гардонидани гуфтор ва ҷолиби диққат сохтани мазмуну мундариҷаи он мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Ихтисораҳо:

Ан.-Анҷироб
Вқ.-ваҳиѣй-қаротегинӣ
Дб.-Данғараи боло
Дҷ.-Даштиҷум
Ёз.-Ёзганд
Лан.-Лангар
Қўш.-Қушағба
Қаҳ.-Қаҳдара
Лш.-Лангари Шох

Пп.-Почѣи Поѣн
Ққ.-Қулқулӣ
Хум.-Хумдон
Шв.-Шашволон
Нр.-Наврӯҳо
Куг.-Куглик
Ош.-Оби Ширин
Мс.-Марғзори Сир
Мум.-Муъминобод

Рӯйхати адабиѣт:

1. Мачидов, Ҳ. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Луғатшиносӣ / Ҳ. Мачидов. – Душанбе, 2007. – 345 с.
2. Маҳмудов, М. Луғати шеваҳои забони тоҷикӣ. Лаҳҷаҳои ҷанубӣ. Ҷ.1. / М.Маҳмудов, Ғ.Ҷӯраев. – Душанбе: Дониш. 1997. - 380 с.
3. Маҳмудов, М. Фарҳанги ғӯйишҳои ҷанубии забони тоҷикӣ / М. Маҳмудов ва диг. - Душанбе: Пайванд, 2014. - 942 с.
4. Расторгуева, В.С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров / В.С. Расторгуева. – М., 1964. – С. 143-168.
5. Сулаймонов, И.О. Лексика говора горного Гиссара: автореф. ... дисс.. на соискание ученой степени канд. фил. наук / И.О. Сулаймонов. – Душанбе, 2019. – 24 с.
6. Фарҳанги забони тоҷикӣ, Ҷ.2. - М. 1969. – 952 с.
7. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Ҷ.4. – Душанбе: Дониш, 1984. – С. 218 – 245.
8. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. – Душанбе, Дониш, 1980. – 420 с.

КОРБУРДИ МУРОДИФОТИ АРАБӢ ДАР ЛАХЧАҲОИ ЧАНУБИИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Дар мақолаи мазкур муродифоти арабӣ дар ғӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ мавриди таҳлил қарор гирифта, аз нигоҳи мухтаво онҳоро муаллиф ба чандин зергурӯҳ тасниф менамояд: Ба гурӯҳи **якум** вожаҳои зеринро шомил кардан мумкин аст: *варам, даллол, зик, зот, ибо, имо, ирсол, исроф, шива, шитиҳо, мазор, мамот, машқ, маъқул, қасам, қасд, қассоб* ва ғ.; Теъдоди гурӯҳи дуҷуми вожаҳо низ зиёд аст, зеро калимаҳои арабӣ махсусияти орфоэпӣ-талаффузии худро доранд.

Ба андешаи муаллифи мақола барои дуруст талаффуз кардани онҳо ғӯяндаро лозим аст, ки машқи зиёдеро анҷом диҳад. Вале лаҳҷаҳо дар ин бобат озоданд. Ин аст, ки як зумра вожаҳои арабӣ бо тағйироти савтӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Дар ин маврид чунин ҳодисаҳои фонетикӣ ба назар мерасанд: а) ҷойивазкунии овозҳо: дуйно-дунё; кулф-куфл; б) бадалшавии ҳамсадоҳо: аҳса-атса, авсун-афсун, айнос-ачнос, ливос-либос, ғурват-ғурбат, қавза-қабза; Гурӯҳи сеюм маъноӣ қаблӣ худро қисман ё пурра аз даст дода, барои ифодаи мафҳумҳои дигар ба қор мераванд: изолат (ташвиш, азоб, ранҷ), изолат (дафъ қардан, маҳв қардан); қасофат (наҳс, шум, бадбахт, бе пой қадам), қасофат (чиркинӣ, нопокӣ, наҳӣ, шумӣ); лал (навӣ ангири сурхи донақалони маҳаллӣ), лаъл (санги қиматбаҳои сурхчаи дурахшон); лоло (хушрӯ, зебо), лоло (дурахшон); Гурӯҳи панҷум асосҳои калимасозро ташкил медиҳад. Иқтибосоти арабӣ дар лаҳҷа ба қонуну қоидаҳои калимасозии забони тоҷикӣ мутобиқ мешаванд. Маводи мақола асосан аз «Фарҳанги ғӯишҳои чанубии забони тоҷикӣ» гирифта шудааст.

Калидвожаҳо: забони тоҷикӣ, забони арабӣ, муродифот, ғӯиш, фарҳанг, сарф, лугат, сохтор, мухтаво, таҳлил.

УПОТРЕБЛЕНИЕ АРАБСКИХ СИНОНИМОВ В ЮЖНОМ ГОВОРЕ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматривается проблема применения арабских синонимов в южных диалектах таджикского языка, которых автор подразделяет на определенные семантические группы. К первой группе относятся такие слова, как *варам, даллол, зик, зот, ибо, имо, ирсол, исроф, шива, шитиҳо, мазор, мамот, машқ, маъқул, қасам, қасд, қассоб* и. т.д. Многочисленны также слова второй группы, которые имеют специфические орфоэпические свойства, требующие от говорящего особенные артикуляционные навыки. Однако, эти слова адаптированы к местному диалектному произношению, поэтому их фонетическая структура подвергается изменению по следующим признакам: а) метатеза: дуйно-дунё; кулф- куфл; б) ассимиляция: аҳса-атса; авсун-афсун, айнос-ачнос, ливос-либос, ғурват-ғурбат, қавза-қабза. Третья группа лексем частично или полностью изменяют своё первоначальное значение и применяются для обозначения других понятий: изолат (озабоченность, мучение), изолат (уничтожать, стереть), қасофат (зловещий, злоечастный, злополучный), қасофат (нечисть, грязь, подлость, злой рок), лал (сорт крупносортового красного винограда), лаъл (благородный шпинель), лоло (красивый, прекрасный), лоло (яркий). Пятая группа лексем составляют основу словообразования. Арабские заимствования в диалектах адаптируются к правилам словообразования таджикского языка. Статья изложена на материале «Словарь южного говора таджикского языка».

Ключевые слова: таджикский язык, арабский язык, синонимы, говор, культура, морфология, словарь, структура, содержание, анализ.

USAGE OF THE ARABIC SYNONYMS IN THE SOUTHERN DIALECT OF THE TAJIK LANGUAGE

This article deals with the problem of applying Arabic synonyms in the southern dialects of the Tajik language, which were divided into certain semantics of groups by the repetitions. The first group of includes such words as *varam, dallol, zik, zot, ibo, imo, irsol, isrof, shiva, shitio, mazor, mamot, mash, ma'ul, nasam, nasd, nasob*, etc. There are also numerous words of the second group,

which have specific orthopedic properties that require special articulation skills from the speakers. However, these words are adapted to the local dialect pronunciation, so their phonetic structure is subject to change by the following signs: a) metathesis: *Duino-dune*; *kulf - kufl*; b) assimilation: *Ahsa-Atsa*; *awcyn-afsun*, *Ainos-ajnos*, *liwos-libos*, *gypwaat-gurbat*, *qawza-kabza*; the third groups of lexemes partially or completely change their original meaning and are used to denote other concepts: *isolat* (concern, torment) *isolat* (destroy, erase) *kasofat* (sinister, malicious, ill-fated) *kasofat* (nechista, dirt, meanness, evil fate), *Lal* (sort of large-grade krasnogovinagrada), *La'l* (noble garnet), *Lolo* (beautiful), *Lolo* (bright). The fifth groups of lexemes is the basis of word formation. Arabic borrowing words in dialects are adapted to the rules of word formation of the Tajik language. This article is based on the material "Dictionary of the southern dialect of the Tajik language».

Keywords: *Tajik language, Arabic language, synonyms, dialect, culture, morphology, vocabulary, structure, content, analysis.*

Сведения об авторе: *Раджабов А. – соискатель кафедры теории и практики языкознании Таджикского государственного педагогического университета им. С.Айни. Адрес: 734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Рудаки 121. Тел: (+992)98-910-68-37.*

About the author: *Rajabov A. – researcher of the Department of theory and practice of linguistics of the Tajik State Pedagogical University named after S. Ayni. Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, avenue Rudaki 121. Tel: (+992)98-910-68-37.*

УДК: 895.1

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ КИТАЙСКИХ ЛИТЕРАТОРОВ

Саидзода В., Азизова Р.

Таджикский государственный институт языков имени Сотима Улугзода

Роли женщины в китайском обществе уделяли внимание многие филологи, историки и культурологи. Самыми известными деятелями, осветляющими его, можно назвать таких китайских литераторов как У Хань, Дянь Дэнго и многие другие. Если проводить анализ возможных источников как китайских, так и зарубежных, то нетрудно заметить, что большинство авторов уделяют много внимания описанию патриархального строя жизни китайцев. Безусловно, в работах китайцев можно наиболее четко увидеть отношение самих представителей народности к проблеме положения женщины в обществе. Так, современный китайский писатель Линь Юйтан, который пользуется популярностью среди жителей Поднебесной, в 2010 году издал книгу «Китайцы: моя страна и мой народ», в которой большое внимание уделит и женской половине населения страны [7, с. 124-165].

Действительно, XX век является веком прогресса, веком трансформации привычного уклада жизни не только в китайском обществе, но и в мире в целом. В 1920-30-е годы XX века китайцы начали отказываться от некоторых постулатов прежних правил и установок. Изменению подвергается и привычный образ китайской женщины. Так, популярный в то время французский писатель Морис Декобра, посетивший Шанхай в 1934 году, поделился своими наблюдениями о китайских женщинах: «...Теперь на моем пути стала новая загадка, еще не разгаданная мною - женщина Востока... Потребуется время для того, чтобы понять очаровательный сфинкс - женщину Востока. Может быть, она, конечно, окажется «сфинксом без загадки»... Тайна - вот одно из главных очарований женщины, оружие, которым она умеет подчинить себе почти всякого мужчину. Скажу только одно: меня иногда почти пугают быстрые шаги, которыми идут к прогрессу восточные женщины» [5].

Тяжела и беспросветна в прошлом была жизнь китайской женщины. Игрушка в руках сильного пола - китайская женщина в течение многих веков существовала в условиях глубокого прессинга и вечного морального унижения. Отказываясь от веками сложившихся правил и установлений обыденной жизни, в первой половине XX века китайки быстро усваивали новые веяния времени, ни в чём не уступая мужчинам, а иногда и, превосходя их в дерзости осуществления своих идей в семье, образовании и деловых вопросах.

Именно поддержка китайских женщин впоследствии принесла успех деятельности коммунистического движения в Китае: ведь желание свободы и отказ от прежних условий жизни были одними из главных коньков коммунистической пропаганды в деревне и городе.

Несмотря на существенные изменения в жизни китайского народа, которые внесли западные веяния, в умах китайцев продолжали преобладать традиционные взгляды.

Внешность для китайской женщины всегда была важным качеством. Вплоть до начала XX века женщины с малых лет испытывали невыносимые муки для того, чтобы соответствовать общепринятому идеалу красоты. В 20-30-е годы всё кардинально меняется. «В последнее время в моду вошли женщины, готовые в любой момент нырнуть в бассейн, сыграть в мини-гольф или натянуть тетиву лука, чтобы послать в небо стрелу. Идеал - быть здоровой и спортивной. Кто лучше всех воспитает сынов Китая? Ответ: женщина, которая играет в теннис, водит машину, курит и при этом остается бесконечно доступной, изысканной и соблазнительной» [4].

Таким образом, разрушается общепринятый идеал женской красоты. Женщина должна быть активной, здоровой, современной. Изменяется традиционная одежда - ципао. Длинные волосы остригают, делают завивку. Поведение женщины меняется.

Равенство в поэзии мужского и женского образа нашло отражение и в общности лексики, характеризующей персонажей обоего пола. Не случайно тема мужской дружбы - одна из самых высоких тем китайской классической поэзии - вобрала в себя лексику, относящуюся к любовной лирике. Так, например, *мэй жэнь* и *цзя жэнь* означает и красавицу и прекрасного душой человека, *цзюнь цзы* - это и муж, возлюбленный и благородный человек, *ли* - разлука возлюбленных и разлука друзей и т.д.

Восприятие любви как недоступного идеала оказало огромное влияние на отношение к любви вообще. Недоступность счастья взаимной любви в обыденной жизни прослеживается во всей китайской лирике, будь то рассказ о возлюбленных, соединившихся только после смерти, или плач по умершей жене, или воспоминание о любимой, находящейся где-то вдали. Один из китайских исследователей, С.В. Лю писал: «Китайские поэты любят несколько иначе. Похоже, что любовь начинается с расставания, а не кончается им. Первые годы тоже тяжелы для нас, но мы ждем, пока худшее уйдет. А затем нас свяжут воспоминания. Вот о чем пишут китайские поэты» [13, с.13].

Любопытно и замечание И.Н. Конрада о китайской средневековой поэзии: «Куртуазных поэм и романов в средневековом Китае не было, но лирика, близкая к той, которую мы находим на Западе, например, в провансальской поэзии, была. И так же как и в Провансе, лирика в средневековом Китае была прежде всего лирикой любви» [6, с.24].

Женщина и все, что ее окружает, тоже стала предметом воспевания, эстетического наслаждения, а любовь, как и природа, - средством отдохновения от мирской суеты. Поэт любовался красавицей, как мог бы он любоваться изящным цветком или причудливым нагромождением скал. Причем нередко в центре повествования оказывается не сама женщина, а один из ее многочисленных природных символов (травинка, ива, мох, луна, облако и т. д.) либо предмет ее туалета (веер, туфельки, воротничок) (Шэнь Юэ. «Туфельки»):

Истоки любовной лирики, как и всей китайской поэзии, лежат в «Ши-цзине» (Книга песен) - древнейшем поэтическом памятнике, в котором представлены разнообразные лирические песни. Женщина и все, что ее окружает, предмет воспевания, эстетического наслаждения. В «Ши-цзине», как отмечает русский литературовед В.П. Васильев, «мы видим и песни любовные, песни девицы, желающей выйти замуж, песни любовника, очарованного своей милой, назначение свидания, жалобы покинутой жены, еще более жалобы разлученных супругов, любовников, родственников» [1, с.457].

Однако при всем разнообразии лирических песен «Ши-цзина» можно выделить одну общую для них всех черту: женщина предстает перед нами равноправным человеком, наделенным не только физической красотой, но и высокими нравственными достоинствами. Песни «Ши-цзина» создавались в разное время и в разных местностях. Поэтому неудивительно, что и положение женщины отражается в них по-разному. Песни «Ши-цзина» создавались в разное время и в разных местностях. Поэтому неудивительно, что и положение женщины отражается в них по-разному. Наряду с песнями, повествующими о домострое, есть и произведения, в которых девушка пользуется правом на свободу в своих чувствах («Песня о невесте, отвергающей жениха»):

你叫我上法庭,

好吧让我被绳之以法. [11, с.45].

Хоть, ты призываешь к суду меня,

Не пойду я все равно за тебя.

(подстроч. перевод)

Искреннее восхищение любимой пронизывает многие песни, превращая их в своеобразное воспевание женской красоты («Вышла на небо луна»):

月亮出来, 照亮了云

所以美丽的我甜蜜的火花, 明亮 [11, с.51].

Луна вышла, облака кругом озаряет,

Прелесть моей милой так ярка сверкает.

(подстроч. перевод)

В целом сравнения девушки с луной можно встретить довольно часто в литературе традиционного Китая. Таким образом китайцы словно добавляют таинственности и женственности женским образам.

Подобное отношение характерно не только для девушки-возлюбленной, но и для женщины-жены. В целом между образами девушки-возлюбленной и женщины-жены существует значительная разница, что отражает, естественное различие между положением девушки и замужней женщины. Так, например, в песнях основное внимание обращается на моральные и нравственные достоинства жены: верность мужу, умение хозяйничать в доме и соблюдать необходимые церемонии и т.д. Интересно, что в «Ши-цзине» дается всего два раз-вернутых женских портрета, и оба они относятся именно к жене - прекрасной и достойной спутнице своего мужа («С супругом вместе встретишь старость ты»):

Я看到你额头有多美,

圆润的太阳穴和清澈的眼睛.

哦, 那个女人! 喜欢他,

他们说, 这个国家不在有美丽了 [11, с.60].

О, как твой прекрасный лоб мне видна,

Ясные взгляды и висок округлена.

Ох, подобной этой женщины,

Такое изящество не видела страна.

(подстроч. перевод)

Здравый смысл китайцев и их приверженность к вежливым манерам не позволили им превратиться в женоненавистников. Женские качества высоко ценились там, где они способствовали укреплению семьи, а именно: преданность мужу и его родителям, усердие в ведении хозяйства и рачительность, доброта и милосердие. Домашнее воспитание девочек, помимо обучения шитью и другим женским ремеслам, включало в себя уроки грамоты.

Положение женщины в семье отличалось от положения мужчины, и не могло не отличаться. Но эта разница воспринималась в поэзии как вполне естественная, обусловленная разницей между самым женским и мужским естеством - инь и ян. Женщина, выполняющая свой долг по отношению к семье и дому, умеющая достойно вести себя, пользовалась не меньшим уважением, чем супруг. Подробное описание поведения такой женщины дается, например, в одной из интереснейших ханьских песен, «Лунсисин»:

我心爱的妻子将满足客人 ,

有一个友好, 善良的脸 ,

他会鞠躬双手放在胸前,

进行游客的房子... [15, с.34].

Встречает гостей любимая жена,

И вежливым, добрым лицом,

Сложив на груди руки, поклонится,

Пришедших проводит в дом.

(подстроч. перевод)

Представление об идеале женщины в Китае практически не изменялись в течение почти что двух тысячелетий. Нежность и женственность - вот главные качества женщин. Однако практически всегда писатели если не придавали чертам характера первостепенное значение, то уж точно вскользь затрагивали тему моральной стороны жизни женщины, её воспитания. Подтверждение этому можно увидеть в анализах китайского учёного и писателя

Линь Юйтана, который в тридцатые годы прошлого века изучал психологию своих соотечественников. Об идеале женской красоты он пишет: "За образец берут изящные линии плакучей ивы". Такое сравнение объясняет, почему плечи девушек при посторонних должны быть опущенными. Это воспринималось как появление терпимости, изящества и покорности. "Очертания её глаз напоминают абрикосы, у неё брови изогнуты полумесяцем, взгляд напоминает о спокойных осенних водах. Её зубки подобны зернышкам граната" [7, с.57]

В начале XX века в литературе Китая все меньше можно заметить образности. Писатели чаще и чаще использовали прямое описание героинь. Так, писательница Бин Синь в своих произведениях использует описания глаз: большие черные глаза (-对黑大的眼睛). В случае с отрицательной героиней – 睡眠惺忪 – сонные. Овал лица поэты в традиционном Китае сравнивают с тыквенной семечкой (瓜子脸), чтобы подчеркнуть округлость в его верхней части и заостренность - в нижней.

В произведениях того же времени можно увидеть сравнение овала лица с яйцом лебедя (鹅蛋脸). Именно такая овальная форма считалась наиболее привлекательной у китайцев. Со временем это не изменилось, изменились эпитеты и сравнения, используемые для этого. Бин Синь, описывая лицо героини одного из своих произведений, и вовсе не прибегает к художественным приемам, говоря, что лицо девушки - овальное.

Эта же писательница впервые в описании положительных персонажей использует иероглиф 白 – белый, что издавна считалось дурным знаком, так как сам цвет всегда считался предвестником беды.

Цзян Гуанцы в повести «Дикое жертвоприношение» («野祭» «Ецзи») также отошел от привычных китайскому обществу эпитетов в описании женской красоты. Он писал: «Это была необычайно красивая женщина высокого роста, с полным белым лицом, пурпурными губами и глазами, подобными осенним водам, пленительными привлекательными глазами. Именно такие глаза заставляют с первого взгляда потерять голову. Она была прекрасна как яркий пион».

Изменение описаний женских образов в китайских произведениях во многом объясняется изменением политического строя, что влечёт за собой смену основных идеалов. К примеру, одна из самых известных женщин-писателей прошлого века Дин Лин, которая в совсем юном возрасте состояла в рядах Лиги левых писателей, где участники отличались своим нравом и приверженностью социалистическому строю, в рассказе "Когда я была в деревне Сяцунь" даёт неожиданное описание одной из героинь произведения. Она пишет: "Тень удлинила её глаза, заострив подбородок" [14].

Описание резких черт лица как таковое не характерно китайской литературе. В данном же уровне автор напротив, пытается подчеркнуть, что в женщине есть и резкие черты, что даже девушка может быть не столь мягкой, как от неё ожидают. В целом в данном отрывке заостренные черты - это результат воздействия обстоятельств, которые заставляют девушку проявлять мужество и силу духа.

Чжан Айлин - одна из самых известных китайских писательниц XX в. Первую популярность в среде шанхайских интеллектуалов ей принесли повести «Любовь, разрушающая города» и «Записки о золотом замке» а вышедший сборник «Новеллы» лишь закрепил ее статус литературного гения. Почти на десятилетие Чжан Айлин стала признанной королевой в культурных кругах Шанхая и Гонконга.

Объектами творчества писательницы становились, как правило, простые горожане, которые жили бок о бок с ней в атмосфере суеты и шума столицы, чаще всего это были женские персонажи. В очерках раскрывается ее женский мир, аналогичным образом, читая повести и рассказы, читатель знакомится с калейдоскопом характеров и судеб героинь разного возраста, достатка и социального происхождения, которые пытаются найти свой жизненный путь, балансируя между довлеющей традицией и новыми веяниями культуры. В

работах писательницы сильно ощущается дух времени. На страницах произведений разворачиваются истории о новых женщинах Китая первой половины XX в.

Важной особенностью женских образов, о которых писала Чжан Айлин, является их тесная связь с биографией писательницы. Многие черты характера и бытовые ситуации, в которых оказываются героини, не являются плодом авторского вымысла, а отражают жизненный опыт самой писательницы или ее ближайшего окружения.

Сильное влияние на женские портреты, созданные Чжан в повестях и рассказах, оказали родная мать писательницы, юные одноклассницы, прогрессивные студентки Гонконгского университета и ее шанхайские подруги - Су Цин и Янь Ин. Все эти реальные женщины, встретившиеся на пути писательницы, сформировали в ней определенное восприятие женщины поздней Китайской Республики, что нашло непосредственное отражение в художественных образах.

В ее книгах о жизни китайских женщин в столичных городах 30-40-х годов XX в. встречаются истории семей, где дочь в выборе своего жизненного пути вынуждена по-прежнему руководствоваться волей отца или братьев, хотя это и противоречит новому законодательству и духу времени. Судьбы героинь раскрываются через конфликт с будущим супругом, которого выбирают для них члены семьи в погоне за материальной выгодой или повышением социального статуса. Во многих произведениях описываются сложные внутрисемейные отношения, в которых отцы, братья, а порой и матери девушек воспринимают их как дорогой товар, который нужно выгодно продать.

Реже всего в своих произведениях Чжан описывает женщин, которым знакома настоящая любовь. Характерно, что в богатом наследии писательницы практически не находится историй о счастливой любви. За исключением рассказа «Любовь, разрушающая города», финал которого можно назвать вполне счастливым, в остальных произведениях отношения героев, основанные на искренних чувствах, заканчиваются трагично.

Литература XXI века в Китае во многом отличается не только от классической, но и от той, что имела место в культуре народа ещё несколько десятилетий назад. Однако во многом образы женщин в лингвокультуре похожи на те, которые встречаются в "Шидзине". Писатели очень часто возвращаются к романтическим мотивам, сравнивая женщин с цветами. К примеру, в романе "Переулочек трёх семей" Оуян Шаня, которой приобрёл особую популярность именно в конце прошлого и начале нашего века, яркое тому подтверждение. Автор пишет: "Она под нежными лучами солнца была похожа на пион...". Ван Мэй в произведении "Глубокое озеро" сравнивает героиню с лилией: "Где же ты, чистая, как лилия?" [2].

Подобные описания ещё раз подчеркивают восторженность восприятия писателями женских образов, их воспевание женской красоты и нежности.

В литературе начала XXI женщина-писатель осознаёт себя частью общества, где две его составляющие (женское и мужское) тесно связаны, она находится в поиске своего художественного языка и выражения специфического взгляда на мир. Для современной женской прозы Китая характерны черты феминистской и женской фазы.

Влияние феминной культуры на китайскую литературу проявляется не только в увеличении количества женщин среди прозаиков и поэтов, но в том, что всё чаще женщины становятся главными героинями в литературных произведениях. Во второй половине XX века «женская проза» официально выделяется как явление в контексте современной китайской литературы. Предпосылкой этому явилось ускоренное развитие Китая во всех сферах жизни, успешное развитие международных отношений, что дало толчок развитию общественной мысли в новом направлении.

Таким образом, сравнение языковых средств, выступающих в качестве эпитетов женской красоты в произведениях писателей, творивших в разные временные отрезки на протяжении XX века, свидетельствует об эволюции художественных критериев, происходившей в литературном процессе Китая.

Можно сделать вывод, что в ходе истории понимание китайцами женского начала изменялось под влиянием политического и социального строя. Во многом имело место влияние других культур на формирование отношения китайцев к женщинам. Стоит подчеркнуть, что данное влияние имеет место и на сегодняшний день, так как современный Китай вполне открыт для иностранцев, а китайская молодежь активно интересуется традициями других народов и перенимает их.

Литература

1. Васильев, В.П. Очерк истории китайской литературы. – Всеобщая история литературы. - СПб., 1880. – 786 с.
2. Ван Мэн. Глубокое озеро (Шэнь ху): <http://www.millionbook.com/xd/w/wangmeng>.
3. Вахтин, Б.Б. Заметки о лирике Шэнь Юэ. - Историко-филологические исследования. - М., 1974. – 321с.
4. Емельянова, Т. Китай: женщина и общество // Человек и труд. – 2001, №9. <http://www.chelt.ru/2001/9/china>.
5. Женщина, Востока - очаровательный сфинкс // Шанхайская заря, 1934г.: <http://www.russianshanghai.com/articles/post>
6. Конрад, Н.И. Запад и Восток. Статьи. – М., 1972. – 496 с.
7. Линь Юйтан. Китайцы: моя страна и мой народ / Пер. с кит., сост., вступ. ст. Н.А. Спешнева. – М., 2010. – 335 с.
8. Си Л. Девушки из Шанхая. - М., 2011: <http://litfile.net/web/242790/270000>.
9. Цыпилова, С.С. Положение женщины в современном китайском обществе / С.С. Цыпилова // Учёные записки ЗабГУ. – 2015. – № 2. – С.158-163.
10. Чжан Айлин. Любовь, что покоряет города (Цин чэн чжи лян): www.bxwx.org/text/31/310...html 2012-8-23 – 百度快照.
11. Ши-цзин (Книга песен). – М., 1957. – 418 с.
12. Юэфу. Из древних китайских песен. – М.-Л., 1959. – 513 с.
13. Luh S. On Chinese Poetry Five Lecture by S.W.Luh. - Peiping, 1935. – 452 с.
14. 小妹:中国美(Китайская красота). <http://www.china.com.cn/chinese/zhuanti/chinamei>.
15. 江汉:南北朝诗歌 (Полное собрание стихотворений периодов Хань). Т.1-2. -Шанхай, 1959.–676 с.

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ КИТАЙСКИХ ЛИТЕРАТОРОВ

В статье отмечается, что филологи, историки и культурологи обратили внимание на место женщин в китайском обществе. Отличительной чертой критерия женской красоты в Китае следует считать требование, сложившееся за 3,5 тысячелетия существования литературы.

Женщина и все, что ее окружает, тоже стало предметом похвалы, эстетического наслаждения, а любовь, как и природа, - средством отдыха от суеты мира.

В статье исследуется увлеченность восприятием женских образов китайскими писателями, их восхваление женской красоты и нежности, их приверженность вежливым манерам, их умение укреплять семью, преданность мужу и его родителям, доброта и милосердие. О влиянии женской культуры на китайскую литературу, проявившемся не только в увеличении числа женщин среди прозаиков и поэтов, но и в формировании женщин как главных героев литературных произведений.

Авторы акцентируют внимание на сопоставлении языковых средств, выступающих в качестве эпитетов женской красоты в произведениях писателей, творивших в разное время на протяжении всего XX века, свидетельствующих об эволюции художественных критериев, имевшей место в литературном процессе Китая, и успешном развитии международных отношений, давших толчок развитию общественной мысли в новом направлении и понимание китайцами в ходе истории изменения женского начала под влиянием политического и социального строя и влияния других культур на формирование отношения китайцев к женщинам.

Ключевые слова: китайская классическая литература, современная китайская литература, проза, поэзия, общество, образ женщины, семья, словесный портрет, критерии женской красоты; равенство.

СИМОИ ЗАН ДАР ОСОРИ АДИБОНИ ЧИНӢ

Адабиётшиносон, муаррихон ва фарҳангшиносон ба мақоми зан дар ҷомеаи Чин таваҷҷуҳи ҳоса зоҳир кардаанд. Хусусияти фарқунандаи меъёри зебоии зан дар Чин дар тӯли 3,5-ҳазорсолаи мавҷудияти адабиёт ташаккул ёфтааст. Зан ва мавзӯи марбут ба он низ объекти ситоиш ва лаззати

зебопарастӣ гашта, муҳаббат бошад, чун табиат воситаи фароғат аз ташвишҳои зиндагӣ ба шумор мерафт.

Дар мақолаи мазкур дарки вачди адибони чинӣ дар офаридани симои зан, тараннуми зебогӣ ва навозиш, шавқмандии онҳо оид ба қобилияти устуворию оила, боназокатӣ, садоқат ба шавҳар ва волидони ӯ, нексиратӣ ва меҳрубонӣ, оид ба таъсири фарҳанги феминизм (баробархукукии расмӣи занон) ба адабиёти Чин, на танҳо изҳори афзоиши шумораи занон дар байни нависандагон ва шоирон, балки дар ташаккули занон ба ҳайси персонажҳои асосии асарҳои адабӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Муаллифон дар муқоиса бо воситаҳои лингвистие, ки ҳамчун эпитетҳои зебоии зан амал мекунанд, қайд мекунанд, ки дар асарҳои адибон, ки дар давраҳои гуногун эҷод шудаанд, таҳаввулоти меъёрҳои бадеӣ, ки дар ҷараёни адабии Чин рух додаанд ва рушди бомуваффақияти муносибатҳои байналмилалӣ, ки ба рушди тафаккури иҷтимоӣ дар самти нав тақон бахшидаанд, аз ташаккули муносибати чинӣҳо бо занон шаҳодат медиҳанд.

Вожаҳои калидӣ: адабиёти классикии Чин, адабиёти муосири Чин, назм, наср, ҷомеа, симои зан, ҷавонон, оила, тасвири бадеӣ, меъёри зебогии зан, баробархукуқӣ.

THE IMAGE OF A WOMAN IN THE WORKS OF CHINESE WRITERS

The philologists, historians and culturologists paid attention to the place of women in Chinese society. A distinctive feature of the criterion of female beauty in China should be read the requirement that has developed over the 3.5 millennia of the existence of literature.

A woman and everything that surrounds her has also become an object of praise, aesthetic pleasure, and love, like nature, is a means of rest from the bustle of the world. This article explores the enthusiasm for the perception of female images by Chinese writers, their praise of female beauty and tenderness, their adherence to polite manners, their ability to strengthen the family, devotion to the husband and his parents, kindness and mercy. About the influence of feminine culture on Chinese literature, a manifestation not only in an increase in the number of women among prose writers and poets, but also in the formation of women as the main characters in literary works.

The authors emphasize the comparison of linguistic means that act as epithets of female beauty in the works of writers who created at different times throughout the 20th century, testifying to the evolution of artistic criteria that took place in the literary process of China, and the successful development of international relations, which gave impetus to the development of social thought in a new direction, and the understanding by the Chinese in the course of history of the change in the feminine principle under the influence of the political and social system and the influence of other cultures on the formation of Chinese attitudes towards women.

Keywords: classical and modern Chinese literature, prose, poetry, society, image of a woman, family, verbal portrait, criterion of female beauty; equality.

Сведения об авторах: Саидзода В. – к.ф.н., заведующий кафедрой филологии Юго-Восточной Азии Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6. Тел.: (+992) 93-999606

Азизова Р. – преподаватель кафедры филологии Юго-Восточной Азии Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6. Тел.: (+992) 555575789;

Information about the authors: Saidzoda V. - Candidate of Philology science, head of the Department of Philology of Southeast Asia, Tajik State Institute of Languages named after Sotima Ulugzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17/6 Muhammadiev str., phone: (+992)93-9996065;

Azizova R. - lecturer Department of Philology South-East Asia, Tajik State Institute of Languages named after Sotima Ulugzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17/6 Muhammadiev str., phone: (+992) 555575789.

ВАЗНИ АШЪОРИ ҲАБИБУЛЛО ФАЙЗУЛЛО

Шамсов Н.С.

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Арӯз дар таърихи адабиёти тоҷик собиқаи қадима дошта, ин вазн аз оғоз то имрӯз аз серистеъмолтарин вазни шеърӣ мебошад. Арӯз бо мурури замонҳои дуру дароз кор хӯрда, мувофиқи сохти забон ва завқи халқи форсу тоҷик номи мустақили арӯзи форсию тоҷикӣ, яъне арӯзи Аҷамро соҳиб гаштааст.

Хусусиятҳои хоси арӯзи форсию тоҷикӣ дар ашъори Ҳабибулло Файзулло басо возеху дилнишин ва равшан зоҳир гардида, бо оҳангнокию ғалаён ва хотирмон будан дар хонандагон ҳиссиёти марғубу дилкаш ва пурэхсосро бедор месозанд. Аз таҳқиқи вазнҳои ашъори Ҳабибулло Файзулло аён гардид, ки шоир дар баҳрҳои ҳазач 131 шеър, рамал 116 шеър, раҷаз 16 шеър, музореъ 27 шеър, мунсарех 3 шеър ва ҳафиф 10 шеър эҷод намуда будааст. Аз миқдори баҳрҳои шеърӣ истифоданамудани адиб маълум мегардад, ки ӯ бештар дар баҳри ҳазач (131) шеърҳо офаридааст.

Ҳазач баҳри аввалини доираи якуми арӯзи форсу тоҷик буда, дар луғат ба маънии суруд, тарона, овоз ва тараннуми хушоянд аст [7, с. 36].

Ҳазач серистеъмолтарин баҳри арӯзӣ буда, навъҳои гуногуни авзони ин баҳр бо таъсири мусикавии баланд ва ғўшнавози худ имтиёзи бештареро доро мебошанд.

Дар «Куллийт»-и Ҳабибулло Файзулло 131 шеъри дар баҳри ҳазач эҷодгардида ҷой доранд, ки 48-тои онҳо дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзуф ё мақсур (садр, ибтидо ва ҳашвайн-солим (мафӯйлун), арӯз ва зарб-маҳзуф (фаъълун) ё мақсур (мафӯйл) v---/ v---/ v---ё v---) суруда шудаанд:

Ситора ҳамдами шабзиндадор аст,
Ба дил наздику дур аз чашми ёр аст.
Маро илҳомбахш асту мадор аст,
Чу ҳар гоҳе дилам ошуфта бошад [1, 73].
Мафӯйлун мафӯйлун фаъълун ё мафӯйл
v---/ v---/ v--- ё v---~

Ашъори дар ин вазн эҷодшуда дорои хусусияти оҳангнокии латифу мавзун ва фараҳбахш мебошанд. Дар вазни ҳазачи мусаддаси аҳраби мақбузу маҳзуф ё мақсур 27 шеъри алоҳида ва «Достони роҳ» суруда шуда, онҳо низ бо тароватнокии оҳанг ва дилнавозии худ мақоми маҳсусро доро мебошанд:

Соғаршиканони базми умрем,
Аз бодаи ишқу ошиқӣ маст.
Пайдову ниҳони мо наҷӯед,
Дилҳо чу сабӯст дар кафи даст [1, с. 71].
Мафъӯлу мафӯйлун мафӯйл ё фаъълун
--v/ v-v-/ v--- ё v---~

Ҳабибулло Файзулло дар вазни ҳазачи солим ва мусаббағ 39 шеър эҷод намудааст, ки аз онҳо 19 ададаш дар вазни арӯзи нав буда, 20 шеъри ин баҳр ҳазачи мусаммани солим ва мусаббағ ҳастанд:

Ба боли навҷавонӣ то кучо парвоз бинмоям,
Чу тифли навзабон ҳарфи нахуст оғоз бинмоям.
Ва боз ин орзу дорам, ки бо ин навҷавониҳо,
Раҳи дилҳои мардум ҷўяму эҷоз бинмоям [1, с. 168].
Мафӯйлун мафӯйлун мафӯйлун мафӯйлун ё мафӯйлун
v---/ v---/ v---/ v--- ё v---~

Шоир дар вазни ҳазачи мусаммани аҳраби мақфуфу мақсур 6 шеър эҷод намудааст, ки аз онҳо як шеър: «Вафоти Толстой» дар вазни арӯзи нав буда, 5 шеъри дигар ба ҳамин қолиби вазнӣ тааллуқ доранд:

Соли ба ҷаҳон омаданам соли гарон буд,
 Дар гиряи ҳар тифли Ватан ларзаи ҷон буд,
 Чашми писару модару хоҳар нигарон буд,
 Номуси ҷаҳон бор ба дӯши падарон буд [1, с. 165].
 Мафъӯлу мафъӯйлун мафъӯйлу фаъӯлун
 --v/ v--v/ v--v/v--

Ҳ. Файзулло дар вазни ҳазачи мусаммани аҳраби солим ва мусаббағ ду шеър эҷод намудааст, ки рукнҳои мафъӯлу мафъӯйлун мафъӯлу мафъӯйлун мебошанд:

Ин рӯд, ки мебинӣ ором дар ин водӣ,
 Гардида барои мо сарчашмаи ободӣ.
 Пиндоштай шояд, ин рӯд надорад ҷӯш,
 Аз мавҷи дилаш ҳаргиз н-ояд сухане бар гӯш [1, с. 112].
 --v/ v---/ --v/ v---

Шоир дар вазни ҳазачи мураббаи солим ва мусаббағ низ 8 шеър эҷод намудааст, ки ин вазн аз авзони хеле сабуку хушоҳанг ва форама ба шумор меравад:

Маро гаҳ дӯстон гӯянд,
 Туй ин қадр бепарво,
 Ки дар чашми ту ҳамвор аст,
 Ҳама пасту баландиҳо [1, с. 171].
 Мафъӯйлун мафъӯйлон v---/ v--~
 Мафъӯйлун мафъӯйлун v---/ v---

Ў дар вазни ҳазачи мураббаи аҳрабу солим ва мусаббағ, ки дар натиҷаи кам кардани рукнҳои мисраъҳо ҳосил шудааст, 5 шеър офаридааст:

Лаълат, ки ба лаб омад,
 Ман мастаму мадхушам.
 Аз хешу аз ин дунё
 Ин лаҳза фаромӯшам [1, 215].
 Мафъӯлу мафъӯйлун ё мафъӯлу мафъӯйлон
 --v/ v--- ё --v / v--~

Шоир дар вазнҳои аслӣ ва фаръии баҳри ҳазач шеърҳои зиёд офарида, маҳорати баланди эҷодии худро нишон додаст ва ба ин васила бо даровардани тағйироти гуногуни вазнӣ дар ин баҳр ба эҷоди шаклҳои нав дар он муваффақ гардидааст.

Рамал низ аз серистеъмолтарин баҳрҳои муштаракӣ арӯзи арабу ачам буда, «аз калимаи «рамалон» гирифта шудааст, ки дорои чандин маънои луғавӣ мебошад. Яке аз маъноҳои калимаи рамал навъе аз давидани уштур аст» [4, с. 296].

Тавре ки Мухаммади Ғиёсуддин дар «Ғиёс-ул-луғот» шарҳ додааст, «рамал дар луғат ҳасир (бурё) бофтаи аст. Чун аркони ин баҳрро ватаде миёни ду сабаб аст ва ду сабаб дар миёни ватад, гӯё ки автоди ўро ба асбоб бофтаанд, чунонки ҳасирро бо ресмон мебофанд. Ё ин ки рамал навъе аз суруд аст ва бар ин вазн бошад. Ё ин ки аз рамалон маъхуз кардаанд, навъе аз давидани шутур аст. Чун ин баҳр бо суръат ва шитоб хонда мешавад, лиҳозо рамал номидаанд» (6, 57). Аз таҳқиқи ашъори Ҳабибулло Файзулло аён гардид, ки шоир дар вазни рамал 116 шеър эҷод намудааст ва аз ин миқдор ҳафттои он дар вазни арӯзи нав суруда шудаанд. Дар «Куллиёт» шеърҳои дар вазни рамали мусаммани маҳзуф ё мақсур (фӯйлотун фӯйлотун фӯйлотун ё фӯйлон --v--/ -v--/ -v--/ -v- ё --v~) эҷодшуда 24-то мебошанд:

Хоб мебинӣ марову хоб мебинам туру,
 Дар лаби дарё шаби маҳтоб мебинам туру.
 Аз нигоҳат об мегирад нигоҳи ташнаам,
 Чун ниҳоли ғарқи гул шодоб мебинам туру [1, с. 187].

Бояд таъкид сохт, ки вазни рамали мусаммани маҳзуф ё мақсур садр, ибтидо ва ҳарду ҳашвайн – солим (фӯйлотун), арӯз ва зарб – маҳзуф ё мақсур (фӯйлотун ё фӯйлон) яке аз

авзони серистеъмоли арӯз буда, дар адабиёти форсу тоҷик корбурди хеле фаровонро доро мебошад.

Шеърҳои дар вазни рамали мусаммани садру ибтидо солим (фоилогун -v--), арӯзу зарб махбунӣ маҳзуфӣ мақсур (фаъилун vv- ва фаъилон vv~) ё аслам (фаълун --) сурудаи шоир 10-то буда, дар натиҷаи каму зиёд кардани ҳиҷоҳо дар ин баҳр шеърҳои хушохонгери эҷод намудааст:

Эй ки дар хотири ман хотира аз рафтани туст,
Ҳамчу акси зи паси шиша намоёнгашта.
Дур аз дидаи ман ҷилвазанон мегузаранд,
Шабу рӯзе, ки ба пазмонии ту бигашта [1, с. 90].
-v--/ vv--/vv--/ vv~ ё vv-

Дар вазни рамали мусаммани махбунӣ аслам ё аслами мусаббағ (фоилогун фаъилотун фаъилотун фаълун ё фаълон -v--/ vv--/ vv--/-- ё ~) ҳамагӣ ду шеър дар «Куллийт»-и Ҳ. Файзулло дучор гардид:

Лаби дарёчаи кӯҳӣ давутозе кардам,
Мавҷи шӯҳаш чу сари пир сафедӣ мекард.
Гӯй ҳар мавҷ варақҳои «Алифбо»-ям буд,
Дар дилам шавқу ҳавасҳои ҷавонӣ парвард [1, с. 180].
Фоилогун фаъилотун фаъилотун фаълун ё фаълон
-v--/ vv--/ vv--/ -- ё ~

Дар миёни ашъори шоир танҳо як шеър: «Адо шикаста» дар вазни рамали мусаммани машкул (фаъилоту фоилогун фаъилоту фоилогун vv-v/ -v--/ vv-v/ -v--) мебошад:

Нигаҳат ба сина дилро ҳама ҷо ба ҷо шикаста,
Қади сарвро қади ту ба яке адо шикаста [1, с. 218].
Фаъилоту фоилогун фаъилоту фоилогун
vv-v/ -v--/ vv-v/ -v--

Ҳабибулло Файзулло дар истифодаи баҳри рамал аз вазни рамали мусаддаси мақсур ё маҳзуф (садр, ибтидо ва ҳашвайн-солим фоилогун), арӯз ва зарб мақсур ё маҳзуф (фоилогун ё фоилогун) басо фаровон корбурд намуда, дар ин авзон 62 шеър эҷод кардааст:

Шарм дар руҳсори субҳоният,
Чун шафақ андар назар бишкуфтааст.
Дар нигоҳи ҳарду рози ошиқӣ
Достони гуфтаву ногуфтааст [1, с. 228].
Фоилогун фоилогун фоилогун ё фоилогун
-v--/ -v--/ -v- ё -v~

Шеърҳои дар вазни рамали мусаддаси махбунӣ асламу аслами мусаббағ (фоилогун фаъилотун фаъилун ё фаъилон ва фаълун ё фаълон -v--/ vv--/ vv- ё vv~ ва -- ё ~) таълифнамудаи шоир нӯҳ ададро ташкил медиҳанд:

Шуда наздик ба ҳайкал модар,
Чашм бар чашми писар медӯзад.
Ҳайкали зиндашуда гӯй даме,
Дар дилаш ҳезуми тар месӯзад [1, с. 248].
Фоилогун фаъилотун фаълун -v--/ vv--/ --

Дар «Куллийт»-и адиб танҳо як шеър дар вазни рамали мураббаи машкулу солим ва мусаббағ муайян гардид, ки афоилаш фаъилоту фоилогун vv-v/ -v-- мебошад:

Чу ҳавои баъди борон
Дили беғубор дорам.
Ба ҷаҳони орзуҳо,
Ҳама дам баҳор дорам [1, с. 126].

Ҳамин тариқ, баҳри рамал низ чун яке аз баҳрҳои серистеъмол ва сабуку хушохонги назми классикии форсу тоҷик дар ашъори Ҳабибулло Файзулло басо фаровон истифода

гардида, шеърҳои дар ин вазн сурудаи шоир мақбулу дилнишин ва сабуку ба дил хушоянд мебошанд.

Раҷаз номи баҳре аз нужда баҳрҳои шеърест, ки вазнаш бар рукни асосии мустафилун (--v-) бунёд ёфтааст ва маънои луғавии раҷаз суръат, изтироб буда, ҳангоми сурудан овоз ларзишдор ва музтариб мебошад [5, с. 218].

Аз таҳқиқи ашъори Ҳабибулло Файзулло равшан гардид, ки дар «Куллийёт»-и адиб 16 шеър дар вазни раҷаз иншо гардида, аз онҳо ду шеър дар вазни раҷази арӯзи нав ва 14 шеъри дигар дар вазнҳои раҷази мураббаи солим ва музол (мустафилун / мустафилун ё мустафилон --v-/ --v- ё --v~), раҷази мураббаи маҳбун ва маҳбуни музол (мафӯилун / мафӯилун ё мафӯилон v-v-/ v-v- ё v-v~) ва раҷази мураббаи матвии маҳбуни музол (муфтаилун / мафӯилун ё мафӯилон --vv- / v-v- ё v-v~) эҷод карда шудаанд. Чуноне ки аён мешавад, шеърҳои дар вазни раҷази мураббаи солим ва музол эҷоднамудаи шоир (10 адад) бештар буда, бо кӯтоҳии мисраъҳо ва сабуку хушоҳанг буданашон ба таъбу завқи хонанда писанд мебошанд:

Аз боди сармо рӯи ёр,
Бишкуфтаву гулгун шуда,
Фасли зимистон навбаҳор,
Бар ҳусни ӯ мафтун шуда [1, с. 213].

Мустафилун/ мустафилон ё мустафилун --v-/ --v~ ё --v-

Дар «Куллийёт»-и адиб манзумаи «Садди оташ» дар вазни раҷази мураббаи маҳбун ва маҳбуни музол (мафӯилун / мафӯилун ё мафӯилон v-v- / v-v- ё v-v~) сароида шудааст:

Чу баҳр мавҷ мезанад,
Тамоми ғаллазори ман.
Зи баҳри Нор то ба Панҷ,
Замини киштукори ман [1, с. 304].
Мафӯилун / мафӯилун ё мафӯилон
v-v- / v-v- ё v-v~

Шеърҳои дар вазни раҷази мураббаи матвии маҳбун ва маҳбуни музол навиштаи шоир низ аз ҷиҳати камии миқдори ҳиҷоҳои дарозу кӯтоҳ дар мисраъҳо бо таронаҳои халқӣ ҳамоҳанг гардида, гӯшнавозу дилнишин ва сабуку хушоҳанганд:

Чанд ба дидаҳои чор
Рӯз кунам шабони тор?
Чашми ману ситораҳо,
Дар сина қалби беқарор [1, с. 215].

Муфтаилун / мафӯилон ё мафӯилун --vv- / v-v~ ё v-v-

Музореъ дар луғат ба маънои мушобиҳат, яъне монандӣ меояд. Ин баҳрро аз он сабаб музореъ номидаанд, ки вай бо баҳри мунсареҳ монандие доштааст. Баҳри музореъ аз баҳрҳои муштарақ ва нисбатан маъмули назми халқҳои форсу тоҷик ва мардуми араб аст. Музореъ рукни махсус надорад [3, с. 76].

Дар эҷодиёти Ҳабибулло Файзулло шеърҳои дар авзони баҳри музореъ иншогардида 27 ададро ташкил медиҳанд, ки аз онҳо се шеър: «Наққош», «Садои нокусҳо» ва «Пул» аз силсилаи «Барге зи боғи Пушкин» дар шакли арӯзи нав эҷод шудаанд. Мустазоди «Савол» дар вазни музореи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф (мафъӯлу мафӯйлу мафӯйлу фаъӯлун --v/ v--v / v--v / v--) бо ниммисраи музореи аҳраби маҳзуф (мафъӯлу / фаъӯлун --v / v--) навишта шудааст:

Он мард, ки дар базми сухан сарвари мо буд,
Воқиф зи ҳама рози ҷаҳон, чуну чаро буд,
Бо лутфу хирадмандияш ангуштнамо буд,
Пурсанд: Кучо шуд? [1, с. 23].
Мафъӯлу мафӯйлу мафӯйлу фаъӯлун мафъӯлу фаъӯлун
--v / v--v / v--v / v-- --v / v--

Шоир дар вазни музореи мусаммани аҳраби макфуфи макфуфи максур ва маҳзуф (мафъӯлу фоъилоту мафоъйлу фоъилун ё фоъилон --v / -v-v / v--v / -v- ё -v~) ҳафт шеър эҷод намудааст. Чунончи:

Аз соҳиле ба соҳиле танҳо гузаштаам,
Оташ ба дил ман аз дили дарё гузаштаам [1, с. 59].
Мафъӯлу фоъилоту мафоъйлу фоъилун
--v / -v-v / v--v / -v-

Дар «Куллиёт»-и шоир танҳо шеъри «Дардошно нагардад» дар вазни музореи мусаммани аҳраби солим ё мусаббағ (мафъӯлу фоъилотун мафъӯлу фоъилиён --v / -v-- / --v / -v~) суруда шудаасту халос:

Дардошно нагардад он кӣ зи дард дур аст,
Бинотар аз нигоҳаш сад бор чашми кӯр аст [1, с. 41].
Мафъӯлу фоъилотун мафъӯлу фоъилиён
--v / -v-- / ---v / -v~

Бояд таъкид сохт, ки вазни музореи мураббаи аҳраби солим ва мусаббағ яке аз авзони равону сабук ва серистеъмоли адабиёти муосири тоҷик буда, бо кӯтоҳии мисраъҳо ва дар байт ду бор такрор шудани садру ибтидо-аҳраб ва арӯзу зарб-солим ё мусаббағ оҳанги шеърро басо дилрасу гӯшнавоз ва фораи гардонидаст:

Дарё зи кӯҳ чорист,
Соида санг бар санг.
Мавҷаш ба домани кӯҳ
Ҷангида, ҷанг бар ҷанг [1, с. 56].
Мафъӯлу фоъилотун ё фоъилиён
--v / -v-- ё -v~

Дар эҷодиёти Ҳ. Файзулло танҳо як шеъри «Рози ман» дар вазни музореи мураббаи аҳраби маҳзуф ва максур (мафъӯлу фоъилун ё фоъилон --v / -v- ё -v~) иншо гардидааст:

Марди мусофирам,
Овора манзилам.
Дунёи орзу
Ғунҷида дар дилам [1, с. 99].
Мафъӯлу фоъилун ё фоъилон
--v / -v- ё -v~

Хуллас, ҳарчанд музореъ аз ҷумлаи баҳрҳои серистеъмоли арӯзи тоҷикӣ буда, аз омезиши рукҳои солим ва зиҳфоти онҳо дар шаклҳои мусамману мусаддасу мураббаъ 30 навъи он дар эҷодиёти шоирони форсу тоҷик мушоҳида шуда бошанд ҳам, Ҳабибулло Файзулло танҳо аз 5 навъи ин вазни шеърӣ истифода намудааст.

Хафиф аз сабуктарин баҳрҳои фаръии арӯз ба шумор меравад. Ин баҳр ҳамчун дигар баҳрҳои гуруҳи дуюм аз омехта шудани рукҳои солиму зиҳфии баҳрҳои аслии рамалу раҷаз ба вучуд меояд. Хафиф бештар дар шакли мусаддас меояд ва, албатта, бо рукни рамал оғоз меёбад. Дар шакли мусаммани хафиф хеле кам шеър гуфта шудааст. Бояд гуфт, ки дар гурӯҳи дуюми баҳрҳои фаръӣ бештар рукҳои маҳбуни баҳрҳои аслии мазкур истифода мешаванд [2, с. 20].

Аз таҳқиқи эҷодиёти Ҳабибулло Файзулло аён гардид, ки шоир танҳо дар як вазни ин баҳр - хафифи мусаддаси маҳбуни аслам ва аслами мусаббағ 10 шеър эҷод намудааст. Баҳри хафифи мусаддаси маҳбуни аслам ё аслами мусаббағ садру ибтидо-солим (фоъилотун), ҳашвайн-маҳбун (мафоъилун), арӯз ва зарб-аслам (фаълун) ё аслами мусаббағ (фаълон) ду бор дар ҳар байт меояд. Ин вазн яке аз машхуртарин баҳрҳои хафиф ба шумор меравад ва ба монанди дигар шаклҳои ин баҳр сабуку равои мебошад. Шеърҳои дар ин вазн навиштаи Ҳабибулло Файзулло ҳар мисраъ дорои 10 ҳиҷо буда, 3-тои он ҳиҷо кӯтоҳ ва 7-тои он ҳиҷо дароз мебошанд. Аз рӯи миқдори ҳиҷоҳо ин вазнро низ сақил гуфтан мумкин аст. Масалан:

Мевазад боду боз меояд,
Бӯи борону барфи кӯхистон,

Абр аз худ манора месозад
Осмон пурманораи ларзон [1, с. 107].
Фоѐилотун мафоѐилун фаълун
-v- / v-v- / --

Баҳри хафиф аз ҷумлаи баҳрҳои серистеъмоли арӯзи тоҷикӣ аст, ки аз омезиши рукҳои солим ва зиҳфоти онҳо 23 нави вазн дар шакли мусаддас ба вуҷуд меояд. Дар эҷодиёти Ҳабибулло Файзулло аз намудҳои мухталифи ин вазн тамоман истифода карда нашудааст.

Вазнҳои баҳри мунсарех низ аз шӯху сабуктарин вазнҳои арӯз ба шумор меравад. Шеърҳои дар ин вазн гуфташуда ҳамчун баҳри сареъ буда, вале боз фарқият низ доранд. Рукҳои солими он мустафилун (--v-) мафъӯлоту (---v) мустафилун (--v-) мафъӯлоту (---v) буда, Халил ибни Аҳмад онро аз ҷузъи сабаби хафифи якуми рукни дуҷоми доираи ҷоруми арӯзи арабӣ, яъне аз доираи муштабаҳа дар шакли мусаддас (мустафилун мафъӯлоту мустафилун --v- / ---v / --v-) ҷудо кардааст. Шаклҳои солими мунсарех аз ҷумлаи вазнҳои сақили арӯз ҳисоб мешаванд, зеро ҳиҷоҳои дарози он нисбат ба ҳиҷоҳои кӯтоҳаш бештаранд (8, 60). Ҳабибулло Файзулло дар ашъори худ дар баҳри мунсарех се шеър эҷод намудааст, ки яке бо номи «Таронаи роҳсоз» дар вазни мунсарехи мураббаи матвии маҳбун (садру ибтидо матвӣ-муфтаилун ва арӯзу зарб маҳбун-мафоѐилун -vv- / v-v-) мебошад:

Хонаи мо, қатораҳо,
Баста сафу равонаем.
Дар дили бешазорҳо,
Шоҳиди сад фасонаем [1, с. 28].
Муфтаилун мафоѐилун -vv- / v-v-

Шеърҳои «Субҳ, ки...» ва «Истиқболи бачагӣ» дар вазни мунсарехи мусаддаси матвии максуф ё мавқуф (садру ибтидо матвӣ-муфтаилун, арӯзу зарб матвии максуф ё мавқуф-фоѐилун ё фоѐилон ва ҳашвайн матвӣ-муфтаилун -vv- / -vv- / -v- ё -v~) эҷод гардидаанд. Ҷунони:

Субҳ, ки хуршед дами теғ буд,
Найзаи он пардадари меғ буд.
Боғ шуда ғарқи гули ранг-ранг,
Мавҷ кашад домани соҳил ба чанг [1, с. 58].
Муфтаилун муфтаилун фоѐилун ё фоѐилон
-vv- / -vv- / -v- ё -v~

Дар зер ҷадвали истифодаи баҳрҳои шеърро дар ашъори Ҳабибулло Файзулло пешниҳод месозем:

Номи баҳр Нави шеър	Ҳазач	Рамал	Раҷаз	Музореъ	Хафиф	Мунсарех
Шеъри суннатӣ	16	27	2	4	1	1
Чаҳорпора	95	81	12	20	9	2
Арӯзи нав	20	8	2	3	-	-
Ҷамъ:	131	116	16	27	10	3

Аз тадқиқи вазни ашъори Ҳабибулло Файзулло муайян гардид, ки шоир дар эҷодиёти худ, асосан, аз вазнҳои шеърӣ баҳрҳои ҳазач, рамал, раҷаз, музореъ, хафиф ва мунсарех истифода намудааст. Инчунин, бояд таъкид сохт, ки шоир бештар ба вазнҳои дорои оҳанги шӯху сабук тамоил дошта, дар эҷоди ҷунон ашъор маҳорати ҷудогона нишон додааст. Шеърҳои дар ҷунон авзон таълифнамудаи шоир босуръат ва каме бошитоб хонда шуда, оҳангноку дилкаш ва хотирмон мебошанд.

Адабиёти истифодашуда:

1. Файзулло, Ҳ. Куллийёт / Ҳ. Файзулло. – Душанбе: Бухоро, 2011. - 512 с.
2. Давронов, С. Соҳти шеъри тоҷикӣ. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 25 с.
3. Давронов, С. Омӯзиши вазни шеъри тоҷикӣ. – Душанбе: Маориф, 1992.-174 с.

4. Зеҳнӣ, Т. Санъати сухан / Т. Зеҳнӣ. - Душанбе: Ирфон, 1978. – 328 с.
5. Мирзозода, Х. Луғати мухтасари истилоҳоти адабиётшиносӣ / Х. Мирзозода. – Душанбе: Маориф, 1992. – 240 с.
6. Муҳаммад Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот: Иборат аз 3 ҷилд. Ҷ. 2. (таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров). – Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
7. Нарзиқул, М. Муқаддимаи шеършиносӣ (Вазни шеър) / М. Нарзиқул. – Душанбе: Сино, 2004. – 76 с.
8. Ҳайдаров, Ф. Рӯзгор ва осори Бадри Чочӣ / Ф. Ҳайдаров. – Душанбе: Адиб, 2002. – 138 с.

ВАЗНИ АШЪОРИ ҲАБИБУЛЛО ФАЙЗУЛЛО

Муаллиф дар мақолаи хеш пахлуҳои вазнии ашъори шоири зиндаёд Ҳабибулло Файзуллоро мавриди тадқиқ қарор дода, бо далелҳои мушаххасу раднашаванда ва мисолҳои шеърӣ мувофиқ маҳорати баланди эҷодии адибро нишон додааст.

Дар мақола мавқеи арӯзи форсии тоҷикӣ, аз ҷумла шеърҳои дар бахрҳои сарех ва ғайрисарех эҷодгардида ба таҳқиқ гирифта шудаанд ва муаллиф таъкид менамояд, ки шоир дар қолиби арӯзи тоҷикӣ беҳтарин образҳо ва дилчасптарин тасвиrotро ба қалам додааст.

Мақола гувоҳи он аст, ки Ҳабибулло Файзулло, ғайр аз ашъори нимой, дар эҷоди ашъори дар бахрҳои аслий ва фаръӣ навиштааш низ истеъдоди воло дошта, бо сурудани вазнҳои ҳазачу рамалу раҷаз ва авзони дорои оҳанги шӯху сабукдошта маҳорати чудагона нишон додааст.

Таъкид гардидааст, ки шеърҳои дар ҷунин авзон таълифнамудаи шоир босуръат ва каме бошитоб хонда шуда, онҳо оҳангноку дилкаш ва хотирмон мебошанд. Дар ашъори ба тадқиқ фаро гирифта шуда нишон дода шудааст, ки шоир дар вазнҳои аслий ва фаръии бахрҳои арӯз шеърҳои зиёд офарида, маҳорати баланди шоирӣ худро нишон додааст ва ба ин васила бо эҷод кардани шаклҳои гуногуни вазнӣ дар ин бахрҳо ба муваффақияти нави шаклӣ расидааст.

Калидвожаҳо: шеър, нимой, арӯз, ҷаҳорпора, ҳазач, рамал, раҷаз, мутақориб, музореъ, мунсарех, хафиф, мучтасс.

СТИХОТВОРНАЯ СИСТЕМА ПОЭЗИИ ХАБИБУЛЛО ФАЙЗУЛЛО

Автор в своей статье исследует стихотворную систему поэзии известного поэта Хабибулло Файзулло, в стихотворных примерах показывая, конкретными неопровержимыми фактами высокий творческий талант литературоведа. Статья рассматривает положение персидско-таджикской метрической системы, в стихотворениях написанных, в чистом и неясном виде, выделяются лучшие образы и описания поэта на таджикском языке.

Статья свидетельствует о том, что Хабибулло Файзулло, кроме лирической поэзии владел высоким мастерством в написании основной и производной метрической системы, показывая отдельный талант в воспевании хазаджа, рамала и раджаза, которые имеют легкую весёлую мелодию.

Отмечается, что стихотворения написанные поэтом в таком виде, читаются быстро, немного поспешно, они имеют захватывающую и незабываемую мелодию.

По мнению автора статьи поэт в основной и производной метрической системе написал очень много стихотворений, показывая высокий поэтический талант, и в создание разных видов стихотворного размера добился больших успехов.

Ключевые слова: стихотворение, лирика, метрическая система, четверостишие, хазадж, рамал, раджаз, мутақориб, музоре, мунсарех, хафиф, муджтас.

THE METRICS OF HABIBULLA FAIZULLA'S POETRY

In his article, the author explores the metric aspects of the poetry of the decedent poet Habibullo Faizullo, and demonstrates the high creative skills of the writer with concrete and indisputable evidence and appropriate poetic examples.

The article examines the position of the Tajik Persian day, including poems written on the clear and inland seas, and emphasizes the poet's ability to write the best images and descriptions of the Tajik day.

The article proves that Habibullo Faizullo, in addition to his semi-poetry, also had a great talent for writing poetry in the original and subsea seas, and showed great skill in singing the weights of khazaju ramal and rajaz and the melodies with a cheerful tone. It was noted that the poems written by the poet in such a tone are read quickly and a little hastily, they are melodic, heartfelt and memorable.

The researched poems show that the poet created many poems in the original and secondary weights of the seas and showed his high poetic skills, and thus achieved a new form of success by creating different forms of weight in these seas.

Keywords: poem, noon, day, quadruped, hazaj, ramal, rajaz, mutakarib, muzore, munsareh, light, special.

Сведения о авторе: *Шамсов Нурмад Сироджович* – кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой теории и истории литературы Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6, тел.: (+992)918 38 94 05

Information about the author: *Shamsov Normad Sirojovich* - candidate of philology, associate professor of chair of Theory and History Literature of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: 734019, Dushanbe, 17/6 Muhammadiev str., phone: (+992)918 38 94 05

«ШАХРИЁРНАМЕ» – ПОСЛЕДНЕЕ ЭПИЧЕСКОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ ИЗ СИСТАНСКОГО БОГАТЫРСКОГО ЦЫКЛА

Давруков Ш.Х.

Таджикский государственный институт языков имени Сотима Улугзода

В эпоху правления Саманидов получило своё развитие написание героических эпосов. Создание первого «Шах-наме» принадлежит перу Абулмуайяди Балхи (дата рождения и смерти неизвестны). Мас'уд Марвази заложил основу для написания стихотворных дастанов «Шах-наме», однако до нашего времени дошло лишь три его бейта. По указанию правителя Туса Абумансур ал-Муаммари сочинил еще и другую прозаическую поэму, известную как «Шах-наме» Абумансури. После того, к творению поэтического «Шах-наме» приступил Дакики и написал тысячу бейтов к части «Гаршосп-наме», но не успел довести дело до конца, так как погиб от рук своего слуги. Вслед за ним, к созданию «Шах-наме» приступил Хаким Фирдоуси Туси и, как он отмечает, «оживил Аджам». Хаким Фирдоуси включает в состав своего *дастана* и тысячу бейтов «Гаршосп-наме» Дакики. В «Шах-наме» Фирдоуси воссозданы мифы и легенды, культурное и историческое наследие иранских по происхождению народов. Как рассуждает таджикский исследователь литературы, профессор Худои Шарифов, «Великий Фирдоуси ... так облачил «Шах-наме» в неповторимую палитру красок, что другие находящиеся рядом поэмы не могли конкурировать с ним и в глазах знатоков слова казались тусклыми и бесцветными» [8, с. 17].

Впоследствии в тени этого великого национального творения появились другие героические эпосы, такие как «Фаромарз-наме», «Бонугушасп-наме», «Бежан-наме», «Барзу-наме», «Шахриёр-наме» и др.

В определенный период правления Газневидов, в частности, во времена Султана Махмуда Газневи к «Шах-наме» Фирдоуси относились критически и с сильной неприязнью, и даже было запрещено создавать подобного рода героические эпосы. Эти настроения в обществе можно наблюдать в произведениях поэтов того времени Унсури, Фаррухи и Манучехри.

Второй период правления династии Газневидов ознаменовался повышенным вниманием к созданию подобных масневи. Ато ибн Я'куб – писарь, служивший при дворе Ибрагими Газневи (1059-1099) сочинил масневи «Барзу-наме», ему также приписывают создание и другого героического эпоса под названием «Бежан-наме». Затем Мухтори за три года сложил по указу Мас'уда ибн Ибрагими Газневи (1099-1115) масневи «Шахриёр-наме». При этом поэт предупредил заранее, что «если подарок не последует», я не буду огорчаться и высмеивать и об этом были приведены сведения в предыдущей части диссертации. Он был хорошо осведомлён об истории и судьбе Фирдоуси и его «Шах-наме», о скитаниях и мытарстве великого поэта, причинённых Султаном Махмудом. Поэтому, он предварительно защитил себя от горьких и ужасных последствий преследований газневидских эмиров. В этой связи поэт пишет:

Чу фармудиям достоне бигуй,
Бигуфтам ба икболи фархангчуй.
Се сол андар ин ранч бардоштам,
Сухан он чи буд, ҳеҷ нағзоштам.
Ба назм оваридам ба икболи шох,
Шаҳи шаҳриёруну зилли Илоҳ...
Гули боғу бустони Маҳмудшох,
Ҷаҳончуи бахшанда Мас'удшох.
Чу Мухтори он номвар дoston
Ба номи ту гуфт, ай шаҳи ростон.
Гарам ҳадя бахшӣ дар ин боргоҳ,

Ба пеши бузургони бо иззу джох.
Шавам шоду афзун шавад джохи ту,
Ҳамон мадх гуям ба даргоҳи ту.
В-агар ҳадя надхи, аё шехриёр,
Наранджам, ки хасти худовандгор.
Забони ман аз ҳаджв кутох бод,

Хамеша саногун он шох бод [5, с. 832]. – *Как приказал ты мне сложить поэму, // Сказал я на счастье ищущего просвещение. // Три года я занимался этой работой, // Сколько не было слов ничего не оставил. // Сложил стихи я на радость шаха, // Шаха всех монархов, покровительства бога...// Цветок в саду и цветнике Махмудашаха, // Милосердный завоеватель Мас'удшах. // Как Мухтори ту знаменитую поэму // Посвятил тебе, эй шах правильных. // Если пожалуешь дары в этом дворце, // Перед великими людьми с почётом и славой. // Буду я рад, преумножится твоё положение, // Прочту восхваление в твоём доме.// А если не одаришь подарками, о, государь, // Не обижусь я, потому как ты – мой хозяин. // Язык мой будет кроток в сатире, // Всегда буду чтецом славословий того шаха.*

Истории неизвестно одобрено было масневи Мас'удом Газневи или нет. Точнее, если бы масневи оказалось по нраву Султану, Мухтори обязательно был бы приглашён во дворец и нашёл своё место среди других панегиристов Султана Мас'уда, однако из содержания его произведений явствует, что поэт не достиг своей цели.

В литературоведении первые сведения о «Шахриёр-наме» и об авторстве Мухтори были приведены востоковедом Ч.Риё [9, с. 543].

Иранский учёный Хумои подготовил и собрал воедино неполный экземпляр «Шахриёр-наме», который хранится в британском музее. Эта копия состоит из 871 бейта, ещё 54 дополнительных бейта Хумои заимствовал из книги Забеуллохи Сафо «*Хамосасарои дар Эрон*» (Сочинение эпических произведения в Иране) и поместил в конце масневи, таким образом, общий объем масневи составил 925 бейтов. По информации самого Хумои эти 54 бейта были извлечены из другой копии «Шахриёр-наме» в Иране [5, с. 750].

Исследователь истории таджикской литературы Камол Айни дал сведения о второй сравнительно совершенной и редкой копии «Шахриёр-наме» в 1963 году на Московском Международном конгрессе ориенталистов. Из его высказывания становится очевидным, что эту копию выкупил в 1926 году в Иране советский учёный Чайкин и привез в Россию [2, 7]. В то же время Сайид Нафиси переписал с той копии 54 бейта, которые позднее были использованы исследователями Забеуллохи Сафо и Хумои.

В 1962 году в библиотеку Академии наук Таджикистана было передано большое количество книг из личной библиотеки советского учёного А.А.Старикова, среди них в рукописный фонд была передана и редкая копия «Шахриёр-наме», выкупленная и привезённая Чайкиным из Ирана. В настоящее время «Шахриёр-наме» хранится в рукописном фонде Института языка, литературы, литературного наследия и востоковедения АН РТ под номером 17/1 [7].

Эта копия состоит из двух частей, и первой её частью является «Шахриёр-наме», а второй – «Барзу-наме» Ато ибн Я'куба. Оба масневи не имеют ни начала, ни конца и, в общем, составляют 15000 бейтов. Количество бейтов в этой копии «Шахриёр-наме» достигает 5239, которая превышает число бейтов первой копии, хранящейся в Британии, почти в шесть раз. На отдельных его страницах приведены заметки на арабской графике и короткие комментарии. Эти заметки, как выясняется из сведений Камол Айни, принадлежат перу Муджаббо Минави и Чайкину [2, с. 6-7].

Каждый лист этой копии пронумерован и поэма «Шахриёр-наме» занимает 59 листов, что в общем составляет 118-119 страниц. Остальные листы от 60 до 152 охватывает поэма «Барзу-наме».

Данная копия признается редкой копией «Шахриёр-наме». Сирус Эзади - переводчик произведения Е.Э.Бертельс «История персидской литературы», на полях этой книги в части,

посвященной Усмону Мухтори, отмечает, что хранящуюся в Душанбе копию переписал Гуломхусайн Бегдили, перевёз в Иран и издал его в Тегеране в 1357 году [3, с. 200].

Как было указано ранее, в поэме “Шахриёр-наме” обсуждаются подвиги и деяния Шахриёра – внука Рустама, совершенные им в Индии. Востоковед Е.Э.Бертельс отмечает, что “о борьбе Ирана и Турана, которой столько внимания уделял Фирдоуси, у Мухтари речи уже нет. В “Шахриёр-наме” борьба идёт между “правоверными” мусульманскими воинами и “нечистивыми язычниками” – индийцами, иными словами, поэма написана в духе политики Газневидов” [4, с. 401].

По британской копии Хумои делит это произведение на четыре части: “Дастан Шахриёра”, “Дастан Арджоспа, Лухроспа, Арханга и Зола”, “Дастан Знаменитого Зола и пророка Сулеймана”, “Дастан Исфандиёра с Арджоспом и Рустамом”

Из содержания поэмы явствует, что Шахриёр в тридцати восьмилетнем возрасте, обидевшись на своего кузена Сомы – сына Фаромарза, который считал его безродным сиротой и бездарным человеком, едет к Хайталшаху и Арзангшаху – правителям Сарандеба и Индии, где находит пристанище и должность.

Когда в Индии Шахриёр со своим войском и знаменитым храбрецом Райхон Занги выходит в поход к Нухбеше, где встречается со своим дядей Фаромарзом и тетей Бонугушасп, не узнают друг друга и ещё два дня сражаются между собой. К тому времени, из Ирана прибывает один из доброжелательных богатырей по имени Пос Пархезгор, знакомит их и тогда поле битвы превращается в разгульное и веселое собрание друзей. Между тем Шахриёр вспоминает о давней обиде и жажде мщения и говорит:

Фаромарзро гуфт: К - эй номдор,
Ҳамеша туро бод додор ёр.
Аз он сарзаниш кардани Соми ту,
Ҷаҳонҷӯй, фарзанди худкоми ту...
... Надидам чу дилдорӣ аз Золи Зар,

Аз ин дард рафтаи зи Зобул бадар [5, с. 806]. – *Сказал он Фаромарзу: О, прославленный, // Да будет всегда всемолюбящий с тобой. // От тех упреков твоего Сомы, // Завоевателя, эгоистичного твоего сына...//...Не видел я заботы от Золи Зар, // От этой печали я покинул Зобул.*

На что Фаромарз начинает утешать его и напоминает, что он – Шахриёр - потомок Сухроба:

Зи Сухроб бошӣ ҳама Ёдгор,
Далериву шерфкану гурздор.
Кунун аз гузашта наёрем ёд,

Ки ҳар чиз бигашт, он гашт бод [8, 806].- *От Сухроба ты память, // Отвага, богатырство, воинственность. // Теперь не будем вспоминать прошлое, // То, что прошло, стало ветром.*

Пос Пархезгор принес Фаромарзу и Бонугушасп плохую весть от Золи Зара: наступление Арджоспа на Балх, убийства Лухроспа и нападение Архангдева на Систан. В то время Рустам поехал в Ховарзамин сразиться с дивом Иблисом и Шахом Ингисом, и так как Золи Зар остался в Систане один, он отправил им послание о скорейшем их возвращении. В своем письме Фаромарзу Зол говорит, чтобы они оставили Шахриёра в покое, что он держит на них обиду. По материнской линии он тюркского происхождения, а тюрки являются нашими кровными врагами, к тому же астрологи предсказывали, что Шахриёр нанесет нашей стране ущерб и бедствие.

Ки уро ба мо соф набвад равон,
Баҳона гузиду зи мо шуд нихон.
Ва дигар, ки урост гавҳар тамом,

Зи туркон ба шах нисбат аз суи мом [5, с. 779]. – *По отношению к нам его душа не будет безгрешной, // Он нашёл повод и спрятался от нас. // И потом, все его родословное, // По матери он имеет отношение к туркам.*

После получения послания Золи Зара Фаромарз и Бонугушасп проводят с Шахриёром еще три дня, а на четвертый собираются в путь в Иран. Они просят Шахриёра поехать с ними, но он отклоняет их предложение. Причиной отказа Шахриёра было убийство Бехзодом Хайтолшаха и заточение в темнице Арзангшаха. Он объясняет свой отказ тем, что должен поехать в Сарандеб, освободить Арзангшаха и помочь ему вернуть престол. Так, Шахриёр едет в Индию, а его дядя и тетя в Иран.

После убийства Хайтолшаха его дочь Фаронак пленит Арзангшаха, а когда Шахриёр прибывает в Сарандеб и посылает ей угрожающее послание, она, пытаясь избежать военного противостояния, прибегает к хитрости и пишет ответное послание.

Шахриёр флиртовал с прекрасной девушкой по имени Дилором. Узнав об этом, Фаронак пишет, что когда Шахриёр уехал в Нухбешу, Бехзод убил её отца, а она от боли и печали пленила Арзанга, но не причинила ему страданий. Она пригласила Шахриёра в гости и сказала, что она прелестней Дилором и отдаст ему трон при условии, что он сделает её королевой Индии:

Ки бонуи Хиндустионам кунад,
Ба дидори худ шодмонам кунад...

...Ба хусн аз Дилором кехтар наям,

Чи гар з-ӯ ба пеши ту беҳтар наям [5, с. 810].- *Чтобы сделал меня королевой Индии, // Своим присутствием будет радовать меня...// ...В красоте я не хуже Дилором, // Разве я в твоих глаза не лучше нее.*

Шахриёр был обольщен тем посланием и поспешил к Фаронак. Фаронак распорядилась устроить на его пути западню, куда Шахриёр попал по пути своего следования к ней. Фаронак хотела убить его, но один из её рассудительных советников рекомендовал не делать этого, так как в противном случае Рустам и Зол будут мстить за пролитую кровь своего внука.

Дилором, узнав о пленении Шахриёра, направляет в Сарандеб войско, однако это не приносит ей результата.

Из сюжета масневи явствует, что героические деяния Шахриёра происходят в Индии. Несмотря на то, что Шахриёр был внуком Сухроба и из рода Сомы, но своим характером и поведением сильно отличался от своих предков. Отказ в его поддержке со стороны Зола, во время его ссоры с кузеном Сомом, и признание Золом тюркского происхождения Шахриёра вносит ясность в этот вопрос.

Не постоянен Шахриёр и в любви и верности. Когда Фаронак в своем послании воспела свою красоту, Шахриёр забыл о своей возлюбленной Дилором. С другой стороны, Шахриёр оказался доверчивым и самовлюбленным человеком. Когда Фаронак посулила ему трон и корону, Шахриёр забыл обо всем и поспешил в Сарандеб.

Мухтори показал в образе своего героя негативные качества и манеры. Это не было случайностью. Подобные отрицательные поступки и наклонности не были присущи предкам Шахриёра - героям Систана в «Шах-наме».

В образе Шахриёра Усмон Мухтори пытался показать характер тюркских царей, который был пропитан корыстолюбием, желанием наживы богатства и положения, неверностью, эгоизмом и другими дурными качествами. С одной стороны, он богатырь из рода Рустама и ему свойственно могущество и сила, с другой стороны, он был воспитан турками и явился олицетворением их натуры и нрава.

Литература

1. Абдуллоев, А. Адабиёти форсу тоҷик дар нимаи дуҷуми асри XI ва аввали асри XII / А. Абдуллоев, С.Саъдиев. - Душанбе, 1986. – 262 с.
2. Айни, К. К изучению классического персидско- таджикского эпоса (об уникальной рукописи «Шахриярنامه») / К. Айни // XXVI Международный конгресс востоковедов, доклады делегации СССР. – М., 1963.

3. Бертелс, Е.Э. Таърихи адабиёти форсӣ / Е. Э. Бертельс. (Аз даврони Фирдавсӣ то аҳди салҷуқӣ). Тарҷумаи Сирус Эзадӣ. – Техрон, 1375. – 364 с.
4. Бертельс, Е. Э. Избранные труды / Е. Э. Бертельс. – М., 1960. Т. 1. – 563 с.
5. Ғазнавӣ Усмон Мухторӣ. Девон / М. Ғазнавӣ // Бо эҳтимоми Ҷалолиддини Ҳумой. – Техрон, 1341. – 964 с.
6. Сафо Забеҳуллоҳ. Хамосасарой дар Эрон / З. Сафо – Техрон, 1333. – 687 с.
7. Усмон бинни Маҳмуд Мухтори Ғазнавӣ. Шаҳриёрнома. Дастхат. // Маҳфуз дар захираи дастхатҳои Институти забон, адабиёт, шарқшиносӣ ва мероси хатти АИ ҶТ, таҳти рақами 17/ I.
8. Шарифов, Х. Маънавият ва ҷаҳони зоҳирӣ / Х. Шарифов – Душанбе: Адиб, 2012. – 351 с.
9. Rieu, Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum / Ch. Rieu, vol. II, 1881. – 542 -543 pp.

«ШАХРИЁРНАМЕ» – ПОСЛЕДНЕЕ ЭПИЧЕСКОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ ИЗ СИСТАНСКОГО БОГАТЫРСКОГО ЦИКЛА.

В статье на основе достоверных материалов исследовано структура и содержание уникальной рукописи Усмона Мухтори «Шахриёрнаме». Автором отмечено, что «Шахриёрнаме» последнее эпическое произведение из Систанского богатырского цикла, автором которого является поэт второй половины газневидской эпохи Усмон Мухтори. Выявлено, что некоторые сведения в поэме открывают исторические факты, касающейся и «Шахнаме» Фирдоуси тоже.

«Шахриёрнаме» является вторым масневи Усмона Мухтори, - эпическое произведение, которое написано традиционной метрикой богатырских поэм персидско-таджикской поэзии-*Мутакориб*. Автором, на основе исторических и литературных фактов отмечено, что хотя «Шахнаме» Фирдоуси и поэмы его современников представляли историю и интересов персидско-таджикских народов, то «Шахриярнаме» создана на основе политики газневидских правителей.

Ключевые слова: *Мухтари, газневиды, эпос, “Шахриярнаме”, Шахрияр, поэма, литература, история, Банугушасп, Фаромарз.*

“ШАХРИЁРНОМА” - АЗ ОХИРИН ДОСТОНИ СИЛСИЛАПАҲЛАВОНИҲОИ СИСТОН

Дар мақола мазмун ва мундариҷаи дастхати нодир - «Шахриёрнома» мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Муаллиф қайд намудааст, ки «Шахриёрнома» асари охиринаи силсилапаҳлавониҳои Систон буда, гуяндаи он шоири аҳди охири Ғазнавӣён - Усмон Мухторӣ мебошад.

Аз таҳқиқот бармеояд, ки аз мазмуну мундариҷаи маснавӣ баъзе воқеаву ҳодисаи таърихӣ марбут ба замони шоир ва ҳатто доир ба “Шоҳнома” ошкор мегарданд.

«Шахриёрнома» маснавии дуҷуми Усмон Мухторӣ буда, дар вазни мутакориб навишта шудааст.

Дар асоси далелҳои таърихӣ ва адабӣ ба таври муқоиса таъкид гардидааст, ки агар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва дигар достонҳои замони ӯ ва пеш аз он тарғибгари анъанави аҷдодии мардуми форсу тоҷиканд, дар мазмун ва мавзӯи «Шахриёрнома» аксаран матолиби амирони ғазнавиро инъикос менамояд.

Калидвожаҳо: *Мухторӣ, Ғазнавӣён, достон, «Шахриёрнома», шахриёр, маснавӣ, адабиёт, таърих, Банугушасп, Фаромарз.*

«SHAKHRIYARNOMA» – THE LAST EPIC WORK FROM THE SISTAN HEROIC CYCLE

The article, on the basis of reliable materials investigates the structure and maintenance of the unique manuscript of Usmon Mukhtori titled «Shakhriyarnoma». The author notes that the «Shakhriyarnoma» is the last epic work of the Sustaine heroic cycle, of Ghaznavids time. The author of this work is Usmon Mukhtori, who was the poet of the second half of Ghaznavids time.

It was revealed that some information in the poem opens historical facts concerning the «Shakhnoma» of Firdausi, too.

«Shakhriyarnoma» is the second masnavi of Usmon Mukhtori, and is an epic work, which is written by the traditional metric of the Heroic Persian-Tajik poetry known as «Mutakori».

The author, on the basis of historical and literary facts, states that if «Shakhnoma» represents the history and interests of the Persian-Tajik peoples, then Shakhriyarnoma was created on the basis of the policies of the Gaznevids rulers.

Keywords: Mukhtari, Gaznevids, Epos, Shahriyarnama, Shakhriyar, poem, literature, history, Banugushasp, Faromarz.

Сведения об авторе: *Давруков Шерзод Хусравович* - к.ф.н., специалист управления науки и инновации Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: Республика Таджикистан, 734019, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева 17/6. Тел: 934116992; e-mail: sherzod0983@mail.ru / dsherzod2020@gmail.com

Information about the author: *Davrukov Sherzod Khusravovich*- candidate of Philological Science, Expert in Chairmanship of Science and Innovation of the Tajik state Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: Republic of Tajikistan. 734019, Dushanbe 17/6 Muhammadiyev str. Phone: 934116992; e-mail: sherzod0983@mail.ru / dsherzod2020@gmail.com

Труды, посвящённые истории Туркменистана с середины VII по XVI вв., написаны на арабском и персидском языках (Самани, Несеви, Ибн аль - Асир, Рашидаддин, Абд ар-Разза, Мирхонд и др.).

Древнетюркские памятники, созданные в разное время и на разных территориях с тюркоязычным населением, имеют незначительные диалектные различия между собой, что даёт основание предположить формирование единого тюркского языка на территории Центральной и Средней Азии до юга Сибири XIII в. - времени написания литературных памятников. Хронологически две группы текстов отображают разные этапы истории древних тюрков. Орхонские тексты связаны с историей Тюркского каганата.

«История свидетельствует, что для зарождения и формирования связей туркмен и таджиков с древнейших времен было достаточно оснований. В восточных областях Средней Азии (особенно в Семиречье) и в Восточном Туркестане, где издавна существовали многочисленные согдийские колонии, согдийская речь вытеснялась постепенно тюркской» [9, с.17].

Некоторые сюжеты таджикско-персидской литературы, особенно эпической поэмы «Шахнаме» Фирдоуси, пользовались известностью и популярностью среди тюркоязычного населения Средней Азии, так как в медресе обучались на таджикском языке. Более двух тысяч древних восточных рукописей обнаружила в 1959 году научная экспедиция Академии наук Туркменской ССР в составе учёных Даряева, Дурдыева, Агаджанова в бывшем духовном училище - медресе на территории Марийского района. Среди найденных рукописей – поэма «Шахнаме» - бессмертное творение великого таджикского поэта Абулькасыма Фирдоуси. «Шахнаме» излагает многовековую историю таджикского народа и повествует о мужественной его борьбе против тиранов и чужеземных захватчиков. Рукопись содержит более 136 тысяч строк. Написанная письмом «насах» на бухарской шёлковой бумаге, она прекрасно сохранилась до наших дней. Среди найденных рукописей имеются труды восточных учёных по астрономии, математике, медицине, а также словари древнетаджикского и древнеперсидского языков [8, с. 2].

Характерно, что и в таджикской литературе особенно активно переводилась поэзия. Традиционно дружественные отношения таджиков и туркмен, которые прослеживаются в сходстве бытового уклада, образа жизни и мировоззрения двух народов ярко проявились в их взаимных литературных переводах. Тесные взаимоотношения побудили оба народа изучить языки друг у друга, выработать сходную идеологию и мировоззрение. Прогрессивные слои туркменского народа настолько хорошо освоили таджикско-персидский язык, что активно участвовали в нашей литературной жизни и внесли свой вклад в сокровищницу таджикско-персидской литературы.

Ярким примером взаимосвязи и взаимовлияния таджикской и туркменской литератур является творчество туркменского поэта XVII века Бархурдора Фарохи Мумтоза, оставившего в истории таджикской литературы бесценное творение «Махбуб-ул-кулуб», что в переводе означает «Любящее сердце». Стихотворные песни, которые он исполнял, брали свои истоки в творчестве Саади, Хафиза, Амира Хусрави и Джами.

Поэзия Азади, Андалиб - Нур Мухаммед Гариб, Махтумкули, Шейдаи, Зелили, Гаиби имели неразрывную связь с традициями классической таджикско-персидской литературы. Первые страницы туркменской литературы XVII в. открывает Довлатмамед Азади (1700-1760), который был автором поэтических трактатов «Проповедь Азади» и «Повествование о рае». «Проповедь Азади» написана под влиянием дидактической поэмы Саади Шерази «Бустан». Таким образом, связи таджикской и туркменской литератур имеют давнюю историю и продолжают развиваться сегодня.

Основоположником туркменской классической литературы по праву считается Махтумкули по прозвищу Фраги (XVIII в). В поэзии Махтумкули завершился этап освоения арабо-персидской поэтики туркменской поэзией.

Туркменский литературовед А. Мередов в своей книге «Из истории литературы эпохи Селджукидов» исследует жизнь и творчество классиков таджикско-персидской литературы Фахриддина Гургони, Амира Муиззи, Анвара Абеварди и Носира Хусрава. Учёный рассматривает их влияние на формирование литературы и духовного мира туркменского народа. Говоря об этом, он отмечает: «Классики туркменской литературы Махтумкули, Мулло Непес, Мамед Вали, Кемина и Нурмухаммад Гариби Андалеб хорошо знали персидско-таджикский язык и творения таджикских классиков» [94, с.54]. Кроме того, они перевели лучшие образцы их творений на туркменский язык, а свои сочинения перевели на таджикско-персидский язык. Эти поэты, в частности Кемина и Андалеб, имели самые тесные связи с таджикско-персидской литературой. Кемина постигал науки в Бухаре, его жизнь была крайне тяжёлой. Его псевдоним «Кемина» или «Камина», означающий «милейший», как раз и выражает его сложное положение. Он получил известность не только любовной лирикой, но и острыми, сатирическими стихами, направленными против власть имущих. Кемина среди туркмен, как и Абдурахман Мушфики среди таджиков, прославился как герой народных анекдотов и смешных историй. Поскольку Кемина учился в Бухаре, можно с полным основанием утверждать, что творчество Мушфики ему было хорошо известно и оказало влияние на его литературные сочинения [7, с.54].

Видное место среди туркменских поэтов этого столетия занимает Нурмухаммед Андалеб. В его широко известных дастанах – «Юсуф и Зулейха», «Лейла и Меджнун» - мы наблюдаем искусную литературную обработку различных сказочных сюжетов, народных легенд и преданий любовного или героического содержания, а также жизненные реалии туркменского общества. На формирование его лирического творчества на таджикском языке оказало влияние творчество Абдурахмана Джами, Абдулкадыра Бедиля, Сайидо Насафи, Зебунисо и др. Среди поэтических антологий Фонда восточных рукописей Академии наук Таджикистана встречаются образцы высокого стиля сочинений на газели, мухаммасы Алишера Навои вышеперечисленных таджикских поэтов.

Андалеб также учился в медресе, хорошо знал персидско-таджикскую литературу, в частности, снискавшие мировую известность поэмы «Лейли и Меджнун», «Юсуф и Зулайхо», а также поэму «Огузнама». Псевдоним «Андалеб» («Соловей») – своего рода подтверждение его приверженности к лучшим традициям таджикско-персидской литературы.

Ато Хамдам в своей книге «Дружба литератур – дружба народов» отмечает, что Андалеб в своих известных поэмах «Юсуф и Зулайхо» и «Лейли и Меджнун» мастерски обработал различные сказочные сюжеты, народные легенды и предания любовного или героического содержания, в которых нашли отражение жизненные реалии туркменского общества. Высокое мастерство Нурмухаммед Андалеб продемонстрировал также в жанрах газели и мухаммаса на туркменском и таджикском языках. На таджикском языке он творил в малых лирических жанрах (мухаммас и газель), в которых развивал следующие темы: торжественное хвалебное воспевание Всевышнего, пророка ислама, любовные переживания и жизненные испытания, угнетённое и низкое социальное положение, печаль и горе» [9, с.19].

Ш. Суфиев, изучая тематику таджикских стихов Андалеба, отмечает, что при создании «Огузнаме» Нурмухаммад Андалеб использовал «Шахнаме» А. Фирдоуси, «Шахджарейи - Таракиме» («Родословная тюрков») - Абульгази Бахадур-хана, «Киссас - ул - анбия» («Жизнь пророков») - Рабгузи, «Джамиат таварих» («Всеобщая история») - Рашиддадина и ряд огузнаме. Конечно, поэт, как высокообразованный человек, был хорошо знаком с этими и другими историческими и литературными памятниками.

Исследователь также обратил внимание на традиции поэтической школы Низами Ганджави (1141-1209) и их влияние на «Огузнаме» Андалеба.

По мнению Ш. Суфиева, если императивные конструкции «Искандарнаме» Низами являются самостоятельными лирическими вступлениями, то у Андалеба в большинстве случаев обращения к виночерпию представляют собой логическое завершение глав. Поэт, как бы подытоживая мысль, высказанную в конце главы, призывает виночерпия подать ему вина и направить его вдохновение на воспевание героических деяний Огузхана. В ряде случаев лирические отступления в «Огузнаме» Андалеба представляют собой своеобразный вывод, вытекающий из предыдущего повествования [9, с. 366].

В 2-4-х или более бейтах содержится призыв к виночерпию или музыканту: «Бийа – саки!», «Дай, виночерпий», «Бидех – саки!», «Подай, виночерпий!». Этот композиционный приём Низами, становясь каноническим, одновременно используется другими поэтами более свободно: лирические отступления могут располагаться не в начале, а в конце глав, объединяться в целые главы и разделы. Обязательной становится структура построения строф, разработанная Низами. В последующем данный приём нашёл своё развитие в творчестве таких поэтов, как Амир Хусрав Дехлави, Джами, Алишер Навои, Фузули и другие» [9, с. 323].

О сходстве с таджикско-персидскими жанрами в творчестве Андалеба говорит А. Аширов в книге собраний стихотворений Андалеба на таджикском языке. Он отметит, что в манзуме (поэзия, легенда, баллада) на таджикско-персидском языке используются термины «достон», «нома», «киса», «фисола», «һикоя», но Андалеб и Насими называют их макомот: Например, у Насими:

Макомо́ти Наси́мӣ шайхи Мансур,
Кунам ман назм ба туркӣ, биёву бихон [1, с.15].
То есть:
Легенды (макомот) Насими о шейхе Мансур
Напишу на тюркском, приди и прочитай [4, с. 469].

Современники Андалеба Абдулла Шабенде, Шейдаи, Магрупи также нередко обращались к известным в Средней Азии легендам и образам. Например, главный герой дастана Шабенде «Шабахрам» - сасанидский шах Бахрам Гур, образ которого был воссоздан в литературе ещё Фирдоуси, Низами, Навои и др. В дастане «Гюль и Бильбиль» Шабенде излагает историю любви молодого Бильбиля, сына туркменского шаха, к красавице Гюль – иранской царевне. Бильбиль отправляется на поиски любви, на пути его ожидают многие трудности. Особое значение в его произведениях приобретает мотив взаимопонимания как залог успеха.

Другой туркменский поэт Овезмухаммад Бахри, проживавший в окрестностях Бухары в XVIII-XIX вв. написал поэму «Девять пейзажей» на таджикском языке.

Первый опыт использования туркменского языка в литературе относится к XV-XVI вв. Наиболее древние памятники туркменской литературы – это религиозно-нравственное сочинение хорасанского туркмена Вефаи *Ровнак-Уль-Ислам (Светоч Ислама)* (1464), написанное в стихотворной форме, а также, стихи Байрам-хана (XVI в.), сочинение Абулгазихана *Родословная туркменов* (XVII в.). Основное содержание романов *Хюрлукга и Хемра*, *Саятлы Хемра*, *Керр-оглы*, *Гариб и Шахсенем* дидактическое. В народном фольклоре основные герои выходцы из народа – Алдар-Кесе, Кельдже, Диалидже, Акламых, Караатлы-Кыз и др. Эти герои - благодаря своей находчивости и смелости всегда побеждают зло.

Азади, Индалиб-Нур Мухаммед Гариб, Махтум Кули, Шейдаи, Зелили, Гаиби - представители XVIII-XIX вв. – стали основателями прогрессивной туркменской поэзии. Сближение письменного языка с разговорным языком начинается с конца XVIII в., при сохранении влияния чагатайского языка. Творческое наследие поэтов конца XVIII – начала XIX вв. стало известно благодаря именам Шейдаи (фантастический роман «Гуль и Сенувер» и лирические стихотворения) и Гаиби (сборник из 400 стихотворений). Романист Магрупи является автором героического романа «Юсуп и Ахмед» и любовного романа «Сейфель-Мелек».

Видными представителями туркменской литературы XIX века были Шабенде и Мола Непес. Перу Шабенде принадлежат повести «Гуль и биль-биль» («Роза и соловей»), «Шабехрем», «Ходжаи-Берди хан», «Неджем-оглан», восхвалявшие смелость, героизм в борьбе с врагами.

Мола Непес – автор романа «Зехре и Тахир», разоблачающего коварство шахов и придворных и воспевающего торжество правды.

Литература этого времени проявлялась в различных жанрах, но наиболее характерной была любовно-лирическая поэзия, создавались поэмы, именуемые лирическими дастанами. Художественное творчество этого периода в основе своей было оторвано от конкретной действительности.

В советский период в туркменской литературе зародились и утвердились жанры прозы и поэзии. Передовыми писателями и поэтами этого времени являются Берди Кербабаяев, Кемал Ишанов, Сарыханов, Ата Каушуттов, Клычев, Помма-Нур-Бердыев, Чары-Кулиев, Монтон Джанмурадов, Ахмед Ахундов-Гургенли, Сеидов, Хемраев и др. Целый ряд произведений Ата Салиха, Дурды Клыча и др. составляет лучшие страницы современной туркменской поэзии.

Сотрудничество туркменской и таджикской литератур ещё более укрепляют давнюю дружбу двух братских народов. Выдающиеся произведения туркменских художников стали достоянием таджикского народа и, в свою очередь, лучшие образы, созданные таджикскими литераторами, стали любимыми героями туркменского читателя.

Литература

1. Андалеб, Н. Насими Хазар / Н. Андалеб. – Душанбе, 2008. – 224с.
2. Бертельс, Е. Изучение истории туркменской классической литературы в Советском Союзе / Е. Бертельс // Доклады советской делегации на XXIII Международном конгрессе востоковедов. – М., 1954. – С.51– 64.
3. Вамбери, А. Путешествие по Средней Азии. Российская академия наук. Институт востоковедения / А. Вамбери. – М.: Вост. лит, 2003. – С.256, www.yostlit.narod.ru/text/ruc/Yanler/pred/htm. Вамбери. <http://www.yostlit.narod.ru/Text/ruc12/Yamberv/pred.htm> 158.
4. Из персидско-таджикской поэзии. – М., 1987. – 462 с.
5. Каррыев, Б. Махтумкули - певец родины / Б. Каррыев. - Ашхабат, 1943.-50 с.
6. Кербабаяев, Б. Незабываемый Айни / Б. Кербабаяев // Лит. Россия. – 1968. – 13 окт. – С.5.
7. Махмадаминов, А. Поиски истины: Образцы таджикской литературы в борьбе за права таджикского народа / А. Махмадаминов: отв. ред. К. Чиллаев. - Душанбе: Сино, 1994.-118 с.
8. Рукописи - тысяча лет // Известия.- 1959. – 20 мая. – С.2.(115)
9. Хамдам, А. Дружба народов - дружба литератур / А.Хамдам. – Душанбе: Эр-граф, 2013. – 413с.
10. Хафиз, Ш. Избранные газели / Ш. Хафиз. – Душанбе: Ирфон. 1993. – 384 с.

ТРАДИЦИОННО ДРУЖЕСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ ТАДЖИКОВ И ТУРКМЕН

В статье рассматриваются таджикско-туркменские литературные взаимосвязи. Автор статьи, анализируя традиционные взаимосвязи этих наций, приводит примеры. История свидетельствует, что для зарождения и формирования связей туркмен и таджиков с древнейших времен было достаточно оснований. В восточных областях Средней Азии (особенно в Семиречье) и в Восточном Туркестане, где издавна существовали многочисленные согдийские колонии, согдийская речь вытеснялась постепенно тюркской. Традиционно дружественные отношения таджиков и туркмен, которые прослеживаются в сходстве бытового уклада, образа жизни и мировоззрения двух народов ярко проявились в их

взаимных литературных переводах. Тесные взаимоотношения побудили оба народа изучить языки друг у друга, выработать сходную идеологию и мировоззрения. Прогрессивные слои туркменского народа настолько хорошо освоили таджикско-персидский язык, что активно участвовали в нашей литературной жизни и внесли свой вклад в сокровищницу таджикско-персидской литературы.

Ключевые слова: диалектные различия, литературные памятники, восточные рукописи, сходная идеология (идеология мазмунан наздик. (монанд), бесценные творения, стихотворные песни, истоки (сарчаишаҳо).

РОБИТАҲОИ АНЪАНАВИИ ДҶУСТОНАИ ТОЧИКОН ВА ТУРКМАНҲО

Дар мақола оид ба робитаҳои байни миллати тоҷику туркман маълумоти мукаммал дода шудааст. Муаллиф дар мақола робитаҳои анъанавии ин ду миллатро таҳлил намуда, мисолҳо меорад. Таърих гувоҳи медиҳад, ки барои пайдоиш ва тақомули робитаҳои байни тоҷикон ва туркманҳо аз давраҳои қадим сабабу омилҳои зиёд мавҷуд буданд. Дар вилоятҳои шарқии Осиёи Миёна (бахусус дар Нафтдарё) ва дар Туркистони Шарқӣ, ки аз қадимулайём қаламрави суғдиён буд, қаламрави густариши забони суғдиро батадрич забонҳои туркӣ маҳдуд мекарданд. Робитаҳои анъанавии дӯстонаи тоҷикон ва туркманҳо, ки дар монанди маишат, тарзи зиндагӣ ва ҷаҳонбинии ин ду халқ зоҳир мекарданд, дар тарҷумаҳои тарафайни адабии онҳо ҳам равшан ба назар мерасанд. Робитаҳои наздик ҳардуи ин халқҳоро водор намуданд, ки забони ҳамдигарро омӯзанд, ва идеологияю ҷаҳонбинии монандро коркард кунанд. Қишрҳои тараққиҳои халқи туркман забони тоҷикӣ-форсиро хуб ёд мегирифтанд, то ки дар ҳаёти адабии мо ҷаҳлона ширкат варзида, дар ганҷинаи адабиёти форсу тоҷик саҳми худро гузоранд.

Калидвожаҳо: фарқиятҳои лаҳҷавӣ, ёдгориҳои адабӣ, дастхатҳои шарқӣ, идеологияи монанд (идеологияи мазмунан монанд), осори нодир, шеърҳои суруд, сарчаишаҳо.

TRADITIONALLY FRIENDLY RELATIONS BETWEEN TAJIKS AND TURKMENS

The article describes the Tajik - Turkmen literary relationship. The author of the article, analyzing the traditional relationships of these nations and gives examples. History testifies that since ancient times there were sufficient grounds for the emergence and formation of ties between the Turkmens and Tajiks. In the eastern regions of Central Asia (especially in the Semirechye) and in East Turkestan, where numerous Soghdian colonies existed for a long time, the Soghdian speech was gradually replaced by the Turkish one. Traditionally friendly relations between Tajiks and Turkmens, which can be traced in the similarity of the everyday life, lifestyle and worldview of the two peoples, are clearly manifested in their mutual literary translations. Close relationships prompted both peoples to learn languages from each other, to develop a similar ideology and worldview. The progressive layers of the Turkmen people have mastered the Tajik-Persian language so well that they actively participated in our literary life and contributed to the treasury of Tajik-Persian literature.

Keywords: dialectal differences, literary monuments, oriental manuscripts, similar ideology, priceless creation, poetic songs, origins.

Сведения об авторе: Раджабова Қаноат Ходжиматовна – кандидат филологических наук, доцент кафедры теории и истории русской литературы Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода, 734019, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6, тел.: (+992)918 80 56 55, E-mail: Suhrod92@mail.ru

Information about the author: Radjabova Qanoat Khodzhimatovna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and History of Russian Literature of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulugzhoda, 734019, Dushanbe, Muhammadiev str., 17/6, tel.: (+992)918 80 56 55, E-mail: Suhrod92@mail.ru

Ҳаким Носири Хусрави Қубодиёнӣ яке аз симоҳои барҷаста ва шинохташудаи илму адаби асри XI-и форсу тоҷик ба шумор рафта, бо осори гуногуншаклу мухталифмазмунӣ саршор аз афқору андешаҳои тозаю бикри хеш дар таърихи тамаддуни ҷаҳонӣ мавқеи хоссаеро ишғол намудааст. Ашъори ин ҳаками суҳанвар вижагиҳои зиёд ва хусусиятҳои хосеро дорост, ки аз шуарои пешгузаштаву оянда фарқ мекунад. Он чи Носири Хусравро аз дигарон муттамоиз менамояд, навъи баён ва дарунмояи ашъори ӯ мебошад.

Ҳаким Носири Хусрав зодаи Қубодиён буда, дар моҳи зулқайдаи соли 394х. (1004 м) таваллуд шудааст. Ном ва номи падараш дар ашъори ӯ чанд бор, гоҳе Носир ва гоҳе Хусрав, омадааст. Лақаби «Хуччат» ё «Хуччати ҷазираи Хуросон», ки унвон ва дараҷаи мазҳабист, аз ҷониби халифаи Фотимӣ – Ал-Мустансири Биллоҳ ба вай дода шуд ва дар абёташ хеле зиёд ба назар мерасад. Шоир дар оғози китоби «Сафарнома» худро Қубодиёнии Марвазӣ ном мебарад ва бинобар гуфтаи худӣ шоир, насабаш ба Қубодиёнии Балхӣ, ки зодгоҳи ӯ буд, мерасад. Дар девони шоир низ ин гуфтаҳо борҳо таъкид мешавад:

Пайваста шудам насаб ба Юмгон,

К-аз насли Қубодиён гусастам [4, с. 614].

Ба ҳамин сабаб шоир дар ашъори худ ҳама ҷо - аз Балх ба унвони ватан ва шаҳру хонаи хеш ёд мекунад. Бо тавачҷуҳ ба маълумоти баъзе аз таъкиранивисон, мисли Давлатшоҳи Самарқандӣ, соҳиби «Таъкират-уш-шуаро», ўро Исфаконӣ доништаанд. Аммо ба нисбати Марвазӣ шоир дар «Сафарнома»-аш ишора кардааст: «Чунин гӯяд Абӯмуиниддин Носири Хусрав ал-Қубодиёнӣ-ал-Марвазӣ, ки ман марде дабирпеша будам ва аз ҷумлаи мутасаррифон дар амвол ва аъмоли султонӣ. Ба қори девонӣ машғул будам, муддате дар он шуғл мубошарат намуда, дар миёни ақрон шўҳрате ёфта будам» [5, с. 7]. Аз ин рӯ, дар ин масъала ҳеҷ тардиде ба назар намерасад.

Носири Хусрав баъд аз он ки муддате аз умри худро дар чунин айём гузаронид, андак-андак дучори тағйири ҳол шуд ва дар андешаи дарки ҳақиқати олам афтод. Бо уламои замони худ баҳс мекард, вале хоҳири ӯ зери тақлиду таҳаввул намерафт ва ҷавоби ин суолоти худро аз муддаиёни илму дин намеёфт. Аз ин рӯ, ҳамвора хоҳири музтариб ва андешаи нобасомон дошт. Шояд ба дунболи ҳамин тафаккурот бошад, ки муддате дар сафари Туркистону Синд ва дигар мамликии ғарб вақти худро гузаронидааст. Баъд аз чанде дар зехни шоир андешаҳои дигар оид ба ҷиғунагии пайдоиши оламу одам ва сабабҳои асосии муноқишаҳои мазҳабӣ пайдо мешавад. Бинобар ҳамин, ӯ худ ба ҳулосае меояд, ки дар байни халқ касе аст, ки ӯ аз ин муаммоҳо огоҳ мебошад. Ва аз пайи ин андешаҳо дарк мекунад, ки дар байни ҳар чизе, ки дар олам вуҷуд дорад, яке аз ҳамчинсонаш фарқ мекунад. Чун дар чинси мурғон ва шутурон яке тафовуте дорад ё, инчунин, дар байни китобҳо китоби Қуръон арзиши баландро сазовор аст:

Чун ёфтам аз ҳар кас беҳтар тани худро,

Гуфтам зи ҳама халқ касе бояд беҳтар.

Чун боз зи мурғону чу уштур зи баҳоим

Чун нахл зи ашҷору чу ёқут зи ҷавҳар.

Чун Қуръон аз кутубу чу Каъба зи биноҳо,

Чун дил зи тани мардуму хуршед зи ахтар.

Аз шофеиву моликию аз қавли Ҳанифӣ

Қустам раҳи Мухтору ҷаҳондовару раҳбар [4, с. 371].

Бинобар андешаҳои баъзе муҳаққиқон, чун В. Иванов (1864-1910), бармеояд, ки Носири Хусрав пас аз ҳоб дидан ба сафар баромад ва дар шаҳри Миср, ки мақомгоҳи давлати Фотимиён буд ва маркази Исмоилиён шинохта мешуд, ба мазҳаби исмоилия гарамидааст.

Дар муқаддимаи девони ашъори Носири Хусрав, ки соли 2009 дар шаҳри Душанбе ба чоп расидааст, донишмандони тоҷик, марҳум Алимардони Амрияздон ва Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ, дар ин бора чунин қайд кардаанд: «Бояд хотирнишон сохт, ки ҳамин порчаи рамзии дар «Сафарнома» ҷойдоштаре қариб тамоми ховаршиносону муҳаққиқони ҳаёт ва осори Носири Хусрав сароғози табодулоту ҷиддӣ дар ҳаёту ақидаи ӯ қаламдод намудаанд. Ба андешаи онҳо, ин «хоби ваҳӣ» боиси тарки шаробнӯшӣ ва азми ҳаҷгузорӣ кардани Носири Хусрави пайрави мазҳаби Шофеии аҳли суннату ҷамоат гардидааст. Аммо, агар мо бо осори Носири Хусрав дуруст ошно шавем, фарз кардан мумкин аст, ки ӯ шояд аз ибтидо пайрави мазҳаби шиаи исмоилия буда, хоби муъҷизавиро барои пинҳон доштани мақсади асосии сафараш чун рамз истифода кардааст» [5, с. 12].

Ба ҳар ҳол, шоир тарки хизмати дарбор мекунад ва ба сафар мебарояд. Носири Хусрав, пеш аз ҳама, ҳамчун шоири баркамол ва олими донишманд сафарашро пеш гирифт, вале на ҳамчун як одами одӣ ба сафар баромадааст. Ӯ дар баробари зиёрати хонаи Каъба қасди дигаре низ дар пеш доштааст ва дар давоми сафараш ба мақсади ниҳони худ ноил гардидааст.

Шоир вазъи ҳоли худро пеш аз иқдом ба сафар дар «Сафарнома»-аш чунин ба қалам медиҳад: «Гӯяд дар рабеъ-ул-охири соли 437 ҳиҷрӣ аз «Марв бирафтам ба шуғли девонӣ ва ба панҷдихи Марвруд фуруд омадам. Пас аз он ҷо ба Ҷузҷон шудам ва қурби як моҳ бибудам ва пайваста шароб хӯрдаме» [5, 2].

Бо ин тартиб, шоир замони хизмат дар дарбори Салҷуқийро тасвир намуда, хоберо, ки пеш аз сафараш дида буд ва он як сабаби сафари шоир махсуб мешавад, нақл намудааст. Шояд таъсири хоб барои бисёре аз мардуми одии он рӯзгор сабаби таҳаввулоте бошад, аммо на бадон сон, ки дар мавриди Носири Хусрав, чун як олим ва донишманд мебинем, ки пас аз бедор шудан аз хоб, бесаброна иқдом ба тарки хизмати дарбор кунад ва дар муддати бисёр кӯтоҳе сафар дар пеш гирад. Пас аз таваққуфи андак дар шаҳрҳо ва манозили байни роҳ худро ба Миср бирасонад ва дар ҳудуди се сол ҳам он ҷо бимонад.

Мулоқот бо афроди гуногун дар роҳи сафар ва кумакҳое, ки ба ӯ шудаанд, нишонаи он аст, ки дар ҳангоми сафар ҳамфикрони худро дарёфт карда ва аз ёрии онҳо бархӯрдор гардидааст. Чунонки ҳуди шоир дар «Сафарнома»-аш ба яке аз ин мулоқотҳо ишора мекунад: «Вақте ки ман ба шаҳри Асвон будам, дӯсте доштам, ки ӯро Абӯабдуллоҳ Муҳаммад бинни Фалех мегуфтанд. Марде порсо ва босалоҳ буд ва аз тариқи мантиқ чизе медонист. Чун аз он ҷо (Асвон) ба Айзоб меомадам, нома навишта буд ба дӯсте ё вакиле, ки ӯро ба Айзоб буд, ки он чи Носир хоҳад, ба вай диҳад. Ман аз он мард сад ман орд биситудам» [5, с. 68].

Носири Хусрав дар Миср ба василаи яке аз бузургони Фотимиён, ки аз гуфтани номаш худдорӣ мекунад ва танҳо ӯро «дарбони шаҳри илм» (27, 587) меномад, аз равия ва усули Фотимиён огоҳии комил ҳосил менамояд ва нисбат ба мазҳаби Исмоилия имони устуворе пайдо мекунад. Шоири кунҷкову нозукбин дараҷаҳои (силсиламаротиб) мазҳаби исмоилияро тай мекунад ва дар муддати кӯтоҳ ба мартабаи Ҳуҷҷат, ки дараҷаи дувум баъд аз имом дар мазҳаби Исмоилия шуморида мешавад, ноил мегардад.

Сафари шоир 7 сол давом намуда, аз ин байн 3 соли сафарашро дар Миср ба сар бурдааст. Ӯ дар ин се сол дар хизмати халифаи Фотимӣ - Ал-Мустансири Биллоҳ (487-427х) даромадааст ва ба таҳсили илм низ машғул будааст. Шоир баъди ҳафт сол ба зодгоҳаш бармегардад.

Ҳаким Носири Хусрав баъд аз сафар ба ватани худ баргашта ва дар он ҷо шурӯъ ба таблиғи мазҳаби исмоилия мекунад, вале андак-андак душманону муҳолифон нисбат ба ақидаи ӯ аз миёни мутаассибон зиёд мешаванд ва корро бар ӯ душвор мекунанд. Ҳатто онҳо нияти аз миён бардоштани ӯро низ доштанд. Шоири ҷаҳонгард зимнан гирифтори муҳолифати бисёр шадиди Салҷуқийн, ки бо шиа доштанд, мегардад. Ӯ ногузир ба тухмати баддинӣ, қарматӣ ва мулҳидиву рофизӣ будан тарки ватан мекунад, то аз шарру озори муҳолифон раҳой ёбад. Дар ин бора дар девони ӯ таъкидҳои зиёд ба назар мерасанд:

Маро дунон зи хонумон биронданд,

Гурӯҳе аз намози хеш сохун.
Хуросон ҷои дунон гашт, гунчад
Ба як хона-дарун озода бо дун [4, с. 47].

Баъд аз муҳоҷират аз Балх, Носири Хусрав ба Нишопур ва Мозандарон паноҳ бурда, аз он ҷо ба Юмгон, яке аз навоии Бадахшон, ки маҳалле дар миёни кӯҳҳо аст, меояд ва мақомгоҳи доимии худро интихоб мекунад ва то охири ҳаёташ дар ин ҷо мемонад. Зеро ин сарзамин ҳам ба Балх наздиктар буд ва ҳам барои табиғи мазҳаб дар тамоми сарзамини Бадахшон мусоидтар. Носири Хусрав то поёни ҳаёт дар Юмгон бистарӣ ва соли 1088 дар ҳамон ҷо аз олам даргузашт ва мадфун гашт.

Чунонки аз рӯзгори шоир бармеояд, Носири Хусрав дар рӯзгори ҷурҷотуми таърихӣ, яъне дар замони сулолаи Ғазнавиён ва Салҷуқиён умр ба сар бурдааст. Салҷуқиён ҳам мисли Ғазнавиён роҳи зулму бедодиро пеш гирифтанд. Баъди бар сари қудрат омадани сулолаи Салҷуқиён вазъият дар қаламрави Хуросон аз пештара бадтар гардида буд. Махсусан, дар замони султон Санҷар (1118-1157) беадолативу нооромӣ ба авҷи аълои худ расида буд. Кирдорҳои разилонаи хонадони Салҷуқӣ дар ашъори тамоми шоирони ин давра равшан инъикос ёфтааст. Воқеан, ҳамаи мардум аз давлатдории онҳо ба дод омада буд. Донишманди эронӣ Забехуллоҳи Сафо дар китоби «Таърихи адабиёти Эрон» бедодгарии ин хонадонро яксар баён намуда, аз ҷумла, дар бораи ғуломфурӯшӣ ва дигар кирдорҳои зишти онҳо чунин ёдрас мешавад: «Аз ғуломони турк, ки дар ин аҳд харидорӣ мешуданд, ба суратҳои мухталиф истифода мешуданд. Дастае аз онҳо бозичаи шахвати умарои ин аҳд буданд. Ва рафтори баъзе аз салотин бо ин бечорагон бисёр ваҳшиёна буд» [2, с. 71].

Ҳамаи ин воқеаҳои нангинро шоирону саханварони ин аҳд дар осори оварда, сабабгори асосии ин нобаромонӣҳоро ҳукмронии замонашон медонистанд ва онҳоро зери танқид қарор медоданд. Чунончи, дар тасвири шоири машҳури асри 11 Ҷамолиддин Абдураззоқи Исфаҳонӣ мебинем:

Алҳазар, эй ғофилон 3-ин ваҳшатобод, алҳазар,
Алфирор, эй оқилон, 3-ин девмардум, алфирор.
Аз пайи қатли ману ту муш ҳамдасти паланг
В-аз пайи қатли ману ту ҷӯбу оҳан гашта ёр [4, с. 248].

Албатта, шоирони дигари ҳамзамони шоирро низ метавон ёд кард, ки бо чунин равиё шеър эҷод карданд ва ба муқобили қасратгарии замони худ муқориза мебуданд. Махсусан, Кисоии Марвазӣ, Заҳируддини Форӯбӣ, Саноии Ғазнавӣ ва дигарон бо вазъияти замони худ даст ба гиребон буданд.

Носири Хусрав аз ҷумлаи он шоироне аст, ки бо инқилоби сиёсӣ ва динии даврони худ муқориза бурда, то охири ҳаёташ дар ин ақида пайдор ва устувор монд. Ӯ дар муқобили қасидасароён ва мухотибони қасидаҳои мадҳӣ истода, андешаҳо ва таҳайюлотҳои тозаеро бо ин жанр дохил намуд.

Шоир вазъияти замонашро бештар дар ашъори худ, аз ҷумла, дар қасидааш, баён сохтааст. Воқеан, Носири Хусрав дар қасидаҳои худ бештар мавзӯҳои фалсафӣ-динӣ ва ахлоқӣ, ки яке аз мавзӯҳои маъмулии қасида аст, баён менамуд.

Чунонки қаблан ишора намудем, шоир дар баробари инъикоси масоили ҷуногуни замон, аз қабилҳои ахлоқӣ фалсафа, ҳикмату дин, тасвир намудани ҳасби ҳоли худ ва муносибати худро нисбати ҳукмронии замон ба таври возеҳу равшан баён сохтааст. Ҳаким Носири Хусрав, ки дар чунин даврҳои ҷурҷотуми таърихӣ ва ҷурҷӯшу хурӯш ҳаёт ба сар бурдааст, таассуф аз он меҳӯрад, ки давлати нотақрори тоҷикон, Сомониён аз байн рафт ва давлатдорони аҷнабии Ғазнавиёну Салҷуқиён қудратро ба даст гирифтанд. Ӯ нисбат ба ин хонадони нав нафрати беандоза дошта, пайваста онҳоро дар ашъори худ маҳкум месозад. Дар ашъори Носири Хусрав эътироз нисбат ба давлатдории сулолаи Салҷуқиён ниҳоят зиёд ба назар мерасад. Масалан, шоир қайд мекунад, ки сулолаи туркони бодиянишини салҷуқӣ, ки то ба даст даровардани ҳокимияти сиёсӣ, чун ғуломзани сарой буданд, имрӯз соҳиби ҷоҳу мансаб гардиданд. Бинобар ин, ӯ ба озодагон, яъне мардуми порсизабон, аз ҷумла шоирони

маддоҳ мурочиат менамояд, ки барои шумо шарм намеояд, ки дар пеши ин соҳибдавлатони нав ва кўчманчиёни бодиянишин сари таъзим фуруд меоред ва онҳоро ситоиш менамояд:

Туркон ба пеши мардон 3-ин пеш дар Хуросон

Буданд хору очиз, ҳамчун занон сарой.

Имрӯз шарм н-ояд озодзодагонро

Кардан ба пеши туркон пушт аз тамаъ дутоӣ [4, с. 337].

Мусаллам аст, ки Носири Хусрав бино бар ишорати худӣ ӯ аз хонаводаи муҳташам буда, сарвату зиёде ҳам дар Балх доштааст. Дар кӯдакӣ ба омӯхтани илму дониш машғул гардидааст ва дар ҷавонӣ ба дарбори салотин ва умаро роҳ ёфтааст. Чунонки: «Боргоҳи мулуки Аҷам ва салотинро чун султон Маҳмуди Ғазнавӣ ва писараш Масъуд дида...» [5, 3]. Ба ин тартиб дар ҷавонӣ, яъне то синни чиҳилсолагӣ ба мартабаи «Дабирӣ» расидааст, вале баъдан тағйири ҳол шуда, дар андешаи дарки ҳақиқат афтод. Баъзе муаррихон сабаби тарки хизмати давлатиро дигар хел маънидод менамоянд. Масалан, Бертелс чунин менигорад: «Намедонем чи иллате Носири Хусравро бар он дошт, ки ба Марвруд ба хизмати Салҷуқӣён дарояд. Шояд битавон тасаввур кард, ки пас аз марги Масъуд ва ба рӯи қор омадани бародар ва душмани ҷонии ӯ Муҳаммад Носири Хусрав, ки аз наздикони Масъуд буд, ночор аз Балх ба Марв гурехта, ба Ҷағрибек паноҳ бурдааст» [6, с. 174].

Чунонки аз фасли аввали «Сафарнома»-аш равшан мегардад, Носири Хусрав аз Салҷуқӣён норозӣ будааст ва баъдтар аз онҳо ранҷу азобҳои зиёде дидааст. Бинобар ҳамин, дар қасоиди худ, ки нисбати ин хонадон нафрат доштааст, пайваста норозигии худро баён месозад. Ӯ онҳоро «гурғи биёбон», «қавми иблис» меномад ва аз рӯзгори гузаштаи Хуросон чунин ёд мекунад:

Хуросон 3-оли Сомон чун тикӣ шуд,

Ҳама дигар шудааст аҳволу сомон.

Зи бас дастону бедии бимондаст,

Ба зер дасти қавми зердастон.

Ба суратҳои неку мардумонанд,

Ба сиратҳои бад гурғи биёбон [4, с. 326].

Носири Хусрав замони подшоҳии Сомониёро, ки дар рӯзгори онҳо деҳқонони эронӣ қудрату эҳтиром доштанд, бо ҳасрат ёд мекунад ва ба андешаи ӯ Салҷуқӣён ҳаққи салтанати фармондорӣ Хуросонро надоранд, зеро дар як хона мардуми озоду бофарҳанг бо халқи кўчманчии саҳронишин истиқомат карданро раво намедонад:

Хуросон ҷои дунон шуд, нагунҷад

Ба як хона дарун озода бо дун.

Ки авбоше ҳаме бехону бемон,

Дар ӯ имрӯз хон гаштанду хотун [4, с. 320].

Чунонки ишора гардид, шоир аз эронӣ будани худ ифтихор дошта, қайд мекунад, барои деҳқони эронӣ хеле зишт аст, ки пеши туркон сар фуруд оварад. Вай дар девони ашъори худ борҳо бо ҳасрат аз гузаштани замони Сомониён ёд мекунад ва сарони туркро водор месозад, ки номаҳои «Шоҳони Аҷам»-ро бихонанд, то аз бузургии шахомати шоҳони Аҷам огоҳ гарданд. Ва аз онҳо боифтихор ёд мекунад:

Ку-т Фаридуну кучо Кайкубод?

Ку-т хучаста алами Коваён?

Соми Наримон куву Рустам кучост,

Пешрави лашкари Мозандарон?

Бобаки Сосон куву ку Ардашер,

Ку-ст? На Баҳрому на Нўшервон! [4, с. 244].

Чун дар соли 1040 ҳокимият баъди табаддули сиёсӣ ба дасти Салҷуқӣён мегузарад, Носири Хусрав, ки дар дарбори онҳо ба ҳайси дабир қор мекард, тамоми қорҳои ночавонмардонаи онҳоро бо ҷашми худ мебинад ва ҳамеша ба онҳо бо ҷашми нафрат нигоҳ мекунад. Шоир таъкид менамояд, ки ман дар ин ҷо дӯсту рафиқи наздик надорам ва бехтар

аст, ки аз ин дӯстони риёӣ худро дар канор гирам. Шоир ин вазъиятро дар ашъори худ чунин тасвир менамояд:

Рафиқе ман дар ин манзил надорам,
Ҳақиқат, дӯсте якдил надорам.
Аз ин муште рафиқони риёӣ,
Буридан беҳтар аст аз ошноӣ [4, с. 24].

Масъалаи дигаре, ки дар ин давра ба миён гузошта мешуд, ин шикоят аз сохти давлатдории умарову фуқаҳои замон буд. Кам касе аз шоирон ба назар мерасиданд, ки онҳо тасаллоти ғуломону қорҳои ғайриинсонии ин қabilaҳои зардпӯст ва қатлу ғорати онҳоро фош намекарданд. Маълум аст, ки ин андешаҳои носазо натиҷаи парешонии авзои сиёсӣ ва иҷтимоии он рӯзгорро нишон медод. Кирдорҳои ваҳшиёнаву разилонаи ин хонадонҳои турк дар тамоми ашъори шоирони ин давра равшан намоён аст. Аз ҷумла, Носири Хусрав, ки бо сохти давлатдории замони худ муқобил буд, дар ашъораш онҳоро пайваста зери танқид қарор медод. Шоир сарони рӯзгори худ-Ғазнавиён ва Салҷуқиёно, ки ночавонмардона ба тахт нишаставу зери ниқоби дин амал мекунанд ва ҳештанро ғозиву ношири дину диёнат эълон мекунанд, ҳарису худхоҳу чоҳталаб медонад. Ё бо ҳасрат ишора мекунад, ки Хуросон, ки ҷои илму фарҳанг ва ҳикмат буд, имрӯз макони девони нокас ва хонаи бухлу кин шудааст:

Ҳоки Хуросон, ки буд ҷои адаб,
Маъдани девони нокас акнун шуд.
Ҳикматро хона буд Балху кунун,
Хонааш вайрон зи баҳти ворун шуд.
Мулки Сулаймон агар Хуросон буд,
Чунки кунун мулки деви малъун шуд [4, с. 226].

Бинобар андешаи Х. Шарифов: «Хусрав ҳаргиз обруи худро барои ба даст овардани тамаъ нахостааст ва маълум мешавад, ки нохушнудӣ ва рӯй наовардани Хусрав ба дарбори амирони турк маншаи наҷодӣ ҳам дорад» (6, 280). Албатта, дар ниҳоди шоир, пеш аз ҳама, ҳисси меҳанпарастӣ нуҳуфта, ҳаргиз намехоҳад, ки тахти аҷдодони Аҷамро бегонагон соҳиб шаванд. Бинобар ин хитоб мекунад:

Туркон раҳию бандаи ман будаанд,
Ман тан ҷӣ гуна бандаи туркон кунам [4, с. 375].

Меҳвари асосии шеъри Носири Хусрав ақоиди мазҳабӣ ва ахлоқу одоби инсонӣ аст, ки ҳамаи таълимот ва матолиби худро зери назари ин ду ақида қарор медиҳад. Ашъори сиёсии шоир бошад, бештар дар танқиду мазаммати амирон, шоҳон ва шоирони маддоҳ баён шудааст. Воқеан, шоир ҳаргиз аз сиёсат ва давлатдории шоҳони замони худ розӣ набуда, аз замони дар дарбор хидмат карданах нисбати онҳо нафрат доштааст. Бинобар ҳамин, ба шоирони маддоҳи замонах муроҷиат намуда, хитоб мекунад, ки тавассути сухан, ки гавҳари пок аст, шахсони ҷоҳил ва бадгавҳарро мадҳу сано мекунанд ва бо суханони дурӯғи худ хоҳони силаву тамаъ ҳастанд:

Ба илму ба гавҳар кунӣ мидҳат онро,
Ки моя-ст мар ҷаҳлу бадгавҳариро.
Ба назм андар оӣ дурӯғу тамаъро,
Дурӯғ аст сармоя мар-кофариро [4, с. 34].

Ҷазоили ахлоқӣ дар шеъри Носири Хусрав ба беҳтарин ва муассиртарин тарз баён шудааст. Ё аз самими қалб ва бо таҳайюли баланди шоирона тамсилоти зебоеро офаридааст. Шоир бар ақидаи худ устувор буда, ҳамеша онро нигоҳ медорад. Бо ин андеша ва ақидаи худ пайваста муҳолифонашро мазаммат менамояд ва онҳоро зери танқиди саҳт қарор медиҳад. Пеш аз ҳама, ба олимону фақеҳони дарборӣ ва, инчунин, қозиёне, ки барои гирифтани мансаб ҳамаҷун асо бар дари султон шабу рӯз истодаанд, метозад:

Ғар туро пушт ба султони Хуросон аст,
Ҳеҷ ғам нест зи султони Хуросонам.
Сад гувоҳ аст маро адл, ки ман з-Эзид
Бар туву бар сари султони ту султонам [4, с. 219].

Маълум аст, ки бо марги Масъуд ва бар сари қудрат омадани бародари ӯ Муҳаммад Носири Хусравро водор кард, ки ба хидмати амири Салчуқӣ гузарад. Вале, мутаассифона, туркони ҳақношинос ва саҳронишин маънии тахту сарварии мулкро сарфаҳм намерафтанд, ба қадру қимати чунин шахси донишманду фозил расидан барои онҳо ниҳоят мушқил буд. Бинобар ҳамин, шоир абадан аз хизмати дарбор даст кашида, роҳи дигареро пеш гирифт. Ба қавли донишманди Эрон Алии Даштӣ: «Туркони забоннофаҳм, ки дар авоил тулӯи қудрати худро намедонистанд, қадр ва шаъни дабири забардаст ва боқамолеро боз шиносанд. Ва бисе эътимоли маъқул меравад, ки бархӯрди хони Салчуқӣ ба қуллӣ бар ҳилофи интизори Носири Хусрав буда, он ҳам Носири Хусраве, ки подшоҳи Ғазнавӣ бад-ӯ эҳтиром мегузошта ва «хочаи хатир»-ш меғуфтанд» [1, с. 166]. Осори ин зангу ноодамӣ дар дили шоир нухуфта, онро бечавоб мондан наметавонист, бинобар ҳамин, дар синни пирсолӣ ба Сулчуқӣ чунин хитоб мекунад:

Мар - Туғрали туркмону Чағриро
Бо тахт набуду бо меҳӣ коре.
Истода будӣ ба Бомиён шере,
Биншаста ба изз-дар ба шир – шоре.
Аз феъли бади ҳасони ин уммат
Ногоҳ чунин бихост оворе.
Иблиси лаъин бад-ин замин –андар
Зуррияти хеш дид бисёре [4, с. 330].

Шикояту гилаҳои Носири Хусрав танҳо барои ҳудаш набуда, балки аз ҳоли тамоми мардуми мазлуми Хуросон, ки дар ранҷу азоб ҳастанд, афсӯс меҳӯрад. Ӯ ҳасрат аз он меҳурад, ки замини Хуросон пур аз мору гаждум гаштааст. Бинобар ин, ҳар зиёну душворие, ки аз сар меғузаронад, аз даст рафтани Хуросон ба дасти бегонагон афтодани он медонад:

Ба хосса ту, ай наҳс, хоки Хуросон,
Пур аз мору гаждум яке поргинӣ.
Барошуфтаанд аз ту туркон, чӣ гӯям,
Миёни сагон дар яке арзанинӣ [4, с. 365].

Шоир ҳар замон ба ёди сарзамини модариаш - Хуросон меафтад. Ба ёди зебоиҳо ва хотироти худ дар он ҷо, хотираҳое, ки бо ҷавонии ӯ пайванд ҳастааст. Акнун дар ҳазони умри хеш, ки бо ҳазон ва харобии Хуросон пайванд ёфтааст, аз замона менолад, ки ҷавониашро аз ӯ ситонидааст. Шоир тавассути бод ба аҳли Хуросон салом фиристонида, меҳоҳад, ки ҷавоби худро низ аҳли фазлу хирад бишунавад, то аз ҳоли онҳо бохабар гардад:

Салом кун зи ман, ай бод, мар Хуросонро,
Мар аҳли фазлу хирадро, на ому нодонро.
Хабар биёвар аз эшон ба ман чу дода бувӣ
Зи ҳоли ман ба ҳақиқат хабар мар эшонро [4, с. 12].

Ҳамчунин, абёти зиёдро аз ашъори шоир метавон дарёфт кард, ки муносибати шоирро бо сохти давлатдории замон инъикос намоянд ва сабабҳои асосии оврагии ӯро низ аз ин усули давлатдорӣ бояд донист. Зеро барои Носири Хусрав барин шахси ҳаким ва донишманд ва ҳоҳони адолату озолиштанги кишвар, наметавонад дар назди ин гуна шахсони аз тарзи давлатдорӣ намудан беҳабар зиндагӣ кунад ва ақидаҳои озодандешонаи худро иброз намояд. Шоир танҳо тавассути сухани нешдори худ меҳоҳад решаи бегонагонро аз сарзамини модариаш решақан созад. Ва дар охир дуоғӯи он аст, рӯзе фаро мерасад, ки Хуросон ба по хеста, ин девони аҳримансириштро аз хоки худ берун месозад.

Адабиёт:

1. Каландаров, Х. Диспут Насир Хусрав и Кисаи / Х. Каландаров // Словесность. Научный журнал Института литературы, востоковедения и письменного наследия им. Рудаки АН РТ. –Душанбе: Шуджаиян, 2012- № 2.- С. 115-123.
2. Қаландаров, Ҳ. Рӯдакӣ ва исмоилия / Ҳ. Қаландаров. – Душанбе: Эр-граф. – 2012. – 196 с.
3. Муҳаққиқ, М. Шарҳи сӣ қасидаи Ҳаким Носири Хусрав / М.Муҳаққиқ.–Техрон, 1374.-213 с.

4. Носири Хусрав. Девони ашъор // Дар ду чилд. Бо кӯшиши Амрияздони Алимардон ва Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ. – Душанбе, 2009. - 314 с.
5. Носири Хусрав. Сафарнома / Бо тадвини Муҳаммад Сайёқӣ. – Техрон, 1424. - 185 с.
6. Носири Хусрав. Дирӯз, Имрӯз ва Фардо (маҷмӯи мақолаҳо) / Ҳайати таҳририя. – Хучанд, 2005. – 313 с.
7. Шарифов, Х. Розӣ чаҳон / Х. Шарифов. - Душанбе, 2004.
8. Шарифов, Х. Сухане аз адабиёти миллӣ (маҷмӯи мақолаҳо) / Х. Шарифов. – Душанбе, 2009. – 177 с.

ТАСВИРИ АДАБИИ ЗАМОНИ ЗИНДАГӢ ДАР ОСОРИ НОСИРИ ХУСРАВ

Дар мақолаи мазкур сухан оид ба замони зиндагии Носири Хусрав сухан рафта, муаллиф бо истифода аз маводу сарчашмаҳои илмӣ андешаҷояро бо истинодҳои мукамал ва илмӣ баён сохтааст. Маълум аст, ки замони зиндагии Носири Хусрав ба давраи салтанати сулолаҳои турк, яъне Ғазнавиён ва Салҷуқиён рост меояд. Гарчанде шоир дар дарбори ин ду сулола ба вазифаи баланди давлатӣ қор ва ғазолият намуда бошад ҳам, аммо баъдан бо ворид гардидани таҳаввулот ва дигаргунӣ дар ҳаёти маънавии Носири Хусрав, ӯ якбора аз хизмати давлатӣ даст кашада, ба сафар мебарояд. Пас аз сафари ҳафтсолааш шоир ба зодгоҳи худ бармегардад ва муқобилияти маънавӣ байни ӯ ва аҳли дарбор оғоз гардид. Ин муқовимат ба он оварда мерасонад, ки Носири Хусрав зодгоҳашро абадан тарк намуд ва дар гурбат бо забони шеърӣ сухан муборизаашро идома медиҳад.

Шоир таассуф аз он меҳӯрад, ки сарзамине, ки ӯ дар он тарбият ёфта ва ба воя расид, дар ин замон зери зулму ситам қарор дорад. Аз ин хотир, ба соҳибони мансаби нав бо нафрат нигариста, онҳоро зери танқид қарор додааст.

Ин ҳақими бузург бо чанд сабаб муборизаи худро идома дода, ҳаргиз аз ин андеша барнамегардад: Аввалан, ӯ чун шахси ашрофзода иҷозат намедихад, ки дар пеши чунин шахсиятҳо, ки пешар ҳамчун ғулом ва хизматгори шоҳони Сомонӣ хизмат мекарданд ва имрӯз соҳиби ҷоҳу мансаб ҳастанд. Баъдан, норизоиятии шоир ба замонаи ӯ дар он равшан мегардад, ки шахсиятҳое ки соҳиби мансаб ҳастанд, онҳо одамони пастфитрат ва ӯрӣ аз ақлу хирад буда, ҳамчу мору гаждӯм замини Хуросонро ба харобазор табдил додаанд. Ин сарзамин, ки қаблан ҷои илму дониш шинохта мешуд, ин замон макони девон аст, - қайд мекунад шоир.

Носири Хусрав аз ҷумлаи он сухансароёне шинохта шудааст, ки бо инқилоби сиёсӣ ва динии даврони худ мубориза бурда, то охири ҳаёташ дар ин ақида пайдор ва устувор монд.

Калидвожаҳо: *Носири Хусрав, Девон, Салҷуқиён, Ғазнавиён, шоир, Хучҷат, Хуросон.*

ЛИТЕРАТУРНОЕ ОПИСАНИЕ ПЕРИОДА ЖИЗНИ В ТВОРЧЕСТВЕ НОСИРА ХУСРАВА

В данной статье речь идет о жизни Насира Хусрава, а также на основе научных материалов анализируются и предлагаются аспекты точки зрения Насира Хусрава, его отношение к придворным, особенно к династиям Селджукидов и Газневидов. Известно, что жизнь Насира Хусрава восходит к временам правления тюркских династий Газневидов и Селджуков. Хотя поэт работал на высоком государственном посту при дворе этих двух династий, но с переменами в духовной жизни он сразу же увольняется с государственной службы и отправляется в путешествие.

После семилетнего путешествия поэт вернулся на родину, где между ним и придворными вспыхнуло духовное противостояние. Это сопротивление привело к тому, что Насир Хусрав навсегда покинул свою родину и продолжил борьбу в изгнании своим творчеством. Поэт сожалеет о том, что земля, на которой он вырос, тогда была угнетена. Поэтому он ненавидел новых чиновников и критиковал их. Недовольство поэта отражается в том, что люди, занимавшие эту должность, были низменными и иррациональными людьми, которые, подобно змеям и ящерицам, превратили землю Хорасана в руины. Эта земля, которая раньше была известна как место науки и знаний, теперь является местом демонов.

Насир Хусрав известен как один из ораторов, который боролся против политической и религиозной революции своего времени и оставался стойким в этой вере до конца своей жизни.

Ключевые слова: Насир Хусрав, Диван, Сельджукиды, Газневиды, поэт, Худжат, Хорасан.

LITERARY DESCRIPTION OF THE PERIOD OF LIFE IN THE WORKS OF NOSIR KHUSRAV

This article is about the life of Nasir Khusraw and also analyzes and offers aspects of the point of view of Nasir Khusraw, his attitude towards the courtiers and especially towards the Saljukid dynasty, based on scientific materials. It is known that the life of Nosiri Khusrav dates back to the reign of the Turkic dynasties of Ghaznavids and Saljuk.

Although the poet worked in a high state post at the court of these two dynasties, with changes in his spiritual life, he immediately resigned from public service and went on a journey. After a seven-year journey, the poet returned to his homeland, where spiritual confrontation broke out between him and the courtiers. This resistance led to the fact that Nosiri Khusrav left his homeland forever and continued the struggle in exile with his creativity. The poet regrets that the land on which he grew up was then oppressed. Therefore, he hated the new officials and criticized them. The poet's dissatisfaction is reflected in the fact that the people who held this position were base and irrational people who, like snakes and lizards, turned the land of Khorasan into ruins. This land, which was formerly known as a place of science and knowledge, is now the place of demons. Nosiri Khusraw is known as one of the orators who fought against the political and religious revolution of his time and remained steadfast in this faith until the end of his life.

Keywords: Nosir Husrav, Divan, Salchuki, Ghasnavi, poet, Hujat, Huroson.

Сведения об авторе: Бехронов Джума - кандидат филологических наук, зав. кафедрой литературы и искусства Хорогского Государственного университета имени Моёнишо Назаршоева. Адрес: 736000, г. Хорог, ул. Ленина 28, тел.: (+992)935972774, e-mail: behronov75@mail.ru

Information about the author: Behronov Juma - candidat of philological science, chief of the department of literature and art, Khorog state university named after Moyonsho Nazarshoev. Adress: 736000, Khorog, St. Lenin 28, Phone: (+992)935972774, e-mail: behronov75@mail.ru

Ишқ аз бунёдитарин масоил, мабони шеър ва меҳвари аслии ғоя ва андешаи тамоми шоирони адабиёти мост, ки бо вуруди ирфон ба адабиёт ба ду навъ: инсонӣ ва ирфонӣ матраҳ шуда, тафаккури ишқӣ ва шавқу шӯри висол дар пайвандҳои маҷозӣ ва асли буруз карда ва ҳамин «ишқ калидитарин истилоҳ дар қулли манзумаи ирфонист, ба тавре ҳеҷ истилоҳи дигаре наметавон ёфт, ки ҳамвазни он бошад»[4, с. 43-47].

Аз назари муҳтаво бахши бузурги ғазалиёти Зухуриро мазомини ишқӣ: шӯру дард, сӯзу шавқ, фироқ ва умеди висол дар бар гирифта, вожаи «ишқ» дар девони ғазалиёти шоир басомади зиёд (862 маротиба)дошта, аз истиораи барҷастатарини шоир аст, ки дар мавриди ҳавзаи мабдаъ ба қор бурда [7, с. 153], ҳовии андешаҳои марғуб ва ҷавҳари суварии ҳаёли ўро мунъакис аст.

Ҳар ғазали Зухурӣ баҳравар аз ишқ ва ғутавар дар сӯзу дард буда, мазомини дигар чошнии ишқанд, ба масобаи он ки вучуди дарё об аст ва ҳама мавҷуди он: рами мавҷ, дами гирдоб, моҳию садаф ва амсоли инҳо чошнии дарёанд, ки ин ҳамаро дар худ обӣ ангоридааст.

Ҳамин гуна, меҳвари аслии ғазалиёти Зухуриро ишқ фаро гирифта, шоир дар мазомини ошиқона дастбӣи ихтисосӣ дорад, ки фарқе миёни ин мотиви суннатӣ аз соири шуароро дар ғазалиёти ӯ эҳдо кардааст. Чӣ гуна ки девони як қатор шоирони форсу тоҷик бо ишқ оғоз меёбад, девони ғазалиёти Зухурӣ низ бо ишқ оғоз ёфта, қуллаи ғулуваши низ дар ишқ ништа ва бо ишқ анҷом мепазирад. Чунончи, абёти ифтиҳои девони Зухурӣ чунинанд:

Ишқи обод, ки масҷуди ҷаҳоне шудаем,

Қиблаи аҳли муҳаббат шуда вайронаи мо [13, 3].

Аз назари Золтан Ковечес «барҷастасозӣ асосан бо маҳфисозӣ ҳамроҳ аст ва вақте истиора бар як ё чанд чанба аз мафҳуми ҳадаф тамаркуз мекунад, метавонем бигӯем, ки он чанба(ҳо)-ро барҷаста месозад» [7, с. 154]. Истиораи «ишқ» дар ғазали Зухурӣ чандчанбаист ва ин нукта маъноӣ онро дорад, ки соири чанбаҳо аз дид пинҳон мемонанд, «ё аз қонуни таваҷҷуҳ хориҷ мешаванд» [7, с. 154].

Завқ аз пайғалати ишқ биболад бар ҳеш,

Ошнои дигарон гаштаву бегонаи мо [13, 3].

Ва:

Розҳо бар сари бозор ниҳад, гар наниҳад

Ишқ занҷир ба пой дили девонаи мо[13, 3].

Ва:

Ҷигари ишқ даромад, ҷигари ақл гурехт,

Фаҳри шерони ҳавас рӯбаҳии бешаи мо[13, 3].

Абёти анҷоми девони шоир дар ин мавзӯ (ғазали 1301):

Мағзи ошиқ хонаи девонагӣ,

Оқилӣ девонаи девонагӣ[13, с. 909].

Ва:

Шудӣ об аз тафи шармандагӣ ҳамрангу ҳамбӯяш,

Агар бо рангу бӯяш гул ҳадиси рангу бӯ кардӣ[13, 909].

Ба пиндори Баҳоуддин Хуррамшоҳӣ ба ҷуз бодаи ангурӣ ва ирфонӣ ва маъшуки инсониву (заминиву) ирфонӣ (осмонӣ) маю маъшуқи адабию киноӣ ва ба қавли Сирус Шамисо маъшуқи ҳаёли ва асотирӣ[17, с. 28-33] низ вучуд дошта[15, с. 194], ки ин тақсимбандиро Исрофилниё Шарифмурод қабул надорад[10, с. 186-187] ва инҷониб низ мусаммам бар андешаи Исрофилниёстам. Метавон дар девони Зухурӣ низ маҳз ҳамин ду навъи ишқ: инсонӣ ва ирфониро пайдо кард, ки мабдаи аслии онҳо инсон ва Худо буда, маҳз

дар ҳамин замина завқи адабии шоир чилва ёфтааст, ки бо вежагии ҳунари аз адибони дигар тафриқа дорад.

Ба пиндори Баҳоуддин Хуррамшоҳӣ дар се сураи Қуръони карим маънии ифодаи муҳаббати Худо бар инсон ва ишқи инсон бар Худо зикр шудааст, ки маншаи ишқи илоҳӣ буда, тавассути ирфон ба адабиёт ворид гардидааст:

Дар ояти 165-уми сураи «Бақара» омадааст: «Ва аз мардумон касоне ҳастанд, ки ба чуз Худо ҳамтоён мегиранд, онҳоро монанди дӯстии Худо дӯст медоранд. Ва касоне, ки имон овардаанд, дар дӯстии Худо қавитаранд...».

Дар ояти 54-уми сураи «Моида» омадааст, ки «эӣ муъминон, ҳар ки аз шумо аз дини худ баргардад, пас, Худо, гурӯҳеро хоҳад овард, ки онҳоро дӯст медорад ва онҳо Ёро дӯст медоранд; барои муъминон нармадиланд, бар кофирон дурушттабъанд; дар роҳи Худо ҷиход мекунанд ва аз маломати маломаткунанда наметарсанд. Ин бахшоиши Худо аст; онро ба ҳар ки хоҳад, медиҳад; ва Худо Ҷаводи Доно аст».

Дар ояти 31-уми «Оли Имрон» омадааст: «Бигӯ: «Агар Худоро дӯст медоред, пас маро пайравӣ кунед, то Худо шуморо дӯст дорад ва гуноҳони шуморо бароятон биомурзад; ва Худо Омурзандаи Меҳрубон аст»»

Баҳоуддин Хуррамшоҳӣ дар ин маврид аз ғулуви муҳаббат ба Ҳофиз ба ин бардошт расида, хоста, ки маю маъшуқи адабию киноиро аз батни бодаи ангурӣ ва ирфонӣ ва маъшуқи инсониву ирфонӣ берун кашад (аҳз кунад), дар ҳоле ки ҳамон суvari тасвири ангурӯ маъшуқи заминӣ моли завқ ва ҳунари адабӣ буда, майи маърифат, маъшуқи осмонӣ ҳамон тафаккури киноии онҳост, ки дар истиораву киноя буруз кардаанд. Аз ин ҷо, матолиби мавриди назари мо матраҳ кардани ишқи ғазалиёти Зухурӣ ба ду зовияи дид: инсонӣ ва ирфонист, ки ишқ дар ҳар ду навъ ҳам моя ва ё меҳвари иттисоли ошику маъшук буда, мабдаи ангезаи вучуди ошиқ аст.

Дар меҳвари ишқи илоҳии Зухурӣ «аҳди аласт» мавқеи калидӣ дорад, ки ишора ба «аласту бираббикум» буда, дар ояти 172-юми сураи «Аъроф» чунин омадааст: «Ва чун Парвардигори ту аз пушти банӣ Одам фарзандонашонро гирифт (Яъне: рӯзи мисоқ аз Одам фарзандони ёро пайдо кард ва аз онҳо фарзандонашонро ба тартибе, ки минбаъд амалӣ шуд) ва онҳоро бар зоти худашон гувоҳ гардонид. (Гуфт:) «Оё Парвардигори шумо нестанд?» Гуфтанд: «Оре, ҳастӣ, гувоҳӣ медиҳем». То рӯзи қиёмат нагӯед: «Ҳамоно мо аз ин беҳабар будем»».

Аҳд ҳамон паймон ва ё мисоқ буда, аласт рӯзи ибтидои офариниш, замони офаридани арвоҳ буда, ба андешаи Баҳоуддин Хуррамшоҳӣ, «аҳди аласт ё мисоқи олами зур ва ё «зурраи аввал» паймоне аст, Худованд аз Одам ё банӣ Одам бар ваҳдонияти худ гирифта шудааст ва «зур» ба маънии зурия аст» [15, с. 1448].

Дар ҳамин замина, ишқи ирфонии Зухурӣ низ дар абёти зер ба маънои «маншур – фармони подшоҳӣ, рутба, ки бо муҳр тасдиқ мешавад ва манзури шоир бар он аст, ки «эътимоднома»-и мо (байни Худо ва Одам) рӯзи аласт муҳр шудааст ва онро посдору бовафоем»:

Маншури меҳрубонии худ муҳр кардаем,

Поси вафо ба уҳдаи **аҳди аласти** мост [13, с. 59].

Сӯфиён ин аҳдро мисоқи ишқ шинохтаанд, дар ҳоле ки ҷихати маърифати он дар шаръ маънии зоҳирӣ (воқеӣ) ва маҷозии он (муфасссирони шиа ва муътазила) буруз кардааст. Ба пиндори аҳли тасаввуф, дар заминаи ҳамин шинохт – маншаи азали доштани аҳди Худо бо Одам ишқи инсон ба Парвардигори худ азалист [9, с. 32]. Зухурӣ низ бо ишора ба ин маънӣ фармудааст:

Аз **рӯзи азал** ғами маро **ишқ**,

Перояи ишрати абад кард [13, с. 322].

Ва:

Тавбаам аз тавба фармудааст соқӣ, дур нест,

Гар суботаш ғайрати **аҳди аласти** ман шавад [13, с. 294].

Ва:

Куҳан шартӣ ниёзу нозӣ нав шуд дар замони мо,

Чу додам дасти паймон, ёдам аз **аҳди аласт** омад [13, с. 215].

Зухурӣ бо таваҷҷуҳ ба ҳамин нукта иброз дошта, ки ишқӣ ӯ қаринӣ – ишқӣ муносибат, наздикӣ нест, балки ишқӣ мо: ман ва Ёст. Дар байни мо, ки рӯзи аласт аҳд карда будем, акронӣ дигар нест. Дар ин маврид низ пиндори ЗолтанКовечес ба ёд мерасад, ки “барҷастасозӣ ва махфисозиро лозим ва малзуми ҳам” доништа, бар он ақида аст, ки истиораҳои мухталиф ҷанбаҳои мухталифи як мафҳуми ҳадафро барҷаста ҳамзамон, ҷанбаҳои дигарро пинҳон мекунанд [7, с. 154]. Чунончи, дар байти зер вақте истиораи “ишқ” мавриди муҳтаво ва асосиро барҷаста месозад, аслан, як ҳаракат аст, сафари комил (фано дар худ) дар худ аст, бо назардошти мароҳили тақомули инсон: шариат, тариқат, маърифат ва ҳақиқат ва ё тайи ҳафт водии ишқ аст, ки дар як маврид ҷанбаҳои дигаре монанди хатари сафар, дӯстию қариниро пинҳон менамояд:

Ишқӣ мо нест ишқӣ акронӣ,

Нест чуз мо касе қаринаи мо [13, с. 4].

Ва:

Дасте дар обу гил наниҳад, то **фанон ишқ**,

Бар чон дари мараммати тан во намешавад [13, с. 275].

Ба андешаи Ш.Сӯфизода, «маърифати ирфонӣ маърифати шуҳудист, яъне орифон воқеияти ҳастиро бе иштироки ақл ва мантиқ ва ҳавоси панҷгона мешиносанд ва дар ибрази ҳақиқӣ кашфшуда аз забон истифода мекунанд, ки моҳиятан бо қавонини мантиқӣ ва ақлонӣ пайваста аст» [12, с. 12]. Дар ин росто, ишқ ҳолат аст, ба ҳеч вачҳ ифода нест, аммо Зухурӣ онро «маснади ифода» (баён, таъбир, аломат) дода, ҳолати тудартуӣ (сувари ҳаёли мураккаб ва печдарпеч)-ро [16, 53-66] ба вучуд овардааст, ки ин ифода дар забон не, балки дар нишони доғ вонамуд шуда, матлаби шоирро шарҳ медиҳанд. Доғ дар ғазалиёти шоир аз қорбурдатарин вожа (574 маротиба) пас аз «ишқ» (862 маротиба) аст, ки агар «ишқ» дар бисёр маврид бо тобишҳои ба ҳам монанд: ҳамсон ва ҳамсӯ мавриди баҳрабардории Зухурӣ қарор гирифтааст, «доғ» ҳамеша дар бунёди суvari тозаи ҳаёл мабност ва ҳатто яке аз зирӯхангортарин мотиви шоир аст, ки масъалаи мазкур мавриди баҳси зерфасли алоҳидаи рисола аст.

Ишқ бар маснади ифода нишаст,

Доғҳо шарҳи матни синаи мо [13, 4].

Ин ҳамон доғест, ки дар рӯҳияи шоир таассури шигарфе дошта, гоҳе «хуршедҳо» дорад, гоҳи дигар чароғи дил аст:

Карда **доғаш** синаи торикро хуршедзор,

Дар ғамаш ҳар қатраи хун гашта айшистони мо [13, с. 15].

Ё ки:

Набинам рӯи торикӣ, ки кардам

Ба **доғи дил** чароғони дил имшаб [13, с. 129].

Ҳофиз фармудааст:

Гуфт он ёр, к-аз ӯ гашт сари дор баланд,

Чурмаш ин буд, ки асрор хувайдо мекард [18, с. 188].

Зухурӣ низ фармудааст, ки «занҷири ишқ» иллати манъи мо аз ифшои роз аст:

Розҳо бар сари бозор ниҳад, гар наниҳад

Ишқ занҷир ба пой дили девонаи мо [13, 3].

Манзур аз «сафина» ашъори шоир буда, киштии ақл – шинокунандаи баҳри маънӣ, бори маъникаш дар он аст ва суҳанҳои шоир ҳама сӯзу дард – ҳовии гирдоби ишқанд:

Ба суҳанҳои ишқ гирдобе

Киштии ақл дар сафинаи мо [13, 4].

Дар ғазалиёти шоир ишқӣ илоҳӣ гармӣ, зебӣ ва як навъ мотиви ноҳудогоҳ ва меҳвариро таҷассум менамояд, ки эҳсоси ўро нисбат ба ҳама чиз тавҷеҳ медиҳад, то чое ки дар дурӣ аз худ шеърӣ самимӣ ва табиитар месарояд ва як узви маъмулии инсон - чигари

ибтизолиро шӯри ишқ медиҳад, қоими ҳаракат мекунад ва бар муқобили чигари ақл – маркази тамизи хуни ақл намоиш медиҳад:

Чигари ишқ даромад, чигари ақл гурехт,
Фаҳри шерони ҳавас рӯбаҳии бешаи мо[13, 3].

Мусаллам аст, ки наметавон аз ҳар як байти Зухурӣ ишқи осмонӣ ва нукоти ирфонӣ ҷуст, зеро ҳама гуна шоир аз гарди талотуми рӯзгори иҷтимоӣ гардолуд хоҳад шуд ва бо он ҳама суварӣ ҳаёлу шӯру эҳсос (романтизм), тасвирпардозӣҳои ҷаҳони ҷон (самбулизм) ва тасвир дар тасвир (иможизм) [14, с. 75-76] наметавонад, ки аз инҳисори зиндагии заминӣ қомилан удул варзад. Бо таваҷҷуҳ бар ин нукот, сокии Зухурӣ гоҳе заминӣ, гаҳ ба ду маъноӣ истилоҳӣ: маъшуқи азали (ки шароби муҳаббат хоҳад дод) ва пир (ки мақсуд аз он ирода аст ва пир аст, ки бо кирдор ва гуфтори орифонаи хеш ҷону рӯҳи пайравони ҷодаи ҳақиқатро сармаст мекунад) инъикос меёбад [11, с. 470; 12, с. 12], аммо шоир дар мавриди дигар худи ишқро соқӣ ба қалам додааст:

Ишқ соқӣ шуда, мастӣ на ба он саршорист,
Ки шавад шӯри таманно намаки бодаи мо[13, с. 6].

Дар мавриди татавбури истиории ишқ муҳаққиқини эронӣ - Саид Маҳдӣ Зирқонӣ, Муҳаммад Ҷавод Маҳдавӣ, Марриям Оёд [4, с. 43-79] сайри таърихӣ «ишқ»-ро дар ашъори Саной, Аттот ва Мавлоно ба риштаи таҳқиқ қашида, тобишҳои маъноӣ мафҳуми мазкурро гурӯҳбандӣ карда, ба натиҷае мувоҷеҳ шудаанд, ки вожаи «ишқ» дар сурудаҳои ин бузургони адаб ба 12 қисмати зерин матраҳ шудааст:

- истиораҳои қаламрави бандагӣ ва гирифтотӣ;
- беморӣ ва ҷунун;
- ва ҷангу қатл;
- ҷоду ва фиреб;
- шаробу қимор ва оташ;
- доду ситад, сафар ва макон;
- дин ва нур (тадоӣ аз равшанӣ ва саодатбахшӣ);
- ҷону ҷондор;
- ваҳдат ва фано;
- розу ҳайрат;
- ширинӣ ва шодӣ;
- павоз.

Аз ин раван ба шеърӣ Зухурӣ дида андӯзем, як зумра истиораҳои қаламрави шеърӣ ўро ба ягон қисме аз ин дастабандӣ наметавон, ки шомил кард. Ҷунончи, ишқ соқист, маснади ифода аст, ишқ на ҳайрат, балки тадоӣ ҳайронӣ буда, гоҳе ҷеҳраи истиории гирдобӣ азими суҳан дорад. Метавон татавбури истиории ишқи Зухуриро ба зербандҳои шинохтӣ[7, 176] матраҳ намуд:

- истиораҳои қаламрави мурод (соқӣ-маъшуқи азали ва ё пир, ки ҳосил мурод-иродат аст ва тадоӣ аз фараҳ ва шодӣ):

Ишқ соқӣ шуда, мастӣ на ба он саршорист,
Ки шавад шӯри таманно намаки бодаи мо[13, с. 6].

Ва:

Ҳамсафар гардид Хизри **ишқу** Раҳш ангехтем
Субҳи **рӯзи ком** шуд гарди раҳи шабгири мо[13, с. 10].

Дар байти боло ишқ ҳамсафар аст, тадоӣ аз тӯли зиёди вақт ва ҳастагӣ, ки анҷомаш рӯзи ком – ноилшавӣ ба матлуб аст.

- истиораҳои қаламрави беҳудӣ (оина тадоӣ ҳайрат – мақоми беҳудӣ, водии истиғно):

Ишқро оина кай ғарқи ҷило будӣ чунин?

Гар набудӣ дар баробар **дидаи ҳайронӣ** мо[13, 4].

Навҳои дигари он рафтани инон аз даст ва пайғалатанд:

Аздастинондода (тадоӣ аз саргардонӣ, оворагӣ, ҳайронӣ):

Ҷумла дилҳо ба раҳи ишқи ту дар пешу пасанд,

Пеш-пешӣ ҳама аздастинондодаи мо [13, с. 7].

Пайғалат (тадой аз нодонӣ, ошуфтаҳолӣ):

Завқ аз пайғалати ишқ биболад бар хеш,

Ошноӣ дигарон гаштаву бегонаи мо.

- истиораҳои қаламрави сӯзу дарди ҷон (дарди лаззатбор, тадой аз интизорӣ)

Ишқи мо дар кори ҳусни ӯ чӣ ҷонҳо кандааст,

Аз муруват нест ин, гар нест миннатдори мо [13, с. 11].

Ва:

Меравад берун газанди уқдаҳо аз кори мо,

Ишқ месӯзад сипанд аз субҳа бар зуннори мо [13, с. 12].

- истиораи қаламрави аъзои физиологии инсон (тадой аз наздикӣ, шинохт ба сифати узв – аз онӣ худ)

Чигари ишқ даромад, чигари ақл гурехт,

Фаҳри шерони ҳавас рӯбаҳии бешаи мо [13, 3].

- истиораи муртабити савдо ва «ишқ» дар мақоми муштарӣ (тадой аз таваҷҷуҳи зиёд):

Равнақи бозори арбоби муҳаббат зоҳир аст,

Муштарӣ ҷуз мо кӣ бошад бар дари дукони мо [13, 4].

- истиораи қаламрави покӣ (гирдоб, дарё ва тадой аз мушкӣ ва мураккабӣ)

Ба суҳанҳои ишқ гирдобе

Кишти ақл дар сафинаи мо [13, 4].

- истиораи қаламрави ташреҳ - муфассирӣ (тадой аз маънии зиёд, фаҳми матн – равиши ҳерменевтики нақди адабӣ / Hermeneutics) [8, с. 108].

Ба ҳусн баҳри мудово рағу пайи ҳудро,

Намуда ишқ ба ташреҳи ҷисми лоғари мо [13, 5].

- истиораи ҷамъбасти, қаламрави анҷом ва тадой аз муваффақият, осудагӣ, кайфияти рӯҳонӣ

Чандин ҳазор давраи беҳуда кард ҷарх,

Карданд ҳусну ишқ қирон дар замони мо [13, 5].

- истиораи қаламрави шаҳодат (тадой аз сидқ ва сарсупурдагӣ)

Ишқро низ кушта мебинам,

Турфа тез аст теғи қотили мо [13, 9].

Ва:

Завқ аз идии тифлона набошад дар ишқ,

Идӣ онро, ки зи шамшерӣ ту қурбон афтад [13, с. 219].

- истиораи қаламрави ҷасорат (тадой аз эътимод ва боварӣ)

Ишқ омаду симурғрабо шуд мағаси мо,

Аз ҷабҳаи гул сачда кунад хору ҳаси мо [13, 9].

- истиораи ҷунун (тадой аз ранҷ ва сарсонӣ):

Фикри дигар кун, Зухурӣ, ҷун тавонад омадан

Хидмати ишқу ҷунун аз ақли ноҳинҷори мо [13, с. 12].

- истиораи фарозӣ баландқурбӣ (тадой аз дастнорасӣ):

Гар баландиҳои ишқ ин аст, хоҳад поя дод

Аршро дар сояи кӯтоҳии девори мо [13, с. 12].

- истиораи таълим (тадой аз заҳмат ва беҳобӣ):

Ишқат муаллим аст, Зухурӣ, варақ бидар,

Дар нуқтае мутолаа кун сад китобро [13, с. 17].

- истиораи қаламрави ситез (тадой аз ҳусумат ва носозгорӣ):

Ишқ оварда дар ситез маро,

Кундии ақл карда тез маро [13, с. 19].

- истиора аз Хизр (тадой аз абадзиндагӣ):

Ба Каъба мебардам Хизри ишқ аз раҳи дайр,

Ки раҳнамои ҳақиқат кунад маҷозӣ маро [13, с. 20].

Ҷадвали бархе аз калониестиораҳо дар ғазалиёти

Зухурӣ ва коркардҳои шинохтии онҳо

Калониестиораҳо	Коркарди шинохтии онҳо	Калониестиораҳо	Коркарди шинохтии онҳо
Чунун	Азобу ранчи ишқ	Оина	Покӣ ва таҷалли ишқ
Бехудӣ	Ғайри қобили шарҳ	Аздастинондода	Ғайри қобили шарҳ
Соқӣ	Муждаи мурод	Пайғалат	Нодонӣ ва сарсонӣ дар роҳи талаб
Хизр	Пояндагӣ баъд аз висол	Симурғрабо	Ҷасорат ва матонат дар ишқ
Ҷигар	Наздиқӣ ба мисли узви худ	Муштарӣ	Таваҷҷуҳи зиёд ба маъшук
Гирдоб	Покӣ ва хатар	Ситез	Носозгориҳои роҳи ишқ
Таълим	Бедорхобӣ дар роҳи ишқ	Баландқоматӣ	Дастнорасии висол

Яке аз коркарди шинохтии истиораи «ишқ», ки дар адабиёти форсии тоҷикӣ ба мисдоқи мотив буруз кардааст, бартар шинохта шудани ошиқ аз оқилист, ки Зухурӣ дар ин боб таваҷҷуҳи ҳосе дорад:

Фикри дигар кун, Зухурӣ, чун тавонад омадан?

Хидмати ишқу чунун аз ақли ноҳинчори мо [13, с. 12].

Ва:

Ишқ оварда дар ситез маро,

Кундии ақл карда тез маро [13, с. 19].

Ва:

Ба ишқи қобил девонагӣ хирадманд аст,

Сар бибур зи ҷумла, ки озод мардӣ, ин банд аст [13, с. 67].

Ва:

Дорад таваҷҷуҳе ба хирад ишқи хомсӯз,

Ку оқили фусурда, ки девона даргирифт [13, с. 74].

Ё:

Ишқ ободу ақл вайрон аст,

Ин ба бустону он ба зиндон аст [13, с. 76].

Ва:

Бо ишқ хатост панҷагирӣ,

Бечора хирад шикастабозуст [13, с. 91].

Ва:

Шинои ақл ба дарёи ишқ нест дуруст,

Шикаста киштии гардун ба соҳил афтодаст [13, с. 146].

Ишқ ҷойе, ки тахти қадр занад,

Ақро пояи тааққул нест [13, с. 165].

Агар бо ҳамон назари Саид Маҳдӣ Зирконӣ, Муҳаммад Ҷавод Маҳдавӣ, Марям Оёд[4, 58] маҷмӯи истиороти корбастаи шоирро дастабандӣ намоем, ба гурӯҳи аввал истиораҳои манфӣ; чунун, ситез, ғам, фусунпардоз, номродӣ, сарзаниш, нанг, хушксол, гӯшмол, доғи ғам, ба дастаи дуҷум истиороти мусбат: соқӣ, оина, муштарӣ, давлат, ҷон, зиндагӣ, роҳ, шаҳр, мактабхона, дарсгоҳ, идгоҳ, муъҷиза, юмн, безавол, ба қисамти сеюм истиораҳои дуваҷҳа: гирдоб – рамзи покӣ (об) ва хатар, теғ рамзи дифоъ ва қатл, шуъла – рамзи гармӣ ва сӯхтор

ва баҳши чорум, ки чиҳатгирии арзиши хосе надоранд, ханасӣ: ҳашмат, ҷомаҳона, шамол, ниҳол, ҳисор, баландқоматӣ ва симурғрабо аст.

Золтан Ковечес “тамоили гӯяндагонро дар корбурди чанбаҳои ҳавзаи мабдаъ дар фаҳми ҳадаф баҳрабардории истиории ҷуъӣ номидааст [7, с. 156]. Аз ин зовияи диди Золтанӣ ба абёти зер нигарем, “ишқ” фарр (нур, шаън, шавкат, зебӣ, хусн, дурахш), килк (қалам, най) ва тӯфон (тундбод, обҳез, бодӣ саҳт) буда, дар байти аввал “ман ташнаи нурам”, “бо ишқ ояндаро мебинам ва худро мешиносам”, “аз ишқ нерӯ мегирам”, “дар ишқ ҳама чиз бароям зебост ва шукӯҳу шавкат дорад”, дар байти дуум “ишқ андеша аст”, “рози менависам”, “оғозу анҷом аст”, “дарси худӣ ва доноӣ меҳонам” ва дар байти сеюм “ишқ” шӯр аст, “муҳаббат ба зиндагист”, “моёи рушд”, “қобили ҳаракат” аст:

Гардида баҳти тира ҳуמוюн зи фарри ишқ,
Гирад ҳумой фол ба гулбонги зоғи мо [13, с. 13].

Ва:

Зи рози лавҳу қалам огаҳем, нест аҷаб,
Ки килки ишқ навиштаст лавҳи мактаби мо [13, с. 13].

Ва:

Дар ниҳоди қатра чандин шӯр чист?
Ишқ тӯфон карда, уммонем мо [13, с. 14].

Дар баробари барҷастасозӣ чизҳои дигари муртабити фарр, килк ва тӯфон, аз қабилӣ воқеияти мазкур – фарр талош ва заҳмат (сӯзу дард, ранҷ) дорад, ба осонӣ муяссар намешавад, килк аз ҷое қашонида мешавад, аз маҳсули маҳсус сохта мешавад, барои зебонависӣ коркарди зиёд меҳодад, харидорӣ мегардад ва тӯфон метавонад ҳалокатбор бошад, харобкорӣ кунад, аз оби шӯр аст ва амсоли инҳо ки дар тасвир бар канор меафтанд. Ҳамин тариқ, “барҷастасозии истиорӣ ҳадафи ҷуъӣ буда, баҳрабардории истиорӣ аз мабдаъ ҳам, ба пиндори Золтан, ҷузист ва ин фарояндҳои иҷтинобнопазир: барҷастасозӣ ва баҳрабардории истиорӣ чун як ҳавзаи мабдаъ барои фаҳми як ҳадаф кофӣ нестанд” [7, с. 157-158].

Масъалаи дигар он аст, ки корбурди истиории вожаи “ишқ” дар забони ҳунарии Зухурӣ аксар ба андешаи номутаориф сураи гирифта, ба қавли Золтан “аҷзои истифоданаандаи мабдаъ”-анд [7, с. 158]. Чунончи, истиораи номутаорифи ишқ дар ин байт “хонумонхароб” будани он аст:

Ишқ он хонумонхаробе ҳаст,
Ки тӯро оварад ба ҳонаи мо [13, с. 15].

Истиораи номутаорифи ишқ дар мавриди “баландқоматӣ”-и он аст, ба ҳаде ки “фарқи сипеҳр фарши роҳи он” аст:

Даст ниҳод бар сарам ишқи баландқомате,
Фарши раҳаш магар кунад фарқи сипеҳрсойро [13, с. 17].

Дар ғазалиёти Зухурӣ истиороти номутаорифи ишқ ба вуфур чашмгир аст:

Обод карда ишқи ту ҷони харобро
Дар хирмани аташ зада барқи саробро [13, с. 17].

Ҳамин тавр, дар истиораҳои мафҳумӣ як ё чанд чанба аз мабдаъ ва мафҳуми ҳадаф ба кор меравад, дар онҳо барҷастасозӣ ва баҳрабардорӣ ба мисли ду тарафи як чиз мешавад, «аносири як ҳавза бар дигаре нигошта мешавад», «чанбаҳои бакоррафта ва барҷасташудаи мабдаъ ва ҳадаф аз тариқи як маҷмӯаи муфассал аз нигоштаҳои миёни бархе аносир дар ҳавзаҳои мабдаъ ва ҳадаф ба ҳам наздик мешаванд» [7, с. 158-159].

Машварат бо дили танг аст, Зухурӣ, дар ишқ,
Фол бикшода ғам аз дафтари нақшодаи мо [13, с. 7].

Дар ғазалиёти Зухурӣ ишқ сипансӯз аст, ки киноя бар рафъи офоту балост ва аз арш ҳам баланд буда, ки намоди дастнорасӣ, шинохти мушкӣ, поёӣ ва муҳимтараш қарини бевоситаи Худост:

Меравад берун газанди уқдаҳо аз кори мо,
Ишқ месӯзад сипанд аз субҳа бар зуннори мо [13, с. 12].

Ва:

Гар баландиҳои ишқ ин аст, хоҳад поя дод
Аршро дар сояи кӯтоҳии девори мо [13, с. 12].

Ишқ дар ғазалиёти Зухурӣ бо мотивҳои ифода ёфтааст, ки дар соири шуарои дигар ба нудрат ба чашм мерасанд ва ё тамоман навад. Чунончи, гоҳ асир, корд, бастагӣ, машшота, ҳастӣ, размгоҳ, табиб, зафарманд, хумхона, мулк, сангин асту гаҳ паҳлавон, хаданг, девор, чаман, мадраса, дарё, имтиёз, раг, хотам, ҳалолкор, шаҳид, шоҳ, савдо, хон, тӯфон, ва гоҳи дигар дашт, малолат, салоҳбин, мастӣ, насим, бегонаошно, дайр, бозу ва амсоли онҳо. Дар мотиви табиб дар Мавлоно ҳам омадааст:

Шод бош, эй ишқи хушсавдои мо,
Эй табиби чумла иллатҳои мо [2, 4].

Зухурӣ фармудааст:

Ишқи ту шуд табиби Зухурӣ, Масеҳ кист?
Дар таб дилам зи тоби ҳавас буд, беҳ шудааст [13, с. 84].

Ба назари инҷониб, мотивҳои таҳассусии Зухурӣ дар мавриди «ишқ» ҳасратхона, доғ, ниёзхона, лашкаркаш, уқоб, чигар, таҷаллисанҷ ва амсоли инҳостанд:

Чигари ишқ:

Имрӯз назад ҳусн синон бар **чигари ишқ**,
Ин захм, ки шуд аз намаке тоза, қадим аст [13, с. 179].

Ҳасратхона:

Ҳавасноконабазме гоҳе аз парвона месозад,
Барояш ишқ аз фонус ҳасратхона месозад [13, с. 192].

Ниёзхона:

Дар ба дар бо **ниёзхонаи** ишқ
Ҳуснро нозхонае будааст [13, с. 102].

Лашкаркаш:

Вайрон нашавад вилояти ақл,
Лашкаркаши ишқ агар чунин нест [13, с. 162].

Таҷаллисанҷ:

Ишқ ҳар ҷо, ки шуд **таҷаллисанҷ**,
Ба тарозу зи Тӯр санг ниҳод [13, с. 197].

«Ишқ» дар адабиёти тоҷик мусталаҳи мустақили адабӣ ва мотиви барҷастатарини ҳунарист, ки дар ашъори ҳар шоир бо тобишҳои мутанаввеи маъноӣ корбурд дорад ва дар ғазалиёти Зухурӣ низ ҷилваҳои ишқ обишхӯр аз ирфону фалсафа, инсонӣ ормон – муртабити табиӣ дошта, бо завқи адабӣ – «таҷрибаи шоирона» даромехта, «ҳосили бедории шоир» [6, 3] нисбат ба суварӣ ҳаёл дар мавриди «ишқ» аст.

Гардида бахти тира ҳумоюн зи фарри ишқ,
Гирад ҳумой фол ба гулбонги зоғи мо.

Авотифи ғазали Зухурӣ «боиси пайванди гуфтумонӣ» [3, с. 75-92] ва мубтанӣ бар «падидоршиносии ҳавос ва авотиф буда, зерсохти отифӣ тамизкунанда ва таъинкунанда» [3, 75-92]-и ин гуфтумон аст. Шиддати ваҷҳи отифӣ аз сӯйи кунишгар – ишқ дар ғазали Зухурӣ ҳамеша мусбӣ буда, як навъ гузориши кулли хирадгароёна аст, бо он ки ақлу ишқ аз назари аҳли тариқат – ошиқони Ҳақ ҳеҷ гоҳ дар як поя қарор надоранд.

Кӯҳ коҳ аст дар тарозуи ишқ,
Камтару бештар намебошад [13, с. 227].

Аз назари Зухурӣ «ҳама нозу ниёз ишқ аст ва ҳар тозагӣ низ аз фазилати ӯст», ба қавле шоир «дар буроқи ишқ сайру саёҳати осмону замин» [5, с. 212] дорад.

Кухна гардида буд нозу ниёз,
Ишқ нав гашт дар замонаи мо [13, с. 15].

Абёти зерини Зухурӣ водор мекунад, ба пешвози пиндори Имонӣ Гетӣ биравем, ки «ишқро ҳақиқати сайёлу мавҷ ва таваққуфу дарангнопазир» [5, с. 212] доништа, «ҷону ҳақиқати одамиро дар ин ҳукм шарику ҳамоҳанг» меҳонад.

Обод карда ишқи ту ҷони харобро
Дар хирмани аташ зада барқи саробро [13, с. 17].

Ва:

Дил ба дил мешавад бадал дар ишқ,
Натавонанд бурд, то надиханд [13, с. 235].

Ишқ мабдаи иштиёқ буда, иштиёқ бидуни ишқ чун оинаест, ки аз рӯи он ҳузур биравад, оина тик аз акс бошад. Шоир худро бо фироқ ҳамхона, ҳамбунёд мебинад ва ҳар қадар, ки ҷилваи ҷамоли ёр дар қалби ӯ тобиши тоза баргидад, сӯзу дарди шоир низ шакл ва неруи тоза меёбад, қудрату манзалати ишқ то ба ҷое дар замири шоир ҳузур дорад, ки «талхӣ марг» барои ӯ ширинист, аммо талхӣ фироқ тоқатнопазир, ки дар ғазали зер возеҳ баён шудааст:

Бо ман на ба меҳр ҳамвисоқ аст,
Чун менигарам, ҳамон фироқ аст.
Ҳарчанд, ки гуфтаанду гӯянд,
Ҳарфе зи китоби иштиёқ аст.
Сӯзи чигару тафи дарунро
Дар сӯхтани дил иттифоқ аст.
Ширинии маргро бинозам,
Фарёд зи талхӣ ифоқ аст.
Дар Ҳинд зад афъии фироқам,
Тарёки висол дар фироқ аст [13, с. 136].

Ва ба ҳамин маънӣ гуфта:

Гулҳои иззатат ҳама хори мазаллат аст,
Гар хоки раҳ ба фарқи қабули ту тоҷ нест [13, с. 167].

Яке аз мушаххасоте, ки Зухурӣ дар ғазали ишқӣ ба қалам додааст, пайдории ошиқ дар роҳи риёзати маъшуқ аст, ки дар он ишқ маҳак ва ё дастгоҳи рентгенист, ки бо абзори вежаи худ вучудро санҷиш ва ташхис намуда, ба он арзиш гузошта, тафтадилу сӯхтаҷонро аз қонуни ақлу одоб тамиз мегузорад:

Қасам ба сӯзи **дили тафта** синае, ки чу шамъ,
Ба шарҳи доғи чигар ҷумла тан забон омад [13, с. 189].

Ва:

Қасам ба **сӯхтаҷоне**, ки бар раҳи қосид
Тамом дида шуд аз доғу дидбон омад [13, с. 189].

Зи ҳарфи об забон гашта тобаи оташ,
Мизочи тафтадару нони шуълахор ин аст [13, с. 168].

Оҳ, аз расми тақаллуф, дод аз **қонуни ақл**,
Баъд аз ин мискин Зухурӣ фориг аз **одоб** бод [13, с. 356]!

Шоир дар ишқ дардери тачриба мекунад, ки бо фикри истидлолӣ (коҳ ва кӯҳ) қобили ташреҳ нест:

Дар зери кӯҳи дард Зухурӣ ба зӯри ишқ,
Бо пайкари заифтар аз коҳ меравад [13, с. 269].

Шохиси дигари «ишқ» дар ғазалиёти Зухурӣ «аз миён бархостан», аз худ гузаштан аст ва дар «ошuftагии бол» - хатари парвоз, аз худ бархостан нозокат – зебой дармеёбад ва дар ин роҳ (азхудгузарӣ) садде – девору даре намебинад, чун аз он ҳама девору дар – ҷону тан яке ҳоил (монё) нест:

Ба инонгирии роҳат магар оҳе бархост,
Тарзи ошuftагии бол назокат дорад [13, с. 347].

Ва:

Бархоста аз миён Зухурӣ,
Девору даре намонда ҳоил [13, с. 452].

Ҳама чизро сару сомон – ҳад аст, аммо ишқи шоир сарҳад ва сомон надорад, ки мояи ошуфтагии ӯ дар роҳи маъшуқ гардида, «аз бутайи ишқ ба зари холис» табдил ёфтааст:

Зари холис шудам ба бӯтаи ишқ,
Тафи ҳасрат ҳавасгудозӣ кард [13, с. 246].

Ва:

Сари ошуфтагонро дар ҳавояш,
Ба тарки фикр сомон мерасонам [13, с. 481].

«Дар суннати адабии суфиёна «турра» самбули авомили ҷаҳони моддист» [5, с. 214], ки дар ғазалиёти Зухурӣ низ бо ҳамин маънӣ ифода ёфта, «тобу печ доштани турра – аз ҳақиқат дур афкандан»-ро ифода намуда, «парешон шудани ҳол ба мисли турра» ишора ба изтиробе, ки ҳосили дар ҳам шудани кор, ғафлат аз асл ва ҳақ аст:

Бо рағи ҷони кист ин пайванд?
Дар сари турра печу тобе ҳаст [13, с. 149].

Ва:

Шуд парешон ҳоли ман чун туррае,
Метавон дил ҷамъ кардан, улфат аст [13, с. 156].

Мабонии ишқ ҳусн аст ва ҳадиси набавӣ мустанад буда, ки «Худованд зебост ва зебоиро дӯст медорад». Чунончи, дар байти зер низ ишора ба ҳамин нукта аст:

Гӯё назаре надорад аз ишқ,
Ҳусне, ки ба ҳар назар дарояд [13, с. 248].

Хаёли шоирона Зухурӣ дар корбурди «ишқ» аз ҳинҷори зеҳн фаро рафта, дар ҳама чиз ва ҳама ҷо ҷараён дорад ва ин ҷо ба истиқболи Аттор метозем, ки гуфта «ба сахро шудам, ишқ борида буд ва замин тар шуда, чунонки пойи мард ба гулзор фуру шавад, пойи ман ба ишқ фуру мешуд [1, с. 155]». Дар абёти зерини шоир корбурди ҳинҷоршикастаи истиории «ишқ» дар мазмунҳои «лаззати коми ишқ», «сабр дар водии сафари ишқ», «нокомӣ», «ҷазабаи ишқ ва бадномӣ», «чунунию беҳудӣ», «азалияти ишқ», «ранҷи ишқ дар пирӣ», «синатафтагию хонумонсӯзӣ» бо «бедории шоирона» [6, с. 5] ва тасарруфи хаёли шоирона мазомини комилан ҷадиди адабӣ эҷод кардааст:

Ком он ҷо, ки кунад ҷошнии талхӣ ишқ,
Заҳри ҳасрат гард аз шаҳри таманно бибарад [13, с. 319].

Ва:

Зи сӯзи ишқ, Зухурӣ, ба вояе нарасӣ,
Агар на мояи сабри ту дар сафар бошад [13, с. 279].

Ва:

Чашм дар роҳи туам, эй ишқ, дар ҷоҳи бало,
Миннате аз рустамҳои ту бар Бежан бимонд [13, с. 285].

Ва:

Бар Зулайҳо хуш дари расвоие бикшод ишқ,
То қиёмат бар забонҳо ҳарфи дар бастан бимонд [13, с. 286].

Ва:

Дастёре чун чунун хоҳанд расвоёни ишқ,
Бар сари бозорҳо то дoston дастон шавад [13, с. 295].

Ва:

Ба воми ишқ, Зухурӣ, агар замон хоҳанд,
Ҳамон хуш кунам воми эътиборе чанд [13, с. 297].

Ва:

Бар Зухурист маро рашк, ки ишқ,
Кор бо мардуми корӣ дорад [13, с. 308].

Ва:

Бароям баста аст афсонаи ишқ,
Ки бахтамро ба хоб афсона дорад [13, с. 314].

Ё:

- Ҳамон ишқ аз Зухурӣ метаровад,
Ба пирӣ гиряи тифлона дорад [13, с. 314].
- Ё:
Аз рӯзи азал ғами маро ишқ,
Перояи ишрати абад кард [13, с. 322].
- Ва:
Ман наям он ки худ ба худ тарки муроди худ кунам,
Ҳар чӣ зи ёд мебарам ишқи ту ёд медиҳад [13, с. 324].
- Ва:
Хуш фарох аст, Зухурӣ, бағали ҳиммати ишқ
Партави меҳр дар оғӯши суҳо меояд [13, с. 327].
- Ё:
Ба дашти ишқи ту бар синатафтагон нозам,
Ҳазор Кавсару Замзам номи сароб надорад [13, с. 327].
- Ё:
Ба офтоб чу субҳем зарраи худро,
Фурӯғи ишқ ба по санги кӯҳи Тур диҳад [13, с. 328].
- Ва:
Баҳри Мачнун ҳусни тадбири падар суде накард,
Модар ӯро аз барои ишқи Лайлӣ зода буд.
Толеи Яъқуб чашм аз хоб умре во накард,
Ишқ хуш афсонаи ёди Зулайхо дода буд.
Ёсамини бўса дар гулбарги лабҳое шукуфт,
Ишқи бепарво ҳавасро дасти чидан дода буд [13, с. 330].

Ҳамин минвол, ишқ калиди рамзи ғазалиёти Зухурӣ, коди андеша ва сувари ҳаёли шоир аст, ки девони ӯ маҳз бо ҳамин калид ифтиҳофта, бо айнӣ ҳамин код баста мешавад. Гарчи «ишқ» бо ҳарду мадлул бунёдитарин мабонии шеърӣ форсии тоҷикӣ, дар ҳар як шоир, бавежа Зухурӣ образи хос, таркиби тоза, ҷилваӣ шоиронаи бемонанд, тобишҳои бикри маъноӣ ва эҳсоси аҳволи мутановез дорад. Ишқи Зухурӣ қоидаи мушаххасот: тарки ихтиёр (беҳудӣ, аздастинондода), риёзат, таҷриба, ҳайрат, доғ будан, сафар, пинҳону ошкор ва муҳимтар аз ҳама ҳама кас ва ҳама чиз аст ва навъе мизони маърифат, тафаккур ва худшиносии шоир буда, дар аксари аҳвол дар он қиём мекунад ва бенишон гум мешавад. Чунончи, гуфта:

Сад офтоб Зухурӣ ба заррае бахшад
Қафои ишқ гараш партави зухур диҳад [13, с. 328].

Пойдории ошиқ ва аз худ гузаштани ӯ дар роҳи маъшук аз мушаххасоти дигари ғазали Зухурӣ буда, шоир то ҳо ҳа дар байни анвои мутанаввеи мушаххасоти адабӣ ва ҳунарии худ марз намегузорад, ки ин шигард фаҳму дарки матлабро дар зеҳни мо печ мебандад. Ин вежагӣ то ба ҳо ҳа, ки дар ғазалиёти Зухурӣ ишқ дар намоду бунмоя, пайрангу бўӣди маъно, рангу бўӣ ва зирӯҳангорӣ якҷо ҳузур ва амал мекунад, ки як навъ тудартуии мураккабро илқо кардааст.

Ҳар бўӣди назари Зухурӣ ишқ буда, онро на василаи намоиши ҳунари адабӣ, балки ишқ василаи шинохти ғазалиёти ӯ шудааст.

Диданӣ гашт ғами ишқ, Зухурӣ ҳар ҳо
Арзи ҳар айб ба ирзе ҳунари мо бибарад [13, с. 320].

Адабиёт

1. Аттор, Фаридаддин. Тазкират-ул-авлиё. – Техрон: Оина, 1372. – 332 с.
2. Балхӣ, Ҷалолиддин. Маснавии маънавӣ. Дафтари аввал. - Душанбе: Адиб, 2013. – С. 4.
3. Зирак, Сора. Нишона – маъношиносии отифии гусаст ва инсидоди гуфтумони дар достони Ҳусанги вазир // Нақд ва назарияи адабӣ. – Гелон: Интишороти донишгоҳи Гелон, 1395. – №1. – 162 с.

4. Зирқонӣ, Саидмахдӣ, Махдавий, Муҳаммад Чавод, Оёд, Марям. Татавбури истиории ишқ аз Саной то Мавлоно // Фаслномаи илмӣ-пажӯҳиши адабиёти ирфонии донишгоҳи Заҳро. – 1393. – №11. – С.58.
5. Имонӣ, Гетӣ. Ишқ дар девони Амир Хусрави Деҳлавӣ//Маҷмӯаи мақолаҳои ҳамоиши байналмилалӣ «Саҳми Амир Хусрави Деҳлавӣ дар фарҳанги Осиёи Марказӣ». – Душанбе. 11-12 апрели соли 2013. – 224 с.
6. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафей. Суварӣ ҳаёл дар шеърӣ форсӣ. – Техрон: Огоҳ, 1375. – 732 с.
7. Ковечес, Золтан. Истиора. Муқаддимаи корбурдӣ. Тарҷумаи Ҷаҳоншоҳ Мирзобегӣ. – Техрон: Огоҳ, 1395. – 153 с.
8. Муҳаммадӣ, Муҳаммадхусейн. Зумрадӣ, Ҳамиро. Ҳерменевтик ва Ҳофиз // Маҷаллаи Донишқадаи адабиёт ва улуми инсонии донишгоҳи Техрон. – С.108.
9. Пурҷаводӣ, Насруллоҳ. Ишқи азали ва бодаи аласт // Ннашри дониш, 1371. – №3. – С. 32.
10. Раҳимзода, И.Ш. Мероси адабии Носири Бухорой ва тақомули ғазали ошиқонаи орифона дар асри XIV. – Душанбе: Сифат, 2013. – 340 с.
11. Рӯзбеҳонӣ, С.К. Фалеҳа. Ишқ ва маротиби он дар ғазалиёти Камоли Хучандӣ// Маводи конференсияи байналмилалӣ “Камоли Хучандӣ: ташаккули адабиётшиносӣ ва равобити адабӣ”. (Хучанд, 28-29.10.2016.) – 470 с.
12. Сӯфиев, Ш. Баъзе вижагиҳои баёни шеърӣ ирфонӣ // Суханшиносӣ. – 2015. – №2. – 96 с.
13. Туршезӣ, Зухурӣ. Девони ғазалиёт. Бо таҳқиқ ва тасҳеҳи дуктур Асғари Бобосолор/Зухурии Туршезӣ. – Техрон: Китобхона, музей ва маркази асноди маҷлиси Шӯрои исломӣ, 1390. – 1642 с.
14. Футӯҳӣ, Маҳмуд. Балоғати тасвир. – Техрон: Сухан, 1385.- С.75-76. 109-111, 281-283.
15. Хуррамшохӣ. Баҳоддин. Ҳофизнома, шарҳи алфоз, аълом, мафҳуми калидӣ ва абёти душвори Ҳофиз. - Техрон, 1368. - 1448 с.
16. Шавқинавбар, А. Тудартуии суварӣ ҳаёл дар шеърӣ Ҳофиз // Фаслномаи таҳассуси адабиёти форсии Донишгоҳи озодаи исломии Машҳад. – С.53-66.
17. Шамисо, С. Муқоисаи сабқшиносонаи ғазале аз Ҳофиз ва Саъдӣ // Рушди омӯзиши адаби форсӣ. – 1370. – №28. – С. 28-33.
18. Шерозӣ, Ҳофиз. Куллият. Мураттиб ва муаллифи сарсухан Ҷ.Шанбезода.-Душанбе: Ирфон, 1983. – 672 с.

БАҲРАСИИ ТАТАВБУР ВА ТАҲАВВУЛИ “ИШҚ” ДАР ДЕВОНИ ЗУҲУРӢ

Дар мақолаи мазкур кӯшиш рафтааст, ки инъикоси мавзӯи ишқи инсонӣ ва ирфонӣ дар ғазалиёти Зухурии Туршезӣ аз нигоҳи истиорӣ: истиораҳои бандагӣ ва гирифтӣ, беморӣ ва чунун, ҷангу қатл, ҷоду ва фиреб, шарбу қимор ва оташ, доду ситад, сафар ва макон, дин ва нур, ҷону ҷондор, ваҳдат ва фано, розу ҳайрат, ширинӣ ва шодӣ, павоз ба қалам дода шавад.

Равиши таҳқиқ муқоисавӣ-таҳлилӣ буда, барои баёни возеҳтар аз ҷадвал низ истифода шудааст.

Муаллиф бар он натиҷа расидааст, ки шоир дар мазмунҳои ошиқона дастбӣ ихтисосӣ дорад, ки ин фарқ миёни мотиви суннатӣ аз дигар шоиронро дар ғазалиёти ӯ инъикос кардааст. Истиораи «ишқ» дар ғазали Зухурӣ чанд ҷанба дорад ва ин нукта маъноӣ онро дорад, ки дигар ҷанбаҳо аз дид пинҳон мемонанд.

Дар меҳвари ишқи илоҳии Зухурӣ «аҳди аласт» мавқеи калидӣ дорад ва ишқ ҳолат аст, ба ҳеҷ ваҷҳ ифода нест, аммо Зухурӣ онро дар қолаби баён ифода карда, суварӣ ҳаёли мураккаб ва печдарпечро ба вучуд овардааст, ки ин ифода дар забон не, балки дар нишони доғ вонамуд шуда, матлаби шоирро шарҳ медиҳанд.

Дар ғазалиёти шоир ишқи илоҳӣ гармӣ, зебӣ ва як навъ мотиви меҳвариро таҷассум менамояд, ки эҳсоси ӯро нисбат ба ҳама чиз фарқ мекунонад, то ҷое ки дар дурӣ аз худ шеърӣ самимӣ ва табиитар месарояд.

Маҷмӯи истиораҳои истифодакардаи шоирро дар мавриди “ишқ” истиораҳои манфӣ, мусбат, дуваҷҳа фаро гирифтаанд.

Масъалаи дигар он аст, ки корбурди истиории вожаи “ишқ” дар забони хунарии Зухурӣ аксар ба андешаи ғайримаъмулӣ сураат гирифта, шоир дар ишқ дардери таҷриба мекунад, ки бо фикри далелдор қобили муқоиса нест.

Калидвожаҳо: *Зухурӣ, шеър, ишқ, газал, истиора, доғ, баён, мотив, суварӣ ҳаёл, забон.*

РАЗВИТИЕ И ЭВОЛЮЦИЯ ЛЮБВИ В ГАЗЕЛЯХ ЗУХУРИ ТУРШЕЗИ

В этой статье автор пытается отразить тему человеческой и мистической любви в газелях Зухури Туршези с метафорической точки зрения: мифы о рабстве и страданиях, болезни и безумии, войне и убийстве, колдовстве и обмане, вине и азартных играх, путешествиях и религии, торговли и коммерции, свете, душе, единстве и распаде, тайне и чуде, радости и радости, полете в пере.

Подход к исследованию является сравнительно-аналитическим и используется для получения более четкого представления о таблице.

Автор приходит к выводу, что поэт имеет преуспевает в романтическом содержании, что отражает различие традиционных мотивов других поэтов в его газелях. Аллегория «любви» в газели Зухури имеет несколько аспектов, и это означает, что другие аспекты скрыты от глаз.

В основе божественной любви Зухури лежит «завет завета», а любовь - это состояние, ни в коем случае не выражение, но Зухури выражает его в форме утверждения, создавая сложное и запутанное воображение, которое выражаются не языком, а внутренним состоянием.

В газелях поэта божественная любовь воплощает тепло, красоту и своего рода центральный мотив, который настолько отличает его чувства от всего, что он поет более искреннее и естественное стихотворение вдали от самого себя.

Используемый поэтом сборник мифов о «любви» включает в себя отрицательные, положительные и двойственные мифы.

Другая проблема заключается в том, что аллегорическое использование слова «любовь» на художественном языке Зухури часто основывается на нетрадиционных представлениях, и поэт испытывает в любви боль, несравнимую с аргументированной мыслью.

Ключевые слова: *Зухури Туршези, поэзия, любовь, газель, аллегория, клеймо, выражение, мотив, воображение, язык.*

DEVELOPMENT AND EVOLUTION OF LOVE IN THE GAZELS OF ZUKHURI TURSHEZI

In this article, the author tries to reflect the theme of human and mystical love in the gazelles of Zukhuri Turshezi from a metaphorical point of view: myths about slavery and suffering, sickness and madness, war and murder, witchcraft and deceit, guilt and gambling, travel and religion, trade and commerce and light, soul, unity and decay, mystery and wonder, sweetness and joy, flight to the feather.

The research approach is comparative-analytical and is used to get a clearer picture of the table.

The author concludes that the poet has a specialization in romantic content, which reflects the difference in the traditional motives of other poets in his gazelles. The allegory of "love" in Zukhur's gazelle has several aspects, which means that it is used according to the principles of poetry.

Zukhuri's divine love is based on the "covenant covenant", and love is a state, by no means an expression, but Zukhuri expresses it in the form of a statement, creating a complex and confusing imagination that is not expressed in language, but in language. They pretend to be branded and explain the subject of the poet.

In the poet's gazelle, divine love embodies warmth, beauty and a kind of central motive that distinguishes his feelings from everything so much that he sings a more sincere and natural poem away from himself.

The collection of myths about "love" used by the poet includes negative, positive and dual myths.

Another problem is that the allegorical use of the word "love" in the artistic language of Zukhuri is often based on unconventional ideas, and the poet experiences pain in love, incomparable with a reasoned thought.

Keywords: Zukhuri Turshezi, poetry, love, gazelle, allegory, stigma, expression, motive, imagination, language.

Сведения об автора: *Шаринов Шариф Рахмонович* – кандидат филологических наук, доцент кафедры таджикский язык и документации Академии государственной управления при Президента Республики Таджикистан. Адрес: 734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе ул. Саид Носир, 33. Тел.:(+992) 92757 32 28; E-mail: ssssharif@mail.ru

Information about the autho: *Sharipov Sharif Rahmonovich* - candidate of Philology, associate Professor of the Department of Tajik Language and Documentation of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan. Address: 33 said Nosir street, Dushanbe, 734003, Republic of Tajikistan. Phone: (+992) 92757 32 28; E-mail: ssssharif@mail.ru

**ИСТОРИЧЕСКИЕ И ВЫМЫШЛЕННЫЕ ПЕРСОНАЖИ ПОВЕСТИ А. ЯБЛОКОВА
«САРБАДОР» И ИХ РОЛЬ В РАСКРЫТИИ СОДЕРЖАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ**

Ахтамова М.У., Юсупова М.

Российско-таджикский (славянский) университет (РТСУ)

В процессе создания художественного произведения на историческую тему перед автором, прежде всего, встает ряд проблем содержательного плана: оценка исторических лиц, характеристика описываемых в произведении событий, а также выбор первоисточников, из которых он черпает фактическую информацию. Для этого, события, изображаемые в произведении, следует перевести на нравы эпохи, в которой мы живём, так же, как и на её язык. Александр Пушкин считал, что историческая повесть – это жанр, в котором частная судьба показывается через историю, а история через частную судьбу.

Историческая повесть должна опираться на исторический источник, соединять исторические факты с художественным вымыслом, герои должны быть как исторические, так и вымышленные. Л. Н. Гумилев в статье «Может ли произведение изящной словесности быть историческим источником?» отмечает: «Вымысел - не ложь, а литературный прием, позволяющий автору довести до читателя ту мысль, ради которой он предпринял свой труд, всегда тяжелый. И тут, даже при наличии большого количества упоминаний исторических фактов, последние являются лишь фоном для сюжета, а использование их - литературным приемом, причем точность или полнота изложения не только не обязательны, но просто не нужны».

Для исторической повести А. Яблокова «Сарбадор» характерно упоминание большого количества исторических фактов и исторических имен, которые являются не просто фоном, а помогают читателю разобраться в идейной концепции, заложенной в повести.

Повесть посвящена истории Средней Азии, в частности, таджикского народа. Это взгляд на историю сквозь призму религиозных и философских воззрений автора произведения.

Персидское слово «сарбадор» буквально переводится как «висельник». Идейная основа движения сарбадоров – идея справедливости и равенства - берет свое начало со времен, когда божеством хорасанцев был огонь. За четыре столетия до Хиджры, в древнем Ктесифоне (современный Багдад), появился человек по имени Мани Зиндик, который учил, что «в этом мире свет находится в плену у тьмы, добро - в плену у зла, и чтобы их освободить, нужно следовать его заветам. В человеке смешан свет - дух и мрак - темная грешная душа, и цель жизни каждого - отделить в себе свет от тьмы. Путь к этому лежит через молитвы, безбрачие, посты и труд» [7, с. 49]. Для манихейцев считались запретными ложь, воровство, убийство; свои дни они проводили в работе, причем, у каждого из них было пищи не больше, чем на один день, и всего одна одежда на год. Трудная, но чистая и справедливая жизнь. Однако зороастрийцы схватили Мани и бросили в тюрьму за то, что он посмел упрекать их во лжи и несправедливости. По приказу царя Бахрама и священников с Мани содрали кожу, набили ее травой и повесили на воротах города, которые с тех пор и называются «воротами Мани».

Образ пророка Мани в повести описательный. Он необходим для того, чтобы показать нравственно-философские искания главного героя Ахмада. Герой умом пытается постигнуть учение Мани, но его юная душа протестует против аскетизма и безрадостной жизни манихейцев. Еще юного героя охватывают недоумение и ужас от того, как расправляются с манихейцами, которые не крадут, не убивают, а наоборот, призывают к добру и правде.

Спустя два века после гибели Мани его учение было подхвачено хорасанцем Маздаком, который говорил: «Бог дал свои дары людям с тем, чтобы они делили их поровну, использовали сообща. Никто не имеет права владеть большим, чем другой. Беря от богатых, мы возвращаем бедным лишь то, что им принадлежит». Через уста своего героя А. Яблоков вложил истину о том, что самое главное зло – это неравенство людей, бедность одних и

богатство других; необходимо победить неравенство, тогда победит свет, и добро навеки восторжествует в этом мире.

В образе Маздака автор повторил судьбу его предшественника Мани. Он был заживо закопан на площади царем Кувадом, которого спас в свое время от смерти и был его ближайшим другом и первым советником. Причина проста – царь боялся потерять свое богатство, ибо сам был самым знатным и богатым в стране, хотя обещал принять учение Маздака и стать верным его последователем. Для того, чтобы придать сюжетной линии больше экспрессивности, А. Яблоков вносит образ Хуррамы, жены Маздака. Власть слов этой женщины и ее преданность вере были так сильны, что после ее смерти некоторые сторонники Маздака стали называть себя «хуррами́тами», в последствие чего было создано религиозно-политическое движение.

Ислам, на взгляд автора повести, не принес единства, ибо не было равенства среди единоверцев: именем Аллаха властвовали жестокие халифы, и с именем Аллаха поднимались против них бедняки. На жестокость правителей еще большей жестокостью отвечала беднота, среди которых особенно выделялись непримиримые хариджиты, чье учение возникло почти вместе с исламом. В учении хариджитов были слышны отголоски слов Мани и Маздака: «Все мусульмане должны быть равны, никто не вправе богатеть за счет разорения других, созданная всевышним земля должна принадлежать всем. Халиф избирается всеми, свободно, а если он станет тираном, его следует сместить и даже казнить. Мораль нерушима». Интегрировав в ткань повествования историю хариджитов, А. Яблоков говорит о них как о суровых, но честных и справедливых людях, которые помогали бедным и защищали слабых.

Далее А. Яблоков переносит события на другого проповедника учения Маздака, Муканна (Хаким ибн Хашим), который за свои взгляды и участие в восстании против арабов провел в багдадской тюрьме более десяти лет. При помощи хуррамитов он бежал из тюрьмы и через Термез переправился на согдийский берег, где к нему присоединились ремесленники Бухары и Самарканда, а также хуррамиты Гургана. А. Яблоков пишет: «В отличие от зеленых знамен ислама они подняли над собой красные стяги - цвета крови, пролитой за свободу. Их так и называли - Сурхалам, то есть воины красных знамен. А в далеком Азербайджане хуррамиты под предводительством молодого пастуха Бабека, тоже поднявшиеся против захватчиков, носили красную одежду. Для арабов же красный цвет был зловещим символом адского пламени» [7, с. 56].

Из Багдада в Нишапур для войны с Муканной, как живописно рассказывает А. Яблоков, прибыл сам халиф, повелитель правоверных. Непобедимые арабы терпели одно поражение за другим и только через семь лет, с огромным трудом, халифу удалось подавить восстание. Муканну осадили в горной крепости, где его сначала предал родной брат, затем и главный военачальник. Чтобы не попасть в руки врагов, его товарищи отравились, а сам он закололся кинжалом.

За четыре века до хорасанских сарбадоров на островах Бахрейнского архипелага возникло государство карматов со столицей в городе Лахса. Гордые и воинственные карматы выступали против неравенства и несправедливости, но в то же время и против Каабы. Их страна во многом напоминала государство хорасанских сарбадоров, никто не выделялся богатством, ростовщичество было под запретом, отсутствовали налоги, а нуждающийся всегда получал помощь от государства.

Среди известных предшественников сарбадоров можно также назвать и ремесленника Махмуда Тараби из-под Бухары, который поднял народ против монгольских захватчиков. После целого ряда блистательных побед он стал султаном и халифом Бухары. В период его правления были отменены все введенные захватчиками налоги, земля роздана беднякам, освобождены многие рабы. Но радость была короткой: собрав огромные силы, монголы разбили войско Тараби. Сам он, как герой, погиб в битве.

В композиционной структуре повести вставные эпизоды с историческими героями – Мани, Маздоком, Муканной, Махмуда Тараби обогащают главную тему повести – духовные

искания героя и помогают понять философские проблемы, поставленные в произведении. Автор, а вместе с ним и герой, пытаются понять, в чем суть этих религиозных движений.

За пять лет до рождения Ахмада, главного героя повести «Сарбадор», в Себзевар пришел дервиш шейх Хелифе и стал рассказывать о Маздаке, Муканне, Тараби, звал сбросить монголов и служивших им иранцев. Скоро много бедных себзеварцев и разорившихся крестьян стали его учениками. А. Яблоков пишет: «Но местные факихи объявили шейха врагом ислама. И как-то хмурым осенним утром ученики увидели, что их духовный наставник висит на одном из столбов во дворе мечети. Но, как и всегда, не поняли убийцы, что сила не в учителе, а в учении. Новым шейхом стал Хасан Джури, который, опасаясь, участи Хелифе, ушел в Нишапур, где нашел много последователей. Он призвал тайно готовить оружие и ждать сигнала. Странные это были дервиши, говорившие не о боге, не о вечной истине и рае, а о хлебе, земле, свободе, борьбе. Джури видели в Балхе, Герате, Термезе, Хабушане, даже в Ираке. Наконец в Кухистане враги схватили его и заточили в крепости Так. Но Хорасан уже готов был запылать. И он запылал». Давно ждавшие этого часа люди без боя захватили Себзевар. Летом 737 года Хиджры (1337 г.) пали Исфераин, Джувейн. Монголы и служившие им знатные люди бежали. «Пусть лучше нас повесят, наши головы попадут на виселицу (сар ба дор), чем мы станем жить по-старому! - говорили восставшие. Это название так и осталось за ними на века; сербедары, сарбадары, сарбадоры» [7, с. 57-58]. Столицей страны сарбадоров стал город Себзевар, а само государство просуществовало почти 45 лет – с 1337 по 1381 гг.

А. Яблоков пишет: «Решивший стать правителем всего мира Тимур больше всего ненавидел свободолюбивых сарбадоров Хорасана, и как только собрал достаточно сильную армию, обрушил ее на страну непокорных и смелых людей. Первыми пали города Кирман и Себзевар (Сабзавор): слишком мало оказалось защитников у столицы сарбадоров, десятков врагов приходилось на каждого из них. Из тысячи связанных людей, точно из каменных глыб, складировали стены и заливали известью, которая медленно твердела. По приказу эмира была сложена пирамида из семидесяти тысяч голов. Тимур приказал уничтожить все письменные памятники сарбадоров - книги, исторические хроники – чтобы и памяти не осталось. Текли реки крови, высились пирамиды человеческих голов, стонали живые стены» [6, с. 3].

Позднее руководителем одного из суфийских дервишских орденов шейхом Мараши было образовано сарбадорское государство в Мазандаране. А еще несколько лет спустя шейх Ала Кийа, при поддержке Мараши, привел сарбадоров к власти в Восточном Гиляне, столицей которого стал город Лахиджан. Власть сарбадоров крепла, а границы их влияния расширялись.

В 60-х годах XIV века были сторонники движения сарбадаров и в Самарканде, которые в отсутствие эмиров Хусайна и Тимура, оставивших город, призывали горожан самостоятельно оказать сопротивление монгольскому войску. Понеся большие потери, захватчики были вынуждены отступить от Самарканда, а затем вообще покинуть пределы Мавераннахра. После ухода моголов власть в Самарканде перешла в руки сарбадаров.

Весной 1366 года эмиры вместе двинули войска в Самарканд. Остановившись недалеко от города, в местечке под названием Кани Гиль, они написали сарбадарам письмо, в котором сообщали, что одобряют их действия и хотели бы с ними встретиться. Поверив эмирам, руководители сарбадаров приехали в военный лагерь, где сначала им были оказаны почести. Однако на следующий день их судили как зачинщиков беспорядков в городе и повесили в Кани Гиле. Таким образом, движение самаркандских сарбадаров было жестоко подавлено, а эмиры Хусайн и Темур вновь стали полновластными хозяевами Мавераннахра.

В повести описываются события, происходящие в период завоевательных походов Тимурланга в Индию через горы Гиндукуша в 800-ом году Хиджры, что соответствует 1398-му году григорианского летоисчисления. «Сарбадор» А. Яблокова - это история извечной борьбы добра и зла, верности и измены, честности и подлости, продолжающаяся и поныне. Повесть рассказывает о тех, кто 600 лет назад не только мечтал о свободе и сражался за неё,

но и создал целое свободное государство - страну смелых и гордых сарбадоров, просуществовавшую на средневековом Востоке более 45 лет. Оно пало, растоптанное не только врагами, но и сломанное внутренними противоречиями.

Как было отмечено выше, восстание самаркандских сарбадоров было жестоко подавлено Тимурлангом. Главный герой повести Ахмад – сарбадор из Себзевара, отправленный в Самарканд для общения с единомышленниками и оставшийся в живых после вероломно подавленного Тимуром восстания. Он становится участником и свидетелем событий, после которых, при помощи друзей, ему приходится бежать домой.

До того, молодой Ахмад обучался в медресе, и его отношение к религии характеризуют тот факт, что за свое рвение в изучении Корана (он знал его наизусть) герой уже в 18 лет был удостоен чести совершить паломничество – хадж. Мысли и ощущения Ахмада в Мекке описываются в следующих строках повести: «Ахмад ходил по древним улицам, и сердце его замирало от счастья. Здесь ступала нога Магомета... Здесь он жил, удостоившийся нести людям божье слово в городе, каждый камень которого освящен историей ислама. И самый священный из них - Черный камень... Ахмад прижался к нему рукой, коснулся губами... «Сердце свое, душу свою, жизнь отдам исламу! Веди меня путем прямым, путем истины, на который ты направил сарбадоров!» [7, с. 48].

В то же время, автор так описывает душевные искания юного героя: «... ненасытной к знаниям душе Ахмада было мало хаджа, мало знания корана. Стремление постичь смысл жизни, суть вещей, истину не давало ему покоя. Историю ислама он знал, его влекла история сарбадоров. Кто первый сказал о свободе? Почему в других странах до сих пор люди покорно терпят гнет? «И снова дивился молодой сарбадор чудовищной жестокости правителей, жестокости, которую не могли бы придумать ни Ахриман, ни Иблис. Ложь, лицемерие, вероломство, изощренное коварство – ни перед чем не останавливались те, кто боялся потерять свою власть и богатство» [7, с. 53].

Священная книга не давала ответа. Но были и такие, кто вспоминал слышанное от других. И ... вставала перед молодым сарбадором сложная, жестокая и прекрасная история борцов за свободу ... простых и в то же время далеко не простых людей. Ахмад еще не понимал, что быть человеком в тысячи раз труднее, чем быть святым. Юная душа его была свободна от сомнений, ибо порождает их не знание, а жизненный опыт» [7, с. 49].

Нравственно-философские размышления и анализ окружающей действительности приводят Ахмада, который по возвращению в Себзевар стал сотником, к выводу, что Бога не существует. Он пытается обсудить это со своими воинами, которые недоумевают: «Не гневи Аллаха! Ты учился в медресе, совершил хадж, каждое твое слово было для нас всегда истиной... Что случилось, Ахмад, откуда в тебе эти мысли? Разве может сомневаться такой человек как ты?» [7, с. 87]. В итоге, его друг Рахим и остальные бойцы отряда заявили, что не могут оставаться с ним. Ахмада взяли под стражу и должны были казнить по приказу казия, но вмешательство эмира Себзевара Ходжа-Яхьи спасло ему жизнь и казнь была заменена изгнанием из страны.

Жители горного кишлака, куда после изгнания из Себзевара попадает герой повести, принимают его в свой маленький мир. Поначалу Ахмад работает кузнецом, а затем, удивив односельчан знанием Корана (ведь он был знатоком Священной книги - кори), становится имамом – главным священником кишлака. Бывший помощник по кузнице по имени Давлят становится его приемным сыном и вскоре женится.

Вскоре пришла весть о том, что Себзевар разгромлен Тимуром, который «опасался сарбадоров. Не армии, а учения, строя, примера. Поэтому в первую очередь обрушился именно на них... Свирепо и беспощадно расправился великий эмир с уцелевшими себзеварцами: несколько тысяч живых связанных людей положили точно камни и залили известью. Много дней эти

живые стены кричали, стонали, проклинали и молили, но не о пощаде, нет - о смерти» [7, с. 93-94].

Солдаты Тимура напали на ничего не подозревавший горный кишлак неожиданно, убив множество людей, в том числе и жену Давлята. Ахмад тоже считался погибшим, но, к счастью, выжил.

Оставшиеся в живых мужчины кишлака были вынуждены прятаться в горной пещере, ставшей на продолжительное время для них домом. Они дали клятву на крови, что пока живы, будут мстить захватчикам. Во главе отряда встал Давлят, а его приемный отец – имам Ахмад – начал тренировать неопытных в военном деле односельчан.

Первую засаду отряд устроил на сжатой отвесными каменными стенами узкого и глубокого ущелья дороге, которая «была пустой редко. То с севера, из Самарканда, мчались конные сотни и тысячи - пополнение армии Тимура, то навстречу, из разграбленной Индии, медленно плыли караваны с добычей; небольшими отрядами шагали возвращавшиеся в родные края искалеченные воины...» [7, с. 23]. Нападение на караван оказалось удачным: в руки повстанцев попала не только богатая добыча, но к ним присоединились и несколько десятков закованных в цепи рабов, которые тоже кинулись в бой. Среди рабов был и русский человек по имени Игнат из Переславля, воевавший против монгольского хана Тохтамыша, которого позднее разбил Тимур. Но Ахмад говорит ему: «Не нам радоваться победам Тимура. Не всегда враг твоего врага - тебе друг...» [7, с. 31]. Игнат рассказывает Ахмаду о своей жизни, о том, как стал рабом и менялись его хозяева, о междоусобицах, ослабивших Русь и о тяжелой доле простых людей. «Разные страны, разные веры, разные люди, а как схожи судьбы. Жизнь, почему ты так жестока и беспощадна к людям?» [7, с. 33] - размышляет Ахмад.

Охраняли дорогу солдаты преданного тимуровского сотника Хаит-бека, который после первого же нападения на караван стал охотиться за повстанцами. Но наступившая зима в суровых условиях гор укрыла беглецов. Шли безрадостные зимние дни, проводимые в пещерах. Ахмад размышлял: «Каждый из этих людей имел право жить, иметь свой кров добывая себе своим трудом пропитание и одежду. Но кроме тех, кто сеет и убирает урожай, охотится, кует железо, строит дома, валит лес, обжигает глину,- кроме них на свете всегда были тимурцы, мамаи, тохтамыши...» [7, с. 42]. Мысли Давлята вторят ему: «Ни у кошки с мышью, ни у барса с козлом вражды нет, там только голод. Одни созданы для того, чтобы служить пищей другим. И всегда гибнет лишь одно животное, а не сотни, не тысячи. Порой звери дерутся между собой из-за пищи, из-за самки или логова. Но на то они и неразумные создания. А человек?.. Разве людям мало земли, мало воды бежит в реках, мало плодов дает земля? И все же при встрече с незнакомым, человек тянется к оружию, а не протягивает руку...» [7, с. 62].

Весной поиск нападавших возобновился с новой силой. Ахмад разослал гонцов во все стороны с просьбой о помощи, осознавая, что в одиночку им не справиться с Хаит-беком, который к тому времени уже стал тысячником. Хотя его отряд возрос, имам Ахмад понимал, что воины Тимура будут идти по их следу, пока не уничтожат. И если до этого повстанцы устраивали только засады, уходя от лобового столкновения с врагом, то теперь «не столько умом, сколько умудренным сердцем воина он чувствовал, что приближается решающий бой. И от него они теперь уклоняться не будут» [7, с. 114].

Имам Ахмад много рассказывал о сарбадорах Хорасана и Самарканда, но почти никогда не говорил о себе. Перед последней схваткой на вопрос Давлята что же он может рассказать людям о своем отце, если тот не вернется с боя, Ахмад отвечает так: «Что ж, если кого-то интересует моя судьба, а меня уже не будет на свете, скажи обо мне просто: он был человеком. В этих словах - всё... не всё можно передать или пересказать другим, кое-что принадлежит только тебе одному и навсегда уйдет с тобой» [7, с. 129-130].

Последний бой отряда имама Ахмада произошел в горной долине. Силы были неравны, но повстанцы, при поддержке прибывшего на призыв о помощи отряда афганцев, смяли вражеское войско. Бой вроде был окончен, но остальная часть воинов Хаит-бека проникла в долину через перевал, охраняемый лишь дозором во главе с Игнатом, который был убит, отчаянно сопротивляясь. Только что праздновавший победу отряд горцев увидел,

что со стороны перевала по долине, набирая скорость и разворачиваясь для боя, мчалась вражеская конница, многократно превосходящая остатки войск повстанцев. Приказ Тимура должен быть выполнен, и Хаит-бек повел своих воинов в последнюю атаку.

Одним из главных лейтмотивов произведения является тема потери человеком веры в справедливость, в людей, которые именем Всевышнего сеют зло. В процессе повествования раскрывается история жизни героя, изменения в восприятии религиозных догм, которыми он был воспитан с детства. Надо особо отметить описание автором этих изменений в связи с историей движения сарбадоров. Поначалу, казавшийся очень скромным и верующим, Ахмад, в конце концов, становится практически другим человеком, оставаясь, однако, идейно верным самому себе.

На страницах повести он задается непростыми вопросами: «Почему столько зла, лжи и несправедливости в мире, который создал Всеблагий и Мудрый Создатель? Почему столько разных вер на земле, когда есть единственная вера - ислам? Но и та расколота на шиитов и суннитов, на различные секты. Почему нет единства даже у единоверцев? ... Каждая строка Корана зовет мусульман к объединению. Почти восемь веков прошло со дня Хиджры, но разве они едины? Где же божья сила и власть, где его справедливость? Злым и нечестивым грозит карами Священная книга, а гибнут добрые, честные, а главное, невинные. И Ахмад все реже и реже обращался в молитвах к Всевышнему, зная, что ответа не будет» [7, с. 81-82].

Далее А. Яблоков пишет, что: «Ахмад вспоминал Коран и видел уже не истину, не откровение, а противоречащие один другому аяты, злобные угрозы неверным и сомневающимся, туманные легенды, взятые у христиан и евреев. И это - прямой путь, это истина? И страшное подозрение, о котором он боялся даже думать, заронилось в его сердце» [7, с. 82].

Сарбадор Ахмад всегда гордился своей свободой и не мог понять, почему история борьбы за свободу всегда сопровождалась борьбой против какой-либо веры. Ахмад с мольбой обращается к Всевышнему: «Если Ты есть, последний раз молю, докажи мне это, ибо тягостны сомнения мои. Покарай, уничтожь - но ответь. Я жду! Ответа не было» [7, с. 84]. После мучительных раздумий и сомнений, не имея возможности получить ответы на мучающие его вопросы, Ахмад приходит к неоднозначному, на мой взгляд, выводу: «Нет Всемогущего Создателя, сотворившего на земле столько зла и несправедливости. Страшно, невыносимо было думать об этом, но вернуться к прошлому Ахмад уже не мог» [7, с. 84].

Жизнестойкость, способность адаптироваться к тяжелейшим условиям жизни отличали таджиков от других народов. Вот что в 1911 году писал автор «Истории Туркестана» М.Г. Павлов: «Эти строки я пишу в то время, когда мы находимся накануне нового воскрешения этой способной и живучей национальности - таджиков. До этого воскрешения таджики не жили, а прозябали и это прозябание было результатом трех ударов, нанесенных им: Чингизханом, Тимуром и Мангитскими ханами... Надо отдать справедливость, что в настоящее время таджики являются народом самым живучим; редкая нация получила столько и таких сильных ударов, как таджики: но достаточно было дать им незначительную передышку, и они снова оживали» [2, с. 9].

На Средневековом Востоке, где человек был во власти религии, всячески поддерживающей политику правителей и призывавшей народ к покорности и послушанию. Проведение политики подчинения властям через религиозные идеи использовалось господствующим классом, «чтобы призывать таджиков, находящихся под игом завоевателей, быть милосердными, справедливыми, послушными и терпеливыми» [3, с. 109-110].

Покорность и непротivление злу пропагандировал и суфизм - популярное на Востоке религиозно-мистическое течение. Мыслители-суфии призывали народ отказаться от сопротивления даже тогда, когда борьба со злом вполне оправдана. Эта философия старалась связать жизнь таджиков с потусторонним миром. Как отмечает А. Богоутдинов: «Хотя под суфийской оболочкой иногда скрывались прогрессивные идеи, но в целом суфизм нельзя рассматривать как движение прогрессивное, так как он никогда не звал народные массы на

борьбу против эксплуататоров. Более того, все суфийские ордены, какого бы толка они не были, стремились отвлечь внимание трудящихся масс от вопросов к массовой борьбе, призывали их к мистическому самоотречению, к аскетизму и покорности» [1, с. 168].

Под властью идеологии и таких правителей трансформировались взгляды, традиции и даже ценности, которые возвеличивают нацию. Призывы великих умов народа к послушанию, веротерпимости, нравственной безупречности и смирению хотя и были направлены на сохранение нации, но, в то же время, снижали дух политического сопротивления. Прав профессор А. Шамолов который пишет, что «Ислам в течении 1400 лет смог полностью подчинить себе традиционные социально-культурные организации нашего общества» [4, с. 19].

В этих условиях таджики как нация были вынуждены отстаивать именно то мировоззрение, которое могло спасти ее от гибели.

Таким образом, историческая повесть А. Яблокова «Сарбадор» опирается на исторические источники и рассказывает об уникальном государстве сарбадоров Самарканда. Автор использовал и описал огромное количество исторических фактов, свидетельствующих о стремлении народов Средней Азии к свободе, показал героическую борьбу с иноземными захватчиками. Писателю мастерски удалось соединить исторические факты с художественным вымыслом, наряду с историческими героями в повести действуют вымышленные персонажи. Исторические персонажи помогают раскрыть нравственные искания главного героя повести – Ахмада, его жизнь, судьба, внутренние переживания являются плодом творческого воображения писателя и не соответствуют исторической действительности. В данном случае вымысел и исторические факты позволяют писателю донести до читателя мысль о свободе человеческого духа.

Литература

1. Богоутдинов, А.М. Очерки по истории таджикской философии. - Сталинабад, 1961.- 282 с.
2. Брагинский, С.И. Исследования по таджикской культуре. - М., 1977.
3. Дилоев, Н.Ф. Влияние духовных традиций на формирование национального самосознания таджиков в условиях государственного суверенитета (социально-философский анализ). Дис... на соиск уч. ст. канд филос. наук. - Душанбе, 2017. - 168 с.
4. Шамолов, А.А. Социокультурная традиция и модернизация таджикского общества // Мат-лы научного семинара 21-22 июня 2010 г. - Душанбе, 2010. - С.18-20.
5. Шарипов, И. Становление таджикской государственности / Под ред. Ш. Шоисматуллоева и А. Шарипова. – Душанбе, 2013.- 316 с.
6. Яблоков, А. В. Сказание о сарбадорах // Вечерний Душанбе. - №13.-2010.- 31 марта.
7. Яблоков, А. Сарбадор. - Душанбе: Ирфон, 1984. - 144 с.

ИСТОРИЧЕСКИЕ И ВЫМЫШЛЕННЫЕ ПЕРСОНАЖИ ПОВЕСТИ А. ЯБЛОКОВА «САРБАДОР» И ИХ РОЛЬ В РАСКРЫТИИ СОДЕРЖАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В статье проанализирована повесть «Сарбадор», рассказывающая об исторических фактах, связанных с возникновением на Востоке движения сарбадоров и борьбе мирных жителей маленького кишлака в горах Гиндукуша против войск Тимурланга в период его захватнических войн в Индии; описаны изменения в мировоззрении главного героя и их причины; дана характеристика религиозного мировоззрения людей той эпохи и его влияние на таджикскую культуру. В таких условиях таджики, как нация, были вынуждены отстаивать именно то мировоззрение, которое могло спасти ее от гибели. Историческая повесть Александра Яблокова «Сарбадор», опираясь на ряд исторических источников, повествует об уникальном государстве сарбадоров Самарканда. Автор использовал и описал огромное количество исторических фактов, свидетельствующих о стремлении народов Средней Азии к свободе, показал героическую борьбу таджикского народа с иноземными захватчиками. Писателю мастерски удалось соединить исторические факты с художественным вымыслом.

Наряду с историческими героями в повести активно действуют также вымышленные персонажи. Исторические персонажи помогают раскрыть нравственные искания главного героя повести – Ахмада. Его жизнь, судьба, внутренние переживания являются плодом творческого воображения писателя и не соответствуют исторической действительности. Подобное сочетание вымысла с историческими фактами в архитектонике произведения позволили писателю донести до читателя мысль о свободе человеческого духа в весьма живой и оригинальной форме.

Ключевые слова: повесть «Сарбадор», исторические и вымышленные персонажи, художественный вымысел, исторические факты, историческая повесть, нравственные искания героя.

СИМОҲОИ ТАЪРИХӢ ВА БАДЕИИ ПОВЕСТИ А. ЯБЛОКОВ «САРБАДОР» ВА НАҚШИ ОНҲО ДАР БОЗШИНОХТИ МУНДАРИЧАИ АСАР

Дар мақола повести «Сарбадор», ки дар бораи ҳодисаҳои таърихии вобаста ба пайдоиши шӯриши сарбадорон дар Шарқ ва муборизаи мардуми осоиштаи як деҳаи хурде дар кӯҳҳои Ҳиндукуш ба муқобили лашкари Темури ланг хангоми ҷангҳои ишғолгаронаи ўст, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ҳамчунин, омилҳои тағйирпазирии ҷаҳонбинии қаҳрамони асосӣ ва вежагиҳои ҷаҳонбинии мазҳабии мардуми он даврон ва таъсири он ба фарҳанги тоҷик тавсиф ва таҳлил шудаанд. Дар ҷунин шароите тоҷикон ба унвони миллат маҷбур шуданд, ки маҳз аз ҷаҳонбиние, ки метавонист онҳоро аз марғ начот диҳад, дифоъ кунанд. Повести таърихии «Сарбадор»-и Александр Яблоков дар асоси шуморае аз манобеи таърихӣ дар бораи ҳукумати камназири сарбадорони Самарқанд сохтан ба миён меоварад. Муаллифон бо истифодаи шумораи зиёди ҳақиқӣ таърихӣ, ки гувоҳи майлу талоши мардумони Осиёи Миёна ба озодист, саҳнаҳои ҳунарии муборизаи қаҳрамононаи халқи тоҷикро бар зидди муҳочимони хориҷӣ тасвир кардааст. Нависанда тавонистааст далелҳои таърихиро моҳирона бо таҳайюлотӣ бадеӣ бипечонад. Дар қатори қаҳрамонони таърихӣ персонажҳои таҳайюлӣ низ дар повест нақши ғафлро иҷро мекунанд. Симоҳои таърихии повест барои ошкор кардани ҷустуҷӯи ахлоқии қаҳрамони асосӣ – Аҳмад кӯмак мекунанд. Ҳаёт, сарнавишт, таҷрибаҳои ботинии ӯ меваи таҳайюлотӣ эҷодии нависанда мебошанд ва ба воқеияти таърихӣ мувофиқат намекунанд. Ҷунин омезиши таҳайюл бо ҳақиқӣ таърихӣ дар сохтори асар ба нависанда имконро фароҳам гардонид, ки ғояи озодагии рӯҳи инсонро дар шакли хеле зиндаву ҷаззоб ба хонанда интиқол диҳад.

Калидвожаҳо: повести «Сарбадор», симоҳои таърихӣ ва бадеӣ, воқеоти таърихӣ, повести таърихӣ, ҷустуҷӯҳои ахлоқии қаҳрамон.

HISTORICAL AND FICTIONAL CHARACTERS AND THEIR ROLE IN REVEALING THE IDEOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL CONTENT OF A. YABLOKOV'S STORY «SARBADOR»

The article analyzes the novel «Sarbador», which narrates about the historical facts related to the origin of the Sarbador movement in the East, and the struggle of inhabitants of a small village in the Hindu Kush mountains against the troops of Timurlang during his conquest wars of in India; described changes in the worldview of the protagonist and their reasons; given the characteristic of the religious worldview of the people of that epoch and its influence on the Tajik culture. In such conditions, Tajiks, as a nation, were forced to defend exactly the worldview that could save it from decease. The historical story "Sarbador" by Alexander Yablokov, based on a number of historical sources, tells about the unique state of the Sarbadors of Samarkand. The authors used and described a huge number of historical facts testifying to the desire of the peoples of Central Asia for freedom. He showed the heroic struggle of the Tajik people against foreign invaders. The writer skillfully managed to combine historical facts with fiction. Along with historical heroes, fictional characters are also active in the story. Historical characters help to reveal the moral quest of the main character of the story - Ahmad. His life, fate, inner experiences are the fruit of the writer's creative imagination and do not correspond to historical reality. Such a combination of fiction with historical

facts in the architectonics of the work allowed the writer to convey to the reader the idea of the freedom of the human spirit in a very lively and original form.

Keywords: *historical and fictional characters, fiction, historical facts, historical story, the moral quest of the character.*

Сведения об авторах: *Ахтамова Мунира Усмановна* – кандидат филологических наук, доцент кафедры мировой литературы Российско-таджикского (славянского) университета (RTSU). Адрес: 734000, г. Душанбе, ул. М. Турсунзаде, 30, тел.: +(992) 37221-35-50;

Юсупова Маърифат Олимовна – магистрант Российско-таджикского (славянского) университета (RTSU). Адрес: 734000, г. Душанбе, ул. М. Турсунзаде, 30, тел.: +(992) 37 221-35-50.

Information about the authors: *Akhtamova Munira Usmanovna* - Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of World Literature of the Russian-Tajik (Slavic) University (RTSU). Address: 734000, Dushanbe, st. M. Tursun-zade, 30, tel.: + (992) 37 221-35-50;

Yusupova Marifat Olimovna - Master's student of the Russian-Tajik (Slavic) University (RTSU). Address: 734000, Dushanbe, st. M. Tursun-zade, 30, tel. :+ (992) 37 221-35-50.

ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ УША ПРИЯМВАДА*Азизова З.***Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода**

Бо шарофати соҳибистиклол шудан (1947) мардуми захматкаши кишвари Ҳиндустон баҳри ободии ҷомеаи худ ҷидду ҷаҳд намуданд, то сарзамини асрҳои зерин асорат бударо ба мамлакати пешрафта табдил диҳанд. Дар оғози замони нав як навъ тағйиру ҷойивазкунии масъалаҳои мубрами иҷтимоӣ сиёсӣ ва маънавӣ фарҳангӣ ба миён омад ва табиист, ки дар ҳар давр ҷойивазкунии наслҳо вусъат ёфта, онҳо бо афқору назари тоза ба майдон ворид мешаванд. Адабиёт ҳам зерин таъсири ин ҳаводиси сиёсӣ иҷтимоӣ тағйир ёфта, дар замони соҳибистиклолӣ вазифаҳои навро бар дӯш гирифт. Адабиёти муосири Ҳиндустон, аз ҷумла адабиёти ҳиндӣ имрӯз инъикоскунандаи ҳаёти воқеии ҷомеа мебошад ва ба ҳайси қаҳрамони асарҳои насри ашхоси воқеӣ интиҳоб шудаанд.

Қобили зикр аст, ки маҳз бо шарофати соҳибистиклолии кишвар мақоми иҷтимоӣ занони ҳинду ҳам тағйир ёфт. Имрӯз қонун дар ҷомеа ширкати ғаёлона дошта дар тамоми соҳаҳои зиндагӣ саҳми босазо доранд. Дари макотибу донишгоҳҳо ба рӯи қонун кушода шуданд ва онҳо дар баробари писарон таҳсили илм намуда, соҳиби касбу кор мешаванд. Маърифатандӯзӣ афқору пайкори қонунро ба қулӣ тағйир дод. Бархе аз занони соҳибмаълумот ва адабиётдӯст ба воситаи эҷоду таълифоти асарҳои номии худ ба майдони адабиёт ворид шуданд. Ҷуноне ки ҳиндиносии тоҷик Раҳматуллоева З. А. таъкид мекунад: “Бахусус, ба ин муҳити баҳсу мунозира, ибрази андеша ва илму адаб ворид шудани бонувони қаламкаш, ки ҳар қадоме ба қадри маҳорату қобилият, ҷаҳонбинӣ ва захмату талошҳои хеш ба фатҳи қуллаи мурод расиданд, барои ҷомеаи Ҳинд муваффақияти беназирест. Асарҳои пурмазмунӣ адабҳои қайҳо аз тарафи ҷомеаи адабӣ пазируфтаву эътироф шудаанд ва асарҳои насри назми онҳо дар роҳи кушода додани сирри асри зан ва ҳал намудани масоили муҳталифи зиндагӣ дар адабиёти муосири ҳиндӣ саҳми босазо гузоштанд ва мегузоранд” [3, с. 48].

Таҳсил дар мактабу донишгоҳҳо, мутолиа ва шиносӣ бо асарҳои ватанӣ хориҷӣ шавқу рағбати қонунро ба навиштан, эҷод қардан рӯз ба рӯз бедор қард. Дар маҷаллаҳои адабӣ дар қатори адабони маъруф минбаъд офаридаҳои қонун низ ҷоп мешуданд. Мавзӯи ҳикояву романҳои адабӣ, асосан, масъалаҳои иҷтимоӣ дар бар мегирад. Онҳо дар осори худ зиндагии мушкили қонун, беҳуқуқӣ, қисмат ва мавқеи ҷамъиятии онҳоро воқеъбинона тасвир мекунанд. Бояд зикр намуд, ки вазъии воқеии қонунро, инчунин, бисёр нависандагони номии Ҳиндустон, аз адаби маъруф Премҷанд (1880-1936) сар қарда, то нависандагони муосир дар асарҳои худ инъикос намудаанд.

Роҷеъ ба ҳаёт ва ғаёлияти эҷодӣ бархе аз занони суҳанварро ҳиндиносии тоҷик, олимӣ варзида Раҷабов Ҳ. дар асарҳои илмӣ хеш, аз қабилӣ “Се насли ҳикоянависони ҳиндӣ” (адабҳои Манну Бҳандарӣ, Носира Шарма) ва “Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав” (2018, Маҳадеви Варма, Манну Бҳандарӣ, Носира Шарма Уша приямвада, Меҳринисо Парвиз, Судҳа Арора Мридула Гарг), Раҳматуллоева З. А. дар мақолаҳо (дар бораи муҳтавои ҳикояҳои Манну Бҳандарӣ, Носира Шарма, Меҳринисо Парвиз, Мама Калия, Манҷу Лата Тиварӣ, Уша Приямвада, Мридула Синх, Таслима Насрин), Латипов А., (дар бораи ҳаёт ва эҷодии адаби хушсалика Меҳринисо Парвиз) инъикос намудаанд.

Ба майдони адабиёти муосири ҳиндӣ як зумра бонувони насрнавис дар солҳои 60-уми асри гузашта ворид шудаанд ва ба воситаи навиштаҳои худ барои ҳимояи шаъну шарафи қонун овози худро баланд намуда, дар эҷодии худ паҳлуҳои гуногуни ҳаёти қонунро тасвир қардаанд. Дар ин ҷода метавон номҳои Манну Бҳандарӣ, Кришна Собати, Уша Приямвада, Мринал Панде, Мридула Гарг, Раҷӣ Сетх, Судҳа Арора, Носира Шарма, Майтрейи Пушпа ва дигаронро ёдрас шуд.

Адабҳои маъруф Манну Бҳандарӣ, Кришна Собатӣ, Уша Приямвада, Мридула Гарг, Судҳа Арора Носира Шарма ва дигарон бо сабуку услуби хоси худ дар майдони адабиёт

мақоми худро пайдо намуда, исбот намуданд, ки қалами зан ҳам метавонад тезу бурро бошад. Мавзӯи асарҳои онҳо берун аз доираи зиндагии занон баромада, перомун мавзӯоти мухталифи ҳаёти ҷомеаро фарогир шудаанд.

Бархе аз адибаҳои ҳиндӣ дар баробари навиштан боз дар корҳои ҷамъиятии ҷомеа фаъол буда, дар муассисаҳои гуногун ба ҳайси омӯзгор, рӯзноманигор ва ғайра кор мекунад. Ба ин минвол, метавон яке аз адибаҳои шинохтаи адабиёти ҳиндӣ Уша Приямвадаро мисол овард.

Уша Приямвада дар ибтидои солҳои 60-уми асри гузашта ба майдони адабиёт ворид шуд ва дар муҳити адабии он ҳамчун нависанда ташаккул ёфт. Аз оғози фаъолияти эҷодӣ ба низом таҷриба гирифта дар талош ва муайян кардани пайроҳаи хосси эҷодӣ шуд. Уша Приямвада замоне чашм ба дунёи ҳастӣ кушод, ки дар Ҳиндустон муборизаҳои озодихоҳӣ мерафтанд. “Мардуми чафокаши ҳинду бо чидду ҷаҳд баҳри озод шудани кишвари худ аз зери асорати ғосибони аҷнабӣ ҷонфидоёна мубориза мебарданд ва дар ин муборизаҳо бародарони Уша Приямвада низ саҳми босазои худро гузоштаанд. Уша Приямвада дар соли 1931 дар шаҳри Канпур таваллуд шудааст. Маълумоти миёнаро дар зодгоҳаш гирифтааст. Баъди вафоти падар даврони бачагии ӯ гоҳо дар танҳои ва гоҳо дар муҳити хонаводагӣ якҷоя бо бародаронаш гузаштааст. Аз ҷони хонаводаи адиба ҳама аз аҳли маърифат буда, дар корҳои ҳукуматӣ адои вазифа мекарданд. Нисбат ба ҷинси латиф эҳтироми хосса доштанд ва Ушаи ҷавон ҳам бо меҳру муҳаббат дар миёни бародарон калон мешуд. Дар ҷунин хонадони солим тарбият ёфтанд, боиси он гашт, ки дар замири духтари ҷавону хушзеҳн меҳри инсондӯстӣ ва дар баробари ин шавқу рағбат ба адабиёт ва забони ҳиндӣ ва англисӣ тавлид ёбад. Уша Приямвада зиёд мутолиа мекард, бо адабиёти Ғарб ва намоёндагони шинохтаи он ошноӣ пайдо кард. Бо сабаби дар корҳои ҳукуматӣ кор кардани бародаронаш аҳли оилаи онҳоро лозим меомад, ки дар шаҳрҳои Канпур, Лакхнав, Оллоҳобод ва Ҳаридвар зиндагӣ ва фаъолият кунанд. Билохира, дар соли 1948 онҳо ба пойтахти Ҳиндустон шаҳри Деҳли куч бастанд. “Аз ҷунин тарзи ҳаёти гузаронида Уша таҷрибаи худро касб кард, зеро ӯ бо шаҳрҳои гунони кишвараш ва ҳаёти мардум аз наздик шинос мешавад. Уша Приямвадаро дар соҳаи адабиёти англис бакалавриатро хатм намуда, сипас дар донишгоҳи Оллоҳобод рисолаи докториро (PhD) дифоъ мекунад. Ба ҳайси омӯзгор муддате чанд дар коллеҷи Леди Шрирам кор карда, пасон дар соли 1961 Уша Приямвада барои омӯзиш ва пажӯҳиши адабиёти амрикоӣ ва англис ба Амрико сафар мекунад. Дар он ҷо бо забоншиноси шинохта Ким Нилсон шинос мешавад, ки дертар ин ошноӣ онҳоро бо ҳам наздик карда, барои хонадоршавӣ мусоидат мекунад. Уша Приямвада дар донишгоҳи Висконсин, дар шӯъбаи филологияи Осиёи Ҷанубӣ ҳамчун омӯзгор то нафақа баромаданаш кор мекунад. Солҳои сипаришуда ва фаъолияти омӯзгорӣ, мулоқот бо мардумони гуногунтабақаву гуногункасб ба нависандаи хушсалиқа имконият доданд, ки ангеҷаҳои ҳаётро беҳтар, амиқтар дарк кунад. Ӯ мавзӯҳои асарҳояшро маҳз аз зиндагии воқеӣ интиҳоб мекунад. Яке аз масъалаҳои мубрами ҷомеа дар тамоми ҷараёни зиндагӣ ва фаъолияти эҷодии Уша Приямвада маҳз мақом ва манзалати зани ҳинду дар ҷомеа мешавад. Уша Приямвада дар давоми умри пурбаракати ҳеш ба қатори маҳбубтарин ва шинохтатарин нависандагоне шомил аст, ки дар талоши беҳбудӣ бахшидан ба рӯзгори мардум, баҳусус занон тамоми ақли зеҳнӣ, истеъдоду маҳорати қалами худро ба кор мебарад. Ба истеъдоди нависандагии Уша Приямвада бисёр адабиётшиносон ва мунаққидони ҳиндӣ ва хориҷӣ баҳои арзанда додаанд. Яке аз мунаққидони шинохтаи ҳиндӣ Намвар Синҳ дар китоби худ “Ҳикояи ҳикояи нав” ба эҷодиёти Уша Приямвада баҳои арзанда дода, дар баробари ин, дар бораи ҳикояи “Бозгашт” (“Varasi”)–и адиба ибрози ақида мекунад”.

Нависанда Рачендра Ядав, Уша Приямвадаро дар як сатҳ бо адибаҳои бомаҳорат мисли Манну Бхандарӣ, Кришна Собатӣ, Мамта Каля мегузорад. Шоир ва мунаққиди шинохтаи адабиёти ҳиндӣ Ҳардаял ба маҳорати нависандагии Уша Приямвада баҳои арзанда дода, номи ӯро дар радиои ҳикоянависони маъруфи ҳиндӣ Моҳан Ракеш, Камлешвар Манну Бхандарӣ, Нирмала Варма ва Шанӣ мегузорад. Илова бар ин, роҷеъ ба эҷодиёти

нависанда пажӯҳишгари англисзабон Бричет Чозеф рисолаи илмӣ навишта, онро дар соли 1993 бомуваффақият дифоъ кардааст.

Дар ҳиндшиносии рус ба ҳикояҳои Уша Приямвада низ диққати махсус медиҳанд. Аз ҷумла мақолае, ки соли 2013 аз тарафи унвонҷӯ Парусова Мария Юрева бо унвони “Муаммои муносибатҳои байниҳамдигарии наслҳо дар асарҳои нависандаи ҳиндӣ Уша Приямвада” пешкаш гаштааст, ҷолиби диққат мебошад. Якчанд ҳикояҳои адиба ба забони русӣ тарҷума ва ҷоп шудаанд.

Ҳиндшиносии маъруфи тоҷик Ҳ. Раҷабов дар рисолаи илмӣ худ “Ташаккул ва инкишофи ҳикояи муосири ҳиндӣ” дар боби сеюм, ки “Ҳикояи ҳиндӣ пас аз озодшавии Ҳиндустон” номгузорӣ шудааст, дар қатори адибаҳои номдори ҳиндӣ Манну Бҳандарӣ, Шиванӣ, инчунин, Уша Приямвадаро низ ном мебаранд. Ин адибаҳо “... ба хоҳири шаъну шарафи зан мубориза бурда, образи модарону хоҳарони зерӣ бори гарони нобаробарӣҳои зиндагӣ мондари тасвир менамуданд. Баробари ин, кӯшиши зан барои мустаҳкам намудани оила, нишон додани шахсият ва худмуҳофизаткунӣ, дар осори ин адибаҳо акси худро меёфт, ки ҳамаи ин ифодаи дигаргуншавии фикру андешаҳои зани ҳинду буд” [2, с. 110].

Рочез ба ҳаёт ва эҷодиёти Уша Приямвада мақолаи Раҳматуллоева З. А. “Ҳикоянавис Уша Приямвада” бисёр ҷолиб аст. Мавсуф оид ба ҳаёт ва фаъолияти адабии адиба маълумоти мушаххас дода, илова бар ин, якчанд ҳикояҳои ӯро мавриди таҳлил қарор додааст.

Уша Приямвада аз зумраи нависандаҳои ботаҷриба ва сермаҳсул аст. Ҳикояҳои сершумори ҷолиб навиштааст, ки масъалаҳои доғи рӯзро мунъакис кардаанд. Ин мавзӯҳо на танҳо ҷомеаи Ҳинд, балки фарогири ҷомеаи башар ҳам маҳсуб меёбанд. Маҳз мубрамияти мавзӯҳои ҳикояҳои Уша Приямвада боис мешавад, ки дар атрофи асарҳои ӯ андешаронӣ кунем.

Яке аз андешаҳои муҳим ин аст, ки ҳикояҳои Уша Приямвада бо вучуди он ки солҳои зиёд дар Америка зиндагӣ мекард, ҳикояҳои худро ба забони ҳиндӣ менавишт ва бо ин амалаш посдорандаи забони модарӣ буданашро собит мекунад. Адиба бо эҷодиёти худ, дар адабиёти муосири ҳиндӣ ҷойгоҳи худро мустаҳкам кардааст. “Дар ҳикояҳои худ кушидааст, мансубияти миллӣ, забон ва фарҳанги халқи худро пос дорад. Ӯ ҳикояҳои худро дар маҷмӯаҳои “Зиндагӣ ва гулҳои садбарг” (“Zindagi our gulab ke phul”), “Чӣ қадар фиреби калон”, “Ҳикояҳои дӯстдоштаи ман” (“Meri priya kahaniya”), “Як нафари дигар” (“Ek koī dusrā”) гулчин намудааст. Беҳтарин ҳикояҳои ӯ бо забонҳои русӣ ва англисӣ тарҷума шудаанд ва бо ин тариқа дастраси хонандагони сершумор гардидаанд” [4, с. 152].

Уша Приямвада дар ҳикояҳои худ кӯшиш кардааст, ки ҳама гуна лаҳзаҳои ба назар ноаёнӣ зиндагиро мавриди таҳлил қарор диҳад. Нависандаи нозуксанҷ тавонистааст дар як ҳикоя чанд масоили мубрамро ҷой диҳад. Масалан, дар ҳикояи “Моҳиҳо” (“Machliyan”) адиба дар образи яке аз симоҳои марказӣ Вичӣ ва тасвири эҳсосоти рӯҳафтодагиву ноумедии ӯ аз тақдири носозгораиш, боз масъалаҳои марбут ба бесаводии занон, иқтисодиёти костаи ҷомеа, таъсири фарҳанги бегона, хиёнаткорӣ, бечурияти ва амсоли инро мавриди таҳлил қарор додааст. Мавзӯи ҳикояи “Моҳиҳо” дар он зоҳир мегардад, ки муҳаббату садоқати инсонҳо баҳусус, дар шаҳрҳои калон, нисбат ба ҳамдигар бисёр нисбист ва бо гузашти вақт, дар вазъияту ҳолатҳои мухталифи зиндагӣ ин муносибатҳои гарм ё сард ё, умуман, қанда мешаванд. Масъалаи пос доштани расму оини ниёгон, ки моҳияти асосии он сифатҳои ҳамидаи инсонӣ, меҳру садоқати самимӣ, нисбат ба ҳамдигар мебошанд, дар ҷомеаи шаҳрҳои бузург, гоҳо бо таъсири фарҳанги ғарбӣ ба ғӯшаи фаромӯшӣ рафта истодааст. Маҳз ҳамин раванд Уша Приямвадаро бисёр ба ташвиш меовард ва андешаҳои худро дар бораи ин вазъият дар ҳикоя ба воситаи ҳолатҳои руҳии қаҳрамонҳои ҳикояи “Моҳиҳо” инъикос менамояд. Дар ҳикояҳои мазкур нависанда бесабаб ду кишвари аз лиҳози фарҳанг ва анъанаҳо гуногунро интихоб намудааст. Қаҳрамонҳои ҳикоя – Натраҷан, Маниш, Муқӣ бо тарк кардани зодгоҳ ва кӯч бастан ба Амрико бегонапараст шуданд. “Моҳиҳо” ном гирифтани ҳикоя ҳадафи нависандаро ошкор менамояд. Маҳз ана ҳамин тағйирёбиҳоро Уша Приямвада дар ҳикояҳои худ бисёр воқеъ ва табиӣ тасвир намудааст. Ҳикояи “Моҳиҳо”-ро

адиби шинохтаи ҳиндӣ Рачендра Ядав ҳамчун яке аз ҳикояҳои бехтарини Уша Приямвада дар китоби худ “Як китоби мувозӣ” (“Ek dunya samantar”) дар радифи ҳикояҳои баргузидаи нависандагони машҳури ҳиндӣ ба монанди Амаркант, Кришна Собати, Камлешвар, Нирмал Варма, Пҳанишварнатҳ Рену, Бҳишма Саҳнӣ, Манну Бҳандарӣ, Моҳан Ракеш ва дигарон ҷой додааст” [6, с. 95].

Бо мурури замон паҳлуҳои гуногуни ҳаёт тағйир ёфта, ба шахсияти инсон ҳам таъсири мусбат ё манфии худро мерасонад. Ин тағйирёбиҳо низ аз ҷашми мушоҳидакори адиба дур намондаанд. Чунончи, Уша Приямвада ба бисёр масъалаҳои хонаводагӣ ва дар он ҷое, ки аз эҳтиром доштани суннатҳои милли сухан меравад, бо мулоҳиза ибрази ақида меронанд. Дили саршор аз меҳру муҳаббати нависанда дар эҳтиром ва ҳамдигарфаҳмӣ бахусус, дар оила ва муносибатҳои нозуки хонаводагӣ қушода мешавад. Дар яке аз ҳикояҳои машҳури нависанда, ки “Бозгашт” (“Vapsi”) ном дорад, муносибати аъзои як оила ба ҳисоби ин хонадон Гучадҳар Бабу дар ниҳояти беписандӣ ва бефарқӣ зоҳир мегардад. Муаллиф қўшиш намудааст, ки омилҳои сар задани чунин муносибати сарди пайвандонро ошкор намояд.

Муҳтавои ҳикояи “Бозгашт” басо одӣ, аммо воқеӣ нақл карда мешавад ва Уша Приямвада ҳолатҳои қаҳрамони ҳикоя Гачадҳар Бабуро, ки аз парешонӣ, изтироб, тарс ва ноумедӣ иборат аст, моҳирона ба тасвир меорад. Илова бар ин, дар ҳикоя боз мавзӯи муошират ва пайдо шудани нофаҳмиҳо миёни наслҳо дар мисоли муоширати падару фарзандон дар оила Гачадҳар Бабу низ хеле рӯшан инъикос ёфтааст. Нависанда дар изтироб аст, ки бо гузашти солҳо ва бо сабаби як қатор дигаргуниҳои руҳ дода, дар ҷомеаи Ҳинд баъзе арзишҳои анъанавӣ ва фарҳангӣ аз қабилӣ эҳтироми волидайн, ҳамдигарфаҳмӣ дар оилаҳо аз байн рафта истодаанд. Таквияти ин андешахоро мо дар муносибати Гачадҳар бабу ва фарзандонаш Амар, Нарендра Басантӣ мушоҳида карда метавонем. Солҳои зиёд падар дур аз хона кор мекард ва пули ёфтаашро ба хона, барои таҳсили фарзандонаш мефиристод, писари калониашро оиладор намуд. Духтари қадрасаш Басантӣ дар коллеҷ меҳонад, хонаи обод бунёд кард, вале фарзандони носипосаш аз баргаштани падари худ шод нестанд. Тамоми аъзои оила оҳиста-оҳиста аз ӯ канорҷӯй мекардагӣ шуданд. Ҳатто ҳамсари Гачадҳар бабу низ мудом бо вай муноқиша мекарду тарафи фарзандонашро мегирифт. Дар охир Гачадҳар бабу фаҳмид, ки бо гузашти вақт ӯ барои аҳли байташ ба як воситаи пулбӣ табдил ёфта будо халос. Вақте вай самимиеро, ки солиёни зиёд интизор буд, надид, ниҳоят пажмурда гашт. Танҳои воқеиро маҳз дар хонаи худааш эҳсос кард. Беъятиной ва беписандии фарзандонаш ӯро рӯз аз рӯз асабонӣ мекарданд. Аз он дар таҳлука афтада буд, ки барои наздиконаш ӯ бегона шудааст, то ҳаде, ки ба зиндагии онҳо халал мерасонад, ягона халосӣ аз ин “танҳой” бозгашт ба кор буд. Уша Приямвада рафтори ношоистаи персонажҳои ҳикояро маҳкум мекунад.

Адабиёт

1. Рачабов, Ҳ. Ташаккул ва инкишофи ҳикояи муосири ҳиндӣ: Рисола барои шарқшиносон ва филологҳо / Ҳ. Рачабов. – Душанбе: Пайк, 1998. – 110 с.
2. Рачабов, Ҳ. Адабиёти ҳиндӣ дар давраи нав: Китоби дарсӣ барои донишҷӯён, аспирантон, устодон / Ҳ. Рачабов. – Душанбе: Эр-граф, 2018. – 540 с.
3. Раҳматуллоева, З.А. Бонувони насрнависи адабиёти ҳиндӣ / З.А. Раҳматуллоева // Паёми Осиё. – Душанбе, 2016. – 158 с.
4. Раҳматуллоева, З.А. ҳикояҳои хурди Манну Лата Тивар / З.А. Раҳматуллоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе: Сино, 2017. - №4/2. – 206 с.
5. Gopal, Ray. Chayavadottar kal/ Ray Gopal.-nagendr hindi sahitya ka itihās. – Nay dilly. – 1984. – 693 s.
6. Namvar Sinh. Kahani nayi kahani/ Sinh Namvar. – Kahani nayi kahani. – Ilahabad, 1982. – 187 s.
7. Bachan, Sinh .Stri Lekhan ki samanantar duniya / Sinh Bachan.-hindi sahitya ka dusra itihās. – Nay dilly, 2009. – 497 с.
8. Rajendra, Yadav. Usha Priyamvada / Yadav Rajebdr. - Ek dunya samanankar. – Nay dilly, 1985. – 93 s.

9. Vijayendr Snatak. Priyamvada se vartman yug tak / Snatak Vijyendra. - hindi sahitya ka ittihas. – Nayi dilli, 2015. – 380 с.

ҲАЁТ ВА ЭҶОДИЁТИ УША ПРИЯМВАДА

Муаллиф дар мақола қайд намудааст, ки нависанда Уша Приямвада ба табакаи миёнаи шаҳрӣ мансуб буда, дар ҳикояҳои худ, бештар ҳаёти мардуми табақаҳои миёнаи ҷомеаро тасвир мекунад. Аҳли байти нависанда маорифпарвар буд ва илова бар ин, барои ободии кишвар, заҳмату талош мекарданд. Сарчашмаи илҳами адиба дар баробари осори назмиву насрии адабиёти ҳиндӣ, инчунин, адабиёти ғарб низ ба ҳисоб мерафт. Ӯ шаҳрванди Амрико бошад ҳам, таълифоти худро бо забони ҳиндӣ менавишт. Ҳикояҳои Уша Приямвада дорои мавзӯ ва масъалаҳои ҳаётан муҳим мебошанд. Масъалаҳои мухталиф, аз қабилӣ савияи маърифат ва оиладорӣ, муносибати тарафайни волидону фарзандон, бемехриву бевафой, тарбияву ахлоқ, танҳой, мағрурию худписандӣ ва нотавонию тангдастии инсон дар ҷомеа ва ғайра дар офаридаҳои нависанда ба таври воқеӣ ва ошкорбаёнӣ тасвир ёфтаанд.

Ба андешаи муаллиф, Уша Приямвада вобаста ба тасвири ҷараёни ҳаёти қаҳрамонони марказии ҳикояҳояш зиндагии мураккаб ва таъсири фарҳанги бегона ба тақдири онҳо, дигаргунҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва маънавиёти кишварро, ки дар солҳои баъдихибиистиклолӣ ба вуқӯъ омадаанд, дар маркази ҳикояҳои худ гузоштааст. Аксари қаҳрамонҳои ҳикояҳоро рӯҳияи маъусӣ, эҳсоси танҳой фаро гирифтааст, ки аз ин доира берун баромадан барои баъзеашон имконнопазир мегардад. Омили ҳамаи ин носозгорихоро Уша Приямвада дар маънавиёти пасти баъзе афрод, иқтисодиёти коста, кӯтоҳандешӣ, нофаҳмӣ, бегонапарастӣ ва муносибати сардшудаи волидайнӯ фарзандон мебинанд.

Муаллиф қайд менамояд, ки масъалаи ҷойгоҳи зан дар ҷомеа, ки тамоми фаъолияти эҷодии Уша Приямвадаро аз ибтидо то имрӯз фаро гирифтааст, адибаро ҳамчун зан ба ташвиш меоварад. Нависанда дар бархе аз таълифоти хеш ба муқобили поймолкунандагони ҳуқуқҳои зану духтарон эътирози ҷиддӣ карда, ғалат будани ин андешаву амалҳоро тавассути навиштаҳояш возеҳу ошкоро баён менамояд. Образи занҳоро, ки Уша Приямвада дар ҳикояҳои худ офаридааст, соҳибмаърифат ҳастанд ва гоҳҳо дар худ қудрат ва тавоноӣ пайдо карда, барои шаъну шарафи худро дифоъ кардан мубориза мебаранд. Уша Приямвада ҳикоянависи моҳир аст. Дар таълифоти ӯ ҳақиқати воқеӣ бо тамоми ҷузъиёташ инъикос ёфтааст, ки хонандаро ба андеша кардан водор месозад. Адиба омилҳои иҷтимоии рӯйдодҳои зиндагиро, ки сади роҳи ҳаёти хушӯ гуворо ҳастанд, ошкоро баён карда, онҳоро маҳкум мекунад.

Калидвожаҳо: Уша Приямвада, зиндагӣ, эҷодиёт, воқеият, ҳикоя, тақдири зан, ноумедӣ, танҳой, масоили иҷтимоӣ, фарҳанг, оила.

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО УШИ ПРИЯМВАДЫ

Автор статьи отмечает, что в рассказах талантливой индийской писательницы Уши Приямвады наибольшее внимание уделено на такие проблемы как, воспитание, духовность человека, степень образованности, взаимоотношения поколений, мечта и роль человека в обществе, взаимоотношения поколений, мечта о роли человека в обществе, семейно-бытовая тематика, неприязненность и вероломство, высокомерие и эгоизм, роль и место женщины в обществе и семье, а также проблемы одиночества в больших городах и влияние западной культуры на индийскую культуру.

Посредством процессов жизни своих героев Уша Приямвада рассказывает о тяжёлой жизни своих героев. Изображает влияние западной культуры на дальнейшую судьбу индийцев живших в Америке. В рассказах Уши Приямвады нашли свое отражение те политические и социальные перемены индийской жизни, которые происходили на почве преобразования и развития страны после приобретения независимости, а также духовное настроение народа. Рассказы Уши Приямвады являются реалистическими индийскими рассказами, посвященные изображению повседневной жизни людей среднего класса и обыкновенных людей. Некоторых героев рассказа писательницы охватывает чувство

одиночества и отчаяния до такой степени, что порой кажется выйти из этого положения невозможно. По мнению Уши Приямвады причиной всего этого пессимистического настроения является прежде всего низкое духовное воспитание, бедность, необразованность, социальные проблемы и оторванность от семейных уз и традиций.

По мнению автора статьи, в своём творчестве Уша Приямвада очень остро затрагивает вопрос о правах и положении женщины. В рассказах этот вопрос освещен в применении к судьбам работающих и образованных женщин, которые порою самостоятельно выбирают свой путь в жизни, что даётся им нелегко в патриархальном строе индийского общества.

Ключевые слова: *Уша Приямвада, жизнь, творчество, реальность, рассказ, судьба женщины, отчаяние, одиночество, социальные проблемы, культура, семья, судьба человека.*

USHA PRIAMVADA AS A MASTER OF SHORT STORY

The greatest attention was paid in the stories of the talented Indian writer Ushi Priyamvada. The main issues are: the upbringing of a person's spirituality, the degree of education, the interrelations of generations, the dream and role of a person in society, family-household themes, hostility and perfidy, arrogance and selfishness, the role and place of women in society and the family, as well as the issues of loneliness in large cities and the influence of western culture on Indian culture.

By means of the processes of life of their heroes, the writer Usha Priamvada talks about the hard life of the heroes. Also illustrates the influence of Western culture on the further fate of Indians living in America. In the stories, the ears of Priyamvada reflected the political and social changes in Indian life that occurred on the basis of the transformation and development of the country after independence, as well as the spiritual mood of the people. The stories of Usha Priyamvada are realistic Indian stories devoted to depicting the everyday life of middle class people and ordinary people. Some of the heroes of the writers story embrace a sense of loneliness and despair to such an extent that in seems impossible to get out of this circle. In the opinion of Usha Priyamvada, the reason for all these pessimistic relations is primarily low spiritual education, poverty, lack of education, social problems, isolation from family ties and tradition.

Usha Priyamvada very seriously affects the issue of the rights and position of women in his work. In the stories, this issue is highlighted in the application to the destinies of working and educated women, who sometimes choose their own way in life, which is not easy for them in the patriarchal system of Indian society.

Keywords: *creativity, Usha Priamvada, talented writer, reality, story, woman's destiny, despair, loneliness, social problems, culture, family, human destiny.*

Сведения об авторе: *Азизова Зарафшон – ассистент кафедры филологии Юго-Восточной Азии Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6. Тел.: (+992) 930338383*

Information about the author: *Azizova Zarafshon – assistant of the the Department of Philology of Southeast Asia, Tajik State Institute of Languages named after Sotima Ulugzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17/6 Muhammadiev str., phone: (+992)930338383*

ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ ДАР ШЕЪРИ САЛИМИ ХАТЛОӢ

Гирдакова З.

Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Заволи давлати абарқудрати Шӯравӣ, ки далели соҳибдавлат шудани халқҳо буд, ба мардуми тоҷик низ имкон фароҳам сохт, то як қисмате аз манотиқи аҷдодии хешро, ки ба номи Ҷумҳурии Сотсиалистии Тоҷикистон арзи вучуд дошт, мустақил эълон намояд. Тоҷикистони соҳибистиқлол, ки акнун гомҳои нахустинашро дар умури давлатдориву давлатсозӣ мениҳод, ба як сахнаи тираи шӯру низоъ рӯ ба рӯ шуд. Лоик Шералӣ, шоири тоҷик, дар як шеъри худ ин авзои вақтро чунин тасвир намудааст:

Безътиқодӣ як тараф, беиттиҳодӣ як тараф,
Беичтиҳодӣ як тараф, безътимодӣ як тарф,

Як шаҳр пур аз ҳою ҳӯ, тӯфон дамид аз чор сӯ,
Муште мунодӣ як тараф, мушти чиҳодӣ як тараф,

Баҳри Ватан ҷонбозӣ не, қозӣ ба ҳаққаш розӣ не,
Якчанд ҳодӣ як тараф, якчанд бодӣ як тараф [10, с. 82].

Бо ба даст омадани ваҳдати миллӣ дар шеъри шоирони тоҷик, ки то он авқот тасовире аз ҷанги шаҳрвандӣ ба таври фаровон дар шеърҳои худ меоварданд, акнун ба умедҳои зиёд ваҳдату ягонагиро тарғиб менамуданд ва месутуданд, зеро дар асл низ арзишмандтарин дастоварди халқи тоҷик, ки пас аз беш ҳазор сол дубора ба доштани давлати соҳибистиқлол ноил шудаанд, фақат бо ҳифзи ваҳдати миллӣ ва бародариву иттифоқи иттиҳод онро нигоҳ медоштанд ва барқарору эҳё месохтанд. Дар марҳалаи ҷадидаи бунёди давлатдорӣ муносири Тоҷикистон қисмати неки миллати мутамаддини тоҷик дар он зоҳир мегардад, ки дар симои шахсияти беназири таърихӣ Эмомалӣ Раҳмон - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат олитарин сифатҳои башарӣ - адолати инсонӣ, ҷасурию шучоат, раҳму шафқат ва истеъдоди беназири ваҳдатофарӣ таҷассум ёфт ва махсусан, қалби рӯшану поки ӯ раҳнамои қораи гардид. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид доштанд: “Сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва ваҳдату ҳамдигарфаҳмӣ ба мардуми Тоҷикистон дар натиҷаи саъю талоши шабонарӯзии фарзандони огоҳу бедордори миллат, музокироти бисёр мушкилу тӯлонӣ ва, ҳамзамон бо ин, бар ивази ҷони ҳазорон нафар ҷавонмардони содиқу ватандӯст муяссар гардидааст”[3].

Акнун пас аз эълони ваҳдати миллӣ дигар вожаи “ваҳдат” на як вожаи сода ва одӣ барои миллати тоҷик садо медод, агар аз тараф дар ин вожа мардуми кишвар дӯстиву рафқат, муҳаббату садоқат ва самимияту эҳтиромро барои худ ва барои Ватан дарк кунанд, аз тарафи дигар, дар ин вожа ғалабаи нури некиро бар бадӣ мешиносанд. Мардуми тоҷик дигар ба дасисаву дурӯғи душман бовар намекунад, балки ҳушёриву зиракиро акнун барои ҳамешагӣ шиори худ қарор додаанд. Боварӣ, таҳаммул ба ҳамдигар ва меҳру муҳаббати байниҳамдигарӣ пойдевори ваҳдат аст.

Шоир Алимӯҳаммад Муродӣ дар шеъри “Эй, ҳамватан”-и худ масъалаи мазкурро аз диди нав инъикос менамояд ва меорад, ки:

Душман чӣ мекорад? Низоъ,
Кишташ чӣ бор орад? Бало,
Моро зи ҳам созад ҷудо,
Эй ҳамватан ҳушёр бош.

Ӯ дустрӯ, ту дӯстчӯ,
Ӯ хилладон, ту содахӯ,

Фанд аст дар ҳар қанди ӯ,
Эй ҳамватан, ҳушёр бош [7, с. 9]

Умар Сафар, устоди ДМТ, дар китоби “Бигӯ тарона бимонад” таъкид менамояд: “Бояд бидонем, ки неруи бузурги раҳогар, раҳкушо, ҳофизу ниғаҳбони мо, ҳамбастагӣ, иттиҳоди мост” [5, с. 12].

Масъалаи фавқ дар осори адибони тоҷик, махсусан, дар шеъри Салими Хатлонӣ бо дарки ҳиссу масъулияти аҷдодӣ, эҳёи дубораи давлату фарҳангу адабу ҳунари ҷаҳонпазири ин миллати мутамаддин тасвир ёфтааст. Шоир дар шеъри “Эй Ватан” аз аҳамияти истиқлолият ва таъсиси давлати тоҷикон меғӯяд:

Ҷовидонӣ аз ту дорад ишқи бефарҷоми дил,
Каъбаи осоиши рӯҳи азизон, эй Ватан [7, с. 790].

Салими Хатлонӣ дар шеъри худ инъикоси ваҳдати миллиро барои мардуми тоҷик на фақат ягона наҷотбахш, балки далели бедориву ҳодогоҳӣ арзёбӣ мекунад.

Миллати ман, эътибори дарди ту,
Заҳра ҷӯшад дар рағи ҳар фарди ту.
Аз ману аз мо яке бояд сиришт,
Тарзи тавҳид аст ин дар сарнавишт [6, с. 634].

Бино ба тасвири шоир, фақат ваҳдати милли тавонист дар зехни мардуми фирефтаву овора бедориву ҳушёрӣ ва меҳру муҳаббатро дар миёни ҳамдигар эҳё ва барқарор намояд. Халқи тоҷик, ки худ як халқи заҳматкаш, меҳнатдӯстдор ва оромтабиату бофарҳанг аст, аз ин имконият истифода бурда, хатои ҳамдигарро бахшида, даст ба дасти якдигар додаву пайи суботу ободиву рушди ватани худ шуданд. Шоир дар шеъри “Рангу бӯи асл меояд зи ту” овардааст, ки ҳар касе, ки аз дарди туро дарк намесозад, наметавонад ҳамдаму ҳамнавоят бошад.

Эй фалак, дасти ману домони ту,
Заҳмати ҷон мекунам эҳсони ту.
Ҳар кӣ аз ҷоми ту обе барнахурд,
Бенасибу бенасаб аз бахт мурд.
Инак-инак зинда ҷону зиндарӯх,
Даст меёзам ба эъҷози футуҳ [7, с. 634].

Рифоҳ, сулҳ ва амният ҳамагӣ дар гарами барқарори ваҳдати пойдор аст. Бояд аз дилу ҷон бикушем то ҳақиқати ваҳдат дар миёнамон ҷилва намояд.

Салими Хатлонӣ бо иродаву боварии қатъӣ мардуми худро ба дарки масъулият ва сахм доштан ба рушд ва пешрафти кишвар даъват мекунад:

Ҷаҳд кун, худ соз, то миллат шавӣ,
Кухнаро афзоя пардозӣ навӣ!
Кухна, то бар ёдгорат дам занад,
Нав ба нозӣ ифтихорат дам занад!
Бо ҳуди худ соз, то худгар шавӣ,
Қадри худ афзоя, дар худ сар шавӣ!
Дур шав аз тӯдаи аҳзоб, дур,
Ҷуз ҳамон ишқе, ки зоянда-ст нур! [9, с. 4]

Шоир тавассути ин шеър хонандаро ба эътимоду боварӣ ба худ даъват мекунад ва таъкид месозад, ки саъю талош инсонро аз ҳама гуна мушкilot раҳо менамояд. Шоир дар як шеъри дигар гуфтааст:

Эй надими ҷирафоли маънавӣ,
Ҷаҳд меҳонад каломи маънавӣ!
Варна, иқдоми ту бар озоди ту
Мекашад бар дод аз бедоди ту!

Бояд, эй ёри тақӣ, будан ғаюр,
З-он, ки аз ғайрат диҳад бозӯи зӯр!
Панҷаҳоро чамъ овардан ба мушт,
Пуштибонӣ медишад ба ҳафт пушт! [8, с. 304].

Шоир тавассути ин шеър таъкид месозад, ки идрок, иқдом ва эътимод ба ҳам аз кавитарин неру дар иттиҳоду ҳамбастагӣ мебошад.

Ваҳдати миллӣ рушд ва пешрафти кишвар аст, зеро дар давлате, ки сулҳу амният ва дӯстӣ пойдор аст, ризку баракати мардуми он низ бештар аст. Ваҳдат ҳифзи он аз фарҳанги мардуми он кишвар дарак медиҳад, зеро мардуме, ки дар як сарзамини мутамаддин ва дорои фарҳанги ғанӣ зиндагӣ кардаанд, бе он ки аз китобу аз мактаб савод бигиранд, табиатан дорои ақли солиму саводи комили инсонгароёнаанд. Абдулқодири Бедил дар байте дар баёни дарси коинот гирифтаниш мегӯяд:

Ҳуш агар бошад, китобу нусхае даркор нест,
Чашм во кардан заминро осмон фаҳмидан аст.

Тавре ки Бедил мегӯяд: “Бар ҳар маҷмае, ки назар боз кардам, онро дабистони такмили худ дидам. Ба ҳар ҳарфе, ки гӯш андохтам, аз он маънии ҳидояти худ фаҳмидам” [6, 18].

Офтобу моҳ, заминро осмон, шабу рӯз, падару модарро бартарӣ ва бузургнашон дар ягонагашон аст. Адами яке аз инҳо, маънои адами ҳаётро дорад. Ваҳдату иттиҳод иқтидору бузургист. Халқи тоҷик низ бо доштани идрок ҳушро аҳли зеҳни қавӣ ваҳдату амнияти худро имрӯз ҳифз мекунанд ва гиромӣ медоранд.

Ваҳдат ҳамсони нури хуршед аст, ки ба ҳама мавҷудии рӯи замин баробар нур меафканад. Адибону шоирон низ аз ин неъматӣ боарзиши худ васф мекунанд ва онро тавассути ашъору осори худ тарғибу ташвиқ менамоянд. Ҳамеша чунин буда, ки шинохти асолат ва муқаддасоти милливу фарҳангӣ боиси тавлиди мавзӯоти гуногуне мегардад, ки дар осори адибон ба шакли мухталиф зӯҳур меёбанд. Ҳар як мавзӯе, ки саҳифаи ҷадида дар тафаккур ва завқу илҳомӣ удабо боз мекунад, ба таври сода ва осон ба майдон ҳамчун як мавзӯи ҷадид ворид намегардад. Истиқлолияти давлатӣ ва ваҳдати миллӣ низ дар адабиёти муосири тоҷик аз масоиле мебошанд, ки бо ҳам дар як муҳит ва вақти ҳассос тавҷам ба миён омада, дар ивази қурбониву парешониву талошу таҳаммулу заҳмати зиёди ҳукумати кишвар ва мардум пиёда шуд. Ва ин неъматӣ нодир ва қиматбаҳои миллат аз оғоз на танҳо мавриди пазириши мардум, балки мавзӯи махсусе дар адабиёти даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон ва ҳамчунон, мактаби хуби омӯзишии барои ҷомеаи ҷаҳонӣ шуд.

Ваҳдати миллӣ ва ифтихору истиқбол аз истиқлолияти миллӣ дар ашъори Салими Хатлонӣ низ аз мавзӯоти маркази таваҷҷуҳи шоир қарор мегирад:

Зи ваҳдат мерасад моро ба сар тоҷ,
Расидан медиҳад бар дори меъроҷ.
“Аналҳақ” гӯ, ки бӯи ишқ дорад,
Зиҳӣ, гар куфр бошад куфри Ҳаллоҷ [7, с. 748].

Дар ҷаҳони муосир, ки бештари давлатҳо даргири ҷангу ноамниҳои дохиливу муноқишаҳои сиёсии марзӣ ҳастанд, доштани ваҳдати миллӣ орзуи давлатҳое амсоли Афғонистон, Сурия, Ироқ, Покистону Ҳиндустон ва бархе аз кишварҳои африқой мебошад. Донишмандону шоирону нависандагони ин кишварҳо солҳост, ки дар орзуи доштани ваҳдати миллӣ ва зиндагӣ дар як ватани ободу осуда эҷод мекунанду дар муҳочират ва овозагӣ дар кишварҳои хориҷ ба сар мебаранд. Абулғафури Орзу, яке аз шоирони афғон, ки дар фирор аз ватани ҷангзада, маҷбур дар муҳочират дар кишварҳои хориҷ зиндагӣ кардааст, аз беватанӣ, овозагӣ, дардмандӣ, дилтангии миллионҳо ҳамватанонаш ва Афғонистони ба кишвари матруке шабоҳат дошта мегӯяд:

Шаҳр ҳолӣ, ҷода ҳолӣ, кӯча ҳолӣ, хона ҳолӣ,
Ҷом ҳолӣ, суфра ҳолӣ, соғару паймона ҳолӣ.
Кӯч карда даста-даста ошноён, андалебон,
Боғ ҳолӣ, боғча ҳолӣ, шоҳа ҳолӣ, лона ҳолӣ [2, с. 39].

Дар заминаи ҳамин нукта Салими Хатлонӣ ваҳдати миллиро ҳадяи Худо арзёбӣ намуда, таъкид менамояд, ки ин тухфаи гаронарзишро бояд бо диловариву далерӣ ҳифз намоем:

Чаноби Ҳақ намояд ройи ваҳдат,
Тариқат ёфт бар Ҳақ пойи ваҳдат.
Шиновар бош аз дарёи Ҳиммат,
Диловар бош! Инак ҷойи ваҳдат [7, с. 752].

Ӯ, ҳамзамон, бо ситоиш аз ин дастовардҳои милли аз мардуме, ки ба далели маҳалбозиву кӯтоҳандешиву ҷоҳталабӣ ба саҳафоти тозаии Тоҷикистони тозаистиклол доғ оварданд, изҳори афсӯсу надомат мекунад ва дар як шеърӣ бо номи “Пурфан шудем” таъкид мекунад:

Ба номи маҳал доғи Меҳан шудем,
Ғироми дағалбозу пурфан шудем.
На бар завқи мо ҳадси миллат задем,
Ки олукаи кулфати “ман”шудем.
Накардем фарқи ҳарому ҳалол,
Чу каргас ба мурдор паркан шудем [7, с. 410].

Шоир бо таасуф ба ҳамдардии намояндагону мардумони дигар кишварҳо, ки бархе дар ниқоби дӯст дастӣ ёриву дароз мекарданд ва панду андарз ёд меоданд таъкид мекунад ва арз мекунад:

Гирифтори ҳамдардии нокасон,
Басе куру конову кавдан шудем.
Зи худбинӣ бегонаи худ будем,
Сари аҳд мардона чун зан шудем.

Ва навмедона таъкид мекунад:

Намерӯяд аз хуни мо иттиҳод.
Чу дар хулқи худ обу равшан шудем.

Набахшад дигар рӯҳи Сухробӣ мо.
Ки нангин зи теғи Таҳамтан шудем [7 с. 410].

Салими Хатлонӣ тавассути шеърӣ худ маҳалгарой ва худхоҳиро мавриди маззамат қарор дода, онро далели вежаи парокандагӣ ва адами иттиҳод меҳонад. Вай мегӯяд:

Маҳал ранҷи ватанро мафҳар омад.
Сухан бе сози маънӣ абтар омад.
Зи “миллат” гуфтани мо, вой, миллат,
Туру бисёр иллат бар сар омад [7, с. 730].

Салими Хатлонӣ дар бисёре аз шеърҳои худ, ки дар мавзӯи ваҳдат ва ватангарой навиштааст, гила аз мардуми кишвар ва бегонапарастиву зудбоварии онҳо мекунад. Таъкид мекунад, ки Ватан ягона умеде ҳаст, ки дар ҳар сурат ва ҳар вазъият рӯи ба он меоварем:

Вучуди беҳудуди ман Ватан буд,
Назаргоҳи сучуди ман Ватан буд.
Умеда ҳасту буди ман Ватан буд,
Зи ҳар андеша суди ман Ватан буд [6, с. 778].

Воқеан, Асосгузори сулҳу ваҳдати милли - Пешвои миллат дар суҳанронӣ, дар вохӯрӣ бо зиёиён, 19 март соли 1997 дар бораи иттиҳод ва ваҳдати милли таъкид карда буд, ки “...кашмакашҳои бемаънӣ ба ҷуз ҳаробии Ватан, нобудии генофонди миллат, бадбахтию

хонавайрони мардум, пастравии ахлоку маънавиёт ва боло гирифтани чаҳолат, зиёнҳои азими иқтисодию иҷтимоӣ чизӣ дигаре ба бор намеорад” [4, с. 55].

Ҳамин тарик, дар шеърӣ Салими Хатлонӣ ваҳдати миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ ду мавзӯи муҳимест, ки тавассути шеърҳои васеъ, амсоли “Қалби мо пероя дар азм оварад”, “Чист бар кӯдак чунин зарринкамар?”, “Рӯй бар аҷзои хок авардаам”, “Хок бошу чаҳд кун оҳан шавӣ” ва ғайра инъикос ёфтаанд. Шоир бо диду мушоҳидаи васеъ ва амик, бо ташбеҳу ишора бар аҷдоду гузаштаи худ, мардуми кишварро ба иттифоқу иттиҳод дар атрофи ватани ягонаи худ даъват кардааст.

Адабиёт:

1. Муродӣ, А. Сунбулкон / А. Муродӣ. – Душанбе: Адиб, 2018. – 440 с.
2. Орзу, А. Лабханди Худо / А. Орзу. – Душанбе: Мега-принт, 2014. – 250 с.
3. Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи Ваҳдати миллӣ. 26.06.2020. шаҳри Душанбе. president/tj. (<http://www.president.tj/node/23276>. 03.12.2020).
3. Раҳмон, Э. Тоҷикон дар оинаи таърих / Э. Раҳмон. – Душанбе: Ирфон, 1997. – 136 с.
4. Сафар У. Бигӯ тарона бимонад. (Нақде бар сурудаҳои Салими Хатлонӣ) / У. Сафар. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 192 с.
5. Халилӣ, Х. Файзи қудс / Х. Халилӣ. – Душанбе: Ганҷи хирад, 2020. – 152 с.
6. Хатлонӣ, С. Мунтахаби ашъор / С. Хатлонӣ. – Душанбе: Эҷод, 2005. – 800 с.
7. Хатлонӣ, С. Мунтахаби ашъор (ҷилди 5) / С. Хатлонӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2015. – 560 с.
8. Хатлонӣ, С. Мунтахаби ашъор (ҷилди 7). / С. Хатлонӣ. – Душанбе, 2017. – 592 с.
9. Шералӣ Л, Фарёди Бефарёдрас / Шералӣ Л.- Душанбе, Адиб, 1997. – 246 с.

ВАҲДАТИ МИЛЛӢ ВА ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ ДАР ШЕЪРИ САЛИМИ ХАТЛОНИ

Дар мақолаи мазкур мавзӯи инъикоси ваҳдати миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ дар шеърӣ Салими Хатлонӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст

Ба андешаи муаллифи мақола дар натиҷаи ҳаракати миллӣ-озодихоҳии халқҳо Иттиҳоди Шӯравӣ пош хӯрд. Ҷанги шаҳрвандӣ дар ҷомеа ва оқибатҳои он ба ҳаёти мардуми тоҷик бетаъсир намонд. Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олӣ ҳамчун воқеаи тақдирсозии миллӣ дар осори миллат боқӣ монд. Нақши иҷлосияи мазкур дар муттаҳидию ваҳдати халқи тоҷик дар адабиёти тоҷик тараннум гардид, ки он тағйироти ғоявӣ дар мавзӯ ва мазмунӣ асарҳои санъату адабиёт ба амал овард. Инъикоси ғояи ҳувияти миллӣ, арзишҳои умумибашарӣ ва демократӣ дар назму насри ин марҳила ба марҳила афзун мегардад. Дар осори М. Қаноат, Лоик Шералӣ, Гулрухсор, Гулназар, Аскар Ҳаким, Сайдалӣ Маъмур, Зулфия Атой, Фарзона, Ширин Бунёд, Раҳмат Назрӣ ифодашавии ин масоил баръало ба ҷашм мерасад.

Калидвожаҳо: Салими Хатлонӣ, давлат, адабиёт, шеър, далел, соҳибистиқлол, давлатсозӣ, шоири тоҷик, иттиҳод, ваҳдат, ҳифз, фарҳанг, мардум, кишвар, сарзамин, фарҳанг.

НАЦИОНАЛЬНОЕ ЕДИНСТВО И ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ В ПОЭЗИИ САЛИМА ХАТЛОНИ

В статье рассматривается отражение национального единства и государственной независимости в поэзии Салима Хатлони.

По мнению автора статьи, Советский Союз распался в результате национально-освободительного движения народов. Гражданская война в обществе и ее последствия не оставили равнодушным жизнь таджикского народа. 16-я сессия Верховного Совета осталась судьбоносным национальным событием в наследии нации. Роль этой сессии в единстве таджикского народа прославилась в таджикской литературе, что привело к идеологическим изменениям в тематике и содержании художественных и литературных произведений.

Отражение идеи национальной идентичности, общечеловеческих и демократических ценностей в прозе этого периода постепенно усиливается. В произведениях М. Каноата, Лоика Шерали, Гулрухсор, Гулназар, Аскара Хакима, Сайдали Маъмура, Зулфии Атои, Фарзоны, Ширина Бунёда, Рахмата Назри выражение этих вопросов очевидно.

Ключевые слова: *Салим Хатлони, государство, литература, поэзия, аргумент, независимость, государственное строительство, таджикский поэт, единство, защита, культура, люди, страна, земля, культура.*

NATIONAL UNITY AND STATE INDEPENDENCE IN SALIMI KHATLONI'S POEMS

This article analyzes the reflection of national unity and national independence in the poetry of Salim Khatloni.

According to the author of article, the Soviet Union broke up as a result of the national liberation movement of the people. Civil war in society and its consequences did not leave indifferent life of the Tajik people. the 16th session of the Supreme Council remained a fatal national event in heritage of the nation. The role of this session in unity of the Tajik people became famous in the Tajik literature that led to ideological changes in subject and contents of art and literary works. Reflection of the idea of national identity, universal and democratic values in prose of this period gradually amplifies. In works by M. Qanoat, Loiқ Sherali, Gulrukhsor, Gulnazar, Askar Hakim, Saydali Ma'mur, Zulfiya Atoi, Farzona, Shirin Bunyod, Rakhmat Nazri expression of these questions is obvious..

Keywords: *state, literature, poetry, argument, independence, state-building, Tajik poet, union, unity, protection, culture, people, country, land, rich culture.*

Сведения об авторе: *Гирдакова З. – ассистент кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6. Тел.: (+992) 935400990*

Information about author: *Girdakova Z. – Assistant of the Department of Theory and History of literature of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulugzoda. Address: 734019, Dushanbe, st. Mukhammadiev, 17/6. Tel .: (+992) 935400990*

Сарчашмаи асосии мактаби тарҷумаи адабии тоҷик ба замони қадим мутааллиқ буда, ниёғони мо ба ин самт диққати махсус додаанд. Дар асрҳои III ва IV пеш аз милод матнҳои мухталиф ба забони форсии миёна мавриди тарҷума қарор мегирифтанд. Ҳатто як мактаби бузурги тарҷумонӣ бо номи Гунди Шопур вуҷуд дошт, ки беҳтарин мутарҷимон ба ин мактаб ҷалб гардида, намунаҳои арзишманди асарҳои илмӣ, фалсафӣ, таърихӣ ва адабиро аз забонҳои соҳибтамаддуни ҷаҳон тарҷума карданд.

Ба ақидаи Л. Демидчик, “решаҳои таърихии тарҷума дар анъанаҳои миллии тоҷикон аз умқи асрҳои дуродур, ба он замони ҳаёти мерасад, ки ҳанӯз ба забони форсии дарӣ адабиёт ташаккул наёфта буд. Баъдина дар ташаккули адабиёти тоҷику форс дар пайдоиши ёдгориҳои бузурги мероси бадеии халқҳои форсизабон ҷаҳонаш ширкат намудаанд” [1, с. 118].

Дар осори илмӣ баргардонидани “Авасто” аз форсии қадим ба форсии миёна аввалин намунаи тарҷума доништа шудааст. Аз забони ҳиндӣ ба забони форсии миёна тарҷума шудани афсонаҳои «Ҳазору як шаб» низ ба аҳди Сомониён тааллуқ дорад, ки дар ин ҳусус муаррих Масъудӣ доир ба асарҳое, ки ба арабӣ тарҷума шудаанд, хабар медиҳад. Сипас, дар қарни нӯҳ ин афсонаҳо бо номи «Ҳазор афсона» нашр мегардад. Муаррихон ин ҳодисаро намунаи олии хизмати забони форсӣ дар роҳи пайванди тамаддунҳои доништаанд [1, с. 118].

Дар адабиёти паҳлавӣ осори зиёде аз забони форсии қадим, забони ҳиндӣ, юнонӣ ва дигар забонҳо мавриди тарҷума қарор гирифта, бо дастури Анӯшервон китоби «Калила ва Димна» ба василаи Барзуяи табиб ба Эрон оварда шуда, ба забони паҳлавӣ тарҷума гардид ва дар қарни дувуми ҳиҷрӣ Ибни Муқаффаъ онро ба арабӣ баргардонд, ки ахиран аз забони арабӣ ба забонҳои гуногуни ҷаҳонӣ интишор мегардад. Тоҷикон дар нашру интишори осори зиёде дар тамаддуни ҷаҳонӣ хизмати шоёне намудаанд.

Аҳамияти тарҷумаи бадеӣ дар амалияи эҷодӣ дар замони гузашта мақом ва роли тарҷума дар ҷараёни адабӣ ҳусусиятҳои функционалӣ ва тамоюлоти асосии инкишофи он ва дигар масъалаҳои ба инҳо марбут майдони васеи таҳқиқот мебошанд, ки то ҳол олимони соҳа ба омӯзиши он ҷиддан машғул нашудаанд [1, с. 118].

Аз аввали солҳои 50-ум нигоҳи мунаққидон ба сифати тарҷума дарҷ гардида буд, ки аз ҷумлаи он мақолаи А. Деҳотӣ «Барои сифати баланди тарҷумаи асарҳои назм» мебошад, ки ба ҷаҳлияти тарҷумонии А. Лоҳутӣ, П. Сулаймонӣ ва М. Раҳимӣ баҳои мусбат додааст [2, с.132].

Муҳаққиқони тоҷик ба ҷаҳлияти тарҷумонии адибони тоҷик ва мутарҷимони осори форсӣ тоҷик аз асри гузашта дар осори илмӣ худ баҳо додаанд. Оид ба ин масъала метавон силсилаосори Валӣ Самадро мисол овард, ки дар осори илмӣ «Масъалаҳои асосии равобити адабии халқҳои тоҷику озар дар садаи XIX» (ба забони русӣ; Боку-Душанбе, 1975), «Пайвандҳои адабӣ–омили муҳими рушди адабиёт» (1976), «Тӯшаи ҳамдилӣ» (1989), «Аз қабри Ҳазар то авҷи Зӯҳал» (1992), «Фирдавсӣ ва «Шоҳнома» дар Қафқоз» (Тоҳрон, 2000), «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва Чернишевский» (2004, 2005) инъикос намудааст.

Муҳаққиқи дигар Ш. Мухтор, махсусан, ба таҳқиқи тарҷумаҳои аз адабиёти Аврупо ба анҷом расида бештар таваҷҷуҳ намудааст, аз ҷумла дар «Таърихи тарҷумаҳои осори Пушкин дар Тоҷикистон» ва «Таърихи тарҷумаи тоҷик дар солҳои 20-30-юми асри XX». Вале на ҳамаи масъалаҳои тарҷума то имрӯз ҳалли худро ёфтаанд. Муҳаққиқ А. Сайфуллоев ворида гардидани тарҷумаҳоро аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ аз таҷрибаҳои муфидтарини замони меънаӣ ва дар ин маврид ишора дорад: «Таҷрибаи ғоявӣ эстетикӣ адабиёти рус барои тамоми адабиёти халқҳои бародар ҳамчун мактаби реализм хизмат мекунад. Таъсири пурфайзу баракати адабиёти рус ба адабиёти дигар халқҳо пеш аз Революсияи Октябр низ кам набудааст» [3, с. 4].

Муҳаққиқи дигар Эмануел Муллоқандов дар мақолааш бо номи “Нависандагони тоҷик ва забони русӣ” вазифаи асосии тарҷумаро аз “шиносондани як халқ бо адабиёти халқои дигар ба маданияту тарзи зиндагии онҳо, бо ҳамин роҳ пурмазмунтар гардонидани адабиёт ва умуман маданияти халқи дигаре” медонад [4, с. 125].

Ба андешаи Э. Муллоқандов вазифаи дигар ва бағоят муҳими тарҷумаи бадеӣ тақмилу ташаккули забон мебошад. Ба андешаи ӯ, адибони рус хангоми тарҷумаи осори тоҷикон ибораҳои хушобуранг месозанд ва дар навбати худ адибони тоҷик низ ҳамин таҷрибаро ба анҷом расонида истодаанд [4, с. 126]. Муҳаққиқ бар он андеша аст, ки қолабҳои зиёде аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардида, дар насри устод Айни низ инро мушоҳида кардан мумкин аст [4, с. 126].

Яъне, агар аз забони форсии тоҷикӣ ба забони русӣ образҳо ва тасвирҳои зиёде ворид гардида бошанд, пас ба забони тоҷикӣ низ инро мушоҳида кардан мумкин аст. Дар мақолаи дигари хеш Э.Муллоқандов бо номи «Назаре ба забони тарҷума дар матбуот ва нашриёти тоҷик» (Шарқи Сурх, 1961 №3) дар бораи тарҷумаҳои муғлаку нофаҳмо дар матбуот ва дигар интишорот изҳори нигаронӣ менамояд ва дар навбати худ таъсирпазирӣ ва воридгардии калимаҳои бегонаро дар забон аз ҳисоби тарҷума дониста тазаккур менамояд, ки “он бештар таъсири нек буда, ба инкишоф ва тақмили ину он забон мусоидат мекунад” [5, с. 117]. Номбурда таъкид мекунад, ки «забони русӣ маҳз тавассути тарҷумаҳои фаровон аз забонҳои дигар фонди худро ғанӣ намуд» [5, с. 117].

Дар навбати худ ба гуфти ӯ аз забонҳои арабӣ, ҳиндӣ, туркӣ ва дигар забонҳо ба забони тоҷикӣ осори зиёде тарҷума шудаанд ва, асосан, ташаккули тарҷума дар замони Шӯравӣ рушд карда бошанд ҳам, аммо бинобар “саводи казой ва истеъдоди адабӣ” надоштани тарҷумонҳо, забони адабӣ ва забони русиро надоништан ва барои омӯхтан кӯшиш накардан сифати тарҷумаҳо паст меояд [5, с. 118].

Омили дигаре, ки дар ин замонҳо сифати тарҷума ба талабот ҷавобгӯӣ набуд, ин тақмил надодани касби тарҷумонӣ ва нодуруст истифода намудани присинсипҳои тарҷума ва вайрон намудани қолабҳои сарфу наҳви ҳар ду забон мебошад. Омили аз ҳама нодуруст ин калкасозӣ мебошад [5, с. 119].

Аз нуктаи назари Э.Муллоқандов, баробари риоя кардани ҳусни забони тарҷума ҳамчунин, ба қонуниятҳои дохилии он низ нигоҳ кардан лозим меояд, чунки баъзан ибораҳои хушоянд мебошад, дар забони дигар метавонад шакл ва мазмун он дағал барояд. «Мафҳуми «тарҷумаи реалистӣ» баъдтар, дар ҷараёни ташаккули реализм дар адабиёти миллии ба вучуд омад. Худи истилоҳи «тарҷумаи реалистӣ» ба маънии қаробати ҳадалимкони матни тарҷума ба нусхаи асл, ба ифодаву тасвири он воқеияте, ки дар нусхаи асл мавҷуд аст, ба тарҷумони машҳури Шӯравӣ, муаллифи як силсила асарҳо оид ба назарияи тарҷума И. А. Кашкин нисбат дорад» [1, с. 119].

Агар ба таърихи тарҷумаи осори адибони рус тавачҷух намоем, пас солҳои 80-уми асри XIX нахустин шуда, мардуми тоҷик ба осори Толстой ошно гардида буд. Ҳамин андешаро дар мақолаи “Тақдири як ҳикояи Лев Толстой”-и Валӣ Самад дидан мумкин аст, ки ба қавли ӯ ҳикояи “Одамон бо чӣ зиндагӣ мекунанд?” аз ҷониби Чернявский И.О. нозири литсейҳои Гори соли 1882 ба забони озарӣ ва баъдан ба забони тоҷикӣ тарҷума мегардад [6, с. 38].

Нақши боризро дар таҳия ва интишори тарҷумаҳо рӯзномаи нахустини тоҷикон бо номи “Бухорои шариф” мебозад, ки дар он аз зумра соли 1912, таҳти рубрикаи “Асари Граф Толстуй” силсилаҳикояҳои нависандаи бузурги рус Л.Н.Толстой нашр гардидаанд [7, с. 41].

Валӣ Самад дар инкишофи тарҷумаи осори адибони рус, хосса тан осори Л.Толстой, ду роҳи воридшавиро, ки яке тавассути тарҷумаҳои форсӣ ва дигаре тавассути тарҷумаҳои туркӣ мепиндорад. Ба ҳар сурат, ҳар ду намуди тарҷума, аввалан аз тарҷумаҳои солҳои 30-40-ум бо ҳусни баён ва услуб волотар буда, баъдан ин нахустин ошноии маорифпарварон ва зиёиён бо оину рафтори мардуми рус буд, ки аксаран дар рӯзномаи “Бухорои Шариф” дар аввалҳои асри XX нашр гардидаанд [7, с. 41].

Тарҷумаи бадеӣ ҳамчун воситаи муоширати фарҳангӣ ва мубодилаи арзишҳои адабӣ барои таъсирпазирӣ адабиёт замина мегузорад. Омӯзиши тарҷумаи бадеӣ барои дарки дараҷаи таъсирпазирӣ ва ҷаҳонбинии мутарҷимон-адибон кумак мерасонад. Ҷалол Иқромӣ дар бораи робитаи эҷодияш бо адибони мутарҷими рус О.Э. Эрберг, Е. Босняский, Ю. Смирнов, В.В. Смирнова, Л.Г. Бат, Явич андешаашро баён намуда меорад, ки «меҳнати ҳалоли тарҷумонӣ, диққат ва ғамхорӣ барои нависанда, барои асари вай ва пухтакорино омӯхтам» Ҷалол Иқромӣ, ҳамзамон, аз он ёдоварӣ мешавад, ки ин адибон камбудӣ ва пешравиҳои асарҳояшро ба ӯ нишон додаанд ва ин барояш як мактаби бузург буд [8, с. 8].

Умуман, масоили умумии тарҷумашиносӣ ва таърихи тарҷума дар осори Ҳ. Аҳрорӣ, Р. Ҳошим, М. Шукуров, А.Сайфуллоев, Э.Муллоқандов, З.Муллоҷонова, В.Самад, Ш.Мухтор ва дигарон дар иртибот ба тарҷумаҳои тоҷикӣ баён гардидааст.

Адабиёти тарҷумавии тоҷик, асосан, баъди инқилоби Октябр рӯ ба инкишоф овард. Саромадони адабиёти шӯравии тоҷик на танҳо ба воситаи асарҳои аслии худ, балки тавассути тарҷумаҳояшон аз адабиёти дигар пояҳои нахустини адабиёти тарҷумавии моро гузоштанд. Объекти тарҷума, на танҳо асарҳои адибони Шӯравӣ, балки нигорандагони хориҷӣ (аз матни русӣ) низ шуда буд. Дар солҳои бистуму сиюм мувофиқи тақозои замон ба забони тоҷикӣ бештар асарҳои бачагона тарҷума мешуданд. Тарҷумаи асарҳои бачагонаи Толстой («Банди Кавказ», тарҷ. Ҳаким Карим, соли 1930, «Поликушка» ва «Пас аз базм» (с. 1935), Войнич («Занбӯр», тарҷ. С. Улуғзода, с. 1931), Дефо («Зиндагӣ ва саргузаштҳои ғалатии Крузо, тарҷ. Ҳ. Ирфон, с. 1936), Свифт («Гулливер дар байни лиллипутҳо», тарҷ. Ҳ. Аҳрорӣ, с. 1937), Стивенсон («Ҷазираи ҷавохирот», тарҷ. И. Абрамов, с. 1940), «Афсонаҳои бародарон Гримм» (тарҷ. Ҷ. Иқромӣ, с. 1937), Жюль Верн («Бачаҳои капитан Грант», с. 1939) ва ғайра мисол шуда метавонанд. Ба адабиёти бачагона рӯй овардани нависандагони тоҷик бесабаб набуд. Адабиёти солҳои бисту сии бачагонаи тоҷик нисбат ба дигар жанрҳои адабиёт хеле ақиб монда буд. Барои китобҳои дарсӣ тарҷума шудани асарҳои бачагонаи адибон зарур омад, ҷойи ҳолимондаи адабиётро бо адабиёти тарҷумавӣ пур кардан лозим шуд. Аз тарафи дигар, дар асарҳои тарҷумавӣ завқи хонандагони давр ба эътибор гирифта мешуд. Асарҳои тарҷумавӣ аҳамияти амалӣ доштанд.

Нахустин тарҷумаҳо тибқи методи реалистӣ ба забони тоҷикӣ дар солҳои 30-40-и садаи XX ба вуқӯъ пайваستاаст. Ба қавли Демидчик, дар солҳои 30-юм тарҷумаҳо бевосита аз забони русӣ ба анҷом расидааст ва пештар, агар ба таври озод ва ё нақл тарҷума мешуд, пас аз ибтидои солҳои 30-юм тарҷумаи айнӣ расм гардид. Баъзан чунин тарҷумаҳо ба вайрон гардидани эстетикаи асар оварда мерасонд [1, с. 119].

Воқеан, ҳамин гуна буд ва осори адибони рус расмӣ ва ҳатто дар доираи истифодаи истилоҳоти русӣ ва ё ин ки худӣ калимаҳо бе дарназардошти варианти тоҷикӣ он ва ё ин ки наздик ба забони гуфтугӯӣ нашр мешуданд. Нахустин мутарҷимони тоҷик С. Айнӣ ва А. Лоҳутӣ методи реалистӣ ва ба пуррагӣ инъикос намудани мазмун ва мундариҷаи асарҳои бадеиро таъкид намудаанд. Дар солҳои 30-юм Лоҳутӣ ба тарҷумаи шоҳасарҳои классикони ҷаҳон, рус ва халқҳои Шӯравӣ машғул гардида, асарҳои Шекспир, Лопе де Вега, В. Гюго, А.С. Грибоедов, А.С. Пушкин, В. Маяковский ва дигаронро барои мардуми тоҷик муаррифӣ намуда буданд.

Маҳз дар ҳамин давра ва қисман дар тӯли солҳои 1947-1956 «Ҷоҳи ёдгор», «Нома ба Сибир», «Суруди нушонӯш», «Рӯинсавор», «Матсарт ва Салери», «Ҳикояти моҳигир ва моҳӣ», «Афсонаи шохдӯхтари мурда ва ҳафт паҳлавон», «Афсонаи хурӯси тиллоӣ» (Пушкин), «Отелло», «Шоҳ Лир», «Рамео ва Чулета» (Шекспир), «Фуэнте Овехун» (Лопе де Вега), «Дод аз дасти ақл» (Грибоедов) ва ғайра дар тарҷумаҳои Лоҳутӣ ба дасти хонандаи тоҷик расидаанд ва бо воситаи сахна оммавӣ карда шудаанд [1, с.119].

Умуман, дар замони Шӯравӣ равобитаи эҷодии адибон дар заминаи тарҷумаҳои тару тоза қаринтару пурсамартар гардида, омӯзиши таҷрибаи эҷодии ҳамдигарро ба вуҷуд оварда буд. Тасвири ҳамаҷонибаи воқеият, инъикоси инсонӣ рушдкунанда ва бо амал машғулшуда ва психологияи инсонӣ нав бештару фарохтар гардид. Моҳияти рӯйдодҳои зиндагӣ, рушди деҳот, болоравии сатҳи ҷаҳонбинии сиёсии шаҳрвандон ва амсоли инҳо барҷастатарин

сифатҳои адабиётест, ки алҳол онро «Шӯравӣ» мегӯем ва асарҳои беҳамтое чун “Замини корамшуда”-и М. Шолохов, “Ғалла”-и А.Толстой, “Ғуломон”-и С. Айни ва ғайра маҳз дар адабиёти Шӯравӣ офарида шудаанд. Рӯҳияи шикастнопазир, эҳсоси баланди масъулиятшиносӣ, поквичдонӣ, садоқату самимият ва ҳазорон хислатҳои дигар инсонии он давраро таҷассум мекард ва, инчунин, таҳия ва тасвири қаҳрамон дар “Энергия”-и Ф.Гладков, “Рӯзи дуҷум”-и Э.Эренбург, ҳикояҳои А.Дехотӣ, Ҳаким Карим, Чалол Иқромӣ ва дигарон мушоҳида мешаванд. Хоси ин адабиёт баррасии як минтақа аз ҷониби аксар шоирону нависандагон мебошад. Масалан, дар мавриди “Вахш” дар баробари адибони тоҷик боз нависандагони рус, украин ва дигар ҷумҳуриҳои Шӯравӣ асарҳо эҷод намудаанд. Шоирону нависандагон он ҳангом ба ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ сафар карда, оммаро меомӯхтанд ва воқеиятро дар асарҳои хеш ба риштаи тасвир мекашиданд. Натиҷаи ҳамкориҳои адибон буд, ки ба рушди адабиёти миллатҳо боис гардид. Равобити эҷодии адибон дар давраи Шӯравӣ имкон фароҳам овард, ки онҳо аз ҳамдигар таъсир пазируфта, дар инъикос намудани ҳақиқати ҳоли мардумон саҳмгузор бошанд. Барҷастатарин натиҷаи ҳамкорӣ дар аҳди Шӯравӣ интишори мактаби тарҷумонии рус буд, ки бар василаи тарҷумаи осори адибони ҷаҳон миллатҳо аз тарзи тафаккури пешқадам воқиф гардида, сатҳи ҷаҳонбинӣ ва шакли андешаронии худро сайқал медоданд. Омӯхтани таҷрибаи эҷодии ҳамдигар адибонро водор месохт, ки дар инъикоси воқеият ҳамаҷониба фикр намоянд. Ҳамкориҳои Мирзо Турсунзода ва Николай Тихонов, пеш аз ҳама, самимияти онҳоро дар мукотибаҳояшон таҷассум мекард ва дӯстии онҳоро баръало инъикос менамуд. Агар робитаи эҷодӣ дар байни шоирону нависандагон намебуд, онҳо дар дигар муҳит ормонҳоро ҷустуҷӯ намуда, оқибат ба чапу рост майл мекарданд ва тасвир дар осорашон якҷониба мебуд. Бинобар ин, он ҳангом барои эҷод намудани асар барои шоирону нависандагони ҷавон намунаи осори адибони садри аввал чун М. Шолохов, М. Горкий, В. Маяковский ва С. Айни ба ҳайси ҳидоятгар хидмат мекарданд [8. с. 264].

Маслан, Ҳаким Карим аз тарҷумони маъруфтари осори адибони рус ба шумор рафта, дар солҳои нахустини ташаккулёбии соҳаи тарҷума чунин асарҳоро тарҷума кардааст: А.П. Чехов: «Бӯқаламун», «Ҳамелеон», «Мужикҳо», А. М. Горкий: «Кампир Изергил», «Таронаи мурғи тӯфон», «Афсона», «Дили сӯзон» ва дигар.

Ҳабиб Юсуфӣ дар давоми солҳои 1936-1941 «Вафоти шоир», «Хайр, эй Россияи ношуста», «Се наҳл», «Бодбон», «Коч», «Бандӣ», «Орзу», «Аллаи зани казак», «Мавҷҳо ва одамон», «Қуллаҳои кӯҳсор», «Киштии ҳавой», «Баллада», «Баргча», «Ду паҳлавон», «Харсанг» барин шеърӣ сурудҳо, «Ҳочӣ Арбек», «Ошиқ-Ғариб», «Иблис», «Гуреза», «Черкаска», «Боярин Орша», «Достони подшоҳ Иван Василиевич» барин достонҳои Лермонтовро тарҷума кардааст, ки ҳамаи онҳо бештар аз 10 000 мисраъро ташкил медиҳанд. Аз солҳои шастуми асри гузашта тарҷумаи адабии тоҷик боз ҳам шевоӣ башукӯҳтар гардид. Забони тарҷумаҳои Муъмин Қаноату Лоиқу Бозор Собир нисбатан шевотар буда, хонандаи тоҷик низ ашъори тарҷуманамудаи онҳоро мисли нусхаи асл қабул мекарданд.

Ҳабибулло Файзулло бо тарҷумаи осори классикони адабиёти ҷаҳонӣ, адибони бузурги гузаштаи имрӯзаи Шӯравӣ ва хориҷӣ монанди А. С. Пушкин, Н. А. Некрасов, М. Ю. Лермонтов, В. Шекспир, В. Гёте, П. Шелли, С. Есенин, В. В. Маяковский, А. Блок, А. Ахматова, Е. Евтушенко сарукор доштааст. Солҳои 70-ум устод Сотим Улуғзода асарҳои безаволи Шекспир «Ҳамлет», «Достони Уленшпигел» – и Шарле де Костел, «Дон Кихот»-и Сервантес ва «Ғурмагас» – и Войничро аз нав ба тоҷикӣ баргардонд ва Ш. Шараф муҳаррири ин асарҳоро ба уҳда гирифт. Ҳамчунин, «Бепарастор» – и Г. Мало ва «Пирамард Хаттоб» – и Н. Лагинро дубора таҳрири ҷиддӣ намуд ва асари дуҷумро бо номи «Пирамард ибни Хаттоб» нашр намуд. Ҳабиб Аҳрорӣ «Яке аз асрори қафомонии мисриҳо», «Шайх Саиди ноқисулбақл», «Бахт ба ту ёвар, Муҳаммад», «Фардо», «Бодбарак» (Шарқи Сурх, 1958, - №6), «Дар роҳҳои пурчанг» (Шарқи Сурх, 1959, - №10) ном асарҳои адибони Шарқи хориҷӣ - М. Темур, Ш. Убайд, Лу Син, Лю Бай Юйро тарҷума намудааст.

Муллоқандов Э. аз аввали солҳои 40-уми арси XX ба тарҷумаи бадеӣ машғул шуда, асарҳои А. П. Чехов («Каштанка», 1935), Ч. Лондон («Дар талоши ҳаёт», 1936), Н.

Островский («Зодағони тўфон», 1939), М. Шолохов («Онҳо дар роҳи Ватан мечангиданд», 1949, «Дони ором» 1955-1960, «Ҳикояҳои Дон», 1966), И.Эренбург («Барои сулҳ», 1952), Лев Толстой («Ҳикоятҳои Севастопол», 1953), А. Макаренко («Достони педагогӣ», 1953), М. Иброҳимов («Рӯзе мерасад», 1953), Н.Гогол («Тарас Булба», 1953, «Ҷонҳои мурда», 1955, «Шабнишиниҳо дар хутори наздики Диканка», 1971), Мухниф Ниёзов («Абай», 1955), Белинский («Чанд мақола», 1961), И. Тургенев («Се воҳӯрӣ», 1968), Ҷон Пид («Даҳ рӯзе, ки оламро ба ларза овард», 1964), Т. Флобер («Хонум Боварӣ», 1917), Салтиков-Шедрин («Таърихи як шаҳр», 1974) ва ғайраро тарҷума намудааст. Доир ба назария ва амалияи тарҷума як қатор мақолаҳо интишор менамояд, ки ба мисли «Назаре ба забони тарҷума дар матбуоти тоҷик» (Шарқи Сурх, 1961 №3), «Назаре ба кори пешина аз нуқтаи назари таҷрибаи имрӯза» (Садои Шарқ, №1 1974) мебошанд.

Гузашта аз ин, баробари тарҷума намудани осори адибони рус шоирон ва навсандағони тоҷик асарҳои худро дар мавзӯи мутобиқи замон ва қолаби шеърӣ иншо менамуданд ва дар ин самт Ш.Ҳусейнзода чунин ишора дорад, ки анъанаҳои Маяковский аз ҷониби Мирзо Турсунзода, Пайрав Сулаймонӣ, Мирсаид Миршакар ва Ҳабиб Юсуфӣ идома ёфтааст. Ба қавли Ҳусейнзода Ш. дар вақти таҳқиқ фақат ба эҷоди “революсионии” шоирони тоҷик ишора намудааст [9, с. 236].

Чунин андешаро Валӣ Самад низ таъкид намудааст ва ишора менамояд, ки “Нависандаи бузурги тоҷик С.Улуғзода, ки аз мулоқотҳои бо А.Фадеев хотираҳои ҷолиб дораду ҳангоми эҷоди романи “Диёри Навобод” аз “Торумор”-и В.Фадеев баҳраҳо бардоштааст, дар бораи шахсияти А.Фадеев ва, махсусан, мақолаҳои илмию назарии вай қайду ишораҳои пурарзиш дорад” [7, с. 79].

Аз нимаи дууми солҳои 80-уми асри XX дар бораи мушкilotи тарҷума мақолаҳои таҳлилий нашр мегарданд, ки дар он мақоми тарҷума ва навовариҳои он матраҳ мегардад.

Масъалаи беҳтар намудани сифати тарҷума борҳо дар пленумҳо ва маҷлисҳои Иттифоқи нависандагон, дар сафҳои матбуоти адабӣ ба мавзӯи асосӣ ва муҳофизаҳои эҷодӣ таҳлил ёфтаанд. Дар ин давра М.Турсунзода тарҷумаи шеърро аз ин мавқеъҳо арзёбӣ менамояд: “Эҷодиёти адибони рус, аз қабилҳои Александр Фадеев, Алексей Толстой, Серафимович, Михаил Шолохов, Гладков, Федин, Тихонов ба инкишофи адабиёти миллии мо таъсири басо калоне доштанд” [10, с. 129].

Робитаи адабиёти тоҷикӣ рус ва анъанаҳои онҳо дар давраи Шӯравӣ чараҳои ҳамкориҳои байни нависандагон ва тарҷумонҳоро нишон медиҳад. Тарҷума дар ин давра сифатҳои нав, сохтор ва мақсадҳо тамоман дигарро касб мекунад. Тарҷумаи хоси ин замон бевосита аҳамиятнок буд, аз ҷиҳати адабӣ хусусиятҳои виҷаро соҳиб аст. Дар тарҷумаҳои худ муаллифон ба анъанаҳои эҷодии шоирону нависандагон рӯ оварда, тавонистаанд, ки фикрҳои муаллифони асарро пурра баён кунанд. Назм ва наср, ки дар даврони Шӯравӣ навишта шудаанд, дорои аҳамияти замонавӣ дошта бошанд ҳам, баробари он мавзӯҳои амиқ гуманистиро матраҳ намудаанд, ки имрӯз низ аз аҳамият холӣ нест.

Дар рушди равобити адабиёти тоҷик ва рус мактабҳои русии тарҷумаи Шӯравӣ нақши махсус доштанд, ки барои шиносии хонандагон рус бо шеъри муносири тоҷик имкониятҳои васеъ фароҳам оварданд. Тарҷумаи асарҳои шоирони классик ва муносири тоҷик дар фазои адабии рус марҳаи навро кушод. Чунин андешаро Валӣ Самад низ таъкид намудааст ва ишора менамояд, ки “нависандаи бузурги тоҷик С.Улуғзода, ки аз мулоқотҳои бо А.Фадеев хотираҳои ҷолиб дораду ҳангоми эҷоди романи “Диёри Навобод” аз “Торумор”-и В. Фадеев баҳраҳо бардоштааст, дар бораи шахсияти А.Фадеев ва, махсусан, мақолаҳои илмию назарии вай қайду ишораҳои пурарзиш дорад” [7, с.79].

Ба қавли Валӣ Самад ҳарчанд адабиёти куҳани тоҷик таваҷҷуҳи мунаққидону адабиётшиносони русро аз солҳои 30-юми асри гузашта ба худ ҷалб карда бошад ҳам, вале “боқимондаҳои пантуркистҳо мавҷудияти халқӣ тоҷикзабон, адабиёт ва маданияти ўро инкор намуда, ҳатто ба таъсири давлатдорӣ тоҷикон мамониат кардан хостаанд” [7, с.79].

Адибони тоҷик: Сотим Улуғзода, Раҳим Ҳошим, Ҳасан Ирфон, Ҳабиб Аҳрорӣ, Ҷалол Икромӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев, Эммонуэл Муллоқандов, Анора Остонова, Шариф

Шараф, Шамсӣ Собир, Аслам Адҳам, Абдулло Зокир, Ҷумъабой Азизкулов, Нусур Холмуҳаммадов, Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Аскар Ҳаким, Ҳикмат Раҳмат, Нур Табар, Низом Қосим, Юнус Юсуфӣ, Азимқул Насимов, Мачид Салим, Абдуғаффори Абдучаббор дар тарҷумаи бадеӣ ва шинос гардонидани хонанда бо адабиёти ҷаҳон саҳми бузург гузоштаанд.

Ҳамин тарқ, тарҷумаи бадеӣ ин муоширати байни ду миллат буда, таваҷҷуҳ ба тарҷума аз замони хеле қадим ба назар мерасад. Адабиёти тарҷумаии тоҷик дар замони Шӯравӣ ташаккул меёбад ва на фақат осори адибони рус, балки адабиёти ҷаҳон низ тарҷума мегарданд. Дар нимаи дувуми асри XX сифати тарҷума қомилан дигар мегардад ва тарҷумаи ин марҳила дорои вежагиҳои адабӣ буда, мутарҷимон дар тарҷумаи осори адибон озодона муносибат намуда, аз қолабҳои қуҳна даст кашидаанд.

Адабиёт

1. Демидчик, Л.Н. Таҳаввули тарҷумаи реалистӣ дар адабиёти тоҷик / Л.Н. Демидчик // Садои Шарқ. – 1985. – № 10. – С.118.
2. Дехотӣ, А. Барои сифати баланди тарҷумаи асарҳои назм, /Шарқи Сурх. – 1939. – №4
3. Сайфуллоев, А. Дӯстии халқҳо- дӯстии адабиётҳо / А. Сайфуллоев. -Душанбе: Ирфон, 1975. – 224 с.
4. Муллоқандов, Э. Нависандагони тоҷик ва забони русӣ / Э.Муллоқандов // Шарқи Сурх. – 1961. – №3.
5. Муллоқандов, Э. Назаре ба забони тарҷума дар матбуоти тоҷик / Э. Муллоқандов // Шарқи Сурх. – 1961. – №3.
6. Самад, В. Такдири як хикояи Лев Толстой / В. Самад // . – Душанбе: Адиб. – 1989.– 126 с.
7. Самад, В. Тӯшаи ҳамдилӣ / В.Самад. – Душанбе: Адиб, 1989. – 183 с.
8. Холмуҳаммадов, Н. Тарҷумаи бадеӣ / Н. Холмуҳаммадов // ЭСТ. Ҷ.7: Сарредаксияи энциклопедияи советии тоҷик. – Душанбе, 1987. - С. 2563-264.
9. Ҳусейнзода, Ш. Баҳс ва андеша / Ш. Ҳусейнзода. – Душанбе: Ирфон, 1964. –264 с.
10. Турсунзода, М. Баҳти безавол / М. Турсунзода // Осори адабӣ-танқидӣ. Ҷ.3. – Душанбе: Ирфон, 1979. – 432 с.

НИГОҲЕ БА РАВАНДИ ТАРҶУМАИ БАДЕӢ ДАР ЗАМОНИ ШӢРАВӢ

Дар мақолаи ҷавқ муҳаққиқ таърихи ташаккули тарҷумаро дар замони Шӯравӣ мавриди пажӯҳиш қарор додааст.

Дар мақола қайд гардидааст, ки тарҷумаи тоҷикӣ дар замони Шӯравӣ, асосан, аз забони русӣ амалӣ мешуд. Фаъолияти тарҷумонии шоир ва нависандагони замони Шӯравӣ собикаи нотақрор дорад, аммо ҳарчанд имрӯз имкониятҳои зиёде фароҳам бошад ҳам, тарҷумаи осори бадеӣ раванди пештараи ҳудро гум кардааст.

Ба андешаи муаллиф, дар айни замон, вақте ки як шакли пажӯҳиш дар ин самт пайдо шуд, албатта, қорҳои васеъ дар самти таҳқиқи ҳусну қубҳи тарҷумаҳои осор бадеӣ ба амал омадаанд. Тарҷумаи бадеӣ, як навъи эҷодиёти бадеӣ, тафсири ваҳдати шаклу мазмуни асари бадеӣ, аз як забон ба забони дигар, аён намудани таъсири эстетикӣ асари оригинал ба забони ғайр мебошад. Тарҷумаи бадеӣ дар пешрафти тамаддун мақоми баланд дорад ва инкишофи тамаддун ҳам ба ривочи он мусоидат менамояд, яъне тарҷума ва шароити таърихӣ ҳамбастаанд.

Калидвожаҳо: тарҷума, замони Шӯравӣ, забони русӣ, шоир, нависандагон, осори бадеӣ, раванд, пажӯҳиш, ҳусну қубҳ, эҷодиёти бадеӣ, тафсири ваҳдати шаклу мазмун, эстетикӣ асар, оригинал.

ВЗГЛЯД НА ПРОЦЕСС ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ

В данной статье автор исследует процессы перевода происходящие в настоящее время и их различия от советского периода. Перевод является деятельностью, в которой переводчик полностью должен отражать основную идею текста и переводить его на нужный язык.

В статье отмечается, что, в советский период перевод производился с русского языка. Переводческая деятельность поэтов и писателей советской эпохи имеет уникальную историю, и несмотря на нынешние возможности перевод художественных произведений утратил прежний процесс.

По словам автора, в настоящее время, когда появилась форма исследования в этой области, конечно, была проделана большая работа по изучению преимуществ и недостатков переводов произведений искусства. Художественный перевод является видом художественного творчества, в котором раскрывается смысл произведений, и передача сути оригинала из одного языка в другой язык. Художественный перевод в современном цивилизованном мире содействует его развитию, раскрывает исторический характер жизни человека в процессе его развития.

Ключевые слова: перевод, советское время, русский язык, поэт, писатели, художественные произведения, процесс, исследование, каллиграфия, искусство, интерпретация единства формы и содержания, эстетика произведения, оригинал.

A VIEW AT THE PROCESS OF THE LITERARY TRANSLATION IN SOVIET PERIOD

In this article the author investigates translation processes the happening now and their distinctions from the Soviet period. The translation is activity in which the translator completely has to reflect the main idea of the text and translate it into the necessary language.

In article it is noted that, during the Soviet period a transfer was made from Russian. Translation activity of poets and writers of the Soviet era has unique history, and despite nyneshny opportunities the translation of works of art lost former process.

According to the author, now, when the research form in this area appeared, of course, a great job on studying of advantages and shortcomings of the translations of works of art was done. The literary translation is a type of art creativity in which the sense of works, and a predacha of an essence of the original from one language in other language is revealed. The literary translation promotes in the modern civilized world to its development, discloses the historical nature of human life in the course of its development.

Keywords: translation, Soviet period, Russian language, poet, writers, works of art, process, research, calligraphy, art, interpretation of the unity of form and content, aesthetics of a work, original.

Сведения об авторе: Киромуддинов Зиёрат – ассистент кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, г. Душанбе, Республика Таджикистан, ул. Ф. Мухаммадиева, 17/6. Тел.: (+992) 904 07 6 5 12

Information about the author: Kiromiddinov Ziyarat – assistant of the theory and history of Literature in Tajik State institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17/6 Muhammadiev st. Tel.: (+992) 904076512

Дар охири солҳои бистум ва аввали солҳои сиюми садаи XX ба ҷодаи адабиёт як гурӯҳ ҷавонон шомил гардиданд, ки бо сабку услуб ва тарзу баёни хос ба марҳилаи нави инкишофи адабиёти ҳазорсолаи тоҷик саҳми бузург гузоштанд. Ба ин насли адибон Мирзо Турунзода, Ҷалол Иқромӣ, Раҳим Ҷалил, Сотим Улуғзода ва дигарон шомил мешаванд, ки ҷаъолияти онҳо дар ҳамин давраи асри XX оғоз гардидааст ва ҳамагӣ адибони сермаҳсуланд. Аз осори ин насли адибон дар радифи адабиёти ҳазорсолаи тоҷик ташнағони каломи ноб шодоб гардида, на танҳо ҳазорон дӯстдорони сухани шеваи мардуми форсизабон, балки миллатҳои гуногуни олам низ аз он баҳра бурдаанд.

Ин насли адибон дар ҷодаҳои гуногуни адабиёт, аз ҷумла, рӯзноманигорӣ, мутарҷимӣ, адабиётшиносӣ ва нависандагӣ ҷаъолият карда, дар ин замина мақолаҳо ва дар жанрҳои гуногуни адабӣ як қатор асарҳои хурду калон эҷод кардаанд. Ҳаёт ва эҷодиёти ин насли адибон ҳанӯз аз давраи аввали ҷаъолияташон таваҷҷуҳи мунаққидонро ҷалб намуда, хусну кубҳи осори онҳо мавриди таҳқиқи пажӯҳандагон қарор гирифтааст.

Абдусалом Деҳотӣ низ аз зумраи ин насли адибон ба шумор рафта, ҷаъолияти худро аз давраи таҳсил дар мактабҳои Шӯравӣ оғоз бахшидааст ва эҷодиёти ӯ ҳанӯз дар панҷсолаи аввали ҷаъолияташ назари мунаққидони адабиро ба худ ҷалб кардааст.

Яке аз аввалин мунаққидони осори А. Деҳотӣ Сотим Улуғзода ба шумор рафта, дар аввали ҷаъолияташ эҷодиёти ӯро аз нигоҳи меёру мизони ҳунарий, ҷиғунагии истифодаи унсурҳои бадеӣ, таносуби лафзу маънӣ, муҳиммияти мавзӯ, забону услуби баён ва ғайра мавриди танқид қарор дода, зинаҳои камолоти эҷодиёташро муайян кардааст.

Сотим Улуғзода соли 1937 мақолае бо номи «Туфулият ва балоғати Деҳотӣ» дар маҷаллаи «Барои адабиёти сотсиалистӣ» мунташир карда, дар он марҳалаҳои ҷаъолияти эҷодии Деҳотиро дар ҷодаи адабиёт мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Мунаққид дар мақолаи мавриди назар маҷмӯаи «Таронаҳои меҳнат» ва достони «Манзараҳои сегона»-и шоирро, ки заҳмати ҷаҳорсолаи ӯ маҳсуб меёфтанд, дар қиёс мавриди нақд қарор дода, бурду бохти онҳоро муқаррар кардааст. Маҷмӯаи «Таронаҳои меҳнат»-и шоир аввалин порчаҳои шеърӣ ӯро дар бар мегирад ва Сотим Улуғзода онро «дафтари шогирдии Деҳотӣ» (7, 29) ва достони «Манзараҳои сегона»-ро «зинаи баландтари маҳорати эҷодӣ» (7, 29) -и шоир донистааст ва аз тамошудани туфулияти эҷодии вай ва аз фаро расидани балоғати шеъри ӯ хурсандӣ ва мамнуният изҳор мекунад. Манзумаи «Манзараҳои сегона»-и А. Деҳотӣ аз тарафи устод Айнӣ низ баҳои баланд гирифта буд. Устод Айнӣ дар такмил ва ислоҳи ин манзума ба Деҳотӣ кумаки амалӣ расонида, дар мактубаш ба А. Деҳотӣ (аз 28 март 1933) назари худро доир ба достони мазкур баён карда, навишта буд: «Ин шеъратон (манзумаи «Манзараҳои сегона» - С.З.) хеле хуб баромадааст, ба ҳадде, ки нисбат ба шеърҳои пештараатон ғайри қобили қиёс буда, хубиҳо дорад. Маълум аст, ки дар ин шеър бештар қор кардаед» [12, с. 279].

Дар мақолаи мазкур Сотим Улуғзода якумин достони Деҳотиро таҳлили муфассал мекунад. Мунаққид чи дар бораи муваффақиятҳои дoston ва чи аз хусуси камбудии он бо ҳаяҷон ва хеле гарму ҷӯшон сухан рондааст. Бояд зикр кард, ки дар ин мақола Сотим Улуғзода шоири ҷавонро аз ҳучумҳои ноҳақ низ муҳофизат намуда, ба «баъзе адабиётшиносон ва дӯстдорони танқид», ки «бо камоли майл камбудии мавзӯ ва баёнро дар асарҳои нависандагони ҷавони камтаҷриба дарҳол «ба формализм оид намуда» ва ба ҳамин тариқ, ба ҷои маслиҳати дуруст ба нависандагони ҷавон онҳоро ба ярлиқи формалистӣ «сарфароз» мегардонанд» [11, с. 69], бо ҳашму ғазаб ҷавоб гуфтааст.

Донишмандон нақди адабии солҳои бистум ва панҷоҳуми замони шӯравиро, асосан, нақди иҷтимоӣ гуфтаанд, яъне дар нақди ин давра адиб дар қадом мавқеи иҷтимоӣ қарор дорад, ба сиёсати замон чӣ тавр муносибат мекунад, дастуру супоришҳои ҳизбиро чӣ гуна

дар осораш татбиқ кардааст ва ба ин монанд масъалаҳои дигар, мавриди мулоҳизарони мунаққидон қарор гирифтааст. Ҷанбаи асосии нақди адабии Сотим Улуғзода низ ҳамин равиш ташкил медиҳад, аммо дар мақолаи «Туфулият ва балоғати Деҳотӣ» ӯ кӯшиш намудааст, ки аз нигоҳи нақди ҳунарий низ ба эҷодиёти Деҳотӣ баҳо диҳад. Яъне нақде, ки осори адибро аз назари меъёру мизони ҳунарий, тарзи истифодаи унсурҳои бадеӣ, аз ҷумла, тасвир, маъниву мазмунҳои шоирона, вазну қофия, санъатҳои бадеӣ, таносуби лафзу маънӣ, забон ва сабки баён арзёбӣ кардааст. Ба назари Сотим Улуғзода дар ашъори маҷмӯаи «Таронаҳои меҳнат» «мазмуне, ки Деҳотӣ меҳнаҳад онро дар шеърҳои худ ифода намояд, худ ба худ мазмуни бой, мазмуни ҳақиқист. Вале дар шеърҳои ӯ он мазмунҳо сушт мебароянд, чунки ифодаи бадеии онҳо ноқис аст» [7, с. 30]. Аз нигоҳи мунаққид сабаби асосии сустии шеърҳои навқаламонаи Деҳотӣ аз ноқисӣ ва сустии шакл мебошад. Мунаққид сабаби дигарро ба қалами шогирдонаи шоир марбут дониста, мегӯяд, ки ӯ кӯшиш ба ҳарч додааст «...қувваи фикрии худро бисёртар ба дуруст овардани вазн ва сохтани қофияҳо сарф...» (7, 29) намояд. Бояд зикр кард, ки аввалин шеърҳои Деҳотӣ, аз ҷумла, «Ба муносибати иди Ҳаштуми март», «Навбахори меҳнаткашон», «Аз испор ба трактор», «Ба духтари деҳқон», «Ҷавоб ба оташдиҳандагони ҷанг» ва ғайра дар маҷмӯаҳои «Меваи Октябр» ва «Таронаҳои меҳнат» ҷамъ оварда шудаанд.

Манзумаи «Манзараҳои сегона»-и Деҳотӣ мувофиқи маълумоти адабиётшинос К. Юсуфов ва «Энсиклопедияи миллии тоҷик» [13, с. 549] соли 1932 эҷод гардидааст. Доир ба ин масъала ба андешаи адабиётшинос Х. Асозода така қардан мумкин аст: «Деҳотӣ ин асарро асосан дар соли 1932 навишта бошад ҳам, он соли 1934 расмӣ пайдо мекунад» [3, с. 182]. Ба андешаи ин донишманд, «соли 1933 муаллиф бо ёрии Айнӣ ва Лоҳутӣ ин манзумаро на танҳо ҳаҷман васеъ намуд, балки сифатан онро ҳам беҳтар кард» [3, с. 182]. Дар ин маврид, Деҳотӣ низ аз кумаки амалӣ ва нишондодҳои устодон, махсусан, Айнӣ ва Лоҳутӣ ёд карда менависад: «Аввалан ин ки ман дар болои ин дoston дар муддати якуним сол қадре, ки худам метавонистам, кор кардам. Аз тарафи дуоим, дар такмил ва ислоҳи ин дoston забардастони адабиёти имрӯзаамон Лоҳутӣ, Айнӣ ва дигар рафиқон бевосита ёрӣ ва раҳнамоӣ намуданд» [14, с. 211].

Бояд зикр намуд, ки манзумаи мазкури шоир аз се қисм иборат аст. Қисми якум ба тасвири Самарқанди бостонӣ бахшида шудааст ва «Партави Октябр» унвон дорад. Дар қисми дуюми манзума, ки «Боғи умед» ном дорад, шоир шаҳри Сталинободро (айни замон Душанбе - С.З.) тасвир кардааст ва дар қисми сеюм «Кони тиллоӣ сафед» дар бораи вилояти Фарғона нақл мекунад. Воқеан, ин асари Деҳотӣ дар байни офаридаҳои ӯ мавқеи муҳим дорад ва ин манзума дар фаъолияти эҷодии шоир як зинаи нав ва як марҳалаи навро кушодааст. Ба назари Сотим Улуғзода: «... бо «Таронаҳои меҳнат» давраи «туфулият»-и ӯ дар адабиёт тамом шуда ва шоир бо «Манзараҳои сегона»-аш ба давраи «балоғат» қадам мемонад» (7, 30). Ин муваффақияти шоирро Сотим Улуғзода аз зиёд заҳмат кашидан ва бисёр мутолиа қардани осори классикони тоҷик медонад. Дар ин асар Деҳотӣ ба таври ҷиддӣ қоидаҳои шеърӣ тоҷикӣ ва воситаҳои ифодаи онро риоя кардааст. Вижагиҳои шеърӣ тоҷикӣ, аз ҷумла, «вазни бенуқсон, равоӣ ва ғасоҳат, қофияҳои муносиб, ташбеҳ ва истиораҳои табиӣ ва равшан» [7, с. 30] дар манзумаи мазкур ба пуррагӣ риоя гардидаанд. Дар ин манзума Деҳотӣ аз муваффақиятҳои даврони худ болида ва аз ободию созандагӣ сухан мегӯяд. Манзума сюжет надорад ва ба назари мунаққид дар асоси як идея-«идеяи ободӣ... озодӣ ва саодат...» [7, с. 30] офарида шуда, ҳар се қисми дostonро ба ҳам мепайвандад. Сотим Улуғзода дар мақолаи «Туфулият ва балоғати Деҳотӣ» мавзӯро ва мазмуни се қисми манзумаро мавриди таҳлил қарор медиҳад ва ҷанбаи иҷтимоӣ доштани онро зикр менамояд. Аз нақди Сотим Улуғзода маълум мегардад, ки қисми сеюми манзума «Кони тиллоӣ сафед» нисбат ба қисмҳои якум ва дуоим «аз ҷиҳати бадеӣ камбудии калон дорад» [7, с. 31]. Мунаққид дар мақолаи мазкур ба камбудии манзума ишора карда, аз тасвири муваффақиятҳои пахтакорӣ эрод мегарад ва зикр мекунад, ки дар ин ҳолат меҳнату заҳмати инсонҳо ҷиҳати ҳосили хуб рӯёнидан ва ҷамъоварии он дуруст инъикос нагардидааст. Ба андешаи Сотим Улуғзода: «Ў (Деҳотӣ - С.З.) худӣ пахтаро то ҳадди идеализатсия таъриф ва

тавсия намуда (*Назди мо пахта нуқраву тиллост, Беҳтарин моли сарвати дунёст*), аммо одамони зинда ва меҳнати онҳоро, ки омил ва сарчашмаи ҳама чиз мебошад, ба ҷои дуввум мегузорад ва ё фаромӯш мекунад» [7, с. 32]. Сотим Улуғзода дуруст қайд кардааст, ки «материали адабиёти нафис на чиз, балки инсон аст» [7, с. 32]. Мунаққид баъзе мисраъҳои манзумаро аз нигоҳи мазмун «ифодаи мантиқан нодуруст» [7, с. 32] арзёбӣ кардааст. Аз ҷумла:

*Пахтакорӣ ба мо на бадномист,
На пур аз меҳнат асту нокомист.*

Ё дар мисраи дигар:

Балки хушиному холӣ аз ранҷ аст.

Мунаққид дуруст мушоҳида мекунад, ки «пахтакорию ба бадномӣ чӣ кору ба нокомӣ чӣ муносибат?» ё ин ки «модоме ки вай (пахтакорӣ - С.З.) холӣ аз ранҷ бошад, чаро мо ... меҳнат кунем» [7, с. 32]. Дар қисми сеюми манзума Дехотӣ қариб дар ҳаҷми ду саҳифа аз хусуси худ ва вазифаҳои эҷодиёташ суҳан рондааст, ба андешаи мунаққид ин навиштаҳо ба мавзӯ алоқа надорад ва «дар поэма эҳтиёҷ ба ҷунин изҳороти шахсӣ...» [7, с. 32] нест.

Дар мақолаи «Туфулият ва балоғати Дехотӣ» Сотим Улуғзода перомунӣ шаклу мундариҷаи ашъори шоир низ истода, андешаҳои ҷолиб баён кардааст. Маълум аст, ки лафзу маънӣ ё мундариҷаю шакл ду унсурҳои асосии каломӣ бадеъ ба шумор мераванд ва байни онҳо таносуби қавӣ вучуд дорад. Ҳарчанде, ки миёни шаклу мазмун ягонагӣ ва таносуби қавӣ мавҷуд аст, баъзе суҳаншиносон бартарии маъниро зикр кардаанд. Ба андешаи донишманд Абдулҳусайн Заринқӯб «Вучуд ва ҳаёти шеър дар ҳилоли алфоз ва иборот нест, балки дар миёни вичдон ва замири шоир аст ва лафзу иборот коре ҷуз ин надорад, ки шеъреро, ки дар рӯҳ ва вичдони шоир сурат ва ҳаёти мушаххаси худро гирифтааст, ба соири мардум илқо ва талқин намояд» [1, с. 123]. Дар гузашта суҳаншиносони форсу тоҷик оид ба ҷанбаи маънавии шеър камтар мулоҳиза рондаанд. Агар ба нақди замони шӯравӣ назар андозем, дар муқоиса ба нақди адабии асримиёнагӣ мунаққидон сари масъалаҳои мундариҷавӣ бештар андешаронӣ кардаанд. Танқиди адабии солҳои бистум адибонеро, ки шакли асари бадеиро аз мундариҷаи он бартар мешумориданд, ба «формализм» нисбат меод. Ба андешаи Сотим Улуғзода «формализм... он аст, ки нависанда шакли аълоро аз мазмуни ҷуқур муҳимтар дониста ва ҳусни баёнро аз мавзӯи баён афзалтар мешуморанд» [7, с. 29]. Сотим Улуғзода дар мавриди ваҳдати шаклу мазмун низ ҷои дигар ишора намуда, менависад, ки «вақте ки нависанда ба мазмун аҳамият намода, балки шаклро мепарастад, ҳолигии асари вай аз мазмун ё сустии мазмун, дар навбати худ шаклро ҳам амон намонда» [7, с. 30].

Сотим Улуғзода дар мақолаи мазкур доир ба ягонагии шаклу мундариҷа ишора карда, бартарии мазмунро нисбати шакл таъкид намудааст, ки ба назари мо ин назария аз андешаҳои суҳаншиносони гузашта - Атоуллоҳ Маҳмуди Ҳусайнӣ, Унсурулмаолӣ Қайковус, Шарофиддини Ромӣ ва дигарон сарчашма мегирад. Масалан, Атоуллоҳ Маҳмуди Ҳусайнӣ дар ин маврид мегӯяд: «Бидон, ки асл дар муҳассаноти лафзия он аст, ки алфозро тобеи маънӣ созанд» [4, с. 120]. Унсурулмаолии Қайковус низ ба ин маънӣ таъкид намудааст, ки «ҷаҳд кун, то суҳани ту саҳли мумтанеъ бошад ва ҷизе ки ту дониву дигаронро ба шарҳи он ҳоҷат ояд, мағӯй, ки шеър аз баҳри мардумон гӯянд, на аз баҳри хеш» (9, 130). Дар ин замина, Сотим Улуғзода низ мазмунро ифодаи идея ва ҷаҳонбинии санъаткор дониста, бар шакл ҳоким ва омир медонад: «Шакл ва мазмун бо якдигар вобастаанд, ин вобастагии мобайнӣ – вобастагии диалектикӣ, дар ин вобастагии мобайнӣ мазмун аз шакл муқаддам ва омир бар он аст» [7, с. 30].

Дар мақолаи «Туфулият ва балоғати Дехотӣ» Сотим Улуғзода аз навиштаҳои дигари шоир, аз ҷумла манзумаи «Ҳаёти сталинӣ», таронаи «Мамлакат», порчаҳои лирикии «Ба як даста бунафша», «Баҳори орзу» ва рубоӣҳои «Мактуб» низ ёдовар шуда, таъкид мекунад, ки онҳо «бо ҳисси баланд, ба таври содда, раван ва пурмазмун навишта шудаанд» [7, с. 32]. Мунаққид рубоӣҳои Дехотиро дар равшании баён, дар соддагӣ, равонӣ ва пурмаъногӣ ба рубоӣҳои халқӣ наздик медонад. Дар анҷоми мақолаи мазкур Сотим Улуғзода ба Дехотӣ

тавсия медиҳад, ки «кори эҷодиро ба машғулияти доимӣ ва систематикӣ худ мубаддал сохта ва онро бо худомӯзии ҳамаҷарафа пайваست намояд» [7, с. 33].

Фаъолияти Деҳотӣ дар ҷодаи наср низ аз назари интиқодии Сотим Улуғзода дур намондааст. Мунаққид дар мақолаи дигари худ «Мактуби кушод ба рафиқ Б. Ортиқов» доир ба омӯзиши забони модарӣ ба навқаламон таъкид карда, хондани насри Саъдӣ, Аҳмади Дониш, «Чор дарвеш», «Ҳазору як шаб»-и форсӣ, «Анвори Сухайлӣ» ва амсоли инҳоро тавсия медиҳад. Дар баробари ин, чиҳати ғанӣ гардонидани забони модарӣ мутолиаи насри устод Айнӣ ва Деҳотиро низ маслиҳат дода, чунин қайд кардааст: «Дар адабиёти советиамон пас аз Айнӣ насри Деҳотӣ хуб аст» [8, с. 122]. Дар ҷодаи насрнависӣ устод Айнӣ дар асоси таҷрибаи худ Деҳотиро ба навиштани осори насрӣ ташвиқ кардааст. Устод Айнӣ таъкид намудааст, ки «ҳар кас мунтазири эҷоди ягон чизи дунёро дар ҳайрат андозанда бошад, ҳеҷ чиз дода наметавонад. Ман... ба шумо (Деҳотӣ-С.З.) маслиҳат медиҳам, ки шумо ҳам таҷрибаи моро ба амал оред. Яъне, аввал ба очеркнависӣ, дуюм ба ҳикоянависӣ дароед ва дар мартабаи сеюм, шумо романнависи хуб мешавед» [2, с. 128]. Воқеан, агар ба эҷодиёти пасазчангии Деҳотӣ назар кунем, мебинем, ки ин гуфтаҳои устодро ӯ дар амал татбиқ намудааст ва дар эҷодиёташ нисбат ба назм – наср мавқеи асосиро ишғол менамояд.

Дар мавриди забондонӣ ва боигарии фонди луғавии Деҳотӣ низ Сотим Улуғзода дар мақолаи «Дар бораи якчанд қайди устод Айнӣ» ибрози андеша карда, чунин зикр намудааст: «Деҳотӣ, ки баъд аз Айнӣ забони тоҷикидон ва луғатдони беҳтарине буд, ки ноповести «Ибни Сино»-ро бо камоли доноӣ ва бо забони фасеҳу балиғ тарҷима кардааст. Вай муродифи тоҷикӣ истилоҳоти тиббӣ, фалсафӣ ва дигар луғатҳои илмӣ ва инчунин услуби суҳанронии «фузало ва удабо»-и пешинро беҳтар аз ҳар каси дигар медонист» [6, 74]. Дар ин замина, қайд кардан ҷои аст, ки Деҳотӣ ҳамчун донишманди забон ва адабиёти тоҷик бо ҳамроҳии Н.Н. Ершов «Луғати русӣ-тоҷикӣ» (1949)-ро таҳрир намудааст ва ҳамчунин яке аз муҳаррирони «Фарҳанги забони тоҷикӣ» (1969) ба шумор меравад.

Ҳамин тариқ, Сотим Улуғзода ҳамчун мунаққиди касбӣ раванди такомули сухани Деҳотиро дар аввали фаъолияти эҷодии шоир муайян намудааст. Ин нақди Сотим Улуғзода чиҳати дар оянда омӯзишу таҳқиқи фаъолияти эҷодии Деҳотӣ ва барои таълими ғанӣ таърихи адабиёти тоҷик дар марҳилаи шӯравӣ низ муҳим мебошад. Назари Сотим Улуғзодаро нисбати фаъолияти эҷодии Деҳотӣ метавон чунин хулосабарорӣ кард:

1. Абдусалом Деҳотӣ ба ҷодаи адабиёт дар синни ҷавонӣ бо дониш ва таҷрибаи кам, вале бо истеъдод ва шавқу рағбати баланд шомил гардидааст.

2. Сарчашмаи эҷодиёти Деҳотӣ, асосан, адабиёти классикӣ форсӣ тоҷик буда, манбаи илҳомӣ ӯ ҳаёти пурҷӯшу хурӯши замони барқароршавии соҳти сотсиалистии Давлати Шӯравӣ мебошад.

3. Манзумаи «Манзараҳои сегона»-и шоир ба назари Сотим Улуғзода марҳалаи камолоти сухани Деҳотӣ дар ҷодаи назм маҳсуб меёбад.

4. Аз андешаҳои Сотим Улуғзода бармеояд, ки Деҳотӣ дар офаридани асарҳои насрӣ муваффақтар аст. Ин аст, ки насри ӯро дар радифи насри устод Айнӣ мегузорад.

5. Деҳотӣ дар баробари шоир ва нависандаи баркамол будан, инчунин яке аз донишмандони забон ва адабиёти тоҷик будааст.

Адабиёт:

1. Абдулхусайн Заринқӯб. Ошноӣ бо нақди адабӣ. – Техрон: Сухан, 1374. – 508 с.
2. Аз мактуб ва мақолаҳои Айнӣ // Шарқи сурх. – Душанбе, 1962. – №4.
3. Асозода, Х. Таърихи адабиёти тоҷик. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олий. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2014. – 672 с.
4. Мусулмонӣ, Р. Назарияи адабиёт. – Душанбе: Маориф, 1990. – 336 с.
5. Раҷабӣ, М. Таърихи танқид ва адабиётшиносӣ. – Душанбе: Адиб, 1997. – 208 с.
6. Улуғзода, С. Дар бораи якчанд қайди устод Айнӣ // Садои Шарқ. – Душанбе, 1968. – №12. – С.74-77.

7. Улуғзода, С. Туфулият ва балоғати Дехотӣ // Барои адабиёти сотсиалистӣ. – Сталинобод, 1937. – №3-4. – С. 29-33.
8. Улуғзода, С. Мактуби кушод ба рафиқ Б. Ортиқов // Шарқи сурх. – 1961. – № 1. – С. 121-123.
9. Унсурулмаолии Кайковус. Қобуснома. – Душанбе: Маориф, 1979 – 192 с.
10. Ҳамроев, Қ. Таърихи танқиди адабӣ. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 435 с.
11. Шукуров, М. Сотим Улуғзода. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1961.-73 с.
12. Эльсберг, Я. Вопросы теории сатиры. – М., 1957, – 226 с.
13. Энциклопедияи миллии тоҷик. Қ. 5. – Душанбе: Муассисаи давлатии сарредаксияи Энциклопедияи миллии тоҷик, 2017. – 664 с.
14. Юсуфов, К. С. Айнӣ ва А. Дехотӣ// Чашнномаи Айнӣ, ҷузъи IV. – Душанбе: Дониш, 1971. – 344 с.

АБДУСАЛОМ ДЕХОТӢ ДАР НАҚДИ СОТИМ УЛУҒЗОДА

Дар мақола сухан дар бораи нақди Абдусалом Дехотӣ меравад. Ба андешаи муаллиф, марҳалаҳои камолоти эҷодии Дехотӣ аз тарафи Сотим Улуғзода мавриди танқид қарор гирифта, аз нигоҳи нақди адабӣ ҳусну қубҳи осори ӯ муайян карда шудааст. Сотим Улуғзода ашъори лирикии Дехотиро, ки дар маҷмӯаи «Таронаҳои меҳнат» ҷамъоварӣ гардидаанд, дар қиёс бо манзумаи «Манзараҳои сегона» таҳлилу баррасӣ намуда, балоғати сухани шоирро муқаррар кардааст. Мунаққид ашъори маҷмӯаи «Таронаҳои меҳнат»-ро давраи «туфулият» ва манзумаи «Манзараҳои сегона»-ро давраи «балоғат»-и ӯ дар ҷодаи адабиёт мешуморад.

Муаллифи мақола таъкид менамояд, ки Сотим Улуғзода ғаъолият ва мақоми Дехотиро дар ҷодаи насрнависӣ муайян намуда, насри ӯро дар радифи насри устод Айнӣ мегузорад ва ба навқаламон тавсия медиҳад, ки ҷиҳати ғанӣ гардонидани забони модарии худ осори насрии ӯро мутолиа намоянд.

Ҳамчунин, муаллиф исбот менамояд, ки дар нақди Сотим Улуғзода забондонии Дехотӣ аз мадди назар дур намондааст. Дар ин ҷода мунаққид Дехотиро донандаи хуби забон дониста, ӯро донишманди забон ва адабиёти тоҷик меҳисобад.

Калидвожаҳо: *Сотим Улуғзода, Абдусалом Дехотӣ, нақди адабӣ, танқиди адабӣ, шакл, мазмун, лафз, маънӣ, назм, наср, мунаққид, манзума, шеър, шоир, мавзӯ, мақола, ғаъолияти эҷодӣ.*

АБДУСАЛОМ ДЕХОТИ В КРИТИКЕ СОТИМА УЛУҒЗОДА

Статья посвящена критике А. Дехоти. По мнению автора статьи, этапы творческого развития Дехоти подвергались критике со стороны С. Улуғзода, и с точки зрения литературной критики определялись преимущества и недостатки его произведений. Сатим Улуғзода проанализировал лирические стихи Дехоти, собранные в сборнике «Таронаҳои меҳнат» в сопоставлении с манзуме «Манзараҳои сегона» и установил богатство речи поэта. Критик считает стихи сборника «Таронаҳои меҳнат» периодом «младенчества», а его стихотворение «Манзараҳои сегона» - периодом его «зрелости» в области литературы.

Автор статьи подчеркивает, что С.Улуғзода определяет деятельность и статус Дехоти в области прозаического письма, ставит его прозу в соответствие с прозой Устода Айнӣ и рекомендует начинающим писателям читать его прозаические произведения, чтобы обогатить родной язык.

Автор также доказывает, что параллельно с критикой, Сатим Улуғзода отмечает хорошее знание языка А.Дехоти. В связи с этим критик считает, что Дехоти свободно владеет таджикским языком и является знатоком в области таджикского языка и литературы.

Ключевые слова: *Сотим Улуғзода, Абдусалом Дехоти, литературная критика, форма, содержание, наречие, значение, поэзия, проза, критик, манзуме, стихотворение, поэт, предмет, статья, творческая деятельность.*

ABDUSALOM DEHOTI IN CRITICS OF SOTIM ULUGHZODA

The article speaks about the cash of A. Dehoti. It should be noted that the stages of rural cultural maturity was criticized by S. Ulughzoda and was determined from the view of literary prose of S. Ulughzoda are considered to analyze the rural lerman, which is collected in the collection of "Taronahoi mekhnat" and has established of the poet. Author considers the poems of the collection "Taronahoi mekhnat" to be the period of "tufuliyat" and the poem "Manzarahoi segona" to be the period of his "maturity" in the field of literature.

The author of the article emphasizes that S. Ulughzoda identifies the work of the articles and presents an Alege to read his native master's master.

The author also proves that rural language sheltered in S. Uloghzoda was not far removed. In this regard, rural areas knows a good language, and consider him a learning of language and literature.

Keywords: *Sotim Ulughzoda, Abdusalom Dehoti, literature, liberty, mormal, sosh, memory, articles, suple, art, suplic.*

Сведения об авторе: *Саидов Завкибек Махсудович – соискатель кафедры теории и истории литературы Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6, тел.: (+992) 918878762, E-mail: z.saidov80@mail.ru*

Information about the author: *Saidov Zaviqibek Makhsudovich – applicant of the Department of Theory and History Literature of the Tajik State Institute of Languages named Sotim Ulughzoda, Address: 734019, Repablic of Tajikistan, Dushanbe, 17/6 Muhammadiev str., Phone: (+992) 918878762, E-mail: z.saidov80@mail.ru*

УДК: 373/377

**КОНЦЕПЦИЯ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ
НОВОЙ ФОРМАЦИИ**

Ашурова Д., Джонбобоева М., Гуломова Ш.

Таджикский государственный институт языков имени Сотима Улугзада

Современные исследования мирового опыта, которые дают инструментально полезные сведения и общие ориентиры в зарубежных дидактических разработках – весьма актуальны. На начало 80-х годов, по подсчетам ЮНЕСКО, количество публикаций, которые были посвящены проблемам непрерывного образования, превысило пять тысяч. К их подготовке активно присоединились крупнейшие межправительственные организации, такие как Европейское экономическое сообщество (ЕЭС), Совет Европы, Организация экономического сотрудничества и развития (ОСЭР), Международная организация труда и ЮНЕСКО. Определенный вклад внесли и авторитетные неправительственные организации, в особенности Римский клуб. Разработка проблем непрерывного образования ОЭСР и ЮНЕСКО была наиболее плодотворной как в плане влияния на образовательную политику, так и с теоретической точки зрения. Варианты их концепций получили соответственно наименования «возобновляемого образования» (recurrenteducation) и «пожизненного образования» (lifelongeducation).

Жан Монне (JeanMonnet) – автор идеи создания Европейского Союза – ярко выразил суть европейской образовательной политики: «Если мы хотим создать новую Европу, необходимо начинать с образования и культуры» [10, с. 46].

Анализ и изучение новых идей в европейской высшей школе, которые определяют профессиональную подготовку учителя, позволили выделить ряд основных фактов. Для концепции ЮНЕСКО характерно стремление включить в понятие «образование» весь процесс (не обязательно только специально организованный), все воздействия на формирование личности человека. Вдобавок в этом случае процесс имеет над результатом приоритет. А результат образования рассматривается вне жесткой связи со способом его получения. Акцент перенесен с обучения на учение, откуда вытекает трактовка системы образования, отличная от привычной. Сюда включают не только все виды образовательных программ и учебных заведений, но также сферу межличностного общения, средства массовой коммуникации, книги, учреждения культуры и производственное и социальное окружение.

Подвергается критике традиционная последовательность этапов подготовки: «школа – высшее учебное заведение – педагогическая деятельность». Выдвигается тезис о том, что учитель, который проводит всю свою жизнь в школе и не знает ничего, что происходит за ее пределами, не может работать успешно. Отсутствие у такого человека опыта «реальной» жизни рассматривается авторами идеи в качестве антипродуктивного фактора. В европейских странах реформа высшего образования привела к тому, что все оно сосредотачивается в классических университетах. Пока не ясно, что это приводит к росту качества преподаваемых курсов, однако растет статус профессии учителя и уважение со стороны общества к труду учителя.

Процесс овладения новыми методиками и знаниями является немаловажным для всех стран [10, с. 34] что способствует профессиональному росту специалиста. Улучшение квалификации учителей и качества преподавания – основная идея образовательных реформ, которые проводятся в настоящее время в европейских странах. Этот новый интерес к педагогам и их профессионализму объясняется конкуренцией на международном рынке труда. Вследствие проведения реформ наблюдается существенный рост числа научных

исследований по вопросам достижений учащихся, улучшения школы, эффективности образования и образовательной политики. Данные исследования подтверждают тезис о необходимости глубокого знания преподаваемого предмета учителем, поскольку только «обширность и глубина знаний в содержательной области помогут педагогу вовлечь ученика в сложный познавательный процесс» [9, с. 19].

Начиная с 1968 года, в ЮНЕСКО последовательно формулировались и уточнялись принципы непрерывного образования [7, с. 24]:

- политехническое образование, которое дополняется подготовкой на производстве;
- взаимосвязь профессионального и общего образования;
- интеграция всех образовательных воздействий (учреждения культуры, средства информации, производство, социальное окружение, учебные заведения);
- преемственность между разными степенями образования, между разными направлениями формирования личности;
- всеобщий характер;
- гибкость и открытость системы образования;
- доступ к любым типам и видам образования, главным образом на основе индивидуальных склонностей и способностей, а не в результате предшествующей практической деятельности формальных или оценок полученных ранее (дипломов, свидетельств);
- свобода выбора форм, методов и средств обучения (самообразование, опирающееся на применение разных информационных источников, заочная, вечерняя, дневная);
- равноправное признание и оценка образования не по способам его получения, а по фактическому результату;
- свободный выбор профиля обучения и возможность воспользоваться в любом возрасте после перерыва услугами системы образования.

Анализ названных принципов позволяет говорить, что в развитых странах идеи непрерывного образования влияют на методы, содержание, организацию и цели обучения на всех ступенях современной системы образования.

Во всем мире проблема совершенствования высшего образования рассматривается с учетом тенденции среднего образования. В свое время во многих странах даже общее образование (в зависимости от его профиля) выполнялось на отделениях школы, обособленных с самого начала, а то и в разных учебных заведениях. Уместность такого жесткого подразделения по мере роста числа профилей обучения стала сомнительной. По этой причине сегодня наиболее перспективной считается модель обучения, при которой студенты наравне с изучением в установленном объеме обязательных предметов обладают широкими возможностями изучения предметов по выбору. Такая модель давно существует в Японии, Канаде, США. На наш взгляд, на пути к ней находятся Испания, Франция, скандинавские страны. Например, в Швеции, на сегодняшний день в старших классах средней школы существуют 23 профиля. При этом они включают не только собственно образовательные профили, но и такие, которые традиционно относились к среднетехническому образованию. Другими словами, на старшей ступени среднего образования, как и на базовой ступени, происходит процесс формирования модели «объединенной школы». В отдельных странах она включает и профили профессионального образования.

Если 20-25 лет назад высшее образование могла получить лишь немногочисленная элита, то в наши дни оно стало массовым. За последние 10 лет количество учащихся во всем мире выросло на 47%. Этот показатель в развитых странах равнялся 17%, превосходя показатель прироста населения [4, с. 125].

В структуре системы высшего образования произошли серьезные изменения. В новом веке наряду с университетами, которые традиционно составляют основу высшего образования на Западе, появилось множество альтернативных учебных заведений: открытые университеты, политехнические институты высшего образования, технологические

университеты и др. Они открыли двери для всех, кто имеет любой тип диплома о законченном среднем образовании. Некоторые из них открыты и для лиц, прошедших лишь базовое образование.

Расширение функций и изменение структуры высшего образования ведет к развитию нетрадиционных методов и форм обучения. Все популярнее становится заочное и вечернее обучение, в том числе с использованием компьютерных сетей, средств массовой коммуникации и др. Во всём мире растёт количество специализированных учебных заведений, которые применяют эти технологии обучения. Создана Европейская ассоциация университетов, которые осуществляют дистанционное обучение (обучение на расстоянии). Новые заочные формы обучения открывают широкий доступ к высшему образованию, допуская индивидуализацию темпов, форм, методов, содержания обучения [2, с. 40].

С 80-х годов внимание к проблемам экономической эффективности образования, разрабатываемым теоретиками концепции «человеческого капитала», резко возросло. Способности и знания индивида провозглашаются ими особой формой капитала.

Согласно оценкам П. Рубинсона и П. Уолтерса, в экономике США прослеживается устойчивая связь между ежегодным выпуском специалистов со степенью доктора наук и уровнем производства, который достигается спустя десять лет. Степень воздействия на производительность труда образования зависит от того, насколько оно может эффективно применяться прямо на рабочем месте. Простаивающий «человеческий капитал» означает, что средства, которые были затрачены на образование, были израсходованы напрасно [2, с. 197].

Изменение системы образования подразумевает серьёзную перестройку учебного процесса, его содержания, методов и форм обучения. Стержнем содержательной стороны образования теперь являются новые технологии обучения. Очевидно, что применение новых и, в частности, телекоммуникационных и информационных технологий, которые затрагивают все стороны жизни высшего учебного заведения, должно быть усовершенствовано не только в области обучения, его методики и содержания. Переход к новым образовательным системам обязательно влечет за собой и в высшем учебном заведении новые виды организационно-управленческой деятельности. В этой связи эффективное применение технологий и средств информатизации во многом способно упростить решение организационных проблем, которые неизбежно сопровождают переход на новую модель подготовки специалистов.

Что касается процессов информатизации общества в целом, и высшего образования, в частности, в Таджикистане, развитие средств автоматизации (прикладных программ и веб-сервисов) на таджикском языке происходит в сложных условиях. Здесь можно перечислить и разобщенность процессов информатизации, низкий общий уровень квалификации и потребностей пользователей средств вычислительной техники, фактически инициативный характер ведущихся научных исследований в области компьютерной лингвистики. Дальнейшее развитие технологий обработки текста на таджикском языке тормозится отсутствием стандартных базовых модулей первичной обработки текста, который разработчикам приходится создавать заново под каждый конкретный продукт [6, с. 147]. Тем не менее, в 2010-2017 гг. достигнуты значимые успехи в этой области.

По определению, организационно-управленческий компонент информационной образовательной среды высшего учебного заведения – программный комплекс, который обеспечивает полный набор информационных ресурсов и сервисных служб для проведения учебного процесса. Содержание и состав информационных ресурсов определяется согласно специфике учебного заведения, а набор сервисных служб обеспечивается специализированным и типовым аппаратным и программным обеспечением [3, с. 5-14].

Наличие комплекса средств автоматизации организационной деятельности в вузе дает возможность каждому педагогу и студенту применять набор сервисных функций в процессе обучения. Здесь и получение информации о времени и размере стипендиальных (премиальных) выплат, доступ к протоколу работы и своему личному делу, доступ к электронной доске объявлений администрации учебного заведения (электронного деканата),

общение с педагогом с помощью телекоммуникационных технологий, доступ к электронной библиотеке и многие другие. Дополнительно каждому аспиранту, магистру или бакалавру предоставляется возможность заполнить по каждой дисциплине электронную анкету, отразив в ней свое мнение о работе педагога в процессе обучения. Это используется для гибкого управления качеством учебного процесса и учебно-методического обеспечения. Администрация вуза получает по итогам анализа анкет сведения об эффективности работы всего вуза, об уровне преподавания конкретной дисциплины и о рейтинге преподавателя.

В настоящее время, когда формирование новой парадигмы образования, которая основана на совершенствовании информационной среды высших учебных заведений, разработке и внедрении современных телекоммуникационных и информационных средств, а также передовых технологий обучения в педагогическую практику, рассматривается как важнейшая стратегическая задача развития высшей школы уже не достаточно ориентироваться только на традиционные виды обеспечения учебного процесса. Мы считаем, что в современных условиях требуется принципиально новый подход к их реализации.

Решение вышеназванной проблемы видится на пути применения нового вида обеспечения – информационно-технологического в учебном процессе высшего учебного заведения. Базой для этого является закономерность – дидактического единства процессуальных и содержательной сторон обучения, которая известна в педагогике и свидетельствует как о невозможности реализации вне дидактического процесса содержания учебной дисциплины, так и невозможности осуществления без реализации конкретного содержания самого процесса [5, с. 146].

Рекомендованный вид обеспечения представляет собой педагогическую систему, которая включает в себя две самостоятельные и при этом взаимодополняющие и взаимосвязанные друг с другом составляющие – технологическую и информационную.

Технологическую составляющую, которая обеспечивает содержательный аспект подготовки специалиста, уместно рассматривать в контексте решения задачи адекватного и полного предоставления студентам и преподавателю учебной информации, которая способствует достижению поставленных дидактических целей, то есть достижению гарантированного педагогического результата.

Применение дидактического комплекса информационного обеспечения учебной дисциплины рекомендуется рассматривать в качестве информационной составляющей. Упомянутый комплекс представляет собой систему, в которую, в целях создания условий для педагогически активного информационного взаимодействия между педагогом и студентами, объединяются базы данных, прикладные педагогические программные продукты, а также совокупность других методических материалов и дидактических средств, которые поддерживают и обеспечивают учебный процесс.

Таким образом, речь идет о создании в соответствующей предметной области своеобразной базы знаний на электронных носителях.

Например, в Орловском государственном университете им. И.С. Тургенева в состав дидактического комплекса информационного обеспечения учебной дисциплины «Психология и педагогика», успешно применяющегося при подготовке будущих специалистов, включены [11, с. 164, с. 67]:

- автоматизированная система контроля и оценки знаний студентов;
- электронный практикум по дисциплине (гипертекстовый вариант);
- информационно-справочная система, которая состоит из двух электронных словарей соответственно по педагогике и психологии;
- компьютеризированный учебник, который включает в себя текстовый вариант курса лекций по педагогике и психологии, электронный альбом наглядных пособий и схем и электронный конспект лекций;
- рабочая программа дисциплины (гипертекстовый вариант).

Среди преимуществ применения подобных комплексов стоит выделить следующие:

- они проектируются и образуются в качестве целостных систем педагогических программных средств, которые интегрированы с целью представления, передачи, обработки, хранения, организации и сбора учебной информации их пользователям;
- их элементы взаимосвязаны, обладают единой программно-аппаратной средой и информационной основой;
- изначально при их проектировании предусматривается возможность их использования как при дистанционной форме обучения, так и в распределенных и локальных компьютерных сетях высшего учебного заведения. Таким образом, решается вопрос об их поддержке телекоммуникационными и информационными средствами, а также средствами связи, которые имеются в учебном заведении.

Технологическое обеспечение, реализующееся на основе применения современных технологий обучения в учебном процессе, предлагается рассматривать в качестве второй составляющей, которая обеспечивает процессуальную сторону подготовки специалиста в высшем учебном заведении.

Среди особенностей разработки и проектирования технологии обучения в рамках информационно-технологического обеспечения учебного процесса можно указать следующие: во-первых, в данном случае технология обучения выполняет связующую функцию, то есть является как бы стержнем, вокруг которого создается нужная информационная среда, способствующая активному педагогическому взаимодействию педагога и студентов. Во-вторых, при проектировании технологии обучения преподавателем изначально, согласно используемым методам, решаемым задачам и содержанию и целям обучения, определяются содержание и структура дидактического комплекса. В этом случае последний выступает как ключевой элемент технологии обучения и по существу служит ее основой.

Результат проектирования и конструирования преподавателем технологии обучения – технологическая карта, которая представляет собой своего рода паспорт проекта будущего учебного процесса, в котором емко и целостно представлены главные его параметры, которые обеспечивают успех обучения: система коррекции, оценки и контроля, описание дидактического процесса в виде поэтапной, пошаговой последовательности действий преподавателя с указанием очередности использования соответствующих элементов дидактического комплекса, дозирование контрольных заданий и материала, логическая структура, диагностическое целеполагание.

Таким образом, технология обучения в рамках информационно-технологического обеспечения рассматривается не только как процесс или результат его проектирования (модель, описание), но и как специфическое средство, своеобразный «инструмент» в руках преподавателя, который позволяет ему сформировать учебный процесс на технологическом уровне.

ЮНЕСКО на мировом уровне осуществляет всесторонний анализ и разработку средств, форм и целей модернизации образования. ЮНЕСКО, анализируя и синтезируя мировой опыт практики и теории в сфере подготовки кадров и сфере образования, содействует распространению и обмену наиболее положительных результатов, разрешает органам управления образованием и государствам проверить согласованность собственной политики с общими тенденциями развития образования. Сотрудничество государств в области образования – одна из существенных сторон деятельности ЮНЕСКО и ООН [5, с. 51-53].

В сфере развития новейших информационных коммуникаций и технологий просматриваются широкие способности для интернационального сотрудничества и обмена опытом.

Процесс конвергенции (сближения институциональных моделей, идей и практики работы высших учебных заведений) в международном плане, возможно, будет углубляться.

Это подтверждает новая интернациональная модель образования, которая получила обширное распространение, в которой прослеживается склонность к внедрению в различных системах образования практики и одинаковых структур. Образование в согласовании с новой интернациональной моделью должно быть недифференцированным, гибким, непрерывным, релевантным и демократическим [3].

Литература

1. Абдуллоев, К. Развитие народного образования в Таджикистане / К. Абдуллоев // Известия Академии наук СССР. – 1972. – №6. – С. 56-61.
2. Андреев, А.А. Применение телекоммуникаций в учебном процессе / А.А. Андреев // Основы применения информационных технологий в учебном процессе вузов: сборник научных трудов. – М.: Моск. гос. ун-т экономики, статистики и информатики, 1995. – С. 53-68. 5
3. Ашурова, Д. Заочное профессиональное обучение педагогов в Таджикистане на современном этапе. – Душанбе. Ирфон 2017. – 296 с.
4. Бобкова, Н.Д. Подготовка специалистов для молодежной сферы в условиях глобализации: историко-методологический аспект: моногр. / Н.Д. Бобкова. – Курган: Изд-во Курганского госуниверситета, 2009. – 182 с.
5. Бобкова, Н.Д. Подготовка специалистов для молодежной сферы в условиях глобализации: историко-методологический аспект: моногр. / Н.Д. Бобкова. – Курган: Изд-во Курганского госуниверситета, 2009. – 182 с.
6. Иркаев, М. Расцвет народного образования в Советском Таджикистане / М. Иркаев, И. Обидов, О. Каримова. – Душанбе, 1987. – 264 с.
7. Купцов, О.В. Непрерывное образование: подходы и решения / О.В. Купцов // Теория и практика физической культуры. – 1987. – № 9. – С. 34-39.
8. Международная конференция по образованию. 40-я сессия. – Женева, 1986. – 112 с.
9. Можаяева Л.Г. Научно-технический прогресс и современные концепции образования в развитых капиталистических странах: научно-аналитический обзор / Л.Г. Можаяева. – ИНИОН АН СССР, 1987. – 69 с.
10. Образцов, П.И. Информатизация учебного процесса в высшей школе: проблемы, пути и условия решения / П.И. Образцов // Материалы международной конференции «НИТРИО – 2001». – Астрахань, 2001. – С. 64-69.
11. Эйхельбаум де Бабини, А.М. Сходства и различия в развитии современных моделей образования / А.М. Эйхельбаум де Бабини // Перспективы: вопросы образования. – Париж: ЮНЕСКО, 1992. – № 4. – С. 45-63.

КОНЦЕПЦИЯ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГОВ НОВОЙ ФОРМАЦИИ

В статье рассматривается проблема совершенствования высшего образования с учетом тенденции среднего образования. В свое время во многих странах даже общее образование (в зависимости от его профиля) выполнялось на отделениях школы, обособленных с самого начала, а то и в разных учебных заведениях. Уместность такого жесткого подразделения по мере роста числа профилей обучения стала сомнительной. По этой причине сегодня наиболее перспективной считается модель обучения, при которой студенты наравне с изучением в установленном объеме обязательных предметов обладают широкими возможностями изучения предметов по выбору

По мнению авторов статьи, технология обучения в рамках информационно-технологического обеспечения рассматривается не только как процесс или результат его проектирования (модель, описание), но и как специфическое средство, своеобразный «инструмент» в руках преподавателя, который позволяет ему сформировать учебный процесс на технологическом уровне

В статье отмечается, что ЮНЕСКО на мировом уровне осуществляет всесторонний

анализ и разработку средств, форм и целей модернизации образования. ЮНЕСКО, анализируя и синтезируя мировой опыт практики и теории в сфере подготовки кадров и сфере образования, содействует распространению и обмену наиболее положительных результатов, разрешает органам управления образованием и государствам проверить согласованность собственной политики с общими тенденциями развития образования.

В сфере развития новейших информационных коммуникаций и технологий просматриваются широкие способности для международного сотрудничества и обмена опытом.

Ключевые слова: непрерывное образование, информация, коммуникация, модернизация, технология, теория, непрерывный, тенденции образования.

КОНЦЕПСИЯИ ТАҲСИЛОТИ МУТТАСИЛ ВА ОМОДАСОЗИИ ПЕДАГОГҲОИ ҶОМЕАИ НАВ

Дар мақола масъалаҳои марбут ба татбиқи маълумоти олий бо назардошти тамоюли таҳсилоти муттасил мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Ба андешаи муаллифони мақола дар натиҷаи омӯзишу баррасии принципҳои таҳсилоти муттасил, роҳу воситаҳо ва самтҳои татбиқи он дар баъзе кишварҳо методҳо, мазмун, ташаккул ва мақсади таълим дар тамоми зинаҳои таҳсилоти муосир тағйир ёфтаанд.

Мавҷудият ва рушди муассисаҳои шакли таҳсилоташон муттасил дар ҷодаи истифодаи технологияи иттилоӣ-коммуникативӣ ва инноватсионӣ дар ҷараёни таълим имкониятҳои васеъро фароҳам оварда, дар ин самт тадбирҳои назаррас андешида шуданд.

Дар мақола қайд гардидааст, ки барои таҳлили муқоисавии вазъи коргузори дар соҳаи таҳсилот дар манзари дастовардҳои бузурги олам дар соҳаи таҳсилот стандарт ва санадҳои байналмилалӣ, коркард ва тасияҳои СДМ ва ЮНЕСКО мавриди татбиқ қарор дода мешаванд.

Бо назардошти татбиқи принципҳои таҳсилоти муттасил имрӯз дар аксарияти кишварҳои олам технологияҳои таълим, раванди татбиқи лоиҳаҳои инноватсионии таълим, усулҳо ва шаклу воситаҳои он тадриҷан такмил меёбанд.

Калидвожаҳо: таҳсилоти муттасил, иттилоот, коммуникация, модернизм, технологияи нави таълим, назария, тамоюли таҳсилот.

THE CONCEPT OF CONTINUING EDUCATION AND TRAINING OF TEACHERS OF A NEW FORMATION

The article deals with the problem of improving higher education, taking into account the trend of secondary education. At one time, in many countries, even general education (depending on its profile) was performed at school departments that were separated from the very beginning, or even in different educational institutions. The appropriateness of such a rigid division has become questionable as the number of training profiles has grown. For this reason, today the most promising model of training is considered, in which students, along with studying in the prescribed volume of mandatory subjects, have wide opportunities to study elective subjects.

The technology of teaching in the framework of information technology support is considered not only as a process or the result of its design (model, description), but also as a specific tool, a kind of "tool" in the hands of the teacher, which allows him to form the educational process at the technological level.

UNESCO carries out a comprehensive analysis and development of the means, forms and goals of modernizing education at the world level. UNESCO, analyzing and synthesizing the world experience of practice and theory in the field of training and education, promotes the dissemination and exchange of the most positive results, allows educational authorities and states to check the consistency of their own policies with the general trends in the development of education.

In the field of development of the latest information communications and technologies, there are broad opportunities for international cooperation and exchange of experience.

Keywords: information, communication, modernization, technology, theory, continuity, trends.

Сведения об авторах: Ашурова Дилором - доктор педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного института языков им. Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева 17/6, тел.: (+992) 907521252.

Джонбобоева Мастура – ассистент кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного института языков им. Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева 17/6, тел.: (+992) 975908228

Гуломова Шабнам – ассистент кафедры педагогики и психологии Таджикского государственного института языков им. Сотима Улугзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева 17/6, тел.: (+992) 000997299

Information about the authors: Ashurova Dilorom – doctor of Pedagogy, associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda 17/6 Muhammaev str. 734019 Dushanbe. The Republic of Tajikistan, phone: (+992) 907521252.

Jonboboeva Mastura - Assistant of the Department of Pedagogy and Psychology of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Muhammadieva 17/6, tel. : (+992) 975908228

Ghulomova Shabnam - Assistant of the Department of Pedagogy and Psychology of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Mukhammadieva 17/6, tel. : (+992) 000997299

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДЕОМАТЕРИАЛОВ И ТЕКСТОВ С ЦЕЛЬЮ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕЧИ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА**
Содикова М.С.

**Технический колледж Таджикского технического университета
имени академика М.С. Осими**

Реформа общеобразовательной и профессиональной школы потребовала значительного улучшения подготовки учительских кадров, в связи с чем проблема совершенствования филологической и методической подготовки учителя словесника для национальной школы приобрела первостепенное значение. Подготовка является сложным процессом, включающим в себя в качестве одного из компонентов совершенствования практического владения студентами русским языком. Под практическим владением русским языком в методике понимается умение осуществлять речевую деятельность во всех её видах – с требованиями действующих в настоящее время программ педагогических институтов по практическому курсу русского языка и курсу современного русского литературного языка. Решение задачи совершенствования и активизации русской речи студентов национальных групп можно назвать фундаментальной проблемой вузовской методики. Известно, что работе над связной речью студентов на практических занятиях уделяется немало внимания, однако студенты еще испытывают затруднения при соединении фраз в единое целое, объединённое общим смыслом. Вот почему очень важно, чтобы совершенствование русской речи учащихся и в вузе, и в школе осуществлялось на базе текста. Только по тексту можно показать имеющие место в речи межуровневые связи лексики, морфологии и синтаксиса. При работе с текстом создаётся возможность анализа всех сторон связной речи – содержательной и логико-композиционной. Приёмы и формы работы с текстом могут в определённой степени рассматриваться как приёмы и формы совершенствования русской речи студентов национальных групп педвузов.

Отбирая учебный материал для занятий и определяя формы работы, мы руководствуемся тем, что эффективность усвоения зависит от интереса студентов к занятию, поддерживаемого как экстралингвистическими факторами (мотив, ситуация и др.), так и лингвистическим материалом, который в сопоставлении с родным языком студента может дать формы работы, обеспечивающие интерес к русскому языку. За последние несколько лет накоплен положительный опыт использования ресурсов Интернета для обучения школьников и студентов. Исследователи отмечают, что введение сети Интернет в процесс обучения стимулирует активность студентов, усиливает их желание учиться [5, с. 161]. Интерактивная работа предполагает следующее взаимодействие между всеми участниками общения. Студенты контактируют не только с преподавателем, но и друг с другом, что дает возможность демонстрировать творческую активность. Выполнение заданий за экраном компьютера во многом похоже на те приложения, которые студент использует в свое свободное время.

Включение видеоматериалов в структуру урока также помогает разнообразить виды учебной деятельности, активизировать психические процессы (внимание, мышление, память, эмоции) и повысить мотивацию. Использование видеоконтента способствует формированию у обучающихся навыков самостоятельной работы, развивает умения наблюдать и обобщать увиденное, а также активизирует процесс овладения знаниями. «Видеоряд является активным средством стимуляции речевой и мыслительной деятельности студентов, создавая условия для реализации проблемности обучения, активизации познавательной творческой деятельности, повышения интеллектуального уровня учащегося, расширения их кругозора». Демонстрация видеоматериала должна сопровождаться активной учебной деятельностью зрителей — обучаемых. Студенты могут составлять различные виды конспектов по ходу видеофрагмента, заполнять таблицы, записывать примеры. Роль педагога — организовать

работу с видеоконтентом. «...Важной задачей преподавателя является помочь студентам научиться смотреть фильмы. Конечно, есть высоко мотивированные и одарённые студенты, которые способны самостоятельно овладеть подобными навыками, но большинство мотивированных студентов нуждаются в помощи» [2, с. 52]. На каждом этапе работы с видеофильмом можно обращаться к следующим типам заданий: репродуктивным, аналитическим, поисковым и творческим.

Один из выпусков видеоблогов посвящен роли русского языка в мире. Формат видео, 5 минут, позволяет использовать его во время урока. Как правило, занятия по теме «Русский язык в мире» в школе не отличается многообразием методов и приемов, использование видеоматериала позволит расширить круг предлагаемых учащимся заданий. До просмотра записи учителю важно заинтересовать студентов, с этой целью предлагаем поразмышлять над вопросом: «Нужен ли русский язык?». После просмотра студенты должны ответить, как автор видеоурока отвечает на этот вопрос, какие аргументы приводит, доказывая свою позицию, согласны ли вы с мнением автора? Можно предложить и творческое задание. Материалы видеоблогов можно использовать как на этапе изучения нового материала, так и с целью повторения пройденного, однако работу с видео целесообразно предлагать студентам, у которых уже сформирован навык самостоятельной работы.

Работа с видеоматериалом способствует формированию аудитивной компетенции, которая обеспечивает успешное написание изложения.

Особенно эффективно, на наш взгляд, использование видеоуроков на этапе повторения и обобщения изученного, в том числе в десятом-одиннадцатом классах, поскольку использование видеоконтента позволяет, с одной стороны, актуализировать знания студентов, с другой стороны, формирует навык самостоятельной работы. Ниже приводятся названия видеоуроков и возможные задания к ним.

Работа с видеоматериалом лекций может строиться со студентами колледжей, вузов, а также со студентами-иностранцами. С видеоматериалом возможны разные формы работы, направленные на формирование коммуникативной компетенции, а также на закрепление полученных знаний.

При изучении особенностей функционирования современного русского языка на просторах интернета можно попросить студентов (одного или двух) подготовить публичное выступление по теме лекции «Русский язык в Интернете», а слушатели должны сформулировать по два-три вопроса по содержанию выступления. Такая работа помогает сформировать навык внимательно, осознанно воспринимать речь выступающего, а также учит грамотно формулировать вопросы. Можно познакомить студентов с разными типами вопросов: открытые, закрытые, провокационные, встречные, альтернативные и другие, с которыми ребята столкнутся в дальнейшей жизни. С видеоматериалом могут работать не только студенты для которых русский язык является родным, но школьники и студенты, для которых русский является иностранным, т.е. не носители языка. Можно провести круглый стол для обсуждения актуальных вопросов по теме. Студенты должны посмотреть видеолекции «Особенности русского коммуникативного поведения» и «Особенности русского речевого этикета» и порассуждать над следующими вопросами: почему важно заложить основы этикета в детстве (приведите примеры, подтверждающие вашу позицию); в каких ваших национальных пословицах отражается речевой этикет (приведите примеры); прокомментируйте отношение к этикету в Древней Руси (наставление Владимира Мономаха), в Средние века (положения из «Домостроя»), в XVIII в. (высказывание М.В. Ломоносова); в каких ситуациях общения мы должны пользоваться этикетными формулами (приведите примеры использования этикетных формул в разных ситуациях в русской культуре, в ваших культурах); ознакомьтесь со словарем русского речевого этикета А.Г. Балакая, ответьте на вопрос, какие фразы приветствия вы слышите впервые; какие формы обращения есть в русской культуре, в чем трудность обращения в русской культуре, какие формы обращения есть в ваших культурах; в чем особенность использования личного имени в русской культуре, есть ли в ваших культурах какие-нибудь особенности употребления

личного имени; какова роль слушания в речевом поведении. Видеолекции можно использовать на разных этапах изучения учебного материала, например, опираясь на содержание лекции «Русское слово: свое и чужое» можно провести итоговое занятие в форме дискуссии на тему, связанную с заимствованными словами.

Кроме аудиторной работы, видео можно использовать и для самостоятельной работы студентов, например, при изучении темы «Нормы современного русского литературного языка» предлагаем составить конспект по материалам видеолекции «Русский язык в XXI в.». Традиционно предлагается составление контекстуального конспекта, однако мы предлагаем составить конспект в виде таблицы, в которую будут включены следующие разделы: уровень языка, изменения, примеры. Подобное задание развивает у студентов умение анализировать, синтезировать информацию и передавать ее в сжатом виде.

С целью совершенствования русской устной и письменной речи студентов первые 4-6 занятий практического курса русского языка посвящаются анализу текста, что способствует более глубокому пониманию содержания, структуры, идеи текста, воспитанию высокой культуры слушания и чтения, развитию логического мышления, практическому усвоению языка в различных условиях его применения, в том числе и при анализе ученического текста, который придётся редактировать будущему учителю-филологу.

Внимание к этой работе связано с такими понятиями, как связный текст, формальные средства связи в составе сложного синтаксического целого, средства связи в составе сложного синтаксического целого, смысловые опоры и др.

При работе над текстом при обучении связной речи до его прослушивания или прочтения предлагаются предтекстовые задания, цель которых снять языковые и содержательные трудности текста, семантизировать слова разными способами, используя описание, толкование, синонимы, антонимы, однокоренные слова и др. В зависимости от объёма текста мы даём от 5 до 8 незнакомых слов. Так по тексту «Тревоги совести» Д.С.Лихачёва для семантизации предлагаются следующие слова: отрадный, неуместный, бранить, поощрять, отдавать должное, мнение.

Затем студентам предлагается при прослушивании слов из текста повторять их и записывать в тетрадь: защитники, общественный, обращаться, поощрять, глядящий, соответствующий, формирующийся. Это упражнение направлено на правильное произношение звука, щ (ш) который отсутствует в родном (таджикском) языке обучаемых и является трудным для них.

В словах: общественный, соответствующий, глядящий, формирующийся студенты выделяют не только суффиксы, но и называют часть речи, от которой образованы данные слова. Далее студенты составляют словосочетания со следующими словами: защитники, поощрять, мнение, жизнь, сознание. Перед непосредственным знакомством с текстом преподаватель акцентирует внимание студентов на употреблении некоторых словосочетаний из текста, например: исполнители чужой воли; защитники страны; отрадное явление; отдавая должное гениальности писателя; поощрять самостоятельность мышления; придерживаться собственного мнения; отстаивать своё мнение, свою точку зрения и предлагает с выделенными словосочетаниями составить предложения.

Только после выполнения предтекстовых заданий студентам предлагается самостоятельно прочитать или прослушать текст с коммуникативной установкой, например: Определите главную мысль текста. Текст: «Честь»

Сейчас в общественном сознании происходят очень важные перемены.

Честь, порядочность, совесть – это качества, которыми нужно дорожить так же, как мы дорожим своим здоровьем, ибо без этих качеств и человек – не человек.

Я недавно получил письмо, в котором школьница пишет о своей подруге. Учительница литературы дала задание написать сочинение об очень крупном советском писателе. И в этом сочинении школьница, отдавая должное и гениальности писателя, и его значению в истории литературы, написала, что у него были ошибки. Учительница сочла это неуместным.

И вот подруга той школьницы обращается ко мне с вопросом: можно ли писать об ошибках великих людей? Я ей ответил, что не только можно, но и нужно писать об ошибках великих людей, что человек велик не тем, что он ни в чём не ошибался. Никто не свободен от ошибок в нашей жизни, в нашей сложной жизни.

Но ещё и другая сторона есть в этом вопросе. Может ли ученица высказывать своё мнение, не соответствующее взглядам учителя? Мне кажется, что учитель должен поощрять самостоятельность мышления своих учеников. Потому что, если он будет заставлять придерживаться только своего собственного мнения, то представьте, что может получиться с тем учеником, когда он выйдет из школы, окажется рядом какая-то сильная, но дурная личность, которая будет внушать ему своё мнение. Он не сможет ему противостоять. Да ему и нечего противопоставить, потому что у него нет ничего своего. Ведь если человек не умеет отстаивать своё мнение, а умеет только слушаться, он может послушаться дурного человека, забыв о совести и чести. И ведь бывает, что первые ученики, глядящие в рот своему учителю, потом оказываются на самом деле иногда и плохими людьми, у них нет умения отстаивать свою точку зрения. Умение отстаивать свою точку зрения - это же очень важно. И оно крайне важно в нашей государственной и общественной жизни. Только тогда мы сможем быть уверены, что человек не попадёт под дурное влияние, будет жить по совести.

Совесть - понятие очень сложное, и, конечно, сложно требовать от каждого человека совестливости, но требовать нужно.

После знакомства с текстом студенты выполняют послетекстовые задания, направленные на проверку глубины и точности понимания прочитанного (прослушанного) текста, необходимые для обеспечения творческого использования извлечённой информации в собственных высказываниях, связанных с темой текста. Задания могут быть следующими:

1. Выделите в тексте «Тревоги совести» и прочитайте вслух следующие части: 1. Важные перемены в сознании. 2. Дорогие качества человека. 3. Две стороны одного вопроса. 4. Сложное понятие.

В ходе выполнения этого задания студенты обратили внимание на то, что в тексте пять абзацев, а смысловых частей только четыре, поскольку третий и четвёртый абзацы объединены одной микротемой.

2. Определите композицию текста.

Выполняя это задание, студенты безошибочно выделяют вступление (1- 2 абзацы), основную часть (3 – 4 абзацы), и концовку (5 абзац).

3. Укажите способы связи предложений в третьей смысловой части текста.

Выполняя это задание, студенты говорят о цепной связи предложений с лексическим повтором (сочинение – в сочинении учительница - учительницы и т. д.).

4. Определите средство межфразовой связи последнего предложения третьего абзаца и начального предложения четвёртого абзаца.

Мы уже говорили, что студенты отметили несоответствие количеству смысловых частей. Теперь студенты устанавливают межфразовую связь между третьим четвёртым абзацами и делают вывод о том, что последнее предложение третьего абзаца связано с первым предложением четвёртого абзаца как в смысловом отношении, так и при помощи союзной связи (союз «но»).

5. Скажите, как раскрывается в третьей части текста мысль о том, что «не только можно, но и нужно писать об ошибках великих людей».

При выполнении этого задания студенты говорят о том, что «человек велик не тем, что он ни в чём не ошибался, так как никто не свободен от ошибок в нашей сложной жизни». Мысль эту студенты подтверждают также фактами из повседневной жизни.

6. Выскажите своё мнение о проблемах текста и примите участие в дискуссии по следующим вопросам:

— Согласны ли вы с автором в том, что человек без таких качеств, как честь, порядочность, совесть, - не человек? Мотивируйте своё мнение.

— Как бы вы ответили на вопрос: «Можно ли писать об ошибках великих людей?»

— Согласны ли вы с автором в том, что «учитель должен поощрять самостоятельность мышления своих учеников»? Ответ аргументируйте.

При выполнении этого задания в аудитории чувствуется оживление, так как затронуты вопросы, очень близкие к тем, которые могут возникнуть в реальной ситуации. Студенты спорят, доказывая то или иное положение, приводят довольно убедительные факты, используя не только материал текста, но и факты из жизни.

7. Скажите, какие качества человека, на ваш взгляд, являются главными и почему.

Отвечая на вопрос, студенты говорят о том, что человеку должны быть присущи следующие качества: доброта, трудолюбие, терпимость, тактичность, целеустремлённость, сила воли, принципиальность, ум, чувство долга, гордость, преданность, справедливость, честь, порядочность, искренность, смелость и др.

При включении этого задания учитывалось то, что учитель - это и воспитатель, который должен развивать отмеченные выше качества у своих воспитанников.

8. Прочитайте высказывание А. Куманёва об учителе. Обратите внимание на средства связи между предложениями. Письменно ответьте на вопрос: Какие качества должны быть присущи современному учителю?

На доске записано высказывание: «Настоящий учитель любит не только тот предмет, который он преподаёт, но и тех, кому преподаёт. Он верит в силы ребят, вселяет в них веру, добивается того, чтобы дети познавали, осваивали, понимали, овладевали.

Настоящий педагог тот, кто постоянно узнаёт новое от своих учеников, старается понять их, идёт им навстречу, сам постоянно переучивается и перевоспитывается».

После прочтения высказывания студенты обращают внимание на то, что предложения входящие в высказывание, связаны между собой при помощи лексического повтора: настоящий учитель - он настоящий педагог. В связи с этим легко устанавливается последовательная связь предложений. Далее студенты пишут небольшое рассуждение о том, какими качествами должен обладать современный учитель.

Итогом работы по тексту может быть написание сочинения на тему «Почётная и трудная профессия учителя». На занятии необходимо дать установку: при написании сочинения обращать внимание на то, чтобы предложения были связаны между собой, были законченными по смыслу, чтобы не было нарушений в логике изложения. С этой целью можно составить коллективно план будущего сочинения. При написании сочинения студенты могут использовать материалы радио- и телепередач, рассказы, статьи, связанные с лексической темой «Воспитание в процессе обучения».

Предлагаемые задания могут быть использованы на занятиях по русскому языку, так как они направлены на совершенствование навыков и умений связной устной и письменной речи студентов национальных групп педвузов.

Работа такого типа апробирована на занятиях по русскому языку на первом курсе факультета русского языка и дала положительные результаты при обучении связной речи студентов национальных групп. Она несомненно полезна и в их профессиональном становлении. Таким образом, при работе с видеозаписью можно использовать репродуктивные и творческие задания, от элементарного воспроизведения правила до выполнения проекта. В этом случае видео будет способствовать формированию навыков самостоятельной работы, а также восприятия чужой речи.

Литература

1. Баранова, Н.А., Дубинина А.С. Преимущества использования интернет-ресурсов при обучении иностранным языкам // Концепт. Научно-методический электронный журнал. 2015. № 7. С. 161—165.
2. Валетко, С.А. Использование видео на уроке иностранного языка // Преподавание в высшей школе. - 2013. - № 3.- С. 145-147.

3. Губина, Г.Г. Использование электронных технологий в процессе обучения иностранному языку в вузе: сборник научных и учебно-методических статей. - М.: Директ-Медиа, 2013. 122 с.
4. Ефимова, Л.И. Анализ художественного текста/Л.И.Ефимова.-Покровск, 2003.-179 с.
5. Ипполитова, Н.А. Текст в системе обучения русскому языку в школе/Н.А.Ипполитова. - М.,1998.-171 с.
6. Кострикова, М.В. Методические основы современного учебника русского языка / М.В.Кострикова // Русский язык и литература в таджикской школе.-1997.-№ 3- 4.-С.5-16.
7. Крамаренко, Н.О. Нетрадиционные уроки по русскому языку 5-6 классы/Н.О.Карамаренко.-Волгоград, Учитель,2003.- 92 с.
8. Маранцман, В.Г. Анализ литературного произведения и читательское восприятие школьников / В.Г.Маранцман. - Л.,1974.-176 с.
9. Крук, Б.И., Журавлева О.Б. Использование видео в дистанционном обучении: для преподавателей и учителей. Изд. 2-е .- Новосибирск: Издательские решения, 2017. - 137с.
10. Пассов, Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению /Е.И.Пассов.- М.:Просвещение,1991.-223 с.
11. Солганик, Г.Я. Стилистика текста/Г.Я.Солганик.-4-е изд.-М.:Флинта, 2002. - 256 с.
12. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс. - М.: Просвещение, 2008. - 238 с.
13. Текст как единица обучения русскому языку и речи в национальной школе. //О путях совершенствования обучения в национальной школе России,. - М. :ИНПО, 1996. - С. 24-30.

ИСТИФОДАИ МАВОДИ ВИДЕОӢ ВА МАТНӢО БА МАҚСАДИ ТАКМИЛ ДОДАНИ НУТҚИ ДОНИШЧӢӢН ДАР ДАРСӢОИ ЗАБОНИ РУСӢ

Мақола ҳадафи асосии омӯзгорро ҳангоми кор бо видео ва технологияҳо, имконияти истифодаи маводи видеоии лексияҳо ро на танҳо барои кор бо ҳонандагони мактабҳо дар дарсҳои забони русӣ, курсҳои интихобӣ ва соатҳои дарсӣ, балки бо донишчӯёни коллеҷҳо ва донишгоҳҳо низ инъикос менамояд.

Ба андешаи муаллифи мақола, маҷмӯи технологияҳои муосири педагогӣ воситаи такмили маҳорати коммуникативӣ-нутқии ҳонандагони синфҳои болоӣ дар дарсҳои забони русӣ ба шуморафта, барои муайян намудан ва дар амал санҷидани маҷмӯи технологияҳои педагогии муосири илмӣ ва озмоишӣ, такмили маҳорати коммуникативӣ-нутқии ҳонандагони синфҳои болоӣ дар дарсҳои забони русӣ хизмат мекунад.

Бо мақсади ташаккули низоми супоришҳо ва машқҳои марбут ба мушқилоти мавриди омӯзиш дар ҷараёни таълими забони русӣ дар мактаби миллии тавсияҳои методӣ таҳия ва пешниҳод шуда, як қатор технологияҳои педагогӣ барои баланд бардоштани сатҳи нутқи ҳонандагони синфҳои болоии мактаби миллии татбиқ карда шудаанд, ки онҳо маҷмӯи такмилёфтаи технологияҳои муосири педагогиро ташкил медиҳанд.

Калидвожаҳо: омӯзгор, ҳонанда, такмил, матн, технологияи муосири педагогӣ, асоси методологӣ, шароитҳои педагогӣ, забони русӣ, адабиёти методӣ, самаранокии таълим, модели педагогӣ, фаъолияти маърифатӣ маводи видеоӣ, забони русӣ, фарҳанги нутқ, шаклҳои интерактиви таълим.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДЕОМАТЕРИАЛОВ И ТЕКСТОВ С ЦЕЛЬЮ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕЧИ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

В статье отражена основная цель преподавателя при работе с видео и техникой, возможность использования видеоматериалов лекций не только для работы со школьниками на уроках русского языка, элективных курсах и занятиях, но и со студентами колледжей и вузов.

По мнению автора статьи, комплекс современных педагогических технологий - это инструмент повышения коммуникативно-речевых навыков старшеклассников на уроках

русского языка, выявления и апробации комплекса современных научных и экспериментальных педагогических технологий, совершенствования коммуникативных навыков. старшекласников, обслуживаются уроки русского языка.

В целях разработки системы заданий и упражнений, связанных с изучаемыми проблемами в процессе обучения русскому языку в национальной школе, разработаны и представлены методические рекомендации, реализован ряд педагогических технологий для улучшения речи старшекласников. национальная школа, современная педагогика.

Ключевые слова: преподаватель, студенты, текст, коммуникативно-речевые умения, современные педагогические технологии, методологическая основа, педагогические условия, русский язык, методическая литература, эффективность обучения, педагогическая модель, познавательная деятельность, видеоматериал, русский язык, культура речи, интерактивные формы обучения.

USE OF VIDEO MATERIALS AND TEXTS TO IMPROVE THE SPEECH OF STUDENTS IN THE RUSSIAN LANGUAGE CLASSES

In article the main objective of the teacher is reflected during the work with video and the equipment, a possibility of use of video records of lectures not only for work with school students in Russian lessons, elective courses and occupations, but also with students of colleges and higher education institutions.

According to the author of article, the complex of modern pedagogical technologies is an instrument of increase in communicative and speech skills of seniors at lessons of Russian, identification and approbation of a complex of modern scientific and experimental pedagogical technologies, improvement of communicative skills. seniors, Russian lessons are served.

For development of the system of the tasks and exercises connected with the studied problems in the course of training in Russian at national school methodical recommendations are developed and submitted, a number of pedagogical technologies for improvement of the speech of seniors is realized. national school, modern pedagogics.

Keywords: teacher, students, text Improvement, communicative-speech skills, modern pedagogical technologies, methodological basis, pedagogical conditions, Russian language, methodical literature, efficient training, pedagogical model, cognitive activity, video footage, Russian, speech culture, interactive forms learning.

Сведение об авторе: Содикова Матлюба Сайфуллоевна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков Технического колледжа Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими. Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Садриддина Айни, 41. Тел.: (+992) 937177133

Information about the author: Sodiqova Matluba Saifulloevna – candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer of the Department of Foreign Languages of the Technical College of the Tajik Technical University named after Academician M. S. Oshimi. Address: 41 Sadriddin Aini str., Dushanbe, Republic of Tajikistan. **Phone:** (+992) 937177133

ТДУ: 9:32(575.3)

ҲАРАКАТИ ШУУБИЯ ВА ЭҶӢИ РУКНҲОИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ*Аслонов Ҳ.З.***Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода**

Истилоҳи шуубия аз забони арабӣ гирифта шуда, маънояш миллатпарастӣ аст, ки зимни чунбиши миллию ватанхоҳии эронӣ дар замони хилофати мустабидонаи Уммавиён (661-750), ки, ғолибан, сиёсати афзалияти арабхоро бар соири миллатҳои ғайриараб пуштибонӣ мекарданд, ба амал омадааст. Калимаи шууб чамъи шаъб аст, ки маънои гурӯҳ ё қавму миллатро дорад. Ин калима аз ояти 13 сураи “Ҳучурот”-и Қуръони Карим гирифта шудааст. Дар ин оят чунин омадааст: «Ё айюҳа-н-носу инно халақнокум мин закарин ва унсо ва чаъалнокум шуъубан ва қабоиля ли таъорафу инна акрамакун индал-л-лоҳи атқокум», (яъне, «Эй мардум! Мо шуморо аз як марду зан офаридем ва сипас шуморо наҷодҳову қабилаҳое қарор додем, то якдигарро бишносед. Ҳамоно бузургвортарини шумо назди Худо ботақвотарини шумост» [4].

Ҳаракати шуубия аз солҳои сиёуми асри VIII оғоз гардида, то асри XI идома пайдо кард ва Ҳаким Абӯлқосим Фирдавӣ низ яке аз барҷастатарин намоёндагони он мебошад, ки дар «Шоҳнома»-и безаволаш тараннуми ватанро хеле зебо сурудааст:

Ҳама ҷойи Эрон саройи ман аст,

Чу неку бадаш аз баройи ман аст.

Ин чунбиш дар тамоми рӯйдодҳои ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии он рӯзгор таъсири бевоситаи худро расонд. Намоёндагони тамоми табақаҳои ҷомеа дар сафи ин ҳаракат дидан мумкин буд. Ҳатто гуфтан мумкин аст, ки дар бедории миллию маънавӣ, ифтихороти таърихӣ ва эҷи руқноҳои фарҳанги милли то имрӯз ҳам ғояҳои ин ҳаракат арзиши маънавии худро нигоҳ доштаанд ва ҷузъи ифтихороти миллии тоҷикон мебошанд. Дар китоби «Фарҳанги форсӣ»-и доктор Муин зери шарҳи вожаи шуубия чунин омадааст: «Шуубиён гурӯҳе, ки тарафдори раҷон (бартарӣ)-и Аҷам бар Арабанд. Дар аҳди Бани Умайя сиёсати арабии маҳз ривоч ёфт. Машоғил (вазифа ва мансаб) ба араб ихтисос дошт ва нисбат ба ақвоми дигар таҳқиру ихонат маъмул буд. Дар муқобили тарафдорони сиёсати Бани Умайя гурӯҳе ба тафзили Аҷам бар Араб бархостанд» [12, с. 904].

Мусаллам аст, ки баъди зуҳури ислом ва таъсиси Хилофати Араб дар аҳди ҳукмронии ҳулафои рошидин (632-661) ва бани Умайя (661-750) дар натиҷаи пешрафтҳои низомӣ ва ғоявии ислом салтанати ду империяи абарқудрати он замон – шоҳаншоҳии Сосониён ва императории Руми Шарқӣ (Византия) амалан хотима ёфта, тадриҷан тамаддун ва фарҳанги исломӣ дар ин кишварҳо пайравони зиёде пайдо карда, ҷойи фарҳангу тамаддуни ориёӣ ва румиро (византиро) гирифт. Садҳо қавму миллатҳои гуногуни ин ду императории паҳновар аз Осиё то Африқо ва Аврупо чун исломро ба фитрату андеша ва маънавиёти худ созгор диданд, аз хувияти миллию фарҳангӣ ва ҳатто забони модарии худ «рӯй гардонда», неруи зехнии худро барои эҷоди як фарҳанги тозаву ҷавон ба харҷ доданд ва дар натиҷа, як тамаддуни бузургу беназирро бо номи тамаддуни исломӣ пешкаши ҷаҳониён сохтанд, ки, албатта, дар ин кор саҳми эронӣ-тоҷикон хеле зиёд аст.

Ба қавли адабиётшинос ва намоёндаи барҷастаи илми эронӣ устод Абдулҳусайни Зарринқӯб «фатҳи кишварҳои фаросӣи Арабистон гарчанде дар таҳти парчами ислом ва пешрафтҳои низомӣ сурат гирифта бошад ҳам, интишори минбаъдаи он аз ҷониби доираи васеи мардуми кишварҳои фатҳшуда пуштибонӣ дид» [15, с.550].

Ба қавли сиёсатмадори барҷастаи Ҳинд – Чавохирлаъл Нехру фарҳангу тамаддуни духазорсолаи Эрони бостон дар муқобили тамаддуни ҷавони ислом очиз монд. «Лашкари араб, дар ҳоле, ки ба сӯи Осиёи Марказӣ ва шимоли Африқо пеш мерафту густариш меёфт,

на фақат мазҳаби тозаро ҳамроҳи худ мебурд, балки як тамаддуни ҷавон ва дар ҳоли рушдро низ бо худ дошт. Сурия, Байнаннаҳрайн ва Миср ҳама дар фарҳанги арабӣ (исломӣ) ҷазб шуданду омезиш ёфтанд, забони арабӣ забони муқаррарӣ ва расмӣ онҳо шуд ва аз назари наҷодӣ низ бо аъроб омехтанд ва шабеҳи якдигар шуданд. Бағдод, Димишқ, Қоҳира марказҳои бузурги фарҳанги арабӣ (исломӣ) шуданд ва бар асари ҷаҳиши неруманде, ки тамаддуни ҷадид ба вучуд оварда буд, иморатҳои зебои бисёре дар ин шаҳрҳо барпо гардид... Ҳарчанд Эрон шабеҳи аъроб нашуд ва бо миллияти арабӣ омезиш наёфт, тамаддуни араб таъсири ғавқулодае дар он дошт ва ислом дар Эрон, ҳамонанди Ҳинд як ҳаёти тоза барои ғайолияти ҳунари эҷод кард. Ҳунару фарҳанги арабӣ (исломӣ) ҳам дертар таҳти нуфузу таъсири Эрон қарор гирифт» [8, с. 217-218].

Қофиласолорони фарҳангу тамаддуни исломӣ аз миёни миллатҳои дигар, ҳосатан аз миёни ақвоми ориёинаҷод, аз ҷумла аз байни тоҷикон кам набуданд. Ба ривояти муаррих, мутафаккир ва ҷомеашиноси барҷастаи олами ислом – Абӯзайд Абдулрахмон ибни Муҳаммад ибни Халдун Ҳазраи маъруф ба Ибни Халдун (1332-1406): «Аз умури ғариб яке ин аст, ки ҳомилони илм дар ислом ғолибан аз Аҷам буданд; ҳоҳ дар улуми шаръӣ ва ҳоҳ дар улуми ақлӣ. Ва агар дар миёни уламо марде дар нисбати арабӣ буд, дар забону тарбият ва парвариш аз Аҷам шумурда мешуд. Ва ин аз он рӯй буд, ки дар миёни миллати ислом дар оғози амр илму санъате бино ба муктазои содагӣ ва бадовати он вучуд надошт ва аҳкоми шариату авомир ва навоҳии Худовандро риҷол ба синаҳо нақл мекарданд ва маъҳази онро аз Китобу Суннат ба навҳе, ки аз соҳиби шаръ ва асҳоби ӯ гирифта буданд, мешинохтанд. Дар ин ҳангом танҳо қавми мусалмони араб буд, ки аз амри таълиму таълифу тадвин иттилое надошт ва ҳоҳате онҳоро бад-ин қор намеангехт ва дар тамоми муддати саҳоба ва тобеин вазъ ба ҳамин минвол буд» [15, с. 549-550].

Ба ҳамагон маълум аст, ки қабл аз ислом арабҳо давраи ҷоҳилиятро ба сар бурда, яке аз тирабаҳтарин, хортарин ва ҷохилтарин ақвоми рӯй замин буданд. Муаррих, муфассир ва ғайеҳи бузурги арабизабони форсу тоҷик Абӯҷаъфар Муҳаммад ибни Ҷарир ибни Язид ибни Касири Табарӣ (839-923) дар «Таърих-ур-русул ва-л-мулк»-и худ оид ба рӯзгори қабл аз исломии мардуми нағунбаҳту тирабаҳти араб ва ҷаҳлу нодонии эшон ҷунин ривоят мекунад, ки «араб хортарин ва тирабаҳттарин ва ғумроҳтарин ва ғуруснатарини башар, дар лонаи бас муҳаққар ва кӯҷак, миёни ду беша, ки ҷойи ду шер (Эрону Рум) буд, зиндагӣ мекард. Ба Худо савганд, ки дар кишвари араб ҷизе ёфт намешуд, ки мавриди тамаъ ё мучиби ҳасади бегонагон бошад. Ҳар фарде аз аъроб, ки мемурд, яқсара мерафт ва ҳар ки зист мекард, ба хорӣ ва машаққат дучор мешуд ва дигарон ӯро лағадмол мекарданд. Ба Худо қасам, дар саросари гетӣ қавмеро намешиносам, ки аз араб тирабаҳтар ва хортар бошад, ҳамин ки ислом зоҳир шуд, онҳоро соҳиби Китоб ва қодир бар ҷаҳон ва дорои рӯзӣ ва молиқурриқоб ва подшоҳ намуд» [15, с. 559].

Эронӣён, баъди шикасти шоҳаншоҳии Сосонӣён (224-651) ба қавли муаррих, исломшинос ва олими бузурги эронӣ устод Муртазо Мутаҳҳарӣ пай бурданд, ки «шикасти низомӣ шикасти ниҳой нест, шикасти ниҳой шикасти милливу фарҳангӣ аст. Эронӣён таҳти таъсири эҳсосоти милли барои он ки дар муқобили ақвоми дигар, хусусан, миллати араб, ҳадде нишон бидиҳанд ва зимнан афқору одоби хешро бо сибғаи исломӣ ҳифз кунанд, даст ба ғайолияти фарҳангӣ заданд. Ба ибораи дигар, ҷун исломро ба унвони як воқеият натавонистанд напазиранд, ба фикр афтоданд онро эронӣ кунанд ва барои ин мақсуд роҳе беҳтар аз қабза қардани шууни илмӣ исломӣ набуд» [6, с. 347]. Аз ин ҷост, ки қофиласарои фарҳанги исломӣ бемуҳобот ғурӯҳе аз мардумони эронитаборанд.

Тавре ғуфтем, дар ибтидои ислом, каму беш дар ду садсоли аввали интишори ислом дар Эронзамин эронӣён шефта ва дилбоҳтаи ислом аз илму ҳунар, фарҳангу тамаддун ва ҳатто забони модарии хеш «дасту дил шуста», рӯ ба арабинависӣ оварданд ва мероси моддию маънавии беш аз духазорсолаи худро ба торочи бегонагон доданд, ё ба ибораи дигар онро дар либоси арабӣ (исломӣ) дароварданд, ки дар натиҷа, забони форсӣ (пахлавӣ) ба забони ҳонагӣ ва таъриху тамаддуни ғурғановати эронӣён ҳамҷун моли аъроб мешинохтагӣ шуд. Сабаби ҷунин вазъ сурат гирифтани ин ҳолат дар он буд, ки баъди тасхири Эронзамин

ба дасти ӑроб ва аз сахнаи таърих хориҷ шудани кеши зардуштия ва соири мазҳабҳои маҳаллӣ, аз қабилӣ оини насрония, яҳудия, будоия, монавия, маздакия ва ғайраҳо ва ҷойгузини забону хатти паҳлавӣ гардидани забону хатти арабӣ, риштаи инкишофи илму адаби Ӕронзамин гусаста шуд, ки дар натиҷа, ҳастии миллию маънавии эронӣро бухрони амиқи нобудӣ фаро гирифт. Аз ин рӯ, фарзандони бедордили Хуросону Мовароуннаҳр (шуубиён) баҳри бақову растагории фарҳангу тамаддуни ниёконашон ба мубориза хестанд, ки, албатта, дар ин роҳ қадами нахуст, тарҷумаи осори боқимондаи таърихии тоисломии эронӣ, қабл аз ҳама, осори таърихии адабиёти паҳлавӣ, ба вижа «худойнома»-ҳо, ки маҳз дар ҳамин навъ кутуб хувияти миллию маънавии тоҷикон бештар ва бештар дарҷ гардида буд, ба забони арабӣ сураат пазируфт ва бо ин роҳ онҳо ҳастии маънавии худро умри дубора бахшиданд. Ба таъбири муаррихону донишмандони пасин шуубиҳо рисолати «Аҷам зинда карданро бад-ин арабӣ» [3, с.8] ба поён расониданд.

Чунончи яке аз намояндагони ғабали наҳзати шуубия – Исмоил ибни Ясор менависад:

Дифоъ кунам ман кунун бо ин забон, (арабӣ)

Аз шухрати ҳамқавмони худу тоҷварони номвар.

Беҳуда нест, ки ду асри аввали густариши исломо дар Ӕронзамин муаррихону пажӯҳишгарони пасин «ду қарни сукут» номиданд. Яке аз шоирони номдори муосири Ӕрон устод Нодири Нодирпур (1919-2000) вазияти ин ду қарнро чунин баҳо медиҳад: «Кӯтоҳи суҳан он, ки дар он дувист соли нахустин (ки яке аз донишмандони ин рӯзгор «ду қарни сукут» номаш додааст) эронӣни шефта мероси моддӣ ва маънавии худро чандон, ки метавонистанд, ба торочи бегонагон доданд ва гумонашон ин буд, ки гавҳари ягонаи ҳақиқатро дар садафи ислом ба ҷанг овардаанд. Танҳо дар авоҳири қарни дувуми ҳиҷрӣ буд, ки эҳсоси фиребхӯрдагӣ озорашон дод, зеро ба тадриҷ дида буданд ва медиданд, ки ҳамон имтиёзот ва ихтиёроти табақотӣ, ҳамон шукӯҳи дарборӣ, ҳамон табъизҳо ва ситамқорихои даврони сосонӣ ва низ ҳамон маҳрумиятҳои тӯдаи мардум ҳанӯз барҷост ва танҳо тафовуте, ки бо замони гузашта дорад, таъа задани хулафои араб дар тахти подшоҳии эронӣ аст» [9].

Ба пиндори Нодири Нодирпур эронӣ дар заминаи ин ду қутби фарҳангӣ, ки «яке аз хувияти мазҳабӣ ва дигаре аз хувияти миллии эронӣ сарчашма гирифтаанд, на фақат ҳар кадом намояндагони вижаи худро доранд, балки ғолибан ин намояндагонро ба ситеза кардан бо якдигар бармеангезад ва ҳамин ситезахост, ки саросари таърихи Ӕрони исломиро ошӯфта кардааст... Аммо нуктае, ки дар ин мабҳас бисёр муҳим ва ба гумони ман қувваи муҳаррики ҳаводис дар таърихи баъд аз исломи Ӕрон аст, он озор ё азоби вичдоние аст, ки дар ҳофизаи миллии ва таърихии мо ҷой гирифтааст ва «эронии шефта»-ро аз «эронии фиребхӯрда» чудо мекунад ва дар айни ҳол ба ҳам мепайвандад» [9]. Ба қавли Нодирпур «Ӕронии шефта» нима аз рӯҳи касе аст, ки дар оғоз исломо бо оғӯши боз пазируфта ва он чиро ки дошта, нисори қадмаш кардааст ва «эронии фиребхӯрда» дувумин нимаи рӯҳи ҳамон кас аст, ки саранҷом, яъне камобеш баъд аз ду қарн, аз он чи карда пӯшаймон шудааст. Вале, бадбахтона, ин пӯшаймонӣ чандон суде барои ӯ надошта, зеро наҷод ва хату забон ва фарҳангу дастовардҳои дигараш чунон бо вижагиҳои араб даромехтааст, ки тасфияи ҳеҷ як имконпазир нест ва оини ориёии қадмаш чунон ба мазҳаби сомии ахир ҷой супурдааст, ки бозгаштан аз сӯйи ин ба сӯйи он муҳол менамояд. Ва аз он ҷо, ки ҳеҷ «шефта»-е худро «фиребхӯрда» намехонад ва ҳеҷ «фиребхӯрае» худро гунаҳгор намедонад, рӯҳияи эронӣ (мураккаб аз ду пораи ноҳамгун) дар миёни ду қутби ҳисси мутақод, ки яке ба инкор ва дигаре ба тавҷеҳи хатоӣ ӯ меанҷомад, ҷовидона саргардон монда ва саросари таърихи ҷаҳордаҳ қарни ахирашро ҷилвагоҳи ин дугонагии шигифт ва ғолибан ҳунин кардааст» [9].

Ба ақидаи устод Нодирпур эронӣ дар заминаи ин ду қутби фарҳангӣ, яъне хувияти мазҳабӣ ва хувияти миллии, ки ғолибан, таърихи беш аз ҷаҳордаҳасраи исломии Ӕронзаминро зинат медиҳад, дар ҳар даври замон ҳамеша намояндагони вижаи мазҳабию фарҳангии худро доштанд. Ва ҳамин «нимарӯҳи шефта»-и эронӣ аст, ки бо имони ошиқона ва садоқати қудсиёна бузургтарин донишварон ва мутафаккирони тозипарастро ба камол расонда,

мутакаллимону муҳаддисон ва пешвоёни бузурги динро аз миёни ориёитаборон ба ҷаҳони ислом додаст. Ва аммо «вижагиҳои аслии ин «нимарӯҳи фиребхӯрда» иборатанд, аз кина ва нафрате девонавор нисбат ба ислом ва араб, ки дар гароише ҳасратолуд ва ошиқона ба сӯйи Эрони бостон ҷилва мефурӯшад ва онро ба шакли Ормоншаҳр ва ё Мадинаи фозилае гумшуда муҷассам мекунад ва дар заминаи забони форсӣ низ ба тасфия ва таъбири вожаҳои тозӣ даст мезанад ва дар бархе аз қаламзанони ин гурӯҳ васваси саранависиро падида меоварад» [9].

Миллатгароёни уммавӣ тамоми пешравиҳои низомии ислом ва ташаккулу густариши фарҳангу тамаддуни исломро ба номи қавми араб муҳру тамға зада, миллатҳои ғайриарабро, яъне маволиҳоро, ки дар эҷоди тамаддуни ислом бештар аз ақвоми ситезахӯ ва саркаши араб нақшу ҳиммат гузоштаанд, ошкоро таҳқир намуда, онҳоро ҳамчун бардаву хидматгори воқеии арабҳо медонистанд ва барои эшон ҳеҷ гуна арзиши инсонӣ исломиро дар баробари араби бадавӣ қоиладон набуданд. Тундравӣю бартариҷӯии миллатгароёни бани Умайя то ҷое расида буд, ки ба қавли муаррихи варзидаи тоҷик Ҳақназар Назаров ифротгароёни аҳди Уммавӣён меғуфтанд, ки «мувоқиқи эронӣёни мусулмон бош, ҳаргиз онҳоро бо араб ҳампоя қарор мадеҳ. Араб ҳақ дорад аз онҳо зан бигирад ва онҳо ҳақ надоранд аз араб зан бигиранд, араб аз онҳо ирс бибарад ва онҳо аз араб ирс набаранд. Ҳаддалимкон ҳуқуқи онҳо камтар дода шавад, қорҳои паст ба онҳо воғузур шавад. Бо будани араб ғайриараб имомати ҷамоат накунад, дар сафи авали ҷамоат ҳозир нашаванд, марзбонӣ ва қазоватро ба онҳо вомағузур» [13, с.160].

Ҳамчунон ки мебинем, миллатгароёни араб халқҳои ғайриарабро ошкоро таҳқир намуда, забону фарҳанги арабро аз соири забону фарҳангҳои онҳо болову беҳтар медонистанд. Чунончи яке аз пешвоёни фахрфурӯши араб дар аҳди хилофати мустабидонаи бани Умайя – ибни Ҳоҷиз қавми чодарнишини аъбро оқилтарин мардуми олам дониста, дар бораи забони арабӣ чунин меғуяд: «Дар рӯйи замин суҳане нест, ки судмандтар, беҳтар, зеботар, ширинтар, болиғтар ва дилработар аз суҳани фасеҳи аъrobi хирадманд бошад» [15, с.555]. Вале аҷоибии қор боз дар он аст, ки ҳатто ба назари баъзе аз донишмандон, ҳатти арабӣ аз ҷониби гурӯҳе аз мардумони эронитабор ихтироъ шудааст. Масалан, ба қавли муаррихи бузург Ибни Халдун: «Ҷумлаи улуми шаръия ва ақлия ва асҳоби фунун ва бадоеъ ҳамагӣ аз эронӣҳо буданд ва бо собиқаи қадимӣ, ки онҳо дар тадвину таълифи улум ва китобҳо доштанд, ихтирои ин хат (ҳатти арабӣ) аз тарафи онҳо шудааст. Дар замонҳои аввали ислом муаллифон гарчи забонашон арабист, вале ҳасабу насабашон эронист ва тарбияташон низ эронист. Арабҳо ба иллати ин ки мардумоне сода ва бадавӣ буданд, бад-ин ҷиҳат аз фунун ва саноеъ бебаҳра буданд» [2, с.20-21]. Пӯшида нест, ки ҳатто дар кишваркушоҳои олами ислом маволиҳо камтар аз арабҳо нақш набозидаанд, вале арабҳо ҳамаи инро на танҳо нодида мегирифтанд, балки тавре ки гуфтем, таъриху тамаддуни маволиёнро дар ҷаҳми эшон ҳақир нишон медоданд, ки, албатта, ин таҳқир ва нописандии онҳо маволиёнро ҳосатан, эронӣёнро бетафовут гузошта натавонист ва онҳоро водор сохт, ки баъд аз сукути бештар аз садсолаи миллии ниёкнашон, оҳиста-оҳиста рӯ ба таърихи пурифтихори худ оварда, дар муқобили миллатгароёни араб аз бузургию афзалият ва бартариӣ таъриху тамаддун, илму фарҳан ва собиқаи низомӣ муназзами идориву давлатдорӣ хеш суҳан оғоз кунанд.

Ҳарчанд ҳаракати шуубия дар ибтидо аз ҳисоби миллатҳои гуногун таркиб ёфта буд, вале меҳвари асосии онро мардумони эронитабор, аз ҷумла тоҷикони Хуросону Мовароуннаҳр ташкил медоданд. Ин ҳаракат дар заминаи рафтори ифротгароёна ва ҳушунатомезонаи арабҳо, ки баъди тасхири қаламрави паҳновари Эрон ва Хуросону Варорӯд дар садаи беҳканӣ ва нест қардани таъриху тамаддуни ақвоми ориёитабор пардохтанд ва дар ин роҳ садҳо шахру деҳоти ободу хуррами Эронзаминро пурра забт ва талаву торҷ қарда, ба ҳоку хун кашиданд; садҳо ҳазор мардуми бегуноҳро аз дами теғ гузаронида, одамро асир ва ба ғуломию бенавой мубтало сохтанд, оромиву осоиштагии мардумро куллан барҳам зада, ба қардани халқ андозу маҷбуриятҳои вазнин бор қарданд; аз аҳолии мусалмоншуда ҷизия ва андоз барои замони «куфрашон» ситониданд. Чунончи,

«Наср ибни Сайёр, ки соли 738 баъди марги Асад ибни Абдуллоҳ воли Хуросон таъин шуда буд, ӯ солҳои 738-741 ба музофотҳои Чоч, Фороб ва Фарғона лашкар кашида, бо баҳонаи зоҳиран ислом овардану ботинан кеши собиқ доштани мардуми ин минтақаҳо барояшон пардохтани чизии сарона ва дигар молиёти иҷбориро барои замони куфрашон амр дод» [15, с.564]. Арабҳо, инчунин, баъди тасхири Хуросону Мовароуннаҳр қисме аз хонаҳои мардумро кашида гирифтанд ва соҳибони манзилро ғуломвор қор фармуданд. Гузашта аз ин, бар асари истилои араб адабиёти паҳлавӣ ва маобиди зиёде ба коми оташ рафт, забон ва хатти паҳлавӣ аз байн рафта, ба ҷойи он забону хатти арабӣ нуфуз ёфт. Коҳиш ёфтани асолату ҳувияти миллӣ ва расму оинҳои ниёкон боиси домангустурдани шӯро ошӯбҳои мухталифи миллию мазҳабӣ гардид, ки дар миёни онҳо ҳаракати шуубия ҷойгоҳ ва мақоми махсус дорад. Тоҷикон дигар чорае ҷуз ин надоштанд, ки барои ҳифзу бақои фарҳангу тамаддуни худ тамоми осори боқимондаи адабиёти паҳлавиро ҷамъоварӣ намуда, онро ба забони арабӣ тарҷума намоянд ва бо ин роҳ шукӯҳу азамати таъриху тамаддуни ниёконашонро дар ҷаҳми миллатгароёни кавдани араб ҷилва диҳанд ва, ҳамзамон, рӯҳи фарҳанги куҳан ва дастовардҳои таъриху тамаддуни ниёкони худро эҳё кунанд. Ғайр аз ин, тавре тазаккур додем, тоҷикон баъди исломро қабул карданд, на танҳо таърихи худ ва таърихи олами исломро ба забони арабӣ нигоштанд, балки фарҳанги ориёиро (паҳлавиро) дар либоси дини мубини ислом ба ҷилва дароварданд ва ё «ба фикр афтоданд онро (исломро – Ҳ.А.) эронӣ кунанд» [6, с. 347] ва аз баски арабро девону дафтар ва низоми муназзами идориву давлатдорӣ набуд, ҳамон тарзи давлатдорӣи Сосониёнро пазируфтанд, эронӣёнро ба дабириву дафтардорӣ баргузиданд ва тадриҷан низоми коргузорӣи хешро ба забони арабӣ ба роҳ монданд. Масалан, маҳз дар ҳамин давра бо заҳмати Себӯи Форсӣ мукамалтарин дастури сарфу наҳви забони арабӣ таҳия гардид ва Абӯмуҳаммад Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ «Оиннома», «Худойнома», «Саргузашти Маздак», «Тоҷ», «Дар сирати Анӯшервон», «Калила ва Димна»-ро аз забони паҳлавӣ ба забони арабӣ тарҷума кард. Чунончи, Ибни Надим дар «ал-Феҳрист»-и хеш ривоят мекунад, ки «Дувумин тарҷума ба забони арабӣ нақли девону дафотири давлатист, ки дар замони Ҳаҷҷоҷ ба василаи Солеҳ ибни Абдурраҳмон, ки аз наҷоди эронӣ буд, аз забони форсӣ ба забони арабӣ баргардонда шуд... Солеҳ чун ба ҳар ду забон менавишт, мавриди тавачҷуҳи Ҳаҷҷоҷ воқеъ шуд... Рӯзе Мардоншоҳ, писари Зодонфаррух аз Солеҳ чанд истилоҳи марбут ба ҳисобро пурсид... Солеҳ муодили онҳоро аз забони арабӣ баён кард. Мардоншоҳ нороҳат шуду гуфт: «Худо решаатро қатъ кунад, ки решаи забони форсиро қатъ кардӣ» Гурӯҳе аз форсизабонон ҳозир шуданд сад ҳазор дирҳам ба Солеҳ бидиҳанд, ки ба баҳонаи адами имкон аз тасмими хеш мунсариф шавад, аммо ӯ мунсариф нашуд» [6, с.344-345].

Миллатгароёни араб ифтихор аз он доштанд, ки пайғамбари ислом аз насаби араб буда, ислом дар сарзамини онҳо падидаи омадааст ва маҳз бар асари кишваркушоии қавми араб салтанати ду давлати абарқудрате чун Сосониён ва Византия суқут карда, қаламрави паҳновари онҳо ба дасти араб тасаллут шуд ва аъроб оини дурӯғини эронӣёнро дарҳам шикаста, исломро ҷойгузини он намуданд ва ақвоми эронитаборро зердасти худ карданд. Пӯшида нест, ки ҳатто баъзе аз донишмандони эронӣёнитабори арабзада аз ҳайсиати милливу наҷодии хеш рӯй гардонда, худро ҷисману рӯҳан фидои бартаричӯиву худҳоҳии қавми араб сохтанд ва бузургиву фазилати зотии аъробро амри тақдир доништа, ҳатто ҳаракати шуубияро саҳт маҳкум мекарданд. Масалан, муаррих ва адиби барҷастани арабизабони эронӣ – Абумансур Абдулмалик ибни Муҳаммад ибни Исмоили Саолибии Нишопурӣ (961-1038) дар китоби «Ятимат-уд-даҳр»-и хеш чунин менигорад, ки «ҳар кас Худоро дӯст бидорад, паёмбараш Муҳаммади Мустафо (с)-ро низ дӯст медорад ва ҳар кас ки паёмбарро дӯст бидорад, арабро дӯст медорад ва ҳар кӣ арабро дӯст бидорад, забони арабиро, ки беҳтарини китобҳо бар беҳтарини инсонҳо ба он забон нозил шудааст, дӯст медорад ва ҳар ки забони арабиро дӯст бидорад, ба он эҳтиром меварзад. Ҳар кас, ки Худованд ӯро ба ислом ҳидоят кунад, муътақид мешавад, ки Муҳаммад (с) беҳтарини паёмбарон, ислом беҳтарини тариқаҳо ва араб беҳтарини миллатҳо ва забони арабӣ беҳтарини забонҳост» [6, с.373].

Ин ҳолати рӯҳӣ баъзе оилаҳои равшанфикр ва ҳокимони ориёинаждро водор сохт, ки баҳри эҳёи таъриху тамаддуни пурифтихори худ мубориза ба харҷ баранд. Дар он замон дар Хуросону Варорӯд (Мовароуннаҳр) ҳаракате бо номи шуубия сар зад, ки тамоми намояндагони гурӯҳҳои ҷамъиятиро дар сафи он дидан мумкин буд. Ҳаракати шуубия дар оғоз бисёр пинҳон буду пинҳонӣ пеш мерафт. Онҳо ошкоро ҷуръати изҳори ақидаи худро надоштанд ва мувофиқи таълимоти ислом баробариву бародарии ҳамаи мусалмонро тарғиб намуда, ҳама гуна фазилату бартарии миёни ақвоми мусулмонро бар асоси Қуръону аҳодиси Пайғамбар (с) инкор мекарданд ва меғуфтанд, ки дар назди Худо барои ҳеҷ қавму миллате фазилати зотӣ нест ва ҳамаи мусалмонон сарфи назар аз рангу пӯст, забон ва асолати қавмию нажодӣ бо ҳам баробар ва бародаранд. Ба ҳамин хотир, ин ҳаракатро дар аввал аҳли мусовоту баробарӣ меномиданд. Яке аз далоили машҳурашон ҳадиси зайл аст: «Лайса ли-арабийин ало аҷамийин фазлун илло би-тақво» (Яъне: Араб бар Аҷам бартарӣ надорад, магар ба сабаби парҳезгорӣ).

Ҳамчунон ки дидем, шуубиҳо дар оғоз агарчи хоҳони баробарии Арабу Аҷам буданд, вале аз охири давраи Уммавиён сар карда, онҳо даъвоҳои бартаричӯии арабҳоро беасос хонда, аз бузургию фазилати дигар халқу миллатҳо, бавижа аз бузургии таъриху тамаддун ва собиқаи давлатдорӣ эронӣён сухан оғоз карданд ва ошкоро ба таҳқиру паст задани арабҳо пардохтанд. Дар он замон чунин суханон аз забони шуубиҳо дар баробари миллатгарони қавдани араб баланд садо меоданд: «Ҳар миллатеро ягон навъе азамату бузургӣ аст, ки бад-он ифтихор мекунад. Масалан, румиҳо ба салтанати азиму бисёрии шахрҳову ободиҳои худ менозанд; ҳиндиҳо ба ҳикмату фалсафа ва тиб ва фузунӣ мардуму зиёдии дарахту ҷангалу мева сарафрозанд; чиниҳо дорои санъати нақшу нигор ва ҳунари ҳастанд; аммо араб ба ҳеҷ чиз мумтоз нест. Саҳрои беобу алаф ва зиндагонии талху бадавӣ ва бадбахтона доранд. Аз тарси нодорӣ ва тангдастӣ фарзандони худро мекуштанд. Агар ба ногоҳ ба касе эҳсон кунанду бахшандагӣ, дунёро пур аз фажр мекунанд ва ҳама ҷоро аз назму наср пур мекунанд» [14, с. 213].

Дар замони Аббосиён вазъияти маволиҳо нисбат ба замони Уммавиён беҳтар шуд. Махсусан, дар давраи Ҳорунарашид (786-809) ва Маъмун (813-833) шуубиҳо қудрат ёфта, бештар ба таҳқиру паст задани арабҳо пардохтанд. Яке аз шуубиҳои ғайбӣ дар баробари арабҳои ситезаху Башор ибни Бурди Тахористонӣ буд, ки ба хуросонӣ буданаш ифтихор меварзид: «Гурӯҳе маро носазо гуфтанд. Ҳама аҳмақанд. Ҳамоқати онҳо ҳамеша бошад. Гуноҳе надорам, ки сазовори носазо бошам, вале онҳо аз ин хашмгинанд, ки шарафи ман офро фаро гирифта ва шӯҳратам аз Хуросон аст. Хонадони ман баланду сарафрозанд ва ман, ки барге аз он асли арҷмандам, ба воситаи саъю кӯшиши худ сарафрозӣ ёфтаам» [1, с. 39].

Ба ақидаи муаррихон Сайфуллои Мулоҷон ва Шарифова Макнуна «яке аз сабабҳои асосии норозигии донишмандон ва мавриди писханд қарор гирифтани арабҳо ва мавзӯи навиштаҳои шуубиён шудани онҳо, ин дар сатҳи паст қарор доштани арабҳо аз лиҳози ҷаҳонбинӣ ва маданият буд» ва онҳо аз забони муаллифи асари «Тичораб-ул-умам» чанд қиссаеро меоранд, ки ҳикоятгари сатҳи пасти андеша ва ҷаҳонбинии арабҳо мебошад: «Аз ҷумла араберо ном мебарад, ки як пораи ёқут пайдо мекунад, вале онро наменшинохт. Нафаре, ки ёқутро меншинохт, онро ба нархи ҳазор дирам аз ӯ меҳарад. Шахси савум ёро аз ин кор огоҳ мекушад, ӯ афсус меҳӯрад, ки агар ёқутро меншинохт, онро бо нархи болотар мефурӯхт. Ҳамин муаллиф овардааст, ки ҷамоате аз арабҳо халтаи кофур (моддаи хушбӯй – Ҳ.А.) пайдо карданд ва гумон карданд, ки намак аст. Каме аз он бардошта, ба дег рехтанд, ки тамби он талх шуд. Чун хостанд, ки он кофурро дур андозанд, як нафар бохабар шуд ва бо додани як порчаи қарбос онро аз эшон харид» [10, с.8]. Ва ё муаррихи бузурги олами ислом Ибни Халдун доир ба бефарҳангию бедонишӣ ва аз тамоми ҷиҳат дар сатҳи пасти тараққиёт қарор доштани ҷомеаи араб сухан ронда, менависад, ки онҳо мардуми саҳронишин ва биёбонгард буда, расму русуми шахрнишиниро намендонистааст. Ва «хангоме, ки ба пирӯзиву фатҳ ноил омаданд ва Эронро Румро ба ҷанг дароварданд ва духтарону писарони ин ақвомро истиҳдом карданд, худӣ эшон дар он рӯзгор аз шахрнишинӣ ҷандон баҳрае надоштанд,

чунон ки гӯянд, барои арабҳо гирдаҳои нони нозуки шаффофе оварданд, онҳо гумон мекарданд, ин гирдаҳо номаҳоест» [5, с.159].

Муаррихи варзидаи тоҷик Қаҳҳори Расулиён дар асоси китоби донишманди араб Абӯусмони Ҷоҳиз «Ал-баён ва-т-табйин» доир ба вазъи таълиму тарбия дар миёни ақвоми араб, аз ҷумла қавми қурайш чунин менависад, ки «рӯзе яке аз умарои қабилаи қурайш кӯдакero дид, ки ба мутолиаи китоби Сибавайх машғул аст. Фарёд баровард, ки «шарм бар ту бад! Ин шугли омӯзгорону гадоён аст». Дар он рӯзгор омӯзгорӣ, яъне таълими атфол дар миёни араб бисёр хор буд, зеро ҳуқуқ (дастмузд)-и онон шаст дирҳам беш набуд ва ин музд дар назари эшон ночиз буд» [5, с.160].

Ҳамин бефарҳангию бедонишӣ ва аз илму ҳунар ва расму русуми шаҳрдорию шаҳрнишинӣ бебаҳра будани арабҳо буд, ки чун ба Эронзамин ҳамла оварданд, садҳо шаҳру деҳоти ободу хуррамро, ки ҳар яке онҳо (Ктесафун, Персипол, Суз, Ахвоз...) ҳамзамон марказҳои фарҳангу тамаддуни ҷаҳон ба шумор мерафтанд, ба ҳоку хун кашиданд ва дастовардҳои тамаддуни моддию маънавии моро, ки арзиши умумичаҳонӣ доштанд, ба боди фано доданд. Аз боқимондаи осори моддию маънавии ниёгонамон, ки аз ҳамлаи харобиовари арабҳо маҳфуз монд ва аз шаҳрҳои нисхаставу ганҷинаҳои адабию таърихӣ қисман суктаву зери ҳокистармонда, намояндагони ҷунбиши шуубия фарҳангу тамаддуни рӯ ба нобудӣ овардаи моро аз нав эҳё намуда, миллату давлати заволефтаву пора шудаи тоҷиконро бо суннати ориёӣ дубора сохтанд.

Намояндагони барҷастаи ҳаракати шуубия: Абӯмуҳаммад Абдуллоҳ ибни Муқаффаъ, Абӯубайда Маъмар ибни Мусанно, Исмоил ибни Ясори Нисой, Башшор ибни Бурд ибни Ярҷӯҳи Тахористонӣ, Ҳамиди Бахтакон, Саҳл ибни Ҳоруни Даштимешонӣ, Аллони Шуубӣ, Мутаваккили Исфаконӣ, Муҳаммад ибни Баис, Ҳасан ибн Ҳонии Ҳакамӣ машҳур бо номи Абӯнувос, Абӯяъқуб Исҳоқ ибни Ҳассон ибни Қусии Хурраймӣ Суғдӣ, Абон ибни Абдулҳамиди Лоҳакӣ ва дигарон буданд, ки баҳри эҳёи арзишҳои фарҳангӣ ва пойдории таъриху тамаддуни ориёӣ заҳматҳои зиёд ба харҷ дода, аксари эшон дар роҳи озодии Ватан аз тарафи халифаҳои араб бо саҳтарин шева ба қатл расиданд.

Тавре маълум аст, аз миёни шуубиён, бешак, маъруфттарин ҷеҳра Ибни Муқаффаъ мебошад. Аз ӯ осори зиёд боқӣ мондааст. Вай аз вилояти Форс буд. Ибни Муқаффаъ дар аввал пайрави дини зардуштӣ будааст, баъдан ба хидмати Аббосиён, аниқтараш, ба хидмати ҳокими Басра даромад ва он ҷо исломо қабул кард. Ибни Муқаффаъ байни солҳои 759-760 бо амри халифаи дуҷуми Аббосӣ Абӯҷаъфари Мансур ба қатл расид. Ба ақидаи муаррихи бузурги тоҷик Нурмуҳаммади Амиршохӣ, «ватанпарастию миллатдӯстии Ибни Муқаффаъ то ҳаде расид, ки бо супориши халифа ҳокими шаҳри Басра (Сӯфиён ибни Язид ибни Муҳаллаб – Ҳ.А.) фармони ваҳшиёнае содир кард, ки дар асари он бадани фарзанди фарзона ва қаҳрамони миллии мо дар синни 36-солагӣ пора-пора карда шуд. Ва ўро бо бадани пора-пора дар танӯр сӯзониданд...» [7, с.100-101]. Ба ақидаи ин муаррих гуноҳи Ибни Муқаффаъ ин буд, ки «бартариҳои миллии эронӣро исбот намуд ва бадтар аз ин он, ки гузаштаи эронӣро ва илми эшонро бар аъроб тафзил дод» [7, с.100-101]. Ва ба андешаи Сайфуллои Мулоҷон ва Шарифова Макнуна сабаби кушта шудани Ибни Муқаффаъ дар он буд, ки «вақте Абдуллоҳ ибни Алӣ бар зидди халифа Мансур шӯриш карда, шикаст хӯрд ва ба Басра омад. Бо миёнаравии бародарону ҳешу табор барои ошӣ додани ӯ бо халифа амоннома ба имзо расид. Ин вазифаро ба Ибни Муқаффаъ супурданд. Ў тамоми нукоти амонномаро риоят кард, то Мансур натавонад онро вайрон кунад ва Абдуллоҳ ибни Алиро, ки амаки халифа буд, ба қатл расонад. Ин кори Ибни Муқаффаъро Мансур натавонист фаромӯш кунад ва кинаи ўро дар дил нигоҳ дошт. Вақте Сӯфиён ибни Язид ибни Муҳаллаб ҳокими Басра шуд, бо ишораи халифа Мансур Ибни Муқаффаъро бо гуноҳи кофир будан ва доштани ақидаи зиндиқӣ бо бераҳмӣ зиёд ба қатл расониданд» [10, с. 9].

Дигар аз намояндагони барҷастаи ҳаракати шуубияи тоҷик ин Абӯяъқуб Исҳоқ ибни Ҳассон ибни Қусии Хурраймӣ Суғдӣ мебошад, ки ӯ дар замони хилофати Ҳорунарашид (785-809) ва Маъмун (813-833) зиндагӣ карда, нисбат ба таъриху тамаддуни қабл аз исломии ниёгони худ хеле ифтихори баланд дошт. Масалан, Хурраймӣ Суғдӣ дар як шеъраш оид ба

нажоди худ бо ифтихор чунин менависад: «Ман марде аз бузургони Суғдам ва рагу пӯстам аз нажоди форсӣ аст». Ё ин ки дар шеъри дигараш менависад: «Оё Суғд айбе дорад, ки арабҳо аз рӯйи нодониву камақлӣ маро сарзаниш мекунанд? Болотарин мояи ифтихор диндориву хирадмандист на чизи дигар. Мардум дар нух зиндагонӣ бо якдигар баробаранд ва пас аз марг низ гӯре бар гӯре фазилят надорад. Ман аз ин ки қабилаҳои араб маро аз худ намедонанд, боке надорам. Агар иззату азамати куҳанро ба василаи иззату азамати ҷадид нигоҳ надорӣ, азамати дерин ба кори ту нахоҳад омад». Дар ҷои дигар Хурраймӣ Суғдӣ менависад: «Пеш аз ислом ҳукмрони дунё будам ва ҳамагӣ фармони моро гардан мениҳоданд ва мутею пойбанди мо шуданд. Мо шумо арабҳоро азоб меодем ва ҳар гуна ки меҳостем, бар Шумо фармонравой доштем. Аммо чун оини ислом падидор шуд ва дилҳо барои пазируфтани он дин омода гардид, мо пайрави Пайғамбари Худо шудем ва гурӯҳе фаровон бад-ӯ гаравидем ва чандон мардони мо бисёр шуданд, ки гӯй осмон ба ҷойи борон марди мусулмон борида» [14, с. 246].

Барҷастатарин намоёндогони ҳаракати шуубияи сулолаҳои ҳукуматгари мардуми Хуросону Варорӯд, Тоҳир ибни Хусайн, Яъқуб ибни Лайси Саффорӣ ва Исмоили Сомонӣ маҳсуб мегарданд, ки дар бораи хираду заковати зотӣ, ифтихороти миллию фарҳангӣ, шуҷоату ҷавонмардӣ, фурутаниву хоксорӣ ва дар баробари душман бебоку саркаш, ҷасуру нотарс буданашон даҳҳо ҷилт китоб метавон тадвин кард.

Барои мисол, Яъқуби Лайс аввалин шахсест, ки барои мақоми давлатӣ касб кардани забони тоҷикӣ хизмати зиёд кардааст. Дар «Таърихи Систон» омадааст, ки яке аз шоирони тамаллуқҷӯ вайро бо забони арабӣ ситоиш кард, азбаски ӯ забони арабиро намедонист, эътироз кард, ки чаро маро бо забоне васф кардаӣ, ки забони модарии ман нест. Шоирон, ки то ин дам бо забони арабӣ шеър мегуфтанд, баъди ин воқеа онҳо дигар бо забони форсӣ шеър гуфтанд ва ҳамин тариқ аз сари нав шеъри форсӣ-тоҷикӣ дар Хуросону Мовароуннаҳр ҷорӣ гардид.

Тибқи маълумоти «Таърихи Систон» чун Яъқуб ибни Лайс Ҳиротро тасхир кард, охири намоёндаи сулолаи Тоҳириён – Муҳаммад ибни Тоҳири II барои пеши роҳи лашкаркашии Яъқубро боз доштан, ноилоҷ маншури идораи Систону Кобул ва Кирмону Порсро ба ӯ пешкаш кард, «пас шуаро ӯро шеър гуфтандӣ ба тозӣ:

Шеър:

Қад акрама-л-лоҳу аҳла-л-мисри ва-л-балади,

Би-мулки Яъқуби зи-л-афзоли ва-л-удади.

Қад омана-н-носи бихавоҳ ва гурратиҳи,

Сатрун мина-л-лоҳи фи-л-амсори ва-л-балади¹.

Чун ин шеър бархонданд, ӯ (Яъқуб ибни Лайс – Ҳ. А.) олим набуд, дарнаёфт.

Муҳаммад ибни Васиф ҳозир буд ва дабири расоили ӯ буд ва адаб неку донист ва бад-он рӯзгор номаи порсӣ набуд. Пас Яъқуб гуфт: Чизе, ки ман андар наёям, чаро бояд гуфт? Муҳаммад Васиф пас шеъри порсӣ гуфтан гирифт. Ва аввал шеъри порсӣ андар Аҷам ӯ гуфт ва пеш аз ӯ касе нагуфта буд, ки то порсиён буданд, сухан пеши эшон бо руд бозгуфтандӣ бар тариқи хусравонӣ. Ва чун Аҷам барканда шуданд ва араб омаданд, шеър миёни эшон ба тозӣ буд ва ҳамгинонро² илму маърифати шеър тозӣ буд ва андар Аҷам касе барнаёмад, ки ӯро бузургии он буд, пеш аз Яъқуб, ки андар ӯ шеър гуфтандӣ. Магар Ҳамза ибни Абдуллоҳ аш-Шорӣ ва ӯ олим буду тозӣ донист. Шуарои ӯ тозӣ гуфтанд ва сипоҳи ӯ бештар ҳама аз Араб буданду тозиён буданд. Чун Яъқуб Занбил ва Амвори Хориҷиро бидушт ва Ҳарӣ бигрифт ва Систону Кирмону Порс ӯро доданд, Муҳаммад ибни Васиф ин шеър бигуфт:

¹ Мазмуни байти арабӣ:

Худо гиромӣ дошт аҳли шахр ва атрофи онро,

Дар мулки Яъқуби соҳиби афзалият ва қудрат.

Матлаби гӯянда дар ду мисраи дигар ба сабаби носоҳеҳиҳо дар матн норавшан аст.

² Ҳамаро, ҳамагонро.

Шеър:

Эй амуре, ки амирони ҷаҳон хосаву ом,
Бандаву чокару мавлову саги банду гулом.
Азали ҳаззе вар лавҳ,¹ ки мулке бидиҳед,
Бе² Абиюсуфи Яъқуб бин ал-Лайси Ҳумом.
Ба Латом омад Занбилу лате хурд ба линг,
Латра³ шуд лашкарӣ Занбилу ҳабо ғашт куном.
«Лимани-л- мулк» бихондӣ ту, амиро, ба яқин,
Бо «қалил-ул-фиа»⁴ к-ат дод бар он лашкар ком.
Амри Аммор туро хосту з-ӯ ғашт барӣ,
Теги ту кард миёнҷӣ ба миёни даду дом.
Умар ӯ назди ту омад, ки ту чун Нӯҳ бизӣ,
Дари Окор тани ӯ, сари ӯ Боби Таъом¹) [11, с. 165-166].

Ҳамин тавр, агар дар маҷмӯъ, таъсири ҳаракати шуубияро дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятию сиёсии он рӯзгор натиҷагирӣ кунем, метавон ба чунин хулоса расид:

1. Ин чунбиш дар тамоми рӯйдодҳои ҳаёти сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии хилофат таъсири бевоситаи худро расонд. Намояндагони ин ҳаракатро дар сафи чунбишҳои зиддиарабии Абӯмуслими Хурсонӣ, Шарик ибни Шайх, Симбоди Муғ, Муқаннаъ, Бобак, Мозёр ва ғайра метавон дид.

2. Дар ба қудрат расидани хонадонҳои ҳукуматгари эронитабори ориёинажоди Бармакиён, Тоҳириён, Сафориён, Сомониён ва ғайра низ натиҷаи ғайрифаъолияти густардаи сиёсӣ ғоявии шуубиён мебошад.

3. Чунбиши шуубия ҳамчун пуле таърихи беш аз духазорсолаи Эрони қабл аз исломо бо таърихи аҳди исломии он пайваст намуд.

4. Дигар натиҷаи ҳаракати шуубия дар он аст, ки он ҳастии миллию маънавии эронӣро аз нобудӣ раҳо бахшид. Шуубиён баҳри бақову растагии таъриху тамаддуни ниёконашон ба мубориза хестанд, ки, албатта, дар ин роҳ қадами нахуст, тарҷумаи осори таърихӣ тоисломии эронӣ, қабл аз ҳама, осори таърихӣ адабиёти паҳлавӣ, ба вижа «худойнома»-ҳо ба забони арабӣ сурат пазируфт ва бо ин роҳ онҳо ҳастии маънавии худро умри дубора бахшиданд.

Ҳатто гуфтан мумкин аст, ки дар бедории миллию маънавӣ, ифтихороти таърихӣ ва эҳёи рукнҳои фарҳанги милли то имрӯз ҳам ғояҳои ин ҳаракат арзиши маънавии худро нигоҳ доштаанд ва ҷузъи ифтихороти миллии тоҷикон мебошанд.

Адабиёт

1. Аҳмад, А. Заҳийл ислом. – Қоҳира, 1965. – Ҷ. 1. – 456 с.
2. Афсахов, А. Қаҳҳоров Ҳ. Хат ва пайдоиши он. – Душанбе, 1994. – 56 с.
3. Абумансур Абдулмалик ибни Муҳаммади Саолибии Нишопурӣ. Таърихи Ғулар ус-сияр маъруф ба «Шоҳнома»-и Саолибӣ. – Душанбе, 2014. – 416 с.
4. Куръони Карим. (асл ва матни тарҷумаи тоҷикӣ). Матни тарҷумаи тоҷикӣ ва тавзеҳоти Муҳаммадҷон Умаров. – Душанбе, 2011.

¹ Шояд дар асл на «вар лавҳ», балки «дар лавҳ» бошад.

² Истифодаи «бе» (بى) ба ҳарфи «ё» ба ҷои «ба» (با) боқимонда аз имлои асли «Таърихи Систон» аст, ки дар қадим «ки» (كى), «чи» (چى) ва «ба» (با) дар шаклҳои кӣ, чӣ ва бе (بى چى كى) навишта мешуд (Аз шарҳи М. Баҳор).

³ Пора – порашуда, шикастхӯрда ва парешоншуда.

⁴ Ин ҷо ишора ба ояти қуръонӣ: «кам мин фиатин қалила ғалабат фиатан касира» (Басо андак бар гурӯҳи бисёр ғалаба кардааст) мушоҳида мешавад.

¹ Шаҳри Заранг (Заранҷ) ду дарвоза доштааст, ки якеро Окор ва дигареро Таом мехондаанд ва ин ҷо ишора ба ҳамон дарвозаҳои шаҳри мазкур аст (Аз шарҳи М. Баҳор).

5. Қаҳҳори Расулиён. Таърихи халқи тоҷик (маводи омӯзишӣ: аҳди бостон ва ибтидои асрҳои миёна). – Душанбе, 2016. – 353 с.
6. Муртазо Мутаҳарри. Хадамоти мутақобилаи Ислом ва Эрон. – Душанбе, 2007. – 852 с.
7. Мирхонд. Равзату-с-сафо-фӣ сирати-л-анбиёи ва-л-мулки ва-л-хулафо. Бо пешгуфтор ва таълиқоту ҳавошии Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ. – Ҷ.1. – Душанбе, 2004. – 480 с.
8. Нехру, Дж. Взгляд на всемирную историю. – Т.1. – М., 1977. – 318 с.
9. Нодири Нодирпур. Эронӣён: яккасаборони дугонагӣ. // Омӯзгор.- 1998.- 5- уми март.
10. Сайфуллои Муллоҷон, Шарифова М. Чунбиши шуубия ва худшиносии тоҷикон дар асрҳои миёна // Паёми Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон. – 2017.- №3/7. Қисми 1.–С. 8-9.
11. Таърихи Систон. (Таҳияи матн, муқаддима, тавзеҳот ва феҳристҳо аз Муҳаммадҷусуф Имомов ва Абдушуқри Абдусаттор). – Душанбе, 2014. - 351 с.
12. Фарҳанги форсии Муин. – Техрон, 1370. – Ҷ. 5.
13. Ҳақназар Назар. Нақши эронӣён-тоҷикон дар таърих ва фарҳанги ҷаҳон. – Душанбе, 2005. – 317 с.
14. Ҳусайналии Мумтаҳан. Наҳзати шуубия чунбиши миллии эронӣён дар баробари ҳилофати Уммавӣ ва Аббосӣ. – Техрон, 1370.
15. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён. Иборат аз ҷаҳор китоб. – Душанбе, 2016. – 703 с.

ҲАРАКАТИ ШУУБИЯ ВА ЭҶӢИ РУКНҲОИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ

Мақола ба яке аз чунбишҳои сарнавиштсоз дар бедории миллию маънавӣ, ифтихороти таърихӣ ва эҷи руکنҳои фарҳангӣ – ҳаракати шуубия бахшида шудааст. Ин ҳаракат аз солҳои сиёуми асри VIII оғоз гардида, то асри XI идома пайдо кард ва Ҳаким Абӯлқосим Фирдавӣ низ яке аз барҷастатарин намоёндагони он мебошад.

Ба ақидаи муаллиф ҳаракати шуубияро метавон ба ду давра тақсим кард. Дар марҳилаи нахуст ҳаракати шуубия бисёр пинҳон буду пинҳонӣ пеш мерафт. Шуубиён ошкоро ҷуръати изҳори ақидаи худро надоштанд ва мувофиқи таълимоти ислом баробариву бародарии ҳамаи халқро тарғиб намуда, ҳама гуна фазилату бартариҳои миёни мусалмононро бар асоси Қуръону аҳодиси Пайғамбар (с) инкор мекарданд.

Зикр гардидааст, ки дар марҳилаи дувум, аниқтараш, аз охири давраи Уммавиён сар карда, шуубиҳо даъвоҳои бартаричӯии арабҳоро беасос хонда, аз бузургии фазилати дигар халқу миллатҳо, ҳосатан, аз бартар донишмандони наҷод ва таъриху фарҳангӣ аҷдодони тоҷикон дар баробари миллатгароӣ араб сухан оғоз карданд ва ошкоро ба таҳқиру паст задани арабҳо пардохтанд.

Калидвожаҳо: Шуубия, Эронзамин, тоҷик, Аҷам, араб, ислом, Уммавиён, Хуросон, Варорӯд, ҳилофат, таърих, тамаддун, забон.

ШУУБИТСКОЕ ДВИЖЕНИЕ И ВОЗРОЖДЕНИЕ СТОЛПОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Статья посвящена одному из судьбоносных движений, национальному и духовному пробуждению, исторической гордости и возрождению культурных столпов - Шуубитскому движению. Это движение зародилось в тридцатых годах VIII века и продолжалось до XI века, и сам выдающийся мыслитель Абулкасим Фирдавси является одним из самых ярких его представителей.

По мнению автора, шуубитское движение можно разделить на два периода. На первом этапе Шуубитское движение было очень скрытным. шуубиты не осмеливались выражать свои взгляды открыто и, в соответствии с учением ислама, проповедовали равенство и братство всех народов и отрицали какие-либо отличие и преимущества среди мусульман на основе Корана и хадисов Пророка (мир ему и благословение).

На втором этапе, точнее с конца периода Омейядов, шуубиты опровергли утверждения о превосходстве арабов и начали выступать против величия и превосходства других народов, особенно расового, исторического и культурного превосходства. Начали

также возвеличивание и указание перевосходства культуры истории таджикского народа в противоположность арабским националистам. Открыто начали критиковать и унижать арабов.

Ключевые слова: Шуубия, Иран, таджик, Аҷам, араб, ислам, Умавиды, Хорасан, Вароруд, халифат, история, цивилизация, язык.

SHUUBI MOVEMENT AND REVIVAL OF PILLARS OF NATIONAL CULTURE

Article is devoted to one of fatal movements, national and spiritual awakening, historical pride and revival of cultural pillars - to the Shuubi movement. This movement arose in the thirties the 8th century and continued till the 11th century, and the given thinker Abulqasim Firdawsi is one of his brightest representatives.

According to the author, Shuubi movement should be divided into two periods. At the first stage the Shuubi movement was very reserved. Shuubi did not dare to express the views openly and, according to the doctrine of Islam, preached equality and brotherhood of all people and denied any difference and advantages among Muslims on the basis of the Qur'an and Hadiths by the Prophet (the world to it and blessing).

At the second stage, more precisely since the end of the period Umayyids, Shuubis disproved statements about superiority of Arabs and began to oppose greatness and superiority of other people, especially racial, historical and cultural superiority. Also began glorification and the indication of a superiority of culture of history of the Tajik-Persian people in contrast to the Arab nationalists. Openly began to criticize and humiliate Arabs.

Keywords: Shuubiya, Iran, Tajik, Ajam, Arab, Islam, Umayyids, Khurasan, Transoxiana, Caliphate, history, civilization, language.

Сведения об авторе: Аслонов Хошимджон Зиёмудинович – кандидат исторических наук, председатель Совета молодых ученых Таджикского государственного института языков имени Соти́ма Улуғзода. Адрес: 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул.Мухаммадиева, 17/6, тел.: (+992) 918 34 66 40.

Information about the author: Aslonov Hoshimjon Ziyomudinovich - candidate of history, the Chairman of the Board of Young Scientists of the Tajik State Institute of Languages of Sotim Ulughzod. Address: 734019, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17/6 Muhammadiyev St., Phone: (+992) 918 34 66 40

Прогресс человеческого общества, особенно его культуры и цивилизации, во все времена зависел от мира и спокойствия. Общество, в котором нет мира и спокойствия, рано или поздно подвергнется закату, а его члены будут лишены возможности пользоваться благами, счастьем и победами. Величайшие памятники истории и культуры, грандиозные сооружения и творческие шедевры сотворены в обстановке мира и спокойствия.

Во многовековой истории таджикского народа, наравне с беспокойными и тревожными периодами, приходились и времена мирного и созидательного труда, выдающимся примером которых является эпоха Саманидов. Первые правители Саманидской династии, а прежде всего эмир Исмаил, сумели установить на обширной территории своего государства обстановку мира и спокойствия, что дало им возможность приступить к созидательной деятельности.

Независимость, к которой пришел Таджикистан после распада Советского Союза, и установление мира на этой земле после внутреннего конфликта и противостояния, достигнутого усилиями самих таджиков, посредничеством дружественных стран, и международных организаций, особенно благодаря настойчивости и стремлению Эмомали Рахмона – мудрого и могучего руководителя, напоминает ту же эпоху Саманидов.

В связи с этим Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон отмечает: “Культура мироздания таджиков и сегодняшние мир и стабильность в Таджикистане являются воплощением благородной мечты и желаний, целью и помыслами народа нашей страны. Опыт мироздания таджиков признан всеми международными организациями как уникальное явление, и этот опыт будет изучаться и использоваться в странах, где происходят внутренние конфликты” [4, с. 217].

Период государственной независимости Таджикистана подтверждает, что именно Эмомали Рахмон является основателем мира и единства таджиков, которого давно признавали не только таджикстанцы, но и представители зарубежных стран. “Эмомали Рахмонов, - пишет Президент Российской Федерации В.Путин, - занимает одно из ведущих мест среди политиков стран Содружества. И это не случайно. Все его усилия свидетельствуют о том, что в Таджикистане проходит мирный процесс, аналогий которому нет в других странах, где существует известная напряженность. То, что происходит в Таджикистане, - хороший пример для многих народов и стран” [1, 2].

Отрадно отметить, что члены Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан 18 декабря 2015 года единогласно поддержали принятый ранее депутатами Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан Закон “Об основателе мира и национального единства – Лидера нации”.

В целях определения факторов, которые способствовали достижению такого высокого и заслуженного звания Президенту Республики Таджикистан Эмомали Рахмону решили еще раз перелистать политическую историю суверенного Таджикистана. После распада СССР для бывших союзных республик, в том числе и Таджикистана, наступили новый политический и экономический этап. Бывшие союзные республики стали независимыми. Осуществилась давняя мечта народов о национальном суверенитете. Политическая и государственная независимость Таджикистана – это бесценный дар истории, но за ее сохранение и укрепление ответственность перед историей несет нынешнее поколение таджикстанцев.

В республиках, где это полностью осознали, дорожат своей независимостью и с большим энтузиазмом приступили к дальнейшему обустройству и развитию. Однако в Таджикистане сложилась иная ситуация. Главным барометром политических событий 1991-1992 гг. в Таджикистане стала митинговая демократия, результатом которой стало создание

правительство национального примерения Таджикистана. Эти разногласия, привели к расколу политических партий на две противоположных группы и усилению политического кризиса. В свою очередь, политический конфликт перерос в вооруженный конфликт.

Буквально в июне-июле 1992 г. Вахшский регион республики охватила братоубийственная война, которая обострила обстановку в Республике Таджикистан. Таджикистан оказался втянутым в братоубийственную войну, весь трагизм которой таджикистанцы будут ощущать еще долго.

Таджикский народ, осознав нависшую над страной угрозу, самоотверженно боролся ради погашения пламени разрушительной войны. В эти трагические для таджикской нации дни во Дворце Арбоб древнего Худжанда состоялась XVI сессия Верховного Совета Республики Таджикистан двенадцатого созыва. Сессия восстановила конституционный строй в республике и провозгласила основные принципы будущего общества.

Народные депутаты поддержали идею замены президентского правления парламентским. На сессии большинством голосов Председателем Верховного Совета Республики Таджикистан был избран Эмомали Рахмон. В присутствии народных избранников новый лидер страны четко и уверенно заявил: “На пути мира и согласия или умру, или достигну своей цели!”.

Этот путь действительно, был исключительно трудным. Он требовал полной отдачи сил, самопожертвования. И Эмомали Рахмон оправдал возложенное на него доверие, шаг за шагом продвигаясь к национальному примерению и согласию в стране. Председатель Верховного Совета Республики Таджикистан Эмомали Рахмон обратился к народу Таджикистана. Это было своего рода первой программой нового Главы государства в первом периоде его деятельности. В его обращении в частности отмечалось: “Я обращаюсь к вам в тяжелый для нашей Родины час. Я верю в вас, в вашу великую мудрость, освященную веками. Я клянусь приложить все свои силы для того, чтобы в каждом доме был мир, в каждой семье – благополучие и счастье, на любимой земле – радость и процветание. Во имя этих великих целей я готов, если необходимо, отдать жизнь. Я верю в процветание моей любимой Родины, в лучшую и счастливую жизнь моего народа” [5, с. 8].

Проблемы мира и единства, целостности страны были центральными и судьбоносными проблемами сессии. Встреча командиров вооруженных противостоящих формирований во Дворце Арбоб 25 ноября 1992 г. стала незабываемым событием сессии. Встреча состоялась по предложению народных депутатов и по инициативе Председателя Верховного Совета Эмомали Рахмона.

Это доброе начинание было первым смелым и твердым шагом в стабилизации обстановки Республики Таджикистан в 1992 году. Говоря об исторических заслугах сессии, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон отмечает: “Сессия в период безвластия и беспредела избрала новое руководство страны и ликвидировала угрозу исчезновения государства таджиков и раскола древней таджикской нации, утвердила и приняла символы независимого государства таджиков – Государственные Флаг и Герб, что способствовало подъему патриотизма и национальной гордости. Ведь до этого у нас не было символов, отвечающих требованиям и условиям существования независимого государства, то есть Флага, Герба и Национального гимна, а в стране, которая уже жила в условиях независимости, действовала Конституция 1978 года.

Таким образом, благодаря этим шагам было положено начало созданию нового государственного строя и построению демократического, правового и светского государства было провозглашено главной и священной задачей таджикского общества” [7, с. 29-30].

После XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан здравые силы республики приложили все силы для мирного решения межтаджикской проблемы. Три политических фактора – заинтересованность со стороны правительства, понимание со стороны оппозиции и посредничество международных организаций и дружественных стран – привели к межтаджикским переговорам. Начало межтаджикскому переговорному процессу с целью установления мира в Таджикистане, прекращения военных действий на таджикско-

афганской границе, решения проблемы беженцев и национального примирения было положено 5 апреля 1994 г., когда в Москве по инициативе Эмомали Рахмона, при посредничестве ООН и МИД России прошла встреча правительственной делегации Таджикистана с представителями оппозиции – первый раунд переговоров.

Последовавшие за первым раундом – второй раунд (18-28 июня 1994 г. в Тегеране) и третий раунд (20 октября-ноября 1994 г. в Исламабаде) межтаджикских переговоров внесли существенные коррективы в деле достижения мира и согласия. 6 ноября 1994 г. Таджикистанцы избрали Эмомали Рахмона Президентом Республики Таджикистан. Глава государства постоянно стремился к достижению мира и национального единства таджиков.

17 августа 1995 г. Эмомали Рахмон в Душанбе и Саид Абдулло Нури в Кабуле подписали “Протокол об основных принципах установления мира и национального согласия в Таджикистане”, который открыл новый этап на пути достижения мира и национального согласия. В этой ситуации Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон во время встречи с руководителями партии, общественных объединений, национальных, культурных центров, творческих и научных союзов выступил с призывом о заключении договора об общественном согласии. 9 марта 1996 г. руководители 30 политических партий и общественных объединений подписали Договор об общественном согласии в Таджикистане.

Этот документ, имеющий историческое и политическое значение для нашей страны, получил одобрение и поддержку населения республики. “Несмотря на притязания оппозиции, - отмечает Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, - мы продолжаем строить в нашей республике гражданское общество. Некоторое время назад при участии Президента, Председателя Маджлиси Оли, руководителей политических партий, национально-культурных обществ, творческих организаций, общественных объединений было подготовлено и подписано Договор об общественном согласии в Таджикистане. Собравшись за столом для подписания этого документа, мы были едины в том, что мы должны передать в наследство будущим поколениям, процветающую страну, несмотря на имеющиеся между нами политические разногласия” [6, с. 21].

Осознавая свою ответственность перед народом и будущим не только своей страны, но и других соседних государств, лидеры общественно-политических объединений на основании Договора об общественном согласии создали Общественный совет Республики Таджикистан. Председателем Общественного совета был избран Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон. Лидеры большинства политических партий, общественных движений, религиозных и национальных общин дают себе отчет в том, что дальнейшее сохранение напряженности и политической нестабильности в республике может грозить непредсказуемыми последствиями для страны в целом и для таджикской нации в особенности.

В этих целях группа известных деятелей науки и культуры страны обратилась с призывом к лидерам оппозиции присоединиться к Договору и поддержать инициативу Президента по достижению полного согласия в таджикском обществе. В письме подчеркивалось, что во имя достижения высших целей, заложенных в Договоре, обеим конфликтующим сторонам в Таджикистане необходимо немедленно прекратить противостояние и покаяться друг перед другом. Представители интеллигенции Таджикистана, видные академики, народные поэты и артисты предложили совместными усилиями построить скульптуру под названием Покаяние и назначить День Покаяния [2, с. 149].

Поистине судьбоносное значение для народа Таджикистана имеют встречи Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона с лидером Объединенной таджикской оппозиции (ОТО) Саид Абдулло Нури и подписанные на их основе документ (северный Афганистан - декабрь 1996 г., Москва - декабрь 1996 г., Мешхед февраль 1997 г.). Они пробудили общественность к действиям, вселили надежду в народ, мировое сообщество надежду и веру в то, что в политической жизни Таджикистана наступают добрые времена.

Вспоминая встречу в Хосдах (Северный Афганистан) руководитель ОТО, покойный Саид Абдулло Нури говорил: «...К встрече с Эмомали Рахмоновым я отношусь самым серьезным образом. Перед тем, в беседе с Раббани, которая состоялась в местечке Калафнон, я рассказал ему о выпавших мне словах священного Корана: «Если наши противники желают заключения мира, заключите его и доверьтесь Богу». Просвещенный этому обрадовался и заявил, что я не должен отступать от такого предвидения. Он сказал так: «Это свидетельство тому, чтобы вы, руководители Таджикистана, подошли с открытым сердцем к трагедии своей страны, без злых умыслов врагов таджикской нации. Настало время возвращения к миру, созиданию, протянуть друг другу по-братски руки, прекратить кровавое противостояние. У себя в Афганистане мы очень устали от длительной войны, земля наша разорвана на части. Мы надеемся на то, что хотя бы ваш край оставался целым. Теперь, поняв, что такое трагедия, больше думайте о людях, о таджикском народе, ищите благо на пути правового созидания и шагайте смело. Мудрые решения - это результат непрекращающегося поиска разума человека...» [1, с. 154].

Продолжительные межтаджикские переговоры принесли добрые плоды. 27 июня 1997 г. в городе Москва Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, руководитель ОТО Саид Абдулло Нури, специальный представитель Генерального секретаря ООН Герд Дитрих Мерем подписали Общее соглашение об установлении мира и национального согласия в Таджикистане. Наступил качественно новый этап в достижении мира и национального согласия в Таджикистане. «Дорога мира, - отмечает Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон, - была для нас дорогой спасения нации и независимого государства таджиков. К порогу мира мы дошли через боль и страдания, труд и мучения, через обмен мнениями сторон, долгие переговоры, продолжительные споры, и в конечном итоге, обеспечили спокойствие и безопасность страны. Наш народ своевременно осознал последствия разрушительной войны, и с целью сохранения суверенитета государства, территориальной целостности, национального единства и укрепления государственных основ с твердым убеждением выбрал путь мира и мироздания» [4, с. 218].

На основе Соглашения о мире начала функционировать Комиссия национального примирения. Правительство Республики Таджикистан приступил к сотрудничеству с представителями оппозиции. В республике была объявлена всеобщая амнистия. Беженцы и вынужденные эмигранты получили возможность возвратиться к своим очагам. Международное значение опыта таджикского мира требует всестороннего и тщательного изучения всех его граней, в т. ч. факторов и методов достижения мира.

Пути решения вопросов, указанных в соглашении, обеспечили достижения прочного мира в республике. Мы сегодня гордимся тем, что культура мира таджиков стала предметом подражания для других и признана Организацией Объединенных Наций как уникальный опыт. История цивилизации не помнит случая завершения гражданской войны и примирения сторон за такой короткий срок, когда держась рука об руку, противоборствующие стороны направляют свои усилия для развития созидательной деятельности единого государственного аппарата ради процветания своей Родины.

Таким образом, признание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона основателем мира и национального единства - Лидером нации является закономерным процессом и волеизъявлением таджикстанцев. Председатель Согдийской области, первый заместитель Председателя Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан Абдурахмон Кодир отмечает: «Закон «Об основателе мира и национального единства - Лидере нации» - нужный и своевременный. Это естественное юридическое оформление того, что уже существует в жизни, в жизни народа, в жизни нашего Таджикистана. Заслуги Его Превосходительства, уважаемого Президента Республики Таджикистана Эмомали Рахмона всем известны, не только в нашей стране, но и далеко за пределами нашей Родины...

Цивилизованный мир и большинство международных организаций признали уважаемого Эмомали Рахмона за его мудрость и толерантность, создание культуры мирного проживания, политической фигурой мирового масштаба, потому что каждое его слова и

действие являются отражением чаяний, ценностей, идей и национальных интересов. Поэтому признание его Лидером нации является знаком уважения жителей страны его бесценных заслуг» [3].

Литература:

1. Мирзошо, С. Миротворец / С. Мирзошо, Ш.Ханиф. – Душанбе: Адиб, 2004. – 192 с.
2. Набиев, В. Вахдат-ганчи ҷовидони миллат / В. Набиев. – Хучанд: Ношир, 2012. – 396 с.
3. Набиев, В. Миротворец-Лидер нации / В. Набиев // Согдийская правда.- 2016. - 16 января.
4. Рахмон, Э. Выступление на церемонии открытия памятника Рудаки и в честь Дня национального единства, 27 июня 2005 г. / Э.Рахмон // Независимость Таджикистана и возрождение нации Т.6.-Душанбе: Ирфон, 2007. - С.215-220.
5. Рахмонов, Э. Обращение Председателя Верховного Совета Республики Таджикистан к народу Таджикистана, 12 декабря 1992 г. / Э.Рахмонов // Независимость Таджикистана и возрождение нации. Т.1. - Душанбе: Ирфон, 2006. – С. 5-8.
6. Рахмонов, Э. По пути единства и созидания: Выступление на торжественном собрании, посвященной Дню независимости, 8 сентября 1996 г. / Э. Рахмонов // Независимость Таджикистана и возрождение нации. Т.2. – Душанбе: Ирфон, 2006. — С. 16-28.
7. Рахмонов, Э. Худжандская сессия Верховного Совета и возрождение Таджикистана: Выступление на торжественном собрании в честь десятой годовщины XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан, 15 ноября 2002г. / Э.Рахмонов // Независимость Таджикистана и возрождение нации. Т.5.- Душанбе: Ирфон, 2006. - С.27-50.

ЭМОМАЛИ РАХМОН – ОСНОВАТЕЛЬ МИРА И ЕДИНСТВА ТАДЖИКОВ

Статья посвящена принятию конституционного Закона Республики Таджикистан «Об основателе мира и национального единства - Лидера нации». В начале 90-х годов XX в. суверенного Таджикистана охватила гражданская война. Таджикский народ, осознав нависшую над страной угрозу, самоотверженно боролся ради погашения пламени разрушительной войны.

В статье на основе фактических материалов раскрывается роль XVI сессии Верховного Совета Республики Таджикистан в восстановлении конституционного строя в республике. Проблемы мира и единства, целостности страны были центральными и судьбоносными проблемами сессии.

Центральное место в статье занимает миротворческая деятельность Главы Республики Таджикистан Эмомали Рахмона. По мнению авторов статьи, признание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона основателем мира и национального единства - Лидером нации является закономерным процессом и волеизъявлением таджикистанцев.

Ключевые слова: Эмомали Рахмон, Лидер нации, таджики, гражданская война, судьбоносная сессия, межтаджикские переговоры, конституционный строй.

ЭМОМАЛИ РАҲМОН – АСОСГУЗОРИ СУЛҲ ВА ВАҲДАТИ МИЛЛИИ ТОҶИКОН

Мақола ба қабули Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат" баҳшида шудааст. Дар аввали солҳои 90-уми асри XX Тоҷикистони тозаистиқлолро ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ фаро гирифт. Халқи тоҷик таҳдиди ин ҷангро дар кишвар дарк намуда, барои ҳомӯш кардани оташи ҳаробиовари он фидокорона мубориза бурд.

Дар мақола дар асоси маводи воқеӣ нақши Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар барқарорсозии соҳти конститутсионӣ дар ҷумҳурӣ баръало нишон дода шудааст. Масъалаҳои барқарорсозии сулҳу ваҳдат, тамомияти кишвар аз масоили меҳварӣ ва тақдирсозии ин сессия ба шумор мерафт.

Ҷойи марказиро дар мақола фаъолияти сулҳҷӯёнаи Сарвари Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ишғол мекунад. Ба андешаи муаллифон, эътирофи Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат як раванди табиӣ ва ифодагари иродаи тоҷикон ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: Эмомалӣ Раҳмон, Пешвои миллат, тоҷикон, ҷанги шаҳрвандӣ, иҷлосияи тақдирсоз, гуфтушунидҳои байни тоҷикон, сохти конститусионӣ.

EMOMALI RAHMON - FOUNDER OF PEACE AND UNITY OF TAJIKS

The article is devoted to the adoption of the Law «The founder of peace and national unity - Leader of the Nation.» In early 90th of XX century; sovereign Tajikistan was captured by civil war. Tajik nation, realizing the threat hanging over the country, selflessly fought for stopping of a devastating war flames.

On the basis of the actual materials reveals the role of XVI sessions of the Supreme Council of Tajikistan in restoration of the constitutional order in the country. Peace, unity and integrity of the country were the central issues of the historical session.

The Peacekeeping actions of Head of the Republic of Tajikistan recognition of the President of Tajikistan Emomali Rahmon, the founder of peace and national unity - the Leader of the nation is a natural process and will of the Tajik people.

Keywords: Emomali Rahmon, Leader of the nation, Tajiks, civil war, fateful session, inter-Tajik negotiations, constitutional order, General agreement on the establishment of peace and national accord in Tajikistan..

Сведения об авторах: **Икромов Гайбулло Холович** - кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и межкультурной коммуникации Таджикского государственного института языков имени Сотима Улугзада. **Адрес:** 734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева 17/6, тел.: (+992) 935653891

Рахимов Шухрат Саймахмудович – ассистент кафедры гуманитарных дисциплин Медико-социального института Таджикистана. **Адрес:** Таджикистан, г. Душанбе, ул. Клара Цеткина-2. Телефон: (+992) 985 80 41 00. E-mail: rakhimov84_84@mail.ru

Information about the authors: **Ikromov Ghaybullo Kholovich** - candidate of historical Sciences, associate Professor of History and Intercultural Communication of the Tajik state Institute of languages named after Sotim Ulughzoda. Address: 734019, Tajikistan, Dushanbe, st. Muhammadiev 17/6. tel: (+992) 935653891

Rahimov Shuhrat Saymahmudovich - assistant of the Department of Humanitarian Disciplines of the Medicine and Social Institute of Tajikistan. Address: Tajikistan, Dushanbe, Clara Zetkina-2. st. (+992) 985 80 41 00. E-mail: rakhimov84_84@mail.ru

МУНДАРИЧА

ЗАБОНШИНОСӢ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ

<i>Абдуллоева Г.З.</i> Чанбаҳои этнолингвистикии номвожаҳои ҷуғрофии соҳаи ҳунармандӣ дар лаҳҷаҳои водии Ҳисор.....	5
<i>Додихудоев Р.М.</i> Особенности языка и стиля новелл Махмуда Темура.....	13
<i>Калонova М.Ч.</i> Тобишҳои маъноӣю услубии фитонимҳои ашъори Камоли Хучандӣ, Ҳофизӣ Шерозӣ ва Салмони Соваҷӣ.....	19
<i>Қурбонмамадов С.Х., Одинаев С.П., Абосова М.А.</i> Сайри таърихӣю вожаи «Данғара» ва шарҳу тафсири он.....	26
<i>Қурбонмамадов С.Х., Одинаев С.П., Раҷабова Г.Қ.</i> Шарҳи чанде аз гидронимҳои «Зайн-улаҳбор»-и Гардезӣ.....	30
<i>Муҳиддинова Т.Х.</i> Лексика представления и легенды связанные с различными животными в таджикском и английском языках.....	36
<i>Наджмиддинов А.Ф.</i> Таҳлили муқоисавӣю баъзе махсусиятҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ ҳангоми тарҷума.....	44
<i>Мустафоева М.Р.</i> Муқоиса ва усули истифодаи он дар раванди тарҷумаи асарҳои бадеӣ (дар мисоли асари Э. Ҳемингвей «Пирамард ва баҳр»).....	50
<i>Мирзоев Н.С.</i> Фаҳмиши назариявии махсусиятҳои семантикии истилоҳоти мусиқӣ.....	56
<i>Раҷабов А.</i> Корбурди муродифоти арабӣ дар лаҳҷаҳои ҷанубии забони тоҷикӣ.....	60

АДАБИЁТШИНОСӢ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Саидзода В., Азизова Р.</i> Образ женщины в произведениях китайских литераторов.....	69
<i>Шамсов Н.С.</i> Вазни ашъори Ҳабибулло Файзулло.....	76
<i>Давруков Ш.Х.</i> «Шахриёрнаме» – последнее эпическое произведение из Систанского Богатырского цикла.....	84
<i>Раджабова К.Х.</i> Традиционно дружественные отношения таджиков и туркмен.....	90
<i>Бехронов Ч.С.</i> Тасвири адабии замони зиндагӣ дар осори Носири Хусрав.....	95
<i>Шарипов Ш.Р.</i> Баррасии татаввур ва таҳаввули “ишқ” дар девони Зухурӣ.....	103
<i>Ахтамова М.У., Юсупова М.</i> Исторические и вымышленные персонажи повести А. Яблокова «Сарбадор» и их роль в раскрытии содержания произведения.....	117
<i>Азизова З.</i> Ҳаёт ва эҷодиёти Уша Приямвада.....	126
<i>Гирдакова З.</i> Ваҳдати миллӣ ва Истиклолияти давлатӣ дар шеърӣю Салими Хатлонӣ.....	132
<i>Киромуддинов З.</i> Нигоҳе ба раванди тарҷумаи бадеӣ дар замони шуравӣ.....	138
<i>Саидов З.М.</i> Абдусалом Деҳотӣ дар нақди Сотим Улуғзода.....	145

ПЕДАГОГИКА

<i>Ашурова Д., Джонбобоева М., Гуломова Ш.</i> Концепция непрерывного образования и подготовка педагогов новой формации.....	151
<i>Содикова М.С.</i> Использование видеоматериалов и текстов с целью совершенствования речи студентов на занятиях русского языка.....	159

ТАЪРИХ – ИСТОРИЯ

<i>Аслонов Ҳ.</i> Ҳаракати шуубия ва эҳёи рухҳои фарҳанги миллӣ.....	166
<i>Икромов Г.Х., Рахимов Ш.С.</i> Эмомали Раҳмон – Основатель мира и единства таджиков.....	177

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ

«Паёми донишқадаи забонҳо» пешниҳод мегарданд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад; б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад; в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи дигар муаллифон бе иқтибосоварӣ истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ ва англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матнҳои тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Соҳтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси УДК (индекси мазкурро аз ҳама гуна китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– номи мақола;

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Саидов С.А.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

– матн асосии мақола;

– ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с. 25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25.

– нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин, онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи МАТС (ГОСТ) 7.1-2003 ва МАТС (ГОСТ) 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шаванд;

– дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи кори муаллиф.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал

«Вестник института языков»

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Саидов С.А.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- при цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [6, с. 42]. То есть, литература №6 и страница 42;
- таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- после списка использованной литературы на трех языках (на таджикском, русском и английском языках) оформляется следующая информация: название статьи, ФИО автора, название организации, аннотация и ключевые слова (аннотация не менее 25 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний);
- информация об авторе на русском и английском языках (здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора).

ПАЁМИ
ДОНИШКАДАИ ЗАБОНҲО
(силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих)

Маҷаллаи илмӣ «Паёми Донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих» соли 2011 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 маротиба нашр мегардад. Шакли ҷопии маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла мақолаҳои илмӣ соҳаҳои зеринро барои ҷоп қабул менамояд:
Илмҳои филологӣ (10.00.00), педагогӣ (13.00.00) ва таърих (07.00.00).

Шакли пурраи электронии маҷалла дар сомонаи маҷалла (www.payom.ddzt.tj) дастрас аст.

ПАЁМИ
ДОНИШКАДАИ ЗАБОНҲО
(силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих)

2021. № 1 (41)

Шумораро ҳайати зерин омода намуд:
Котиби масъул: Мирақзода Ф.Ю.
Муҳаррири масъул: Шосаидзода С.Ҳ.
Мусахҳеҳи забони тоҷикӣ: Шарипов Ш.Р.
Мусахҳеҳи забони русӣ: Ҳочатов Б.Д.
Мусахҳеҳи забони англисӣ: Азизмуродов М.Р.

Паёми донишқадаи забонҳо
(силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих):
734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 17/6.
Сомонаи маҷалла: www.payom.ddzt.tj
Е-mail: payom@ddzt.tj
Тел.: (+992 37) 232-87-30

Дар матбааи ДДЗТ ба номи Сотим Улуғзода ба таъбиқ мерасад
734019, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев, 17/6.
Ба ҷоп супорида шуд: 21.04.2021. Ба ҷоп имзо шуд: 26.04.2021.
Супориши №8. Формати 60x84/8.
Қоғази офсетӣ. Нашри офсетӣ.
Теъдод 100 нусха.

**ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА ЯЗЫКОВ
(серия филологических, педагогических и исторических наук)**

Научный журнал «Вестник института языков. Серия филологических, педагогических и исторических наук» основан в 2011 г. Выходит 4 раза в год. Печатная версия журнала зарегистрирована в Министерстве культуры Республики Таджикистан.

Журнал принимает научные статьи по следующим отраслям науки: филологические науки (10.00.00), педагогические науки (13.00.00) и исторические науки (07.00.00).

Полнотекстовая версия журнала доступна на сайте журнала (www.payom.ddzt.tj).

**ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА ЯЗЫКОВ
(серия филологических, педагогических и исторических наук)**

2021. № 1 (41)

Над номером работали:

Ответственный секретарь: Миракзода Ф.Ю.

Ответственный редактор: Шосайдзода С.Х.

Корректор таджикского языка: Шарипов Ш.Р.

Корректор русского языка: Ходжатов Б.Д.

Корректор английского языка: Азизмуродов М.Р.

**Вестник института языков
(серия филологических, педагогических и исторических наук):**
734019, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Мухаммадиева, 17/6.
Сайт журнала: www.payom.ddzt.tj
E-mail: payom@ddzt.tj
Тел.: (+992 37) 232-87-30

Отпечатано в типографии ТГИЯ имени Сотима Улугзода
734019, г. Душанбе, ул. Мухаммадиева, 17/6.
Сдано в печать: 21.04.2021. Подписано к печати 26.04.2021. Заказ №8.
Формат 60x841/8. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Тираж 100 экз.